T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RUSYA FEDERASYONU'NDA YAŞAYAN TÜRKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FARUK IŞIK

ANABİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

KOCAELİ-2009

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RUSYA FEDERASYONU'NDA YAŞAYAN TÜRKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FARUK IŞIK

ANABİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

DANIŞMAN : DOÇ.DR. İRFAN KAYA ÜLGER

KOCAELİ-2009

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RUSYA FEDERASYONU'NDA YAŞAYAN TÜRKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Faruk IŞIK

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No: 16.09.2009-2009/20

Doç.Dr. İ. Kaya ÜLGER Yrd.Doç.Dr. Bekir GÜNAY Yrd.Doç.Dr. M. Mert SUNAR

Kocaeli-2009

ÖNSÖZ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Baltık, Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Türkiye, "Türk Dünyası" diye adlandırılan yeni bir coğrafya ile karşı karşıya kalmıştır. Tarihi ve kültürel bağlarımızın bulunduğu Türk Dünyası'nda, Azerbaycan, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde egemenliklerini ilan ederek kendilerine bir yön çizebilmiştir. Bununla birlikte halen, Sovyetler Birliği'nin varisi sayılan Rusya Federasyonu'nda coğrafi konumları, ekonomik durumları, etnik, demografik, yönden parçalanmış olmaları sebebiyle egemenliklerini kazanamamış Türkler bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu henüz yeni yapılanma sürecindedir. Bu süreç yabancı araştırmacıların ilgisini çekmiş olmasına karşın, Türk kamuoyunda yeteri kadar ilgi uyandırmamıştır. Türk kamuoyu ilgisini bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri'ne yöneltmiştir. Oysa tarih, ekonomi ve kültür alanında çok zengin olan Rusya Federasyonu ve içerisinde yaşayan Türkler de en az bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri kadar önemlidir. Çalışma ile bu boşluk doldurulmak amaçlanmıştır.

Çalışma esnasında çeşitli üniversitelerin kütüphanelerinden faydalanılmış, Yüksek Öğrenim Kurumu'nun Tez Merkezinden de istifade edilmiştir. Ancak Türkçe kaynakların çoğu Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin Sovyetler Birliği'nin kuruluş aşamasına kadar ki dönemini kapsamaktadır. Çalışmalarda bu coğrafyada yaşayan Türklerin tarih, kültür ve edebiyat yönüne ağırlık verilmiş, ancak Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na geçiş süreci, burada yaşayan Türklerin federal yapı içerisindeki yerleri, güncel sorunları ve gelecek perspektiflerine yeterince değinilmemiştir.

Çalışmanın hazırlanması esnasında, yabancı üniversitelerin ve araştırma kuruluşlarının arşivleri incelenerek Rusya Federasyonu'nun kuruluşu, federal yapısının oluşumu, bu yapının oluşturulması esnasında yaşanan süreçler hakkındaki yabancı dilde yazılan akademik kaynaklara sıklıkla başvurulmuştur.

Bu çalışma ile Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin, federal, ekonomik, etnik, demografik ve kültürel yapı içerisindeki yerleri ele alınarak, aktüel sorunları ve gelecek perspektifleri hakkında Türk kamuoyuna eser kazandırılmaya çalışılmıştır.

Tezimin hazırlanma sürecinde bana her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER'e, bütün süreç boyunca beni destekleyen sevgili eşime, biricik kızıma, Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Hasret ÇOMAK başta olmak üzere tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Faruk IŞIK
Kocaeli, Eylül 2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **I**

İÇİNDEKİLER **III**

ÖZET **VIII**

ABSTRACT **IX**

KISALTMALAR **X**

TABLO LİSTESİ **XI**

HARİTA LİSTESİ **XII**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. RUSYA FEDERASYONU SINIRLARI İÇERİSİNDE YAŞAYAN TÜRKLERİN KISA TARİHİ

1.1. RUSLARIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI 6

1.2. RUSLARIN ORTODOKSLUĞU SEÇMELERİ 11

1.3. RUSLARIN TÜRKLERLE VE DİĞER KAVİMLERLE İLİŞKİYE GİRMELERİ 15

1.4. MOĞOL İSTİLASI VE-ALTINORDU DEVLETİ 17

1.5. KAZAN HANLIĞININ YIKILIŞI 22

1.6. RUSLARIN DOĞUYA YÖNELMELERİ, ASYA TÜRKLERİNİN RUS EGEMENLİĞİNE GİRİŞİ 26

1.7. PANSLAVİZM 32

1.8. 1917 BOLŞEVİK DEVRİMİ 35

1.8.1. BOLŞEVİK DEVRİMİNİN SEBEPLERİ 40

1.8.2. BOLŞEVİK DEVRİMİ ESNASINDA TÜRKLER 42

1.9. STALİN DÖNEMİ VE TÜRKLER 46
1.9.1. TÜRKLERİ, DİL ALANINDA PARÇALAMA FAALİYETLERİ 47
1.9.2. TÜRKLERİ, KÜLTÜREL ALANDA PARÇALAMA FAALİYETLERİ 48
1.9.3. TÜRKLER ÜZERİNDE DİNİ ALANDA UYGULANAN FAALİYETLER 49
1.9.4. TÜRKLER ÜZERİNDE EKONOMİK ALANDA UYGULANAN FAALİYETLER: 49
1.9.5. MİLLETLER VE MİLLİYETLER MESELESİ 51

1.10. RUSYA FEDERASYONUNUN ANAYASAL VE FEDERAL YAPISI 53
1.10.1. GORBOÇOV ve SSCB'NİN YIKILMASI 54
1.10.2. YELTSİN ve 1993 ANAYASASININ YAPIMI 60
1.10.3. RUSYA FEDERASYONUNUN YAPISI 64
1.10.4. PUTİN VE MERKEZİYETÇİLİK 72

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU COĞRAFYASINDA YAŞAYAN TÜRKLER

2.1. İDİL URAL TÜRKLERİ 84

2.1.1. TATARİSTAN CUMHURİYETİ 84
2.1.1.1 KISACA TATARİSTAN CUMHURİYETİ TARİHİ 84
2.1.1.2 DIŞ SINIRLARI OLMAYAN COĞRAFYA 87
2.1.1.3 İKİNCİ BÜYÜK NÜFUS 89
2.1.1.4 RUSYA FEDERASYONUYLA BİTMEYEN MÜCADELE 94
2.1.1.5 YERLEŞİK KÜLTÜR 99
2.1.1.6 DİNAMİK EKONOMİ 106
2.1.1.7 ETNİK VE AYRILIKÇI ÇATIŞMALAR 110

2.1.2. BAŞKURTİSTAN CUMHURİYETİ 110
2.1.2.1 KISACA BAŞKURTİSTAN CUMHURİYETİ TARİHİ 110
2.1.2.2 ANAYURT; BAŞKURT YURDU 113
2.1.2.3 AZINLIĞIN HAKİMİYET BULDUĞU TOPRAKLAR 115
2.1.2.4 AYRICALIKLI BİR FEDERAL YAPI 118
2.1.2.5 KÜLTÜR ZENGİNLİĞİNİN VE EĞİTİMİN

ÖNEMİNİ KAVRAYAN BAŞKURDİSTAN 122
2.1.2.6 ENERJİYE DAYALI BAŞKURDİSTAN EKONOMİSİ 124
2.1.2.7 ETNİK VE AYRILIKÇI ÇATIŞMALAR 127

2.1.3. ÇUVAŞİSTAN CUMHURİYETİ 129
2.1.3.1 KISACA ÇUVAŞİSTAN CUMHURİYETİ TARİHİ 129
2.1.3.2 ÇUVAŞ COĞRAFYASI 132
2.1.3.3 ASİMİLASYON TEHLİKESİ ALTINDA, ÇUVAŞ NÜFUSU 133
2.1.3.4 RUSYA FEDERASYONUYLA BÜTÜNLEŞMİŞ ÇUVAŞİSTAN 135
2.1.3.5 KÜLTÜREL BENLİĞİN UYANIŞI 136
2.1.3.6 TARIMA DAYALI EKONOMİ 139
2.1.3.7 ETNİK VE AYRILIKÇI ÇATIŞMALAR 141

2.2. KAFKASYA COĞRAFYASI TÜRKLERİ 142

2.2.1. KARAÇAY ÇERKES CUMHURİYETİ 142
2.2.1.1 KISACA KARAÇAY ÇERKES CUMHURİYETİ TARİHİ 142
2.2.1.2 ELBRUZ'UN KARAÇAY YÜZÜ 149
2.2.1.3 BÜTÜNLEŞMEYE ÇALIŞAN NÜFUS 151
2.2.1.4 REFERANDUMLA GELEN BİRLİKTELİK 152
2.2.1.5 KARAÇAY KÜLTÜRÜ 154
2.2.1.6 SÜBVANSİYONLARA DAYALI EKONOMİ 158
2.2.1.7 ETNİK VE AYRILIKÇI ÇATIŞMALAR 160

2.2.2. KABARDEY BALKAR CUMHURİYETİ 161

2.2.2.1 KISACA KABARDEY BALKAR CUMHURİYETİ TARİHİ 161
2.2.2.2 RUSYA FEDERASYONU'NUN GÜNEY KAFKASYA'YA AÇILAN KAPISI 164
2.2.2.3 POLİTİK BİRLİKTELİK 166
2.2.2.4 TÜRKLERİN SİYASAL ETKİNLİĞİNİN OLMADIĞI ÖZERK TÜRK CUMHURİYETİ 168
2.2.2.5 YAŞATILMAYA ÇALIŞILAN KÜLTÜR 171
2.2.2.6 KUZEY KAFKASYA'DA SANAYİYE DAYALI EKONOMİ 174
2.2.2.7 ETNİK VE AYRILIKÇI ÇATIŞMALAR 176

2.3. SİBİRYA TÜRKLERİ 177

2.3.1 TUVA CUMHURİYETİ 177
2.3.1.1 KISACA TUVA CUMHURİYETİ TARİHİ 177
2.3.1.2 DEMİRYOLUNUN ULAŞAMADIĞI COĞRAFYA 180
2.3.1.3 ETNİK ÇOĞUNLUK 181
2.3.1.4 EKONOMİNİN BELİRLEDİĞİ FEDERAL YAPI 182
2.3.1.5 KÜLTÜREL BENLİK 184
2.3.1.6 YER ALTI KAYNAKLARINA DAYALI EKONOMİ 185
2.3.1.7 ETNİK VE AYRILIKÇI ÇATIŞMALAR 188

2.3.2 HAKAS CUMHURİYETİ 189
2.3.2.1 KISACA HAKAS CUMHURİYETİ TARİHİ 189
2.3.2.2 GÜNEŞLİ DÜNYA HAKASYA 193
2.3.2.3 EKONOMİNİN BELİRLEDİĞİ NÜFUS YAPISI 195
2.3.2.4 SÖZDE KALAN FEDERAL YAPI 196
2.3.2.5 YOK OLMA TEHLİKESİNDE BİR DİL; HAKASÇA 198
2.3.2.6 MADEN ENDÜSTRİSİNE DAYALI EKONOMİ 201
2.3.2.7 ETNİK VE AYRILIKÇI ÇATIŞMALAR 203

2.3.3 SAHA (YAKUT) CUMHURİYETİ 204
2.3.3.1 KISACA SAHA CUMHURİYETİ TARİHİ 204
2.3.3.2 SİBİRYA'NIN DONMUŞ TOPRAKLARI 210
2.3.3.3 TERSİNE YAŞANAN GÖÇ 212
2.3.3.4 EKONOMİK ANLAŞMALARA DAYALI FEDERAL YAPI 213
2.3.3.5 SİBİRYA'DA KORUNAN KÜLTÜR 214
2.3.3.6 EFSANALERE KONU OLAN ZENGİNLİK 217
2.3.3.7 ETNİK VE AYRILIKÇI ÇATIŞMALAR 221

2.3.4 ALTAY CUMHURİYETİ 221
2.3.4.1 KISACA ALTAY CUMHURİYETİ TARİHİ 221
2.3.4.2 DÜNYA MİRASI: ALTIN DAĞLAR 223
2.3.4.3 2002 NÜFUS SAYIMININ GETİRDİĞİ TEHLİKE 225
2.3.4.4 BİRLEŞİK ALTAY CUMHURİYETİNE DOĞRU 226
2.3.4.5 ŞAMANİZMİN ETKİSİNDE BİR KÜLTÜR 228
2.3.4.6 ZENGİN COĞRAFYA, KISIR EKONOMİ 232
2.3.4.7 ETNİK VE AYRILIKÇI ÇATIŞMALAR 235

2.4. RUSYA FEDERASYONUNDA HETEROJEN YAPIDA YAŞAYAN TÜRKLER 235

2.4.1. KUMUK TÜRKLERİ 236
2.4.2. NOGAY TÜRKLERİ 242
2.4.3. ŞOR TÜRKLERİ 245
2.4.4. DOLGAN TÜRKLERİ 248
2.4.5. TOFA TÜRKLERİ 250

2.5. RUSYA FEDERASYONU'NDAKİ DİASPORA TÜRKLER 251

2.5.1. RUSYA FEDERASYONU'NDAKİ DİASPORA KAZAK TÜRKLERİ 253
2.5.2. RUSYA FEDERASYONU'NDAKİ DİASPORA AZERİ TÜRKLERİ 253
2.5.3. RUSYA FEDERASYONU'NDAKİ DİĞER DİASPORA TÜRKLER 254

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONUNDA YAŞAYAN TÜRKLERİN AKTÜEL SORUNLARI VE GELECEK PERSFEKTİFİ

3.1. DEMOGRAFİK VE ETNİK YAPI VE TÜRKLERE ETKİLERİ 257

3.2. FEDERAL YAPI VE TÜRKLERE ETKİLERİ 266

3.3. EKONOMİK YAPI VE TÜRKLERE ETKİLERİ 274

3.4. SOSYO KÜLTÜREL YAPI VE TÜRKLERE ETKİLERİ 280

3.5. PUTİNİN MERKEZİYETÇİ POLİTİKASININ TÜRKLERE ETKİLERİ 287

SONUÇ 292

KAYNAKÇA 298

ÖZET

Bu çalışmada Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler, tarihsel, coğrafi, demografik, içinde bulundukları federal yapı, ekonomik, kültürel ve etnik ve ayrılıkçı hareketler yönünden incelenmiştir.

Rusya Federasyonunda yaşayan Türklerin, Panslavizm, Bolşevik devrimi ve nihayet Sovyetler Birliğinin yıkılması esnasında içinde bulundukları durum ve egemenlik kazanma çabaları ele alınmıştır. 1990 sonrası yaşanan süreçte, Rusya Federasyonu'nun kurulma aşaması, yeni Rusya Federasyonu Anayasasının hazırlanması, Rusya'nın federal yapısı ve 1994 yılında Tataristan ile başlayan "anlaşmalı ilişkiler" dönemi ile asimetrik federal yapının Rusya Federasyonundaki Türklere etkileri ortaya konmuştur.

Putin'in iktidara gelmesiyle başlayan merkezi otoritenin güçlendirilmesi çabaları, "anlaşmalı ilişkiler" dönemindeki Türklerin kazanımlarını geri almayı amaçlamış, ekonomik, kültürel, federal açıdan sıkıntılı bir dönemi başlatmıştır. Bu döneme ilişkin gelişmelere Türklere etkileri açısından yer verilmiştir.

ABSTRACT

In this study, indiginous Turks living in Russian Federation are being investigated in terms of historical, geographical, demographic, federal structure that they are in, their economic, cultural and ethnic structures.

The situations that the Turks living in the Federatin of Russia have gone through during Panislavism ,Bolshevic Revolution and finally during the break down of Soviet Union, and their struggle for achieving their sovereignty have been analyzed. During the period of post 90s, the setting of the Federation of Russia, preparation of the constitution of the new Russian Federation, federal structure of Russia and the period of “Bilateral treaty” which began with Tatarstan in 1994 and the effects of asymmetrical federal structure on the Turks in the Russian Federation have been forward.

Struggles to make the federal authority stronger after Putin came into power aimed at taking back the the gains of Turks during the “Bilateral treaty” period, and started culturally, economic and federally troublesome period. The effects of this troublesome period on Turks have been analyzed.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Age	: Adı Geçen Eser
Agm	: Adı Geçen Makale
ASSR	: Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
FSB	: Federalnaya Sluzhba Bezopasnosti (Federal Güvenlik Servisi)
Haz.	: Hazırlayan
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KGB	: Komit Gosudarstvennoy Bezopasnosi (Devlet Güvenlik Komitesi)
KP	: Komünist Parti
MÖ	. Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
MSSC	: Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
MUSKOM	: Müslümanların İçişlerinden Sorumlu Komiserlik
NARKOMNATS	:Narodnyi Mommissariat Do DelamNatsional'nostei (Milliyetler Halk Komiserliği)
NEP	:Novaya Ekonomiçeskaya Politika (Yeni Ekonomi Politikası)
RF	: Rusya Federasyonu
RSFSC	: Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti
SB	: Sovyetler Birliği
SBF	: Sibirya Federal Bölgesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 Tataristan Cumhuriyeti'nde Tatar ve Rus Nüfusu 95

Tablo 2 Başkurdistan'da Etnik Nüfus Değişimleri 122

Tablo 3 Çuvaşistan Nüfusunun 1989-2002 Yılı Karşılaştırması 140

Tablo 4 1959 Nüfus Sayımı İtibariyle Kabardey Balkar'da Nüfus Dağılımı 175

Tablo 5 1939-2002 Yılları Arasında Kabardey Balkarda Nüfus Değişimleri 176

Tablo 6 Tuva 2001-2007 Yılları Arasındaki Altın Üretimi 195

Tablo 7 Hakasya'da 1992-2000 Yılları Arasındaki Altın Üretimi 212

Tablo 8 Hakasya'da 2001-2007 Yılları Arasındaki Altın Üretimi 213

Tablo 9 Saha Cumhuriyeti 2001-2007 Yılları Arasındaki Altın Üretimi 231

Tablo 10 2002 Nüfus Sayımına Göre RF'de Türk Dilleri Konuşanların Sayısı 247

Tablo 11.Rusya Federasyonu'na Gelen Yabancıların Ülkelere Ve Yıllara Göre Gelişimi 264

HARİTA LİSTESİ

Harita 1 Rusya Federasyonu'nda Oluşturulan Yedi İdari Bölge 81

Harita 2 Tataristan Cumhuriyeti Haritası 93

Harita 3 Başkurdistan Cumhuriyeti İdari Bölümleri 121

Harita 4 Karaçay Çerkez Cumhuriyeti 157

Harita 5 Hakasya Cumhuriyeti Haritası 205

Harita 6 Saha Cumhuriyeti Haritası 223

GİRİŞ

Rusya Federasyonu, yeryüzündeki toprakların yüzde 8,6'sını kaplayan 17.075.400 km^2'lik yüzölçümüyle dünyanın en geniş devletidir. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın yüzölçümünün toplamından daha büyüktür. Batıdan doğuya doğru ülke 165 boylam çizgisini ve 11 saat dilimini kapsamaktadır. 1991 yılında dağılan Sovyetler Birliği'nden devraldığı yapı itibariyle, hem Avrupalı hem Asyalı bir ülkedir. Nüfusunun çoğunluğunu Hıristiyanlar oluşturmasına karşın, aynı zamanda içinde barındırdığı Müslüman halkların nüfusu sebebiyle, İslam Konferansı Örgütünün gözlemci üyesi olabilmiştir. Rusya Federasyonu'nun nüfusunun büyük bir bölümü Rus olmasına karşın, yüzden fazla etnik grup bu coğrafyada yaşamaktadır.

Aslında Rusya Federasyonu, 1990'ların başında dağılan Sovyetler Birliği'nden demografik, coğrafi, ekonomik, kültürel ve idari yapıyı devralmak zorunda kalmıştır. Etnik kökene ve coğrafi bölgelere dayalı idari yapı, aynı zamanda Putin öncesi dönemde Rusya Federasyonu'nun başlıca sorunu olmuştur.

Sovyetler Birliği döneminde özenle oluşturulan sosyalist yapı sadece ağır sanayide ve sosyal güvenlik sisteminde başarılı olabilmiştir. Ancak bunun karşılığında çok ağır insani ve iktisadi bedel ödenmiştir. Mihail Gorbaçov iktidara gelince, Perestroika (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) sloganlarıyla Rus halkına daha çok özgürlük ve refah vaat ederek yola çıkmıştır. Gorbaçov bu dönemde, Rus halkına daha çok özgürlük ve refah vaat ederken, milliyetler meselesi konusunda ise başarısız politikalar izlemiştir. Rus olmayan unsurların ulusal sorunlarına ilgi gösteren Kruşçev ve Brejnev'in aksine Gorbaçov milliyet meselelerine karşı duyarsız kalmıştır. Ekonomiyi modernize etmek ve Sovyet toplumunu değiştirmek hırsıyla yanıp tutuşan ve milliyet sorunlarını çağdışı kabul eden Komünist Parti Merkez Komitesi Genel Sekreteri ve aynı zamanda

SSCB Başkanı olan Gorbaçov milliyetçi hareketlerle mücadele için ne parti kanalıyla, ne de devlet kanalıyla hiç bir önlem almamıştır.

Baltık Cumhuriyetleri'nde (Estonya, Letonya, Litvanya) 1988'de kurulan halk cepheleri, 1989'dan itibaren Sovyet aleyhtarı olan ayrılıkçı hareketler organize etmeye başlamıştır. Ekonomik bağımsızlık isteğiyle başlayan eylemler, Litvanya, Estonya ve Letonya'nın SSCB'ye bağlılıklarının hukukî bir temeli olmadığı iddialarıyla hız kazanmıştır. Baltık Cumhuriyetleri'nin ardından Kafkasya ve Orta Asya'yı da içine alan geniş bölgede milliyetçi hareketler ve etnik çatışmalar baş göstermiştir.

Bu arada yanlış uygulanan Perestroika politikalarının ülkeyi iflasa sürüklediği, ülkede korku ve sefaletin hakim olduğuna ilişkin gerekçelerle 19-21 Ağustos 1991'de Gorbaçov yönetimine karşı darbe girişiminde bulunulmuştur. Darbe, Yeltsin tarafından önlenmiş; ancak, Gorbaçov Komünist Parti Genel Sekreterliğinden istifa etmek zorunda kalmıştır.

Bu gelişmeler üzerine Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya Başkanları 8 Aralık 1991 tarihinde Minsk'te toplanarak SSCB'nin artık son bulduğunu açıklamışlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Azerbaycan, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan egemenliklerini ilan ederek kendilerine bir yön çizebilmişlerdir. Bu cumhuriyetlerin egemenliklerini kazanmasıyla beraber, Türk Dünyası ve Türk coğrafyası tekrar Türk kamuoyunun gündemine gelmiştir. Ancak Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler, bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin gölgesinde kalmış ve Türk kamuoyuna yeteri kadar tanıtılamamıştır.

Oysa Sovyetler Birliği'nin varisi sayılan Rusya Federasyonu'nda coğrafik konumları, ekonomik durumları, etnik, demografik, dini ve dil (alfabe) yönünden

parçalanmış olmaları sebepleriyle, egemenliklerini kazanamamış yaklaşık 12,1 milyon Türk bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu'ndaki Türkler, başta Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan, Saha, Hakasya, Altay, Tuva, Karaçay Çerkez, Kabardey Balkar özerk Türk Cumhuriyetleri sınırları içinde ve Rusya Federasyonu'nun çeşitli bölgelerinde heterojen olarak yaşamaktadırlar.

Perestroika ve Glasnost politikalarının estirdiği rüzgarla başta Tataristan olmak üzere Başkurdistan, Saha Cumhuriyeti, Çuvaşistan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağımsızlıklarını ilan eden bu cumhuriyetler ekonomik olarak en gelişmiş Özerk Türk Cumhuriyetleri olmalarına karşın, Rusya Federasyonu'nun diğer idari birimler tarafından çevrilmiş olmaları, dış sınırlarının bulunmaması ve çevreleyen idari birimlerde ki Rus nüfus yoğunluğunun da etkisiyle Rusya Federasyonu'ndan ayrılamamışlardır.

Bu dönemde Karaçay Çerkez Cumhuriyeti, Hakas Cumhuriyeti ve Altay Cumhuriyeti, oblastlıktan (bölge) Özerk Cumhuriyetliğe terfi etmişlerdir. Kabardey Balkar Cumhuriyetinde Kabardeylerin nüfus çoğunluğuna sahip olması ve karar mekanizmalarında bulunmaları sebebiyle Balkarların ayrı cumhuriyet talepleri, cumhuriyet içinde bile kabul görmemiştir.

Tuva Cumhuriyeti ise içinde bulunduğu ekonomik imkansızlıklar nedeniyle, 21 Ekim 1993 tarihli Tuva Cumhuriyeti Anayasası'na "Tuva, Tuva halkının katılacağı referandum kararı ile Rusya Federasyonu'ndan ayrılma hakkına sahiptir" ibaresini eklemekle yetinmiştir.

Çalışmada Türk halkının çoğunun adını dahi bilmediği Tuva, Hakas, Saha, Çuvaş, Karaçay, Balkar, Şor, Dolgan gibi Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin tanıtılması, aktüel sorunları ve gelecek perspektiflerinin ortaya

konması amaçlanmış, bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynak teşkil etmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Rusların tarih sahnesine çıkmalarından, Rusya Federasyonu'nun kurulmasına kadar geçen dönemde Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin kısa tarihi ele alınmıştır. Bu bölümde Türklerin, Kazan Hanlığı'nın yıkılışına kadar kurdukları egemenlik ve Rusların devletleşmelerine katkıları, Rusların yayılmacı siyasetine etki eden faktörler, Türk yurtlarının ele geçirilmesi, Panslavizm'in ve Bolşevik devriminin Türklere etkileri, Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci, Rusya Federasyonu'nun kurulması süreci detaylı olarak incelenmiştir. Ayrıca Putin'in iktidara gelmesiyle beraber geri dönen merkeziyetçilik politikaları da ele alınarak, Rusya Federasyonu'nun geleceğine ilişkin analizler yapılmıştır.

İkinci bölümde, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler, tarihsel, coğrafi, demografik, federal, ekonomik, eğitim ve kültürel sorunları incelenmiş, etnik çatışmalar ve ayrılıkçı hareketler bakımından durumları analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, başta Putin'in merkeziyetçi politikasının Türklere etkileri olmak üzere demografik, kültürel, ekonomik yapının Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklere etkileri incelenerek aktüel sorunları ve gelecek perspektifleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
RUSYA FEDERASYONU SINIRLARI İÇERİSİNDE YAŞAYAN TÜRKLERİN KISA TARİHİ

Türklerin, Doğu Avrupa'da ve bugün Rusya Federasyonu sınırları içerisinde bulunan İdil ve Ural'da, hangi tarihten itibaren yaşadıklarına ilişkin bir çok görüş bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin atalarının, Hunların bu coğrafyaya göçleriyle geldiği, kabul edilen bir görüştür. Bu görüşe göre Doğu Avrupa'nın Türkleşmeye başlaması Hunların 4. yüzyılda Orta İdil ve Ural boylarına girmesiyle olmuştur.[1]

İkinci görüşe göre, Hunlar 4. yüzyılda Orta İdil Çulman boylarına gelmemiş ve o tarihlerde bu bölgede sadece Osetin ve Fin-Ogurlar bulunmuşlardır. Bu görüş, bu bölgeye Kuzey Kafkasya ve Azak Denizi boylarında yaşayıp dağılan Büyük Bulgar Devletinden göçen Bulgarların 7. yüzyıl sonunda 8.yüzyılın başında gelmesiyle, ilk Türklerin bu bölgeye ulaştığı belirtmektedir. [2]

Mirfatih Zekiev ise "Türk sözüyle Türk Kavmi'nin bilinçli olarak karıştırıldığını, Türklerin kökeninin Türk sözünün ilk geçtiği Altay ve Orta Asya'ya dayandırılmak istendiğini" söylemektedir. Oysa Zekiev'e göre Milattan önce (MÖ) 7. yüzyılda Doğu Avrupa'da Türkçe konuşan Akatsirler, Gelonlar, İşrkler, Argippeyler bulunmaktadır.[3]

---

[1] Jean-Paul ROUX, **Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl**, Kabalcı Yayınları 3.Baskı, İstanbul, 2007, s.70.
[2] Mirfatih ZEKİEV (haz.), "İdil Tatarları", **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi,** Cilt 17, s. 7.
[3] ZEKİEV, a.g.e., s.5-9.

Bu görüşlerden başka, Türklerin tanımlanabilir bir etnik varlık olarak 6. yüzyılda iç Moğolistan'da ortaya çıktıkları ve buradan 6. yüzyılda Orta Asya'ya 11. yüzyılda Kafkasya'ya ve ancak 13. yüzyılda bu bölgeye geldiklerine ilişkin iddialar bulunmaktadır.[4]

Çalışmada, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin tarihinin başlangıcı, Türklerle Rusların ilişkilerinin başladığı dönem olan, Hunların 4 yüzyılda Orta İdil ve Ural boylarına yerleşmeleri olarak kabul edilmiştir.

1.1. RUSLARIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

Rus tarihi, Milattan sonra (MS) 988 yılında Hıristiyanlığı seçip Ortodoksluğu benimsemelerinden bugüne kadar, bir genişleme ve büyüme tarihi olmuştur.[5] Bu tarihi dört bölüme ayırmak mümkündür.

Birinci bölümü, Ortodoksluğun kabulünden 19. yüzyıla kadar olan dönem oluşturur. 19. yüzyılın başından 1917 yılına kadar olan ikinci dönemde ise, "Slavizm", Rus tarihine damgasını vurmuştur. Üçüncü dönem, 1917-1985 yıllarını kapsamaktadır. Bu döneme, "Marksizm ve Leninizm" damgasını vurmuştur. 1985 yılından sonraki dönem ise, "yeniden yapılanma ve açıklık" dönemidir.

Rusların tarihi incelendiğinde köklerinin Slav ailesine dayandığı görülmektedir. Bu aile, Doğu Slavları (Ruslar, Ukraynalılar, Belaruslar), Batı Slavları (Polonyalılar, Çekler, Slovaklar vs.) ve Güney Slavları (Bulgarlar, Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonyalılar vs.) olarak kendi arasında üçe ayrılır. Slavların Hint-Avrupa menşeli kavimlerle aynı ırktan oldukları antropolojik ve dil araştırmalarıyla kanıtlanmıştır. 6. yüzyıl Bizans kayıtlarıyla, 9-10. yüzyıl

[4] J.C. DEWDNEY, "SSCB'in Türk Halkları", Margaret BAINBRIDGE, **Dünyada Türkler**, Say Yayınları, İstanbul ,Temmuz, 1995, s.215.
[5] T.Tamer KUMKALE, **Türk-Rus İlişkileri**, İkinci Baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1997, s.20.

Arap kaynaklarındaki bilgilere göre de Slavların sarışın bir kavim oldukları bilinmektedir. [6]

Üç doğu "Slav" kabilesinden birisi olan Ruslar, İndo-Germen dil ailesinin Satem grubuna bağlı ve asıl vatanları Özü ve Vistül nehirleri ortasındaki mecra ve daha çok Pripet bataklığı çevresidir.[7]

"Slav" (Slovene) adına ilk kez M.S. 6. yüzyıl'da Nazianslı Pseudo-Césarios'un kitabında rastlanır. Ancak anlamı bilinmemektedir. Pek çoklarına göre bu, Slavların tarih sahnesinde ilk görüldükleri dönem olarak kabul edilir. [8]

Slavlar 4. yüzyıla kadar Gotların tesiri altında kalmıştır. Bu tarihte Hunlar Got hakimiyetine son verince Slavlar Hunlara tabi olmuştur. O çağda artık Slav tarihi Türk tarihinin bir parçası olmuştur.[9]

Hun Türklerinin 370'lerde Avrupa'da belirmesiyle bunların idaresi altına giren Slavlar, özellikle Atilla Han'ın (M.S. 434-453) yönetiminde kalmışlar, Hunlar için çiftçilik yapıp, yıllık vergi ödemiştir. Hunların zayıflamasıyla da Dinyeper Irmağı boyunca güneye, batıya ve Balkanlar bölgesine yayılmıştır. Bu yayılmadan sonra Slav toplulukları üç grup oluşturmuştur. Bu üç grup, Doğu Slavları yani Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar, Batı Slavları yani Polonyalılar, Çekler ve Slovaklar, ve Güney Slavları, Sırplar, Slovenler ve Hırvatlar gibi topluluklardır.[10]

---

[6] Akdes Nimet KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s.3.
[7] Kamuran GÜRÜN, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Bilgi Yayınları, Ankara, Eylül 1984, s.241.
[8] Rusya Federasyonu Resmi İnternet Sitesi
http://Rusya.ru/tur/index/history_of_Russia# (İndirme Tarihi 20 Mayıs 2008)
[9] Akdes Nimet KURAT, **IV-XII Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri Ve Devletleri**, A.Ü.D.T.C.F Yayınları, Ankara, 1972, s.40.
[10] Mehmet YETİŞGİN, "Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepleri Üzerine Bazı Düşünceler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16**, 2006, s.671.

Hunlardan sonra Avarlar, Karadeniz'in kuzeyi ve Doğu Avrupa'yı içine alan bölgede büyük bir devlet kurmuşlar ve Slavları yönetimleri altına almıştır.[11]

Avarların merkezi Macaristan'da olmak üzere Elbe vadisi Alp dağları ve Sava vadisinden Don ırmağına kadar bölgeyi ele geçirerek, Belgrat'ı alacağından çekinen Bizans ile Türklerin arası açılmıştır. Bunun üzerine Avarlar Bizans İmparatorluğunu ortadan kaldırmak üzere Perslerle anlaşmıştır. Ancak Persleri Kadıköy'den Avrupa kıyısına geçirecek Slav filosunun Bizanslılarca püskürtülmesi üzerine, iki ay kadar İstanbul'u kuşatan Avarlar çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çekilme Avarlar için sonun başlangıcı olmuştur.[12]Avarların zaafa uğrayarak Slav sahasından çekilmesi üzerine, Doğu Slavları bu sefer Hazarların nüfuz ve tesirine girmiştir.

Hazar Devleti'nin kuruluşu esnasında, doğu Slavları İskandinavya yakınlarına çekilmiştir. Normanların doğu kısmı, diğer bir değişle İsveç'lilerin ataları 7. yüzyıldan itibaren doğu Slavlarını hakimiyetleri altına almaya başlamışlardır. Bunlar hem tüccar hem eşkıyadırlar. 8. yüzyıl içinde yukarı Volga ve Dinyeper nehri ile aşağı inerek Hazar pazarına ulaşmıştır.

Dinyeper'den, Volga (İdil) vadisine hâkim olan ve Volga Nehri ağzında İdil'i merkez seçerek Kafkaslara hükmeden Hazar gücü, Hıristiyan Bizans'a ve Müslüman Araplara karşı hanedan siyaseti olarak Yahudiliği seçmiş ancak Hazarların büyük kısmı putperest veya şaman olarak kalmıştır. Bu bölgede Hazar Türkleri, barış ve hoşgörüyü ön plana çıkararak ticaretin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Hazarların yönetimi altında Slavlar ve hatta İskandinavya'dan gelen Norsemen veya Varegler Karadeniz ve Hazar denizine kadar inerek ve buraları ile kuzey arasında canlı bir ticaretin kurulmasını sağlamıştır.

---

[11] Süleyman KOCABAŞ, **Kuzeyden Gelen Tehdit; Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, Vatan Yayınları, İstanbul,1989, s.11.
[12] Anıl ÇEÇEN, **Türk Devletleri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 90,91.

Normanların ticaret ilişkileri Bizans'la münasebetleri de arttırmıştır. Yerli Slav halkları da Normanlarla beraber Bizans ticaretine karışmıştır. Nehir boyu yapılan ticarette malların korunması için askeri kıtalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu askeri kıtalar, Normanlardan, Vareg'lerden meydana gelmiştir. Vareg, yerli Slav halklarının paralı askerlere verdiği isimdir. Slavlar arasında faaliyette bulunan Vareg kıtalarının beylerine de "knez" denilmiştir.[13]

Knezler zamanla önem kazanarak kurululan siyasi yapının reisi olmuştur. Varegler ücretli kıtalar olarak hareket eden Normanların genel isimleridir. Vareglerden, Slavlar arasında yerleşen ve Slavlar üzerinde hakimiyet süren zümre ise "Rus"lardır. Rus adının menşei hakkında bir çok görüş olmasına karşın Norman mektebi tarafından benimsenen "Rusi" en doğrusu olarak kabul edilmektedir. Fince'de "kayıkçı, kürekçi" anlamına gelen "Ruotsi" önce Rusi, daha sonrada Rus olarak değişmiştir.[14]

Ticari ve siyasi ilişkilerin gelişmeleri doğrultusunda, Rurig adı taşıyan Vareg-Rus Knezi, Novgorod şehrini merkez seçerek 862 yılında Rus prensliğini kurmuş ve Rus devletinin temellerini atmıştır. [15]

Rurig yavaş yavaş bölgede güçlenmiş, bazı ticaret yollarını ellerinde tutan Macarlarla anlaşarak Bizans'a doğru yönelmiştir.

Rurig'in ölümü üzerine oğlu İgor'un çok küçük olması sebebiyle yakın akrabası olduğu sanılan Oleg devlet idaresini ele almıştır. Oleg, 882'de Kiev'deki Vareg liderini öldürtüp, Dinyeper ırmağı üzerinde önemli bir ticaret ve kültür merkezi olan ve 100.000 kişiye varan nüfusu ile önemli bir metropol olan bu

[13] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye,** s. 16.
[14] KURAT, a.g.e, s. 17.
[15] GÜRÜN, a.g.e, s. 243.

şehri almış ve büyüyen Rus Knezliğini merkezi hâline getirmiştir. Oleg'in Kiev'e yerleşmesi ile Rus tarihinin Kiev devri başlamıştır. [16]

Oleg önderliğinde güçlenen Ruslar, Macarların göç etmesiyle boşalan boşluğu doldurarak ve Karadeniz'e inmiştir. Oleg 907'de İstanbul'u kuşatmış ve Bizans'ı vergiye bağlamıştır.[17]

Oleg'in Bizanslılara karşı kazandığı başarı Vareg-Rusları ve yerleşik Slav halkı arasında büyük tesir yapmış ve Knezin otoritesinin artmasını sağlamıştır. Oleg'in 912 de ölmesinin üzerine yerine ilk Knez Rurig'in oğlu İgor başa geçmiştir.[18]

İgor, 913-914 yıllarında Hazar Denizi güneyine ilerleyerek Bakü civarında karaya çıkmış ve zengin ganimetler kazanmıştır. Ancak Rusların yaptığı katliamın intikamını almak üzere Hazar hizmetinde bulunan Müslüman kıtaları (larsiye) Ruslara hücum ederek büyük hasar verdirmiştir. Müslümanlardan kaçan Ruslar aynı zamanda Burtas'ların hücumuna uğramışlar ve ancak çok az bir kısmı geri dönebilmiştir.

941'de Bizans üzerine bir sefer yapan İgor, Bizans'ın gemilerini yakması üzerine, Anadolu kıyılarına çıkarak burayı yağmalamış, ancak Bizans'ın buraya sevk ettiği büyük kuvvet Rusları Anadolu'dan atmıştır.

İgor, Bizans'a karşı başarısızlığa uğramış aynı zamanda iç idarede de sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Yerleşik Slav uruğlarının baskı altında tutulması, mutat vergiden fazla vergi talebi isyana yol açmıştır. Bu isyan sonucu İgor öldürülmüş devlet idaresi karısı Olga'nın eline geçmiştir. Olga Kiev Rusya'sının en önemli isimlerinden biri olmuştur. Olga'nın en önemli özelliği ise

---

[16] ÇEÇEN, a.g.e., s.104.
[17] **Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı**, ASAM Yayınları, Ankara, Kış 2001, s.164.
[18] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s. 22.

Hıristiyanlığı kabul etmiş olmasıdır. Olga'nın Hıristiyanlığı kabulü, Kiev Rusya'sının Ortodoksluğa hazırlandığı ve Bizans kültürü etkisinde kaldığını göstermektedir.

İgor ve Olga'nın oğulları Svyatoslav artık Slavca bir isim almış ve Knezliğin artık yavaş yavaş Slavlaştığı kanıtlamıştır. Ruslar, Knez Svyatoslav (965-973) zamanında Rus devletini büyük bir güç haline getirmiştir.[19]

Svyatoslav güçlenen Tuna Bulgarlarına karşı Bizans tarafından yardıma çağrılmıştır. Svyatoslav yardım amacıyla Kiev'den ayrılması, Peçeneklerin Kiev'i kuşatması için fırsat yaratmıştır. Svyatoslav Peçenek tehlikesini gidermek üzere geri dönmek zorunda kalmıştır. Svyatoslav Annesi Olga'nın ölümü sonrasında tekrar bugünkü Bulgaristan'a gitmiştir.

Bizans İmparatorluğu Tuna Bulgarlarına karşı yardıma çağırdığı Rusların, Balkan'lara yönelik ilgisini yeni bir tehlike olarak algılamış ve İmparator İoannes büyük bir ordu ile Rusların üzerine yürüyerek onları yenmiştir.

Savaş sonunda Svyatoslav'ın ülkesine dönmesine izin verilmiş ancak Peçeneklere Bizans tarafından gizlice ulaştırılan haber neticesinde 973 yılının baharında dönüş yolunda askerleri ile beraber öldürülmüştür.[20]

1.2. RUSLARIN ORTODOKSLUĞU SEÇMELERİ

Svyatoslav'ın üç oğlundan Vladimir kardeşleri ile yaptığı mücadeleyi kazanarak Kiev Rusya'sının en tanınmış knezlerinden olmuştur. Onun zamanı hem dış hem iç işleri açısından büyük başarı ve değişikliklere sebep olmuştur.

---

[19] A.M. ATAÇ, **Rusya Tarihi: Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1952, s. 9.
[20] GÜRÜN, a.g.e, s.253.

Rus tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eden Hıristiyanlığın kabulü Vladimir zamanında gerçekleşmiş, halk tarafından diğer tüm Rus hükümdarlarından ayrı olarak " ***aziz***" diye anılmıştır.

Ruslar, o dönemde her bir tabiat kuvvetini, bir ilahla özdeşleştirmiştir. Mabetleri ve din adamları olmamış, tanrıları temsil eden putlara kurbanlar vermiştir.[21]

983 yılında Kiev'in putperest ahalisi inançları gereği ilahlara bir insan kurban etmek istemiştir. Ancak çekilen kuranın Hıristiyan Vareg-Rus gencine isabet etmesi ve babasının genci vermek istememesi üzerine ahali galeyana gelerek genci ve babasını öldürmüştür. Bu olay Kiev Knezlerinin açıktan açığa Hıristiyanlara baskı yaptıklarını göstermiştir. Ancak bu süre zarfında Bizans hükümetince açıktan açığa Hıristiyanlık propagandası yapılmakta, özellikle 864 yılında Balkan Bulgarlarının Hıristiyanlığı kabulü sonrası, Ortodoksluğu yaymak Bizans'ın devlet politikası haline gelmiştir.[22]

Kiev'deki Vareg-Rus ve Slav tüccarların Ortodoksluktan başka, Roma'daki Katoliklik, Hazar'daki Yahudilik ve İdil Bulgarlarının dini olan Müslümanlıkla ile temasta oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle sıkı ticaret ilişkilerinin olduğu İslam tüccarları sayesinde Kiev'de İslam'ın tesiri büyük olmuştur.

Kansas Üniversitesi Rusya ve Doğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, Knez Vladimir din seçimi konusunda araştırma içinde olduğu sırada, Müslümanlarda içki içmenin yasak olduğunu öğrendiğini ve içkinin Ruslar için vazgeçilmez bir zevk olduğunu belirterek İslam'dan uzaklaştığı, Yahudiliği, ise tembelliği ve başıboş gezmeyi yasaklaması sebebiyle elediğini, Alman kiliselerini gezen elçilerinin "kiliselerde herhangi bir ışık, cazibe göremediklerini"

[21] Yaşar ONAY, **Rusya ve Değişim**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 13.
[22] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s. 29.

söylemeleri üzerine Ayasofya'dan ve içinde yanan onbin mum ışığının ihtişamından etkilenerek Ortodoksluğu seçtiği belirtmektedir.[23]

Stanford Üniversitesi internet sayfasında yayımlanan "Rusya Kısa Tarihi" ise Ayasofya ve Bizans kiliselerinin Vladimir üzerindeki etkisini doğrulamaktadır.[24]

Bu görüşlerin doğruluk payı olsa da Rusların Ortodoksluğu seçmelerinin başka sebepleri de bulunmaktadır. Putperest Ruslar, Bizans İmparatorluğu ile ortak sınırları sayesinde devamlı temas halinde olmuş, Rus tüccarlarının, İstanbul'a sürekli gidip gelmeleri, sırasında üzerlerinde yoğun bir Hıristiyanlık propagandası yapılmış ve Rus halkı yavaş yavaş Hıristiyanlığa ısındırılmıştır.

Bizans'ta iç karışıklık çıkması üzerine 2. Basil, isyanı bastırması karşılığında kız kardeşini Anna'yı, Knez Vladimir'e vereceğine dair söz vermiştir. Bunun üzerine Vladimir 988 yılının ilkbaharında Anadolu'ya çıkarak isyancı Bardas ve Fokasın kuvvetlerini yenmiştir. Ancak 2. Basil'in sözünü tutmaması üzerine Ruslar, Kuzey Karadeniz sahillerinde (Kırım) en önemli şehir olan Kerson'u işgal etmiş, bunun üzerine Bizans imparatoru, Hıristiyanlığı kabul ettiği takdirde kız kardeşini Knez'e vereceğini bildirmiştir. Rus Knezi Vladimir teklifi kabul etmesiyle Kiev Rusya'sı, 988 yılında Hıristiyan olmuştur. [25] Vladimir aynı zamanda Kiev'e Rusya'nın en görkemli yapısı olarak **Desyatinnaya Kilisesini** inşa ettirmiştir.[26]

---

[23] "Common People, Uncomman Strengt, Teaching The Rest Of The Story; Events Of The Common People Of Russia", **University Of Kansas , Center For Russian And East European Studies**, 1998, s.12.
http://www.crees.ku.edu/teachers/documents/WholeThing.pdf (İndirme Tarihi 11 Mart 2009)
[24] "A Short History of Russia (to about 1970)", Stanford Üniversitesi İnternet Sitesi
http://aero-comlab.stanford.edu/jameson/world_history/A_Short_History_of_Russia.pdf
(İndirme Tarihi 11 Mart 2009)

[25] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye,** s. 30.
[26] Glenn E. CURTİS(ed.), "Kievan Rus and Mongol Periods", Federal Research Division of the Library of Congress, Washington, DC, 1996
http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/rutoc.html#ru0004 (İndirme Tarihi 11 Mart 2009)

Kiev Knezinin, Hıristiyanlığı Rusya'nın resmi dini olarak kabulü ile Rus tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Ortodoksluk Rus devletinin gelişmesinde ve özellikle Rus kültürünün oluşmasında en önemli etkenlerden biri haline gelmiştir.[27] 10. yüzyılın sonunda İstanbul, Ortodoksluğun merkezi durumundadır.

Rusya, Ortodoksluğu kabul etmekle, Bizans medeniyetine dahil olmuş, Roma-Katolik kültür sahasına katılan Batı kavimlerinden başka bir yola yönelmiştir. Bu da Rusya'da Avrupa uluslarından farklı bir medeniyet meydana gelmesine neden olmuştur. Rusya, canlılığı artık sönmüş olan Yakın Doğu, Helenistik ve Hıristiyan kültür geleneklerini bünyesine almışsa da, bu kültürün Kiev Rusya'sına sokulması, kültür seviyesi oldukça düşük olan Rusların, birdenbire kültür hamlelerine imkan vererek Rusları, "medeni uluslar" arasına katmıştır.[28]

Ruslar için bu gelişme yeni bir yazı, Kiril alfabesi, öğrenmesini ve dinî eğitim almasını gerekli kılmış, bunun için de Knez Vladimir tüm papaz ve boyarların okuma yazma bilmesini emretmiştir. Kiril Alfabesi'nin İbranicenin ve Yunancanın karışımı olduğu ileri sürülmektedir. [29] Ortodoksluğu bir din olarak seçmesine rağmen Vladimir, sayısız gözde ve kapatmalarıyla eski alışkanlıklarını sürdürmüş ve şaşalı bir hayat geçirmiştir. Hıristiyanlığın kabulü ve eski geleneklerin sürdürülmesi ile kendine has bir Rus kültürü doğmuştur. Bu ise Rusların bir birlik oluşturmasında önemli etki yaratmıştır. Rusların Hıristiyan olmasının diğer etkileri ise, Avrupalı devletlerin Rusların Hıristiyan olması ile onlar hakkındaki şüpheleri azalmış, Knez Vladimir'in güçlenerek ülke istikrarını sağlamasına yardımcı olmuştur.[30]

---

[27] Vassilij Viladimiroviç BARTHOLD, **Asya'nın Keşfi, Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi,** (Çev. K. Bayraktar –A Meral), Yönliş, İstanbul, 2000, s. 286.
[28] KURAT, a.g.e., s.31.
[29] Yeni Avrasya, Kasım 2000, Ek: Yeni Avrasya Stratejileri, s.14.
[30] Egor Spiridonovich SHISHIGIN, "Orthodox Christianity in the History of Russia" , http://oxfordu.net/seoul/chapter4/index.html#role (İndirme Tarihi 11 Mart 2009)

Rus Knezi Vladimir'in Ortodoksluğu seçmesinde ekonomik, ticarî, Bizans hileleri yanında tek dinin birleştirici rolü ve özellikle Kneze kazandırdığı prestijin önemli yeri olmuştur. Vladimir Hıristiyanlığı seçmekle hem bir Bizans prensesi, Anna Parphyregenita, ile evlenmiş ve hem de ***krallık ile dini*** birleştiren "***caesaropapism"*** anlayışını kendinde bulmuştur. Bu prestijle Rus knezi, hem krallık işlerine ve hem de dini işlere hâkim olmuş, bu iki güçle de sarsılmaz bir konuma yükselmiştir. Rusların Türk ve Müslüman topraklar üzerinde ilerlemesi "sadece Rus hanedanının askeri uğraşları olmamış, bir çeşit Haçlı karakteri taşımıştır. Amaç sadece toprak kazanımı değil, aynı zamanda dinin (Ortodoksluk) yeniden inşasıdır. "Ruslar Ortodoksluğun önderliğini ve Rus dini duygularının "sesi" olmuş ve üslendikleri bu rolle Türklere karşı mücadelenin liderliğini yapmıştır.

Vladimir'den sonra uzun süre taht süren 1. Yaroslov (1019–1054), Kiev'i büyük bir ticaret ve kültür merkezi haline getirmiş, Çinli, Türk, Arap ve birçok milletten tüccarın buluştuğu bir yer konumuna yükseltmiştir.

1.3. RUSLARIN TÜRKLERLE VE DİĞER KAVİMLERLE İLİŞKİYE GİRMELERİ

Vladimir'in Kiev Rusya'sına Ortodoksluğu getirmesinden sonra, Yaroslav zamanında Kiev bir ticaret merkezi haline gelmiş ve bu dönem içerisinde Kiev Rusya'sı milletlerarası münasebetlere başlamıştır. Yaroslov Lehistan'a, Macaristan'a, Fransa'ya ve İskandinavya'ya elçiler ve tüccarlar göndermiş, Avrupalı hükümdarlarla ilişkiye girmiştir. Yaroslov'ın kendisi İsveçli prenses olan İngride ile evli olup oğulları Alman beylerinin kızlarıyla evlenmiş, kızlarını da Fransız, Macar ve Norveç Krallarına vermiştir. Oğullarından birinin eşi aynı zamanda Bizans İmparatoru Konstantin Monomarch'ın yakın akrabalarından birisi olmuştur. Bu sayede Yaroslav Avrupalı devletler ile ekonomik ve diplomatik

münasebetlerini kolaylıkla geliştirmiştir. [31]

Yaroslav tahta geçme safhasında Peçenekler de taraf olmuş ve Yaroslav ve Peçenekler arasında "Rus yurdunda böyle bir savaş daha cereyan etmemişti" diye kaydı tutulan bir savaş meydana gelmiştir. Savaşı Rusların kazanması üzerine Peçenekler yavaş yavaş Tuna'ya sarkmışlar ve Ruslarla irtibatları azalmıştır.[32]

Karadeniz kuzeyinden Avrupa'ya yönelmiş Türk göçlerinin sonuncusu Kıpçaklara (Kumanların) Ruslar tarafından verilen isim "Polovtsi"kidir. Rusça Polovtsi" ve Almanca "***Falb***"in anlamı açık sarı saman renginde olan saç anlamı taşımaktadır. Rus tarihçileri Kumanlar için "Türkmen, Peçenek ve Torklarla aynı cinsten" ifadesini kullanmıştır.[33]

Kıpçaklar 11. yüzyıl başlarında Yayık nehri boylarında yaşamıştır. İdil boylarına 1030'larda gitmiş oldukları değerlendirilmektedir. Rus kaynaklarında Kıpçaklara "***Polovtsi***" denmesi 1055 yılına rastlamaktadır.

Yaroslov'dan sonra Kiev Rusya'sı uzun bir gerileme dönemi geçirmiştir. Bunda Rusların Polovtsi dedikleri Kıpçakların 1061'den itibaren Kuzey Karadeniz bölgesinde güçlenmeleri ve Kiev Rusya'sının güney bölgelerini kontrolleri altına almalarının yanında, "***Rota"*** sisteminin (tüm aile fertlerinin mallarını ortak yönetmesi prensibi) yarattığı durum içerisinde prenslerin merkezi sistemi zayıflatarak, kendi şehir ve bölgelerinde kendi yönetimlerini pekiştirme siyasetlerinin etkisi görülmüştür. Özgür köylülerin ortadan kaldırılması ve ülkenin güneyinin nüfus bakımından seyrelmesi de Kiev'in gerilemesine yol açan sebeplerden olmuştur.

---

[31] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s.36.
aynı zamanda bakınız
http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?groupid=2366&HistoryID=ac14
[32] GÜRÜN, a.g.e.,s. 253.
[33] GÜRÜN, a.g.e.,s. 256 .

Kıpçaklar her yıl Rus topraklarına yaptıkları akınlarla binlerce Rus'u esir alırken, 1054'te ortaya çıkan ve Katolik kilisesi ile Ortodoksluğu ayrıştıran olay, Papa'nın Rusları putperest ilan etmesine yol açmış, ve Papa Ruslar üzerine haçlı seferleri yapılmasını emretmiştir. Bundan dolayı Alman Tütonik şövalyeleri batıdan Rus topraklarına akınlar yapmıştır. Bu gelişmelerle tekrar ormanlık bölgeye doğru kaçan Ruslar bu dönemde Moskova'yı kurmuştur.[34]

1061 yılında Kıpçaklar ile Ruslar arasında başlayan karşılıklı akınlar, zaman zaman bu iki milletin birleşip üçüncü bir millete karşı, birlikte akın etmeleriyle şekillenmiştir. Macarların üzerine yapılan akın bunlardan birisi olmuştur. Bir diğeri ise Moğollara karşı yapılan savaştır.

1.4 MOĞOL İSTİLASI- ALTIN ORDA DEVLETİ

Moğol ismi, 13. yüzyıl başlarında Cengiz İmparatorluğunun kuruluşundan sonra tarih sahnesine çıkmıştır. 12. yüzyılın sonlarında Moğolistan'ın en kuvvetli kabileleri Moğallar'la, Kerait ve Naymanlar olmuştur.

Orta Asya bozkırları, 13. yüzyılda Moğolların yönetimi altına girmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde diğer Türk gruplarının göç dalgalarına katılmayıp Orta Asya'da kalan Türk toplulukları, Orta Asya'da Moğol hakimiyetinin başlamasıyla birlikte Moğol İmparatorluğuna katılmaya başlamıştır. Moğol İmparatorluğunun kurucusu olarak bilinen Cengiz Han, tüm Moğol kabilelerini birleştirmeyi ve aralarında barışı tesis etmeyi başarmıştır. Cengiz'in otoritesini kabul edip onun yönetimi altında birleşen Moğol kabilelerinden başka, Naymanlar, Karaitler, Öngütler, Karluklar, Kırgız, Uygur ve Tatarlar gibi Türkçe konuşan bazı topluluklar da Cengiz'e tabi olmayı kabul ederek yönetimi altına girmiştir. Bu nedenle, Moğol İmparatorluğunu teşkil eden halkların yarısından fazlasını Türk topluluklarının oluşturduğu rahatlıkla söylenebilmektedir.

[34] YETİŞGİN, a.g.m., s. 673.

1222 yılında Moğollar, Kıpçaklara saldırmış, Kıpçaklara isteği üzerine onlara yardıma gelen Ruslar, 1223 senesinde Azak denizine dökülen Kalka nehri üzerinde büyük bir yenilgiye uğramıştır. Ancak, Moğollar fazla ilerlemeyip geriye dönmüştür. 1237–1238 Batı Seferi ile Batı Hunları aşağı İdil boyunda, Altın Orda Devletini kurmuştur. Rusya'yı baştan aşağı istila etmiş ve Rus Knezliklerini tamamen egemenlikleri altına almıştır. Moğollar vergi vermek, asker vermek gibi sorumluluklarını yerine getiren Rus beylerini yerlerinde bırakmıştır.[35]

Batu Han, Kolomna, Moskova, Suzdal, Vladimiri ele geçirmiştir. Ancak, ilkbaharda buzların erimesiyle oluşan çamur yüzünden süvarilerinin hareketleri kısıtlanmış ve Novgorod, Batu Hanın elinden kurtulmuştur.[36]

1238 yılında Batu Han kuvvetlerinin bir kısmı Don nehri boyunca kuzeye ilerlerken Burtas'lar ülkesine girmiştir. Bu sefer esnasında Rusların, Murom ve Gorochovets şehirleri de tamamen yakılmıştır. Burtaslar kontrol altına alınınca, bazı Moğol birlikleri İdil istikametine dönmüş, hatta bu nehrin sol (Bulgar) sahasına geçerek **Başkurtları'**da hakimiyetleri altına almıştır.

Başka bir Moğol ordusu Kırım istikametinde ilerlemiş ve 26 Aralık 1238 tarihinde Sudak şehri Moğollar tarafından yağmalanmıştır. 1238 yaz ve sonbahar hareketleri neticesinde, Moğollar, İdil ile Özü (Dnepr) arasındaki bozkırlardaki Kıpçakları dağıtmıştır. Kıpçak Hanları'nın İl'lerini Dnepr'in batısına, veya Orta İdil sahasına kaçırmıştır. Orta İdil, yani Bulgar yurduna gelen Kıpçaklar, yerli Türk (Bulgar) unsurlarının karışmasıyla, "Kıpçaklaşmalar" olmuştur. Sonraları "**Kazan Türkleri**" adıyla tanınan halk, bu şekilde meydana gelmiştir. [37]

---

[35] Abdullah DEMİR, **Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 24.
[36] ROUX, a.g.e., s. 283. (aynı zamanda bakınız KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye,** s. 67)
[37] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s. 68.

1237'de başlayan yeni ve oldukça tahripkar Moğol istilasıyla Ruslar Tatar hâkimiyetine girmiştir. Moğol hâkimiyetine girmek istemeyen Kıpçaklar ise Macaristan içlerine göç etmiştir.

Altın Orda Devleti başlangıçta Moğolların Rusya'yı ele geçirmesi ile kurulmuş olmasından dolayı bir Moğol Devleti gibi görülse de, ordusunun, halkının ve yönetiminin büyük kısmını oluşturan Türkler elli yıl gibi kısa bir süre içerisinde bu devletin kültür, nüfus, dil (Çağatayca) ve kurumlarının tam bir Türk devleti karakterini kazanmasını sağlamıştır.[38]

Ruslar önceleri Karakurum'a gidip yarlık alarak kendi prensliklerinde yönetimlerini sürdürürken, sonraları Altın Orda merkezi olan Saray'da, Han'dan bu yarlığı almışlar ve ormanlık bölgede kendi yönetimlerinde vergi vererek özerkçe yaşamıştır. Altın Orda Devleti idaresinde daha fazla ayrıcalıklara kavuşan Ortodoks kilisesi ise Rus varlığını ve bütünlüğünü koruyan ve devamını sağlayan önemli bir faktör olarak kalmıştır.

1240 tarihinde Rus prenslikleri üzerinde Moğol-Türk hakimiyeti başlamıştır. Moğolların batı bölümü olan Altın Orda Hanlığı Rus prensliklerini 250 yıl kadar idare etmiştir. Altın Orda Devletinin hakimiyeti zamanında Rus prenslikleri varlıklarını devam ettirmekle birlikte, Altın Orda devletine bağlanmıştır.[39] Prenslikler, Viladimir prensliği çerçevesinde organize edilmiştir. Prens olmak isteyen kimse, Viladimir prensinin vasıtasıyla saray'a giderek Altın Orda Hakanı'nın onayını almak zorunda kalmıştır.

Rusların "***Mongol yoke***" (Moğol boyunduruğu) diye kabul ettikleri dönemde (1237–1480), Altın Orda Devleti Rusya'yı yönetmiş ve Moskova da bu dönemde Altın Orda Hanı'nın verdiği imtiyazlarla (bu imtiyazlardan biri Han

[38] GÜRÜN, a.g.e., s. 103.
[39] ÇEÇEN, a.g.e., s. 208.

adına Ruslar arasında vergi toplama yetkisidir) önem kazanmıştır.[40] Başlangıçta küçük bir kırsal kasabayı andıran Moskova, Knezlerinin başarılı yönetimi, özellikle de Altın Orda Hanlarına yönelik gösterdikleri bağlılık sayesinde aldıkları büyük özerkliklerle hızla gelişmiş ve güçlenmiştir.

1328–1341 yılları arasında Moskova Knezi olan İvan Kalita zamanında Büyük Knezlik Moskova'ya geçmiştir. Asıl adı İvan Daniiloviç İvan Kalita, Han namına vergi toplarken, kendisi için de hisse çıkarmış, halktan lüzumundan fazla para toplamış, Han'a vergi gönderdikten sonra önemli bir miktar Knezin şahsi servetine katılmıştır. Rus halkı daha ağır vergiler ödemeğe mecbur tutulmakla beraber, Moskova Knezinin ağırlığı artmıştır. Moskova Knezliğini yükselişi aynı zamanda Kiev'in de gözden düşmesine sebep olmuştur.[41] İvan Daniiloviç'a, para hesabı ile fazla meşgul olmasından ötürü, "kese" manasına gelen "***Kalita"*** adı verilmiştir.[42] Altın Orda Hanlarından aldıkları ayrıcalıkla Moskova Knezleri, hem büyük servetler edinmiş hem de diğer Rus Knezlerini zaman içerisinde kendi hakimiyetlerine alarak veya ortadan kaldırarak merkezi bir devlet kurmuştur.

Bu dönemde Altın Orda'da, Batu Han'ın ölümü üzerine yerine Berke Han (1257–1266) geçmiştir.[43] Berke Han ile birlikte Altın Orda Hanları Müslümanlığı kabul etmiştir.[44] Zamanla, Altın Orda Hanları Moğol olmakla ilgili her şeyi ve Moğolcayı unutmuştur. Bunun yanında, Altın Orda Devleti'ndeki asil sınıf Türkleşmiştir. Yerel diller ve Bulgarca yerine Uygur dili ve Kıpçak Türkçesi yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde Türkçe konuşan Müslümanlar ***Tatar*** olarak adlandırılmaya başlanmıştır. 15. yüzyılda artık Moğolca konuşan kimse kalmamıştır.[45] Kırım bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Özbek Han, 1253–

---

[40] KURAT, **IV-XII Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk kavimleri ve Devletleri**, s.125.
[41] "A Short Story of Russia", Stanford Üniversitesi İnternet Sitesi, s.9. http://aero-comlab.stanford.edu/jameson/world_history/A_Short_History_of_Russia.pdf (indirme Tarihi 11 Mart 2009)
[42] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye,** s. 91.
[43] V.V. BARTHOLD, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1975, s.240-241.
[44] ÇEÇEN, a.g.e., s.209., GÜRÜN, a.g.e., s. 529.
[45] ROUX, a.g.e., s.286.

1341[46] yılları arasında Altın Orda Devleti'nin başkenti olan Saray'ın (bugünkü Tsariov) gelişmesi için büyük çaba harcamıştır. 14. yüzyılda, aralarında Kazan ve Astrahan'ın da bulunduğu nüfusunun büyük çoğunluğu Türkçe konuşan bazı şehirler ortaya çıkmıştır. Kazan, 15. yüzyılda gerçek bir Türk şehri halini almış. Kazaklar, Özbekler ve Çağataylar gibi Türkçe konuşan yeni etnik topluluklar ortaya çıkmıştır.

Ancak, Berdibek Han'ın 1357-1359 yılları arasındaki saltanatının ardından Altın Orda Devleti, aile içi çekişmelerle sarsılmaya başlamış ve bu durum devletin hakimiyeti altında yaşayan topluluklar üzerindeki gücünün zayıflamasına neden olmuştur. 1371 yılından sonra, Rus Prensleri Altın Orda Hanlarına vergi vermemeye ve güçlenmeye başlamıştır. [47] Ancak 1380 yılından sonra, Ak Orda Hanı Toktamış'ın başa geçmesiyle birlikte Altın Orda Devleti, eski gücüne tekrar kavuşmuştur. Rus prenslikler üzerinde Altın Orda Devleti'nin hakimiyetinin tekrar kurulmasını sağlamıştır.[48] Toktamış, o zamanlar, son birkaç yıldır tarihte "Aksak Timur" olarak bilinen Timurlenk'in [49](1387-1398) hakimiyeti altında bulunan Türkistan ve İran'ı almak istemiştir. Toktamış ve Timurlenk arasında geçen ve Altın Orda Devleti'nin başkenti Saray ile Astrahan kentlerinin tümüyle harap olmasına neden olan savaştan sonra, Altın Orda Devletinin başına, Toktamış'ın rakibi, Cengiz Han'ın soyundan gelen Timur Kutluk geçmiştir. Toktamış Han'ın iktidarını kaybetmesinde ve Altın Orda Devletinde Timur Kutluk döneminin başlamasında Timurlenk önemli rol oynamıştır. Timur Kutluk'un ardından Altın Orda Devletinin başına, sırasıyla Şadi Beg (1400-1407), Timur Kutluk'un oğlu İdiku (1407-1412) ve Muhammed Han (1423-1462) geçti. 1437'de ülke ikiye bölünmüştür. Kuzey'de Kazan Hanlığı ile güneyde Büyük Ordu adını alan eski Altın Orda Devleti olmak üzere iki yeni devlet ortaya çıkmıştır. Büyük Ordu Devleti 1441'de Hacı Giray Han önderliğinde Kırım

[46] Çeçen, a.g.e., s. 211.
[47] ROUX, a.g.e.,s. 314.
[48] GÜRÜN, a.g.e., s. 534.
[49] "Lenk" Topal manasına gelmektedir . Timurlenk ise "Topal Timur", "Aksak Timur" anlamındadır.

Hanlığı ve 1446'da Astarhan Hanlığı olmak üzere tekrar bölünmüştür.[50] Artık Altınorda Devleti, Kırım, Kazan, Astarhan, Sibir Hanlıklarıyla Nogayların serbestçe yaşadıkları bölgelere bölünmüş ve sonraları Timur'un saldırılarıyla da oldukça zayıflamıştır. Bundan iyi yararlanan Moskova Knezliği 1480'den itibaren bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştır. Güç dengesi Ruslar lehine değişmiştir.

Diğer bir deyişle, Ruslar Timur'un seferinden kazançlı çıkmıştır. Çünkü Timur'un orduları bazı Rus şehirlerini talan etseler de, Timur o sıralarda Rusya'nın tabi olduğu Türkleşmiş Cengiz Han torunlarının Altın Orda Devletini yıkmıştır.[51]

1.5 KAZAN HANLIĞININ YIKILIŞI

Uluğ Muhammed Han, 1437 de Kazan Hanlığı'nı kurduktan sonra hemen Moskova Knezine karşı harekete geçmiş ve kısa bir zaman içinde Volga'ın sağ tarafını, Oka nehrine varıncaya kadar, Rus nüfusundan kurtarmıştır. 1439 yazında, Kazan kuvvetlerinin Moskova şehrine yürümüşler, Knez Valisi Vasilyeviç karşı çıkmaya cesaret edememiş ve Volga'ın kuzeyine kaçmıştır. Kazanlılar Tver mıntıkasına kadar giderek, şehirleri ve köyleri yağma ettikten sonra, dönmüştür. Moskova şehri, kalın surları sayesinde, tahrip olmaktan kurtulmuştur. Oka nehrinin kenarındaki Nijni-Novgorod şehrinin Uluğ Muhammed Han tarafından alınmış ve burası aynı zamanda Ruslara karış yapılan seferlerin çıkış noktası olmuştur.[52]

1445 yılındaki büyük seferden sonra Moskova Knezi, Kazan Hanı'nın istediği gibi hareket edecek Altın Orda yerine, Kazan'a vergi gönderecek, Han'ın

[50] ÇEÇEN, a.g.e.,s. 212, GÜRÜN, a.g.e.,s. 535.
[51] Aleksandr KADIRBAYEV," Tarihte Rusya'nın ve Türkiye'nin Avrasyacılık Modelleri" Nazim CAFERSOY (ed.), **Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı,** Ankara, 20-22 Ocak 2003, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 24.
[52] GÜRÜN, a.g.e., s. 540.

oğullarına Moskova arazisinde "yurt" verecekti; bu maddeler gereğince, Moskova Knezliği, Kazan'a tabi bir duruma gelmiştir. Bu yurtlardan Oka nehri kıyısındaki Gorodets şehrini ve çevresini Yakub'a ve Kasım'a verilmiştir. Yakub'un bir süre sonra sahneden çekilmiştir. Gorodets şehri de çok geçmeden Kasım şehri (Kasımov) adını almış ve burada yeni bir Hanlık kurulmuştur. Kasım Hanları ve Mirzaları çok geçmeden Moskova Knez'liğinin tesiri ve nüfuzu altına girmiştir. Kasım Hanlığı 200 yıl süren hayatı boyunca, Moskova Rusya'sının büyümesinde ve genişlemesinde önemli bir rol oynadığı gibi, Ruslar arasında Moğol-Türk unsurunun ve Türk tesirinin çoğalmasına da büyük katkısı olmuştur.[53]

Kasım Hanlığı'nın Rusların elinde oyuncak olmasından sonra Ruslar 1469'da Kazan Hanlığı'na sefere çıkmış ancak başarılı olamamıştır. 1478'de Ruslar yeniden savaş başlatmıştır. Rus kaynaklarına göre fırtına ve yağmurdan dolayı geri dönmek zorunda kalmışlardır, ancak bu seferden anlaşılacağı gibi Ruslar artık hücuma geçmiş Türkler ise savunmada kalmıştır.

1480'de Kazan'ın, Rusya üzerine seferinde başarısızlığa uğramasıyla daha doğrusu seferi sonuçlandıramaması sebebiyle Moskova Prensliği kesin olarak Türk hakimiyetinden kurtulmuştur.

1482'de Rusların Kazan üzerine yaptığı sefer diplomatik yollardan önlenebilmiş, ancak Kazan üzerinde Rus baskısı giderek hissedilir bir hal almıştır.

3. İvan 1487'de büyük bir ordu ile Kazan'ı kuşatmış, şiddetli bir savunma karşısında tam çekilme esnasında, Kazan'da bulunan Rus taraftarları Kazan'ın

[53] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s.102.

idaresini ele geçirerek Ruslara şehrin kapılarını açmıştır. Böylece Ruslar 9 Temmuz 1487 de Kazan şehrine girebilmiştir.[54]

3. İvan'ın gerçek niyeti Kazan'ı tamamen işgal etmekti ancak bu düşüncesini gerçekleştirememiştir. Kazan tahtına yeniden Muhammed Emin'i çıkararak, Kazan'lıların Rusya'ya karşı savaş açmayacağına ve bundan sonraki Han seçimlerinde Moskova Prenslerinden onay alacaklarına dair anlaşma imzalamıştır.

Muhammed Emin'i bundan sonra bir kez daha tahtan indirilmiş (yerine önce Şeybeni sülalesi daha sonra ise kardeşi Abdüllatif çıkmıştır) son kez 1502'de tekrar tahta çıkmıştır. Ancak bu sefer milli politika izleyen bambaşka bir Han olmuştur. Hatta 1505 yılında Nogaylarında desteğini alarak Ruslar üzerine sefere çıkmış, 1506'da Rus saldırısını bertaraf ederek Rusların Kazan topraklarından çıkarılmasını sağlamıştır. 1516'da ölümü üzerine Uluğ Muhammed sülalesi sona ermiştir.

Kasım Hanları sülalesinden Şah Ali Rusların namzet göstermesiyle tahta oturmuş, böylelikle Kazan bir defa daha Rus sefirinin eline düşmüştür. Ancak halkın talebi doğrultusunda Nursultan'ın Mengi Giray'dan olan oğlu Sahip Giray'ın Kazan'a gelip tahta oturmasıyla Kazan Hanlığı kuzeyden, Kırım Hanlığı ise güneyden olmak üzere Moskova üzerine yürümüş ve Kazan Rus elinden kurtulurken bu sefer Ruslar Kırım Han'ına tabii hale gelmiştir.

Kazan ve Kırım Hanlıklarında bundan sonra Hanlık çekişmeleri ve Rus yanlısı Hanların başa geçmesiyle Ruslar toparlanmıştır.1547 yılında Rusların başına Çar unvanı alarak 4. İvan (Korkunç İvan[55]) geçmiştir.[56]

---

[54] GÜRÜN, a.g.e., s. 541.

[55] Korkunç İvan sıfatı Çara ne Türkler ne de diğer milletler tarafından verilmiştir. 3 yaşında babasını 8 yaşında annesini kaybeden İvan bu yüzden çabuk olgunlaştığı gibi zevk ve eğlenceye de erken düşmüştür. Yanın da bulunanların yanlış yönlendirmeleri, oğlu Dimitri'nin ve karısı Anastasya'nın erken ölümü İvan üzerinde derin tesir yaratmış, olanlardan etrafındaki

4. İvan tahta geçer geçmez Kazan'a karşı bir sefer açmış, ancak sonuç alamadan geri dönmek zorunda kalmıştır. 1550'de Ruslar ikinci defa sefer açmışlar, ancak yine sonuç alamamıştır. İvan Kazan'ı muhakkak surette ele geçirmeye karar vermiş Kazan'dan 60 km. yukarıda Züye ırmağı'nın Volga'ya döküldüğü yerde Züye (Sviyajsk) kulesini inşa ettirmiştir. Burası lojistik üs olarak kullanılmış ve ertesi yıl Çar İvan 150.000 kişilik bir kuvvetle ve toplarla Kazan üzerine dördüncü seferini açmıştır. Kazan şehri, yaklaşık 30.000 askeri barındıran bir kale olarak Ruslar tarafından 20 Ağustos tarihinde kuşatılmıştır.[57]

Ruslar birkaç defa hücum girişiminde bulundularsa da her defasında geriye püskürtülmüştür. Ancak Rus ordusunda görevli olan İskoçyalı mühendis Butler, Kazan'ın surları ve yolların altına fıçı ile barut koyarak, surları havaya uçurmuştur. Bundan sonra Ruslar şehre girebilmiştir. Böylece, 2 Ekim 1552 günü Kazan şehri ve Hanlığı Rusların eline geçmiştir. Camiler yıkılmış, bazıları kilise çevrilmiş, eli silah tutan Türkler kılıçtan geçirilmiştir.[58]

Moskova'daki Kızıl Meydan'da Sen Basil Katedrali'ni bu zafer anısına inşa ettirmiş olan Çar İvan'ın türbanlı Tatarların kesik başlarını simgelemek üzere soğan biçiminde yaptırdığı da söylenmektedir.[59]

Direnmeler yer yer sürmüş olmasına rağmen 1560 yılında Ruslar Kazan'a tam hakim olarak kendi düzenlerini kurmuş ve Türkleri buralardan uzaklaştırarak kendi boylarını yerleştirmiştir.[60]

---

hainleri sorumlu tutmuştur. Yalnız hain telakki edilen boyarlar değil tüm ülke üzerinde bir terör rejimi kurmuştur. 1570 yılında Novgorod ahalisinin kendisine ihanet ettiğini hükmederek Novgorod'a sefer açmış ve hiçbir seferde yapılmadığı kadar vahşice cinayetler işlemiştir. Bu sebele kendisine "Korkunç" (***Groznıy***) adı verilmiştir. (KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s. 147-151)

[56] GÜRÜN, a.g.e., s. 544.

[57] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s.153.

[58] Tamurbek DEVLETŞİN, **Sovyet Tataristanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 460, Ankara, Haziran 1981, s. 9.

[59] Ahmed RAŞİD, **Orta Asyanın Dirilişi İslam mı Milliyetçilik mi?,** Cep Kitapları, İstanbul, Eylül 1996, s. 26.

[60] ÇEÇEN, a.g.e., s. 217.

Kazan'ın yıkılması ile Orta İdil sahasında, M.S. 6. yüzyıldan beri devam eden Türk hakimiyeti sona ermiş, halkın bir kısmı Başkurt, Ural ve Sibir ülkelerine göç etmiştir.

1.6 RUSLARIN DOĞUYA YÖNELMELERİ, TÜRKLERİN RUS EGEMENLİĞİNE GİRİŞİ

Rusların Türk toprakları üzerindeki yayılmaları siyasî, ekonomik, jeopolitik, dinî, kültürel ve askerî olarak birçok sebebe dayanmıştır. Rusya'nın coğrafyasından, idarecisine, din adamlarından politikacısına kadar her alanda ve her kesimde bir şeyler Rus topraklarını, Türk toprakları aleyhine genişletmeye zorlamıştır. Ruslar, coğrafik şartlar, tarihi gelişmeler, ihtiraslı idareciler, dinî motifler, büyük insan ve malzeme kaynaklarının baskısı, buna karşılık bu baskılara karşı koyamayacak durumda sürekli zayıflayan Türk dünyasının etkisiyle, 16. yüzyıl ortalarından başlayarak geniş Türk topraklarını ele geçirmiştir.[61]

1.6.1 Rusların İlk Yaşadıkları Coğrafyanın Doğuya Yayılmalarına Etkisi

Rusların ilk olarak ormanlık, düz ve birçok su yollarına sahip topraklarda yaşamıştır. Karpedya'dan kuzeye, Finlandiya'ya doğru uzanan ancak denize kıyısı olmayan bu topraklar, kendisini savunacak doğal sınırlardan mahrum olmuştur. Bu toprakların güvenliği Rus devletinin gelişmesi ve güçlenmesiyle sağlanabilmiştir. Ayrıca, toprağın verimsiz olması ve iklimin kışları çok soğuk ve sert olmasından dolayı pamuk gibi endüstriyel bitkilerin yetişmesine uygun olmamıştır. Bu topraklar üzerinde Rusya'nın ihtiyacı olan ürünlerin yetişmesi ve doyurucu olması söz konusu olmamıştır. Rusların hâkim oldukları toprakların küçük bir bölümü yaklaşık %11 veya %12'si ekim ve dikime uygun olmasının

[61]YETİŞGİN, a.g.m., s. 671.

yanı sıra iklimin soğukluğu yaşamı zorlaştırmıştır. Ruslar güçlendikçe kendileri için daha önemli topraklar peşine düşmüştür. Bu durum Rusları daha elverişli topraklar kazanmaya zorlamış ve Ukrayna, Kırım, İdil deltası, Kafkaslar ve Orta Asya'nın ova ve vahaları 19. yüzyılın sonuna kadar uzanan uzun bir yayılmacılık siyasetiyle Rusya'ya kazandırılmıştır. [62]

Güvenlik bakımında Rus toprakları, kuzeyde Buz Denizi ve kuzey doğuda Ural dağları hariç tutulursa, kuzey batıdan Baltık üzerinden, batıdan Polonya üzerinden, Güneyden Arap kaynaklarında Deşt-i Kıpçak olarak belirtilen batı kaynaklarında "*Comania*"[63] olarak belirtilen Kıpçak bozkırı üzerinden ve doğudan Hazar Denizi ile Urallar arasından kalan bölgeden istilalara açık olmuştur. Açık sınırlar da dış tehlikeleri kolaylaştırmıştır. Ruslar bu açıklıklardan gelen birçok fetihçi toplumların saldırılarına uğramıştır. Bunlardan İsveçli Vikingler, Alman Tütonik şövalyeleri, doğudan gelen İskitler, Hunlar, Kıpçaklar (Kumanlar), Hazarlar, Peçenekler, Moğollar ve Tatarlar ve son zamanlarda batıdan gelen Napolyon Bonapart ve Hitler Rus topraklarını ele geçirmiştir. Öyle ki Ruslar doğu ve batıdan gelen işgal tehlikelerinden kaynaklanan "paranoyaya" yakın korkular hissetmiş ve bu korkuları da onların tarihlerini günümüze kadar olumsuz yönden etkilemiştir. Olumsuzluklar arasında Rusların yabancılara, özellikle doğululara yönelik, hissettiği aşırı yabancı düşmanlığı (***xenophobia***), saldırgan dış politikaları ve ülke içerisinde baskıcı idareleri başta gelmiştir.

Dış tehlikelerin boyutu ve tarihin doğurduğu bilinç, Rusları yeni arayışlar içerisine sokmuş, benzeri işgallere maruz kalmamak için Rus Devleti kendisi işgalci olmuştur. Bu amaçlar için Ruslar, kendilerine "doğal sınırlar" yakalamak için her yönden, özellikle de Türk toprakları üzerinden, 16. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyıla kadar süren genişleme ve istila hareketlerine devam etmiştir.[64]

---

[62]YETİŞGİN, a.g.m., s. 676.
[63] Mualla UYDU YÜCEL, " Rus Kaynaklarına Göre: Kuman-Kıpçakların Güney Rus Bozkırlarında Yaşadıkları Yerler", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:132, Haziran 2003, s. 59.
[64] YETİŞGİN, a.g.m., s. 676.

1.6.2 Rusların Ortodoksluğu ve Katolik Ayrışımı, Rusların Doğuya Yönelmelerine Etkisi (III. Roma)

Rus Knezi Vladimir'in Ortodoksluğu seçmekle, Bizans kültürüne dahil olmuştur. Bizans gittikçe büyüyen Osmanlı-Türk tehlikesine karşı varlığını koruyabilme amacı ile Roma Papalığı ile 1439'da Floransa'da bir uzlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bizans İmparatorluğu Ortodoks kilisesi ile Katolik kilisesinin birleşmesine razı olmuş, Ortodoks kilisesi üzerinde Papa'nın yetkisini tanınmıştır. Floransa Konsilinde Rus kilisesini, bir müddet önce İstanbul Patriği tarafından Rusya'ya metropolit olarak gönderilen ve Rum olan birleşme taraftarı İsidor temsil etmiştir. Fakat Moskova Knezi ve ruhanileri Floransa Konsilinin kararını tanımamış ve İsidor Moskova'ya dönünce tutuklanmıştır. yerine Moskovalı bir Rus olan İon getirilmiştir. Rus Kilisesi Papa'yı baş olarak tanımak isteyen İstanbul Patriği'nden ayrıldığını ilan etmiştir. İstanbul Patrikhanesi de buna karşılık olmak üzere Kiev Metropolitliği'nin devamı şeklinde güney-batı Rusya'sında (Galiç'te) yeni bir metropolitlik oluşturmuştur. Floransa ünyonunu kabul etmeyen Moskova Rusya'sı ve Rus Kilisesi Ortodoksluğa sadık kaldığını İstanbul Patriği'ne boyun eğmediğini açıkça söylemekle, Rus Kilisesinin artık kendini tamamıyla olgun kabul ettiğini ve Moskova'nın Ortodoksluğun en emin ve güvenilir yeri olduğunu ilan etmiştir.[65]

1453'te Bizans'ın Türkler tarafından fethi Ruslar da şaşkınlık yaratmış ancak hamisiz kalan Ortodoksluğun en yüksek hamisi oldukları teorisini kanıtlamaları açısından da şans olmuştur. Bu fetihle "Üçüncü Roma" meydana gelmiştir. Bu ideoloji, Pskov Manastırlarından birinde rahip olan Filofey adlı biri tarafından işlenmiş ve yazılı olarak 3. Vasili'ye sunulmuştur. Bu görüş, şu şekilde formüle edilmiştir. Önce dünya hakimiyetinin merkezi Roma'ydı; sonra Yeni Roma, yani İstanbul olmuş ancak her iki Roma da düşmüştür. Hâlbuki Üçüncü Roma ayaktadır ve o da Moskova'dır. Hıristiyanlık'taki kutsal üçleme

[65] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s.102-103.

(Kutsal Ruh, Meryem ve onların oğlu İsa üçlemesi) hükmünce, dördüncü Roma olmayacaktır.[66] Moskova, Dünya hakimiyetinin yeni merkezi olmuş ve Moskova Hükümdarları, Bizans İmparatorlarının halefleri ve Ortodoksluğun yüksek koruyucuları olmuştur. [67]

Bu fikirlerde bir dünya hakimiyeti arzusu gizlenmiştir. Bu teori, zamanla Moskova Hükümdarları için bir "devlet politikası" haline gelmiştir. Böylece Rusya'nın "kutsal" tarihi görevi ve hedefi belirlenmiştir. Dünya hakimiyeti arzusu Rusların yayılmacılığının bir diğer sebebi olarak karşımıza çıkmıştır.

1.6.3 Rusların Türk Devletlerini Ortadan Kaldırması

15. yüzyıl başlarında Ruslar, Tatar adetlerine bağlı kalmışlar, Asya'daki Müslüman Hükümdarlara "kardeşler" olarak hitap etmişlerdir.

Rusya Devletinde asker teşkilatı, maliye sistemi, elçilik geleneği, devlet kurumlarının protokol geleneği Altın Ordu'dan devralınmıştır. 17. yüzyılın sonuna kadar Rus Çarları, Altın Ordu'nun ve daha sonra da Kırım Hanlığı'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun törensel yazışmasına has usul ve şekillerin kullanımıyla Müslüman Hükümdarlarla yazışmayı sürdürmüştür. 18. yüzyılın başına kadar Müslüman Hükümdarlara gönderilen mektuplar Rusya'nın sembolü olarak iki başlı kartalın resmiyle değil, özel arma işareti olan ve Moskova Hükümdarlarının faal bir yazışma sürdürdüğü Kırım ve Osmanlı hükümdarlarının mektuplarından ödünç alınan tuğrayla süslenmiştir. Rusya Hükümdarları alışkanlıktan dolayı organik olarak Türk sembollerini kullanmış ve onları yabancı bir şey olarak algılamamıştır.[68]

Rusya'nın Ural doğusundaki ülkeler ve topluluklarla başlangıçta ticari

[66]KADIRBAYEV, a.g.m., s. 25.
[67] KUMKALE, a.g.e, s. 21.
[68] Nazım CAFERSOY (ed), **Türkiye Rusya Avrupa Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ankara, 2003, s. 27.

mahiyette olan ilgisi zamanla değişerek ve kuvvetlenerek buraların Rus nüfuzuna alınması şekline dönüşmüştür. Avrupa devletleri arasında yayılma imkanı bulamayan Çarlık Rusya'sı Pasifik Okyanusu ve Orta Asya yönüne doğru genişlemeyi milli politika olarak benimsemiştir.[69] Katolik Avrupa ile ilişkilerinde her konuda başarısızlığa uğrayan Rusların doğuya yönelmeleri doğaldır.

Rusya'nın Orta Asya Hanlıkları ile ilişki kurması, Kazan ile Astarhan'ın işgalinden sonra, 16. yüzyılın ortalarından itibaren meydana gelmiştir. Hanlıklarla ilişkiyi kuranlar da Ruslar yerine Nogaylar olmuştur. Bütün göçebe kavimler gibi Nogaylar da pek çok ihtiyaç maddelerini ve bilhassa giyim eşyalarını temin için kuzeyde Ruslar, güneyde de Özbek Hanlığı ile ilişki kurmuştur. Nogay Başbuğu İsmail, kardeşi Yusuf'a "Senin adamların ticaret için Buhara'ya benimkiler Moskova'ya gidiyorlar; Rusya ile harbe girecek olsam, ölüleri saracak kefen bulma imkanım kalmayacaktır." diye yazarak tehlikeye işaret etmiştir. [70]

Orta Asya ile ilgili bilgiler Ruslara başlangıçta Nogaylar vasıtasıyla ulaşmıştır. Daha sonra Orta Asya Hanlıklarına Rus elçilik heyetleri yollanmaya başlanmıştır. İlk Rus elçilerinin amacı Hazar denizinden Türkmenlerin eline geçmiş olan balıkçı veya tüccar Rus esirlerini kurtarmak olmuştur.

18. yüzyıla kadar Rusya'nın Orta Asya ile ticari ve diplomatik ilişkilerinin merkezi Astarhan olmuştur. Büyük Petro'nun Rus tahtına geçmesinden sonra Orta Asya Hanlıkları ile ilişkiler değişmeye başlanmıştır. Buhara ve Hiva Hanlıklarında iç mücadeleler Hanlıkları zayıflatmıştır. Özbek aristokrasi ve Hanlar arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Petro bu görüş ayrılıklarından yararlanarak Hira ve Buhara Hanları ile anlaşarak ülkelerine masrafları Hanlar tarafından karşılanmak üzere askeri garnizonlar yerleştirmiştir.

---

[69] Ömer Göksel İŞYAR, "Geleneksel Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi Ve Temel İlkeleri", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı 25, 2004, s.184.
[70] GÜRÜN, a.g.e., s. 647.

Bu garnizonlar Hanların düşmanları ile mücadele ederken onlara yardımcı oluyor bir taraftan da Rusya'nın Hanlıklardaki nüfuzunu arttırmıştır.

Petro'yu bu düşünceye sevk eden unsurların başında su yollarında yararlanarak Hindistan'a ulaşmak, Orta Asya Hanlıklarının doğal zenginliklerinden (özellikle altın) istifade etmek gelmiştir. Ruslar zaman içinde ticari anlamda başlayan ilişkilerini nüfuz sahalarına dönüştürmeye başlamıştır.

Kazan'ın düşmesi Rusya'nın sınırlarının, çok kısa bir zaman içinde Hazar kıyılarına ve Kafkaslara dayanmasını sağladığı gibi, Ural bölgesinin de Rusların eline geçmesiyle, Sibirya ve Türkistan istikametinde, Rus yayılışına imkan sağlanmıştır.

1556 yılında Astarhan'ın zaptı İdil nehrinin Rus ekonomisindeki yerini güçlendirmiş, Rusların Hazar Denizine açılmasını sağlamıştır. Astarhan'ın işgali ile İpek Yolunun bir bölümü de Rusların eline geçmiştir.[71]

1598'de Sibir Hanlığı, 1604'te Sibirya'nın tamamı, 1628'de Kırgızlar, 1859'da Kuzey Kafkasya, 1865'te Taşkent, 1867'de Buhara Hanlığı, 1873'te Hive Hanlığı. 1876'da Hokand Hanlığı Rusların eline geçmiştir. 1884'te Türkmenistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi ile Doğu Türkistan hariç Türk ülkelerinin hepsi Rusların eline geçmiştir.[72]

Türkistan Hanlıklarının düşmesiyle beraber Uzak doğuya ilerleyen Ruslar 20. yüzyıl başlarında Mançurya'yı işgal ederek Pasifik Okyanusuna ulaşmıştır. Buradaki hakimiyet mücadelesi ise 1905 Rus Japon harbini

---

[71] Ahmet GÜNDÜZ, " Rusya'nın Türk İllerine Yayılması ve Osmanlı Devletine Yapılan Türk Göçleri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:161, Nisan 2006, s. 5.

[72] **Türkiye Ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi, Ekonomik Ve Sosyokültürel İlişkilerin Bugünü Ve Geleceği**, Harp Akademileri Basım Evi, Yenilevent-İstanbul, 2002, s. 20.

beraberinde getirmiştir.[73] 20. yüzyıl başlarında Avrupa'nın ortasından Japon denizine kadar yayılan bölgede yüzlerce etnik gruba değişik din ve mezheplere bağlı yaklaşık 170 milyonluk çoğunluğu Rus olmayan halklar Rus başkentine farklı halkalar ile bağlanmıştır. Bu dönemde bir Alman uzman tarafından 15. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl sonu arasında Rus İmparatorluğu'nun her gün 80 kilometre kare büyüdüğü hesaplanmıştır.[74]

1.7 PANSLAVİZM

Panslavizm, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan Slavların ortak etnik geçmişinin kabul edilmesini ve bu Slavlar arasında kültürel ve siyasal birlik sağlanmasını amaçlayan bir hareket olarak 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılın ortalarından sonra gelişmeye başlayan Panslavizm, 1870'lerden itibaren Batı Avrupa siyasi çevrelerinde Slav ırkına mensup kavimlerin Rusya'nın yönetiminde birleşmesi olarak algılanmıştır. İlk olarak Panslavizm tabirini 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel kullanmıştır. J. Herkel, Panslavizm'i Slav dili üzerine Latince kaleme aldığı bir eserinde kullanarak ilmi literatüre sokmuş ve dolayısıyla bu sözün sonraları siyasi bir terim olarak ele alınmasına yol açmıştır. Söz konusu eserinde Herkel, Panslavizm'i edebi- ilmi manada bütün Slav kavimlerinin kültür sahasında karşılıklı etkileşimi olarak ele alırken, siyasi alanda ise bütün Slav kavimlerinin büyük bir devlet halinde birleşmeleri olarak ifade etmiştir.[75]

Mayıs 1848'de Prag'da toplanan "Slav kongresinde" ileri gelen Slav liderler sorunlarını görüşmüşler ancak hürriyet taraftarı olacaklarını belirterek Rus delegesi Bakuni'nin Çarlık Rusya'sına bağlanma teklifini reddetmişlerdir. Ancak Slavların Avusturya'ya karşı ayaklanmalarının şiddetle bastırılması,

[73] KOCABAŞ, a.g.e., s. 273.
[74] Mesut Hakkı CAŞIN, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, Nisan 2006, s. 43.
[75] Akdes Nimet KURAT, "Panslavizm", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.XI, Sayı 2-4, Ankara 1953, s. 242,247.

onlara fazla seçenek bırakmamış ve Rusya'nın himayesini kabul etmek zorunda kalmışlardır.[76]

Panslavizm politik bir malzeme olarak Rusya'nın gündemini Kırım Savaşı yıllarında işgal etmeye başlamasına rağmen, Rusya'nın yabancı devletlerin yönetimi altındaki Slav halklara yönelik politikası Çar I. Petro zamanına kadar inmektedir. Çar Petro, bir taraftan Rusya'nın batılılaşması yolunda büyük bir gayret sarf ederek modern Rusya'nın temellerini atarken, diğer taraftan Rusya'nın "*açık ve sıcak denizlere inmesi*"ni Rus dış politikasının temel amacı haline getirmiştir. Bu amaç, güney yolu üzerindeki İstanbul, Boğazlar ve Balkanları Rusya'nın nüfuz ve yayılma sahası olarak daha önemli hale getirdiğinden Petro, Osmanlı egemenliğindeki Ortodoks Rum ve Slav halklarla daha fazla ilgilenmiş ve Panortodoks bir politikayı hayata geçirmiştir.[77]

Rusya'da Panslavist örgütlenmenin ilki 1854 yılında, bir Bulgar ticaret kolonisi olan Odessa'da ortaya çıkmıştır. Resmi bir boyutu bulunmayan Odessa'daki örgütün temel amacı, o zamana kadar Rus toplumu tarafından çok iyi bilinmeyen Bulgarlara maddi ve manevi yardımda bulunmak ve Bulgar sorununu Rus toplumuna tanıtmak olmuştur. Bu amaçla örgüt, adeta bir seferberlik ilan etmiştir. Örgüt aracılığıyla, özellikle Bulgar kilise ve okullarına yüklü miktarda para toplanmış, Bulgarların Rusya'da eğitimi öncelikli bir konu olarak organize edilmiştir. Bu yüzden Bulgaristan'daki Rus Konsoloslarının da yardımıyla seçilen genç kız ve erkek Bulgar çocukları, Bulgaristan'da ilk ve orta düzeydeki okullarda öğretmen olarak hizmet vermek için eğitilmek üzere Rusya'ya gönderilmişlerdir. 1869'da Ruse'deki Fransız Konsolosunun raporuna göre Bulgar öğretmenlerin beşte dördü Rusya'da eğitilmiştir.

---

[76] Mehmet SARAY, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.142.
[77] Süleyman KOCABAŞ, **Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm**, Vatan Yayınları:4, İstanbul, 1986, s.52.

Odessa'dakine benzer bir örgüt de 1856 yılında Petersburg'da kurulmuştur. Petersburg'un ileri gelen bayanlarından Prenses T.V. Vasil'chikova, Kontes N.D. Protasova ve Kontes Autonina Bludova tarafından kurulan örgütün amacı, Balkan Ortodoks kilise ve okullarına ihtiyaç duyulan araç-gereçleri ve kitapları göndermek olmuştur. Bu amaca uygun olarak Edirne, İstanbul, Prizren, Saraybosna ve Dağlık Athos'daki din ileri gelenlerine ve Dalmaçya, Hersek ve diğer Ortodoks manastırlarına yüklü para gönderilmiştir.

Rus panistlavistlerinden Nikolay Yakolaviç Danilevskiy 1869'da "*Zarya"* (Şafak) adli dergide on makale yazmıştır.[78] Rusya'nın Panslavizm ve Avrupa karşısındaki görevlerini bir sistem haline koyan yazıları, 1871'de Stachov adında biri tarafından kitap haline getirilmiş ve "***Rossia i Europe***" (Rusya ve Avrupa) adıyla yayınlanmıştır. Rus kamuoyu üzerinde derin bir etki yapan ve heyecan uyandıran bu kitap, Panslavizm'in ve Rus milliyetçiliğinin "İncil"i olarak kabul edilmektedir.[79] Danilevsky adı geçen eserinde, Slav kavimlerinin bağımsızlığı ve büyük bir Slav ittifakının kurulması gerektiğine inanmış ve Rusya'ya tarihi bir rol vermiştir. Ona göre, Rusya "*Ortodoksların ve Slavların doğal koruyucusu ve batı ile boy ölçüşebilir*" büyük bir devlettir. Bu nedenle Danilevsky, tasarısında Osmanlı ve Avusturya imparatorlukları yıkıldıktan sonra Rusya'nın himayesinde başkenti İstanbul olan bir Rus-Slav İmparatorluğu öngörmüştür.

Panslavizm Osmanlı Balkanlarının elden çıkışını hazırlayan ve uluslar arası ilişkilerin şekillenmesinde rol oynayan bir unsur haline gelmiştir. Keza, daha yüzyılın ortalarında Avrupa'da Panslavizm'in Avrupa (çıkarları) için büyük bir tehdit olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

Rusya, Avrupa Büyük Devletleriyle, özellikle de Avusturya ile çıkar çatışmasına girmek istemediği için Panslavizm'i açıktan açığa politik bir malzeme haline getirmekten çekinmiştir. Ancak Rusya'da geniş kesimlerce

[78] Haluk F.GÜRSEL, **Tarih Boyunca Türk-Rus ilişkileri**, Ak Yayınları, İstanbul, 1968, s.121.
[79] KURAT, "Panslavizm", s. 263.

desteklenen ve korunan Panslavizm, daha çok Osmanlı Balkanlarını hedef almış ve Balkanların Osmanlı egemenliğinden çıkışında büyük rol oynamıştır.[80]

Ruslar Panslavizmi Balkanlar merkezli olarak Ekim Devrimi'ne kadar kullanmıştır. Sovyet dönemi sırasında her ne kadar Panslavizm ve milliyetçilik, komünist ideoloji tarafından dışlansa da, "Sovyet insanı" yaratma projesi adı altında Panslavizm'in devamı olarak diğer halkları Ruslaştırma süreci devam etmektedir.

1.8. 1917 BOLŞEVİK DEVRİMİ

Rus İmparatorluğu'nun her gün 80 kilometrekare büyüdüğünden ve Mançurya'yı işgal ederek Pasifik hakimiyeti konusunda Japonya'ya rakip olmuştur.

Rusya 1904 ve 1905'te gerçekleşen her iki Rus-Japon savaşında da ağır bir yenilgi almıştır.[81] Asyalı bir devlet karşısında alınan bu yenilgi Rusya'nın 1905 Ekim'inde temsili ve parlamenter hükümeti öngören bir anayasa yapmasına sebep olmuştur.[82] 1889 yılında anayasal devrim yapan Japonların Rusya'yı yenmesi despot yönetimlerin ergeç demokratik yapıya döneceğinin bir işareti olmuştur.

Avrupa Devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu ile girişilen savaşlar ve gerek sosyal gerek siyasal düzlemde çalkantılarla geçen bir sürecin sonucunda 20. yüzyılın başına gelindiğinde ise Rus tarihinin en önemli olaylarından biri olan 1905 Devrimi göze çarpmaktadır.

---

[80] SARAY, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi** , s. 146.
[81] Ali Merthan DÜNDAR, "Japonya Türk-Tatar Diasporası", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,** Cilt 1, Sayı 1, Kasım 2004, s.78.
[82] Bernard LEWIS, **Ortadoğu**, Sabah Kitapları, İstanbul,1996, s.262.

Ancak, bu sürecin ve etkilerini doğru bir biçimde anlaşılması bakımından, öncelikle devrime zemin hazırlayan gelişmelerin incelenmesi gerekmektedir. Çar 2. ve 3. Aleksander döneminde ekonomik alanda kaydedilen gelişmeler neticesinde Rusya'daki kapitalizmin her yönü ile Avrupa ülkelerine seviyesine gelememiştir. Rus kapitalizmi önceki tarihlerden beri devam edegelen Ruslara özgü kurumları içerisinde barındırmayı sürdürmüş, hem de endüstrinin yapılanması teknik anlamda Avrupa ve Amerika ile yarışamayacak denli geri durumda kalmıştır. Diğer taraftan, endüstrileşme alanındaki tüm bu atılımlara rağmen Rusya gerçekte bir tarım ülkesi durumunda kalmıştır. Nüfusunun %75'inin ziraat ile geçimini sağladığı, bununla beraber, tarım gelirlerinin dağılımında büyük bir dengesizlik bulunduğu bir ülke olmuştur. Sayıları 30.000 civarında olan asiller ve büyük çiftlik sahipleri (*pomeşçik*) tarım gelirlerinin yarısından fazlasını tek başına alırken, sayıları 10 milyonu geçen köyüler son derece kötü şartlar altında yaşamakta; bu durum dönemin Rusya'sında toprak meselesini bir numaralı sorun haline getirmiştir.[83]

Rusya'nın bu olumsuz koşulları, sosyalist propagandanın gelişmesine uygun bir zemin hazırlamış, bu ortam işçi sınıfından olmayan Rus aydınları, cahil ve geri durumdaki işçi ve köylü zümresinin örgütleyicisi konumuna getirmiş, onları sosyal alanda belirleyici bir konuma taşımıştır. Rus aydınlarının bu etkisi, Rusya'nın içerisinde bulunduğu olumsuz koşullar ve 20. yüzyılın başında ortaya çıkan ekonomik krizin sonucunda tüm ülke çapında büyük grevlerle kendisini göstermeye başlamış, üniversite öğrencileri de Otokrasi karşıtı tavır alarak bu hareketlere destek olmuştur. Öte yandan Rus Çarlarının, toprakları üzerinde yaşayan diğer milletlere karşı gösterdiği baskıcı ve sert tutum da büyük bir hoşnutsuzluk ve huzursuzluğu beraberinde getirmiştir.[84]

Tüm bu koşullarla birlikte, 1904 1905 yıllarında Japonya ile girişilen savaşta alınan yenilginin yarattığı atmosfer içerisinde, Çarların yetkilerinin

[83] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye** , s. 373.
[84] KURAT, a.g.e, s.375,376.

kısıtlanacağı yeni bir idare biçimi gündeme gelmiştir. Ülkenin içerisinde bulunduğu durumdan duyulan tüm rahatsızlık ve kitlelerin kendi durumlarının düzeltilmesine yönelik taleplerine rağmen, Çar halkın gözünde hem korku hem de sempati duyulan, tanrısal bir kimliğe sahip bulunmaya devam etmiştir. Bu yüzden, halkta Çarın ülkenin bu durumundan haberdar olmadığı ve gerçekte sorunların Çarın çevresinde bulunan görevlilerin başarısızlıklarından kaynaklandığı fikri hakim olmuştur. Bu nedenle, ülkenin ve yöneticilerin durumundan Çarı haberdar etmek amacı ile 22 Ocak 1905 Pazar günü, 2. Nicola'nın sarayına büyük bir yürüyüş düzenlenmiştir. Ancak, sarayın önüne geldiklerinde Çar'ın kuvvetleri tarafından üzerlerine ateş açılması sonucu yüzlerce gösterici ölmüştür.[85]

Tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçen bu olay, aslında Çar'a karşı olmayan ve bu anlamda devrimci niteliği bulunmayan, 2. Nicola'nın şahsından ricada bulunmak amacındaki bir hareketin yersiz bir şiddet yolu ile bastırılmasıdır. 2. Nicola'nın sergilediği bu anlaşılmaz tutum, Lehistan, Finlandiya, Ukrayna, Kafkasya ve Sibirya' da büyük grevlerin patlak vermesine ve tüm ülke çapında devrim rüzgarları esmesine neden olmuştur. Aynı sıralarda Mançurya'da alınan ağır bir yenilginin haberlerinin gelmesi ile Rusya'daki hemen her kesinden, rejimini yumuşaması düşüncesi seslendirilmeye başlamıştır. Japonların 14 Şubat 1905'de Rus Donanmasını imha ettiği haberini gelmesi ile de ülke çapındaki grevler yeniden başlamış, bu kez ordu içerisinde de isyanlar baş göstermiştir.[86]

Bu olaylar üzerine, 6 Ağustos 1905 tarihinde, yeni bir Dumanın kurulacağı ilan edilmiştir. Ancak, bu Dumanın danışma niteliğinde olması, yeni kanun çıkrama hakkının bulunmaması ve üyelerini %85'inin büyük toprak sahiplerinin meydana gelmesi nedeni ile durumdan tatmin olmayan halk yeniden

---

[85] İlker Gökhan ŞEN, **Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004, s.39.
[86] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s. 380,381.

grev ve gösterilere başlamıştır. Tüm fabrikaları, iş yerlerini ve ulaşım ağlarını felce uğratan grev dalgasında halk, kimi zaman Çar'ın birlikleri ile de çatışmalar girmiştir. Hatta durumun ulaştığı boyut karşısında Çar Nicola bir ara tahttan inme noktasına gelmiştir. Ancak en sonunda, meşruti bir idareyi doğuran Kararname ile olaylar bir süreliğine de olsa yatışmıştır. 17 Ekim 1905 tarihinde yayınlanan ve tarihe "Ekim Manifestosu" olarak geçen bu kararname ile tamamen Çar'ın inisiyatifinde bulunmak kaydı ile yeni bir Dumanın çağırılacağı ilan edilmiştir.

Bununu üzerine, işçiler tarafından 1905 Ekim'inde "İşçi Temsilcileri Sovyeti", bir süre sonda da bunu takiben, Moskova, Odessa ve diğer bazı büyük kentlerde Sovyetler kurulmuştur. Bunu, Mançurya'da bulunan askerlerin kurduğu "Asker Temsilcileri Sovyeti" takip etmiştir. Rus tarihinde bir ilk olarak, bu Sovyetler kendilerine özgü teşkilatlar kurma girişimlerinde bulunurken ,diğer taraftan da kimi zaman Çarlık birlikleri ile çatışmalara girmiştir.[87]

Duma seçimlerine yönelik olarak hazırlanan kanuna göre üyelikler; %43'ü köylüler, %34'ü büyük çiftlik sahipleri, %23'ü ise burjuvalar, tüccarlar ve işçilere ait olmak üzere dağıtılmıştır. Seçimlere katılma konusunda da büyük kısıtlamalar getirilmiştir. Dumanın açılmasından kısa bir süre önce çıkartılan "Devlet Esaslar Kanunu" ile Rus Devleti dahilinde en yüksek hakimiyetin Çar'a ait olduğu Çar'ın çıkartılan kanunlarda değişiklik yapma ve doğrudan kanun çıkartma hakkına sahip olduğu belirtilerek monarşi, güvence altına alınmıştır.

2. Nicola sahip olduğu yetkileri kullanarak 22 Temmuz 1906 'da Duma'yı dağıtmış böylece 1.Duma ancak 10 haftalık bir ömre sahip olabilmiştir. 1905 Devriminin ardından Çar'ın kendi arzusuna bağlı, daha yumuşak bir Parlamentonun kurulması yönünde karar alması sonucunda yeni seçimler yapılmıştır. Yapılan seçimler sonucunda, 1907 Şubatında 2.Duma kurulmuş ise de Başbakan Stolipin ile doğan uyumsuzlukların sonucu, arkasında büyük işçi

[87] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s. 387.

grevleri ve köylü ayaklanmaları bırakarak birkaç aya sonra dağıtılmıştır. 1907 Haziran'ında çıkardığı yeni bir seçim kanunu ile üyelik oranların büyük çiftlik sahipleri lehine değiştiren başbakan Stolipin yeni seçimlere gitmiş ve böylece yıl sonunda 3.Duma açılmıştır. Birçok yasa ile birlikte 3.Duma döneminde en çok dikkati çeken gelişme, Başbakan Stolipin'in arazi reformu konusunda yasa çıkarma girişimi olmuştur. Bu kanun, hükümetin soğuk bakması ve destek vermekten kaçınması, Stolipin'in 1911'de bir suikast sonucu öldürülmesi ve kısa bir süre sonra da 1. Dünya Savaşının patlak vermesi nedeni ile uygulanma olanağı bulamamıştır.[88]

Ancak 1905'te gerçekleşen ihtilal hükümeti vatandaşlara fikir, yazı basın, toplantı gibi temel hak ve hürriyetler de vermeye zorlamıştır. Stolipin'in 1907'de başbakan olmasına kadar geçen süreçte milliyetçilik hareketleri artmış 16-21 Ağustos 1906 tarihlerinde gerçekleşen "Bütün Rusya Müslümanları Kongresinde" Müslüman okullarında Türkiye Türkçesi okutulması kararının alınmasına kadar varmıştır.[89]

Bunun yanı sıra 19.yüzyılda zorla Hıristiyanlaştırılan yaklaşık 50.000 Volga (İdil) Tatarı (Kreşin) İslamiyet'e geri dönmüştür. 1908'de Türkiye'de meşrutiyetin ilan edilmesi Genç Türklerin Türk dünyası ile ilgilenmeye başlaması ile Rusya Türklerinin de Türkiye'de faaliyete geçmelerinin yolunu açmıştır. Bunun ardından 1911'de Rusya'da "Türk Yurdu" dergisi çıkmaya başlamıştır. 25 Mart 1912'de "Türk Ocaklarının" faaliyete geçmesi ise Rusları oldukça rahatsız etmiştir.[90]

Bir taraftan 1905 Japon Savaşı yenilgisi ile başlayan demokratik yönetim istekleri ülke çapında şiddetlenerek artarken diğer taraftan 1. Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar, ülkenin iktisadî ve sosyal yapısını sarsmıştır. Her iki gelişme

---

[88] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s.393-395.
[89] Nadir DEVLET, "Rusya Türklerinde Milliyetçilik Şuurunun Gelişmesi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:14, Ekim 1981, s.151.
[90] DEVLET, " Rusya Türklerinde Milliyetçilik Şuurunun Gelişmesi", s.152,153.

bir noktadan sonra birbirini destekleyerek hızlanmış ve Çarlık idaresini yıkmıştır. Daha demokratik, daha sosyal yönetim isteklerini savunanlar, savaş şartlarının yıprattığı rejim karşısında seslerini daha gür çıkarırken, rejimin karşısında gittikçe güçlenen ve genişleyen muhalefet cephesi de moral bakımından orduyu zayıflatarak cephe başarısını engellemeye çalışmıştır. Sonunda Ekim ayında Petrograd olaylarının ardından Kerensky hükümeti yönetimi bırakmak zorunda kalmış ve sonunda Bolşevik İhtilâli gerçekleşerek Lenin dönemini başlamıştır.[91]

1.8.1. BOLŞEVİK DEVRİMİNİN SEBEPLERİ

1.8.1.1. Ekonomik Sebepler:

Bolşevik ihtilâlini hazırlayan temel sebep korkunç sosyal adaletsiz olmuştur. Rusya bu dönemde büyük servete sahip olan zenginler ile son derece fakir olan köylü ve işçi olmak üzere kesin çizgilerle ikiye ayrılmıştır. Özellikle şehre akın eden köylüler çok kötü hayat şartları içinde yaşamıştır. İşçiler ise 14 saatlik iş günü çalışma şartlarına karşın, çalışma ve oturma şartlarının bozukluğu sebebi ile sendikalaşmak için uğraş vermiştir. İşte bu şartlar Lenin'in ihtilâl dayanak noktalarından birisi olmuştur.[92]

1.8.1.2. Kültürel Sebepler:

20. yüzyıla girildiğinde Rusya'da aydınlar arasında fikir hareketleri çok güçlenmiştir. Aydınlar ülkenin içinde bulunduğu sosyal huzursuzluğun bir yansıması olarak derin bir kaynaşma içine girmiştir. Fransız İhtilâlinin ortaya çıkardığı hürriyetçi akımlar Rusya'da daha 1825'ten itibaren Çar idaresine karşı ayaklanmanın çıkmasına sebep olmuştur. Çarlığın sert ve hiç kimseye söz hakkı vermeyen idaresi aydınları yer altına itmiş onlara gizli ihtilâl çalışmaları tecrübesini kazandırmıştır. Marksistler de dahil bütün fikir akımları ya siyasî

[91] Alaeddin YALÇINKAYA, **Yetmiş Yıllık Kriz**, Simurg Yayınları, İstanbul, 1999, s.99.
[92] GÜRSEL, a.g.e., s.171.

etkinliği olmayan akademik ve halktan kopuk durumda kalmış yahut da grupların teşkil ettiği ve amaçları devlet adamlarını öldürmek olan terörist teşkilat haline gelmiştir. Çarlığın bu baskı idaresi ve halkın isteklerinin dikkate alınmaması rejimin değil muhaliflerin gücünü artırmıştır.[93]

1.8.1.3. Siyasi Sebepler:

Siyasi sebeplerin başında Çarlık iç politikasının gittikçe halktan uzaklaşması ile dünya savaşının doğurduğu iktisadî ve moral çöküntüsü gelmiştir.

1. Dünya Savaşı'na büyük umutlar ile giren Çarlık Rusya'sının Alman cephelerinde mağlup olmasının sonucunda bütün ümitleri boşa çıkmış, savaş esnasında ülke içerisinde sosyal ve ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. Bir yandan savaş zenginleri ortaya çıkarken diğer yandan yoksul halk tabakaları ve cepheden kaçan askerler güruhu ortaya çıkmıştır. Çaresizlik içindeki aç ve sefil bu kitlelere Lenin'in yapmış olduğu propaganda "**ekmek ve barış**"' olmuştur.[94]

1.8.1.4. Azınlıkların Baskıdan Kurtulma Talepleri:

1917 tarihine gelindiğinde Çarlık Rusya'sı emperyalist ve yayılmacı siyasetinin sonucu olarak hemen hemen bütün Türk illerini hakimiyeti altına almıştır. Çarlık Rusya'sı bu geniş coğrafyaya yayılan dil, din ve kültürel yönlerden değişik özellikler gösteren Türk topluluklarını iktisadî ve kültürel yönden sömürürken aynı zamanda bu Türk topluluklarının siyasî ve kültürel haklarını elinden alarak yoğun bir Ruslaştırma politikasına tabi tutmuştur. Türkleri sömürme ve Hıristiyan-Ruslaştırmaya çalışan Çarlık idaresi ile millî

[93] KURAT**, Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s.397.
[94] Ahmet GÜNDÜZ, "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Yayınları**, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s.2.

şuuru gittikçe gelişen ve siyasî bir kuvvet olarak mücadele sahasına giren Türklük karşı karşıya gelmiştir.[95]

Türklere yapılan bu baskıların bir benzeri de Çarlık Rusya'sının hakimiyeti altında bulunan Finlilere, Lehlilere, Ukraynalılara ve Yahudilere de uygulanmıştır. Bu milletler Çarlığın baskısından kurtulmak için yollar aramış ve Çarlığı yıkmak ve sınırlamak isteyen "Hürriyetçi-Aydın" hareketlerini desteklemişlerdir. En çok destekledikleri hareket ise elbette Çarlığı yıkacak olan hareket olmuştur.

Yukarıda belirtilen sebepler neticesinde 17 Eylül 1917'de Cumhuriyet ilan edilmiş, ancak durum cumhuriyet ilan etmekle yatışmamıştır. Köylüler ve işçiler zenginlerin mallarını yağmalamaya başlamış, binaları ateşe vermiştir. Bu durumdan Bolşevikler faydalanarak 7 Kasım'da bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirmiştir.[96] Artık Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürecek Kızıl rejim başlamıştır.

1.8.2. BOLŞEVİK DEVRİMİ ESNASINDA TÜRKLER

Lenin ve arkadaşları Rusya'nın karşı karşıya bulunduğu tehlike ve tehditler karşısında 15 Kasım 1917 de yayınladıkları "Milletin Hakları Bildirgesi ve Ocak 1918 ayında yayınladıkları deklarasyonlarda Rus olmayan milletlere Rusya'nın himayesinde muhtar idareler kurma hakkını tanıdıklarını bildirmişlerdir.[97] Lenin ve Stalin'in yayınladıkları bu deklarasyonda Çarlık rejimi altında ezilen halkların ihtilâl içerisinde desteğini almak ve sistemi oturtabilmek amacıyla yapmış oldukları samimî olmayan siyasî bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Lenin'in bu vaadinde samimi olmadığını gören Türkler arasında millî ideali yeniden yeşermeğe başlamıştır. Bunu fark eden Lenin casusları ve satın

[95] SARAY**,Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, s. 234.
[96] GÜRSEL, a.g.e, s.172.
[97]Hakan KANTARCI, **Kıskaçtaki Bölge Kafkasya**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2006, s.52.

almış olduğu kişiler vasıtası ile Türk Millî Birliğini bozarak parçalamayı gerçekleştirmeye çalışmıştır.[98]

18 Ocak 1918'de Müslümanların içişlerinden sorumlu bir Komiserlik kurulmuştur (MÜSKOM). Bu komiserlik Stalin yönetimindeki Milliyetler Halk Komiserliği'ne ***"Narodnyi Mommissariat Do DelamNatsional'nostei"*** (NARKOMNATS) bağlanmıştır.

25 Ocak 1918'de Rusya Sovyetleri 3. Kongresi'nde kabul edilen ve daha sonra Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nin (RSFSC) ilk anayasasında da yer alan "Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi" uyarınca, Rusya'daki bütün milliyetler federal hükümete ve diğer federal Sovyet kurumlarına katılıp katılmayacaklarına serbestçe karar verecekleri belirtilmiştir.[99]

Bolşevikler devrimin ardından milliyetler sorununa üç farklı biçimde yaklaşmıştır. Polonya, Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya gibi geç tarihlerde Çarlığa katılan ülkelerin bağımsızlıklarını hemen tanımıştır. Ukrayna ve Belarus gibi uzun yıllardır Çarlık yönetiminde olan topraklarda Sovyet yönetimleri kurulmuş ve federasyona katılmıştır. Doğudaki Müslüman halklarda ise milliyetler sorunu, sömürge sorunuyla ilintili hale gelmiştir. Müslüman halklar farklı gelişmişlik düzeyine ve farklı bileşimlere sahip olarak algılanmıştır. Doğunun Müslüman halklarını bir araya getiren yegane unsur "Rus şovenizmi"ne duyulan düşmanlık olmuştur. Doğu'nun Sovyetlere katılması Türkistan, Tataristan ve Kafkaslarda değişik süreçlerle sağlanmıştır.

Lenin sözde muhtar olacak olan cumhuriyetlerin liderlerini Moskova'da yapılacak olan kongreye davet etmiş diğer taraftan da Stalin'in başında bulunduğu Sovyet Milletler Komiserliği ve buna bağlı birimler ve ajanlar, muhtar olma vaadiyle parçalanmış olan Türkistan'da Bolşevizm'i yaymak ve Türklerin

[98] SARAY,**Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, s. 238.
[99] Erel TELLAL, "Mirsaid Sultan GALİYEV", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi: 56-1**, s.108.

dil, din, örf ve adetlerini bozarak onları tam manasıyla Ruslaştırmak için gizli ve büyük bir faaliyete girmiştir. 11. Şubat 1919'da toplanan Moskova Kongresi Lenin ve arkadaşlarının gerçek niyetlerini ortaya koymuştur. Bu toplantıda Başkurtların lideri Ahmed Zeki Velidi (Togan) Bolşeviklerin yıkıcı faaliyetleri karşısında Lenin'e "Biz Kızıl ordunun ve komünistlerin kontrolünde değil, istiklale yönelik bir muhtariyet istiyoruz" dediği zaman Lenin cevap olarak " Velidof, gayretleriniz boşunadır, Rus komünistlerin altını kazırsanız, altından kapkara bir Rus milliyetçiliği çıkar" demiştir. Bu da kısaca ne yaparsanız yapın Ruslar Türkistan'a tamamen hakim olacaktır demenin değişik bir şekli olmuştur.[100]

Sovyetler Birliği birçok alanda Çarlık Rusya'nın izlediği politikaları devam ettirmiştir. Bolşeviklerin Türklüğe karşı davranışı sabık Çarlık iktidarının Türkçülüğe karşı davranışından pek farklı olmamıştır. "Böl ve yönet" politikası Sovyetlerin ana siyasetini teşkil etmiştir. Resmî Sovyet tarih doktrinine göre, Çarlık kendi koloni siyasetini tatbikat sahasına geçirirken umumiyetle ayrı ayrı milletleri kışkırtarak birbiri aleyhine çevirmiştir. Fakat Çarlığı deviren Bolşevik hükümetin metodu da aynı olmuştur. Bu husus, özellikle, Orta Asya Türklerini birbirinden ayırma örneğinde açık bir şekilde göze çarpmaktadır.[101]

Bu çerçevede öncelikle Türk toprakları işgal edilmiştir. 1919 yılında bugünkü Özbekistan'ın büyük bir kısmını denetimi altına alan Kızıl Ordu, Şubat 1920'de Hive'yi ele geçirmiş, 4 Nisan 1920'de Harezm Halk Cumhuriyetini ilan etmiş, ardından Eylül 1920'de Buhara'yı işgal etmiş ve 1921'de Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Türkistan'da askeri denetimi sağlayan Sovyet Rusya, ardından asıl sinsi planını uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede öncellikle Türk kültür birlikteliğinin bir sembolü olan Türkistan ismi tarihe karıştırılması daha sonra bu coğrafya birçok adlar altında suni parçalara ayrılarak kavim temeline dayanan sosyalist devletler oluşturulması ve

---

[100] SARAY, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, s. 239.
[101] Mehmet SARAY , **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, İstanbul, 1993, s.77,78.

nihayetinde bu coğrafyada yaşayan ortak din, dil ve tarihe sahip bir millete birbirinden farklı çok sayıda alfabe dayatılarak birbirini anlamaz topluluklar haline getirilmesi planlanmıştır.

Ruslar 1924 Mart ayında Taşkent'te toplanan Türkistan Birlik Kongresi'ni de teşkilatlandırdıkları birlik aleyhtarı insanlar ile bastırıp münakaşa ve kavga çıkmasını sağlamıştır. Bu karışıklık üzerine Türklerin kurdukları komünist partileri beraberce, Rus Komünist Partisine müracaat ederek ayrı cumhuriyetler halinde yaşamak istediklerini bildirmiştir.

Rus Komünist Partisi durumu görüşerek Türkistan'daki komünist partilerin isteklerini kabul ettiklerini ve her Türk grubunun ayrı ayrı cumhuriyetler oluşturulacağını 12 Haziran 1924'te ilân etmiş ve aynı yılın Eylül ayında Merkez Toprak Komitesi'ne bu cumhuriyetlerin sınırlarını tespit ettirerek statüyü gerçekleştirmiştir.[102]

Toprak Komitesi'nin bu taksimi, Komünist Partisi tarafından kabul edilerek her komünist partisinin ileri gelenleri komiteler kurarak kendi idarî, iktisadî ve kültürel programlarını yapmaya başlamıştır. Yapılan bütün programlarda her cumhuriyet halkının isteyerek Ruslar ile birleştikleri tezi ve teması iyi bir şekilde işlenmiştir. Nihayet bu çalışmalar Ekim 1924 sonunda tamamlanarak Moskova'ya bağlı olarak beş sosyalist cumhuriyet (Kazakistan ASSR, Özbekistan ASSR, Türkmenistan ASSR, Kırgızistan ASSR, Tacikistan ASSR)'in kuruluşu tamamlanmıştır.

Türkistan'ı parçalayarak kendisine bağlamış olan Sovyetler doğuda bulunan Başkurdistan Cumhuriyeti'ni de 23 Mart 1919 tarihinde Başkurt Özerk Cumhuriyeti haline getirmiştir.

---

[102] SARAY , **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e**, s.77.

Mayıs 1917'de Moskova'da toplanan 1. Bütün Rusya Müslümanları Kongresinde, devlet kuruluşu hakkında iki fikir ortaya atılmıştır. Bunlar üniterizm ve federalizmdir. Kafkasya, Türkistan, Kazak delegeler federasyon taraflısı olmuşlar ve Başkurt temsilcileri de onlara katılmıştır. Başkurtlar federasyon temelinde kurulacak Rusya'da bir Başkurt ülkesinin de bulunması gerektiğini öne sürmüşler, ancak federalist Kazak delegeler bile bunun mümkün olacağını düşünmemiştir.[103] Eğer Kazan topraklı muhtariyet fikrinin karşısına çıkmamış olsaydı ayrı bir Başkurt muhtariyet fikri hiç akla gelmeyebilirdi. 23 Mart 1919 tarihinde Başkurt Özerk Cumhuriyeti haline getirmesinin ardından 27 Mart 1920 tarihinde de Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hudutları içinde kalmak üzere Tataristan Otonom Cumhuriyeti ilan edilmiştir.[104]

Lenin'in ölümüne kadar olan dönemde Sovyet Rusya içerisinde olan Türk Halkları komünist teşkilatlanma aracılığıyla federatif cumhuriyetler haline gelmiştir.

1.9. STALİN DÖNEMİ VE TÜRKLER

1924 yılında Lenin ölünce, yerine Stalin geçmiştir. Parti genel sekreterliği içinde ve devletin bütün kademelerinde yetkiyi elinde toplayan Stalin devrinde uygulanan politikalar Lenin'in politikalarından ayrılmıştır. Stalin, Sovyet sınırları içinde bulunan bütün halk topluluklarını sosyalist düzene adapte etmeye çalışan tek tip insan yaratmaya çalışmış ve bu doğrultuda baskı ve şiddet yöntemine başvurmaktan kaçınmamıştır.[105]

---

[103] GÜRÜN, a.g.e., s. 665.
[104] GÜRÜN, a.g.e., s. 665.
[105] Serge A. ZENKOVSKY, **Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık,** Çev. İzzet Kantemir, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s. 35.

Rusların, Stalin döneminde Türkleri parçalama siyasetlerini uzun vadeli bir plana yayılmıştır. Bu planın ana başlıkları ise dil, kültür, din ekonomik ve milliyetçilik alanında yaptıkları faaliyetler olmuştur.

1.9.1. Türkleri, Dil Alanında Parçalama Faaliyetleri:

Türkleri dil bakımından parçalama faaliyetlerinin özünde alfabelerde yapılacak çalışmalar gelmiştir. Sovyet ideologlarının bir kısmı Türklere Rus alfabesinin kullandırılması gerektiğini düşünmüştür. Fakat bunun Çarlık idaresinin kötü anılarını Türklere hatırlatacağı, amacın ise yeni Sovyet rejimini Türklere sevdirmek olduğu ileri sürülerek bu alfabenin kullanılmasına itiraz edilmiştir.

İşin ilginç yönü Sovyet yetkililerinin dil alanındaki faaliyetlerinden birinin 1926 tarihine kadar Türklere Latin Alfabesi'nin kabulü için bir takım teşviklerde bulunması olmuştur. Yerli halk Latin Alfabesi konusunda ikna edilmeye çalışılmıştır. Bakü'de toplanan Türkoloji Kongresi, reformu prensip olarak kabul etmiş ve bunu takiben Latin Alfabesi ve tek tip bir transkripsiyon eskiden beri Arap harflerini kullanan bölgelerde öğretilmeye başlanmıştır. Fakat bu uygulama 1939'a kadar yaygınlık kazanamamıştır.[106] İkinci adım olarak Kril Alfabesi'nin yerleştirilme çabalarına 1935' de başlanmıştır. Ancak bu uygulama da 1939'a kadar ciddî bir gelişme gösterememiştir.[107]

Latin Alfabe'sinin yerleştirilmesi çabaları hem siyasi hem pratik düşünceler ile ortaya konulmuştur. Ancak Kril Alfabesine yönelik çabalar sadece siyasi amaçlara yönelik olmuştur. Sonuçta Stalin yönetimi 1940-1941 yıllarına doğru her Türk lehçesi için birbirinden farklı Kril Alfabesi'ni uygulama alanına koymuştur. Latin Alfabesi'yle yazılan kitaplar toplanarak imha edilmiştir. Bütün

[106] ZENKOVSKY, a.g.e., s. 73.
[107] GÜNDÜZ, a.g.m., s. 6.

bunların yanında Türk lehçelerinin birbirinden kelime almaları da yasaklanmıştır.[108]

Türk lehçelerinin birbirinden kelime almaların yasaklanması ihtiyaç duyulan siyasi, iktisadi, ilmi ve teknik terimlerin Rusçadan alınmasına sebep olmuştur. Rusya'dan ödünç alınan kelimeler ile suni olarak doğan bu yeni diller zenginleşerek biri birlerinin dillerini anlayamaz hale gelmiştir. Aynı zamanda yeni nesil hem Türkçe Çağatay alfabesiyle yazılmış çok sayıdaki edebi mirastan yoksun kalmıştır. Sonuçta dil alanında yapılan çabalar Türklerin birbirlerini anlayamaz hale gelmelerine hem de Sovyetler Birliği dışındaki diğer Müslüman ülkelerde yazılan eserleri anlamamalarına, hatta inkar etmelerine sebep olmuştur.

1.9.2. Türkleri, Kültürel Alanda Parçalama Faaliyetleri:

Stalin döneminde, Sovyetleştirme politikaları dil alanından sonra tarih sahasına kaymıştır. Sovyet yöneticileri Rus olmayan milletlerin özellikle Türklerin Sovyetleştirilmesi gerektiğine inanmıştır. Bu çerçevede Türk kökenli tarihçilere milli tarih ve kültürlerini yansıtan eserler yazmaları ve eserlerinde Çarlık döneminde Türklere yapılan haksızlık ve zulümlerden bahsetmeleri yasaklanmıştır. Aynı zamanda Sovyet döneminin Türkistan'ı istilası konusunda objektif ve mantıki açıklamalarının yapılmasını ve bu işgalin bir kurtarıcı niteliğinde olduğunun yansıtılması istenmiştir.[109]

Türkler arasında milli duygu ve heyecanların canlı kalmasını sağlayan ve çoğu millet tarafından ortak bir değere sahip olan milli destanların halk arasında söylenmesi ve okutulması da yasaklanarak, kültürel alanda Türkleri parçalama politikaları sürdürülmüştür.

---

[108] YALÇINKAYA, a.g.e., s.149.
[109] GÜNDÜZ, a.g.m., s. 6.

1.9.3. Türkler Üzerinde Dini Alanda Uygulanan Faaliyetler:

Stalin döneminde dil ve tarih alanındaki faaliyetlerden sonra Sovyetleştirme yolunda en büyük engel olarak görülen din konusu ele alınmıştır. Çarlık Rusya'sı devrinde İslam Dini, Ortodoksluktan sonra ikinci sırada yer almıştır. Aynı zamanda Rusya, bu dönemde bünyesinde en fazla Müslüman bulunduran ülke konumuna gelmiştir. Bundan sonraki dönemlerde Marksist-Leninist felsefesinin bir gereği olarak camiler başta olmak üzere dini kuruluşların tasfiyesine başlanmıştır. Bu tasfiye hareketinin boyutu hakkında ise 1942'ye gelindiğinde Türkistan'da bulunan 26.379 camiden sadece 1.342 caminin ibadete açık olması yeterli bir fikir vermektedir.[110]

Dine karşı yapılan yok etme hareketleri sadece İslam Dini'ne karşı olmamıştır. Aynı zamanda Ortodoks Rus dinine ve kurumlarına da yöneltilmiştir. Çarlık döneminde küstürülen halkın yeni sisteme kazandırılmak istenmesi amacıyla Lenin döneminde Müslüman halka karşı daha yumuşak bir politika takip edilmiştir. Stalin'in, rejimin sosyal ve iktisadi temellerini atmaya başladığı ikinci dönemde ise İslami kurum ve kuruluşlara karşı sistematik bir saldırı başlatılmıştır. [111]

1.9.4. Türkler Üzerinde Ekonomik Alanda Uygulanan Faaliyetler:

Lenin yönetimi Dünya savaşının Sovyet ekonomisini tehlikeye sokması üzerine Mart 1921'de "Yeni Ekonomi Politikası"nı (***NEP: Novaya Ekonomiçeskaya Politika***) kabul etmiştir. NEP'te köylülerden tahıl fazlasını zorla almak yerine, ürün biçiminde ayni bir vergi konulmuş, köklü bir geri dönüşle para sistemi ve piyasa ekonomisi geri getirilmiş, ticari işletmeler yeni

[110] YALÇINKAYA, a.g.e., s. 91.
[111] GÜNDÜZ, a.g.m., s. 7.

işadamları sınıfına bırakılmıştır. Büyük ölçekli işletmeler ve doğal kaynaklarda kamu mülkiyeti korunmakla birlikte, kapitalist işletme tekniklerinden yararlanılmıştır. NEP uygulamasıyla ekonomide kısa sürede belirgin bir iyileşme sağlanmış, en önemlisi, politik bir başarı olarak, Sovyet sistemi Batılı ülkeler tarafından tanınmıştır. Biraz rahat nefes alan Sovyet yönetimi, önemli sorunların çözümüne vakit bulmuş; onları analiz ederek, çözümler aramıştır. 1921-1928 yılları arasındaki bu NEP dönemi, sosyalizm açısından bir miktar gerilemeye işaret etmekle birlikte, SSCB'de sosyalist bir modelin oluşumunu sağlayan bir dönem olmuştur.[112]

1924'te iktidara gelen Stalin, 1928'den sonra tekrar sola dönüş hareketini başlatmış ve NEP'ten vazgeçerek, köklü değişimler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Türk Cumhuriyetine ayrı ayrı görevler tahsis edilmiş bu bölgeler ekonomik açıdan Moskova'ya bağlı hale getirilmiştir. Örneğin, Özbekistan'a pamuk yetiştirme görevi verilmiş, fakat yetiştirilen bu pamuk Moskova'da işlenerek külfetli bir şekilde mamul madde olarak tekrar Özbekistan'a satılmıştır.[113]

Bunun yanı sıra toprakların kamulaştırılması (***Kolhoz***) ve köylülerin burada zorla çalıştırılması Stalin döneminin ekonomik faaliyetlerindendir. Bu uygulamaya Kazakistan'dan başlanmış, Kazak köylüsü Kolhozlara zorla götürülmüştür. Buna direnen Kazakların bir kısmı öldürülmüş bir kısmı ise elverişsiz hava şartları nedeniyle açlık ve soğuktan hayatını kaybetmiştir. Kazaklardan bir çoğu toprak ve hayvanlarını bırakarak göç ettiği gibi bir çoğu da hayvanlarını vermemek için onları öldürmüştür. Bunun sonucunda bu dönemde tarım ve hayvancılık üretiminde büyük bir düşüş yaşanmıştır.[114]

---

[112] İsmail ÖZSOY, "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler", **Bilig, Güz 2006**, Sayı 39, s.167.
[113] GÜNDÜZ, a.g.m., s. 8.
[114] YALÇINKAYA, a.g.e., s. 9.

1941 yılından itibaren 2. Dünya Savaş'ı nedeniyle batıdaki sanayi tesisleri Türklerin bulunduğu coğrafyaya kaydırılmış, bunun sonucu olarak bu bölgelere yoğun biçimde Rus göçü yaşanmıştır. Yaşanan göçlerle Rus nüfusu artarak demografik yapı Türkler aleyhine bozulmuştur.

Özetlenirse ekonomik alanda başlatılan faaliyetler ile Türklerin özerk birimlerinde kendi kendilerine yetmelerine mani olunmuş, her biri tek tip üretime mahkum edilerek Moskova'ya muhtaç hale getirilmiştir. Ekonomik yapı aynı zamanda demografik yapıyı da bozarak Türklerin bulunduğu coğrafyaya Rus göçüne sebep olmuş, ileride baş gösterecek anlaşmazlıklara zemin hazırlamıştır.

1.9.5. Milletler ve Milliyetler Meselesi:

Stalin milliyetçiliğe hiç bir şekilde var olma hakkı tanımamıştır. Dini hayatın yaşanmasına yönelik taleplere, milliyetçilik hareketlerine ve Sovyetler Birliği Anayasasında yer almasına rağmen SSCB halklarının bağımsız devlet olma isteklerine her zaman engel olmuştur.

1936 Anayasası ile milletlere teorik olarak daha geniş haklar tanımakla beraber Lenin'in eğitime verdiği değerlere inanmayan Stalin, toplum adına alışılmış yaşam biçimini ortadan kaldırmıştır.

Rusların kendi millet teorisi bulunmaktadır. Bu teoriye göre millet-insanların tarih boyunca oluşmuş sabit birliğidir. Bu da dört esas özelliğin, yani dil birliği, bölgesel birlik, ekonomik yaşam birliği, milli kültürün spesifik özelliklerinin bir araya getirilmesi ile meydana gelmektedir. Stalin yönetimde bulunduğu sürece Milletin oluşturulabileceğini inanmış ve dil, ekonomik ve kültür alanında Sovyetler Birliği milleti oluşturma çabası içine girmiştir.

Lenin döneminde devam eden, şekilce milli, içerik olarak sosyalist kültür metodu Stalin döneminde de devam etmiştir. Milli kültüre, milli maziye dayanan hiçbir faaliyete izin verilmemiştir. "Sovyet milli kültürü" içeriği sosyalist ideolojisine bağlı bir kültür olmuştur. Bu kültürle Rus olmayan milletleri birleştirme çabaları bu dönemde daha da hızlanmıştır. Ruslaştırma hareketinde Stalin'in amacı milli özellikleri unutturarak yeni hayat şartlarıyla halkları birbirlerine yaklaştırmaktır. Böylece bütün Sovyet milletleri için ortak uluslararası bir kültür gelişimine önem veren Stalin, bu gelişmenin karşılıklı olarak birbirleriyle kaynaşmasına hizmet etmiştir. Halkların milliyet duygularını yok ederek birliği oluşturan eskiden tarihi, kültürü, dili, geleneği bir olan büyük milletleri başka milletlere bölmüştür. Bu halkları sosyalist ideolojisine uygun olarak adlandırmış, bu yolla da onları birbirlerinden uzaklaştırmıştır. Daha Çarlık döneminde büyük bir millet olan Türk milletini birbirine yabancıymışçasına ayırmış, onlardan yeni Sovyet milletleri oluşturmuştur.

2. Dünya Savaşı, Sovyetler Birliği üzerinde yıpratıcı etki yapmış olmasına karşın bu dönem Stalin'in milletler meselesini çözmek amaçlı girişimlerine de katkıda bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşında, Almanlar ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle, başta Çeçen ve İnguşlar olmak üzere; Karaçaylar, Balkarlar, Kırım ve Ahıska Türkleri Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir. Bu topraklara ise; Ruslar, Osetinler, Avarlar, Darginler, Ukraynalılar getirilip yerleştirilmiştir.[115]

Stalin'in sürgün politikası, ve bölgenin demografik yapısına yapılan bu müdahale sonucunda, Kafkasya'nın yerel halkları arasında bir çatışma zemini hazırlanmış, 1990'larda da sürecek olan, "Karaçay-Çerkes", "Kabardey-Balkar" sınır anlaşmazlıklarının da temeli oluşturulmuştur.

[115] Mehmet AÇA, "Orta Asya'dan Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminskiy ve Ardıllarının Rolü", Der.: Ertan EFEGİL ve Pınar AKÇALI, **Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 34.

Stalin'den sonra başa geçen Kruşçev'in ise, ulusal politika konusunda, Stalin'e göre daha liberal bir bakışa sahip olduğu düşünülmüştür. Ancak uygulamaya bakıldığında Kruşçev döneminde de değişen pek bir şey olmamıştır. Aynı şekilde Rus dilinin gelişmesi ve Rusların lider ulus olarak görülmesi çabası devam etmiştir. Kruşçev'den sonra iktidara geçen Brejnev de bu politikayı sürdürmüştür. O da tıpkı selefleri gibi "Sovyet Birliği'nde ulus problemi yoktur. Bu konu çözülmüştür" sloganıyla hareket etmiştir. Bununla da yetinmeyen Brejnev, seleflerinden daha da fazla Rus dili ve Rus kültürünü egemenleştirecek yoğun bir politika izlemiştir [116]

Brejnev'den sonra iktidara gelen ve ilk defa "ulusal politikamızda problem vardır, bu sorun hiçbir zaman çözülmemiştir ve hâlâ da devam ediyor" diyerek Sovyet ideolojinin ulus politikasını eleştiren Andropov olmuştur. Ancak Andropov'un iktidarı çok kısa sürdüğü için bu konuda kayda değer bir uygulamaya gidilmemiştir.

1.10. RUSYA FEDERASYONUNUN ANAYASAL VE FEDERAL YAPISI

Dünyanın en geniş coğrafyasına ve çok zengin tabii kaynaklara sahip olan Sovyetler Birliği'nde uygulama imkânı bulan sosyalist sistem, çok ağır insani ve iktisadi bedellere karşılık yalnızca ağır sanayide ve sosyal güvenlik sisteminde başarılı olabilmiştir. Sosyalist sistemde işsizliğin olmadığını kanıtlama çabaları aşırı istihdam, işsizlik korkusuyla yeni teknolojilerin ithal edilmemesi, yönetim ve organizasyonunda başarısızlık iktisadi durgunluğu getirmiştir. Göstermelik büyüme hızı artışları beraberin de kalitesiz mal üretimini ve stoklarda artışı getirmiştir. Ekonominin merkezi planlamalarla yönlendirilmesi başarılı olmamış, ekonomide arz-talep dengesizlikleri meydana gelmiştir.[117]

[116] Mehmet YÜCE, "Kırgız Türklerinin Ulusal Kimlik Politikası" **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 9, s.158.
[117] ÖZSOY, a.g.m., s.164.

1980'lere gelindiğinde Sovyet rejiminin reformlar olmadan daha fazla yürümeyeceği sinyalleri verilmeye başlanmıştır.

1.10.1. GORBOÇOV ve SSCB'NİN YIKILMASI

SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Yuri Andropov, Şubat 1984'te ölmüş Polit Büro ve Komünist-Parti Komitesi 4 gün bekledikten sonra, Konstantin Çernanko'yu Komünist Parti Genel Sekreterliğine seçmiştir. Onun bir yıllık iktidarı süresinde SSCB'de tam bir durgunluk yaşanmıştır. Çernenko'nun ölümünden 4 saat sonra, 10 MART 1985'te komünist Parti Genel Sekreterliğine Mihail Gorbaçov seçilmiştir. Mihail Gorbaçov, seçilmeden birkaç ay önce Londra'ya eşi Raisa ile birlikte gönderilmiş ve Batılılara "Katı olmayan bir Rus imajı" verilmek amaçlanmıştır.[118]

Mihail Gorbaçov iktidara geçtikten sonra, ***Perestroika*** (yeniden yapılanma) ve ***Glasnost*** (Açıklık) sloganlarıyla Rus halkına daha çok özgürlük ve refah vaat ederek yola çıkmıştır. Batılılar da bu liderde daha yumuşak ve demokrat bir tutum sezerek, hem silahsızlanma konularında ilerleyeceklerini, hem de Doğu Avrupa'daki uydu sosyalist ülkelerde bir çözülme olacağını hissetmişlerdir.

Gorbaçov iki yolla ilerlemiştir: İçeride, SSCB'de daha demokrat ve yumuşak bir yönetimin sağlayacağı siyasi ve ekonomik anayasal değişiklikler yapmış; dışarıda ise, önce ABD ile siyasi ve askeri ilişkileri düzeltmiştir. Bu çabaların amacı ise çok kalabalık ve masraflı olan Sovyet ordusunda ve silahlarında indirim yapabilmek olmuştur. Böylece Batılıların önem verdiği "silahsızlanma" çalışmaları birden bire hızlanmıştır.[119]

---

[118] **Soğuk Savaş Sonrası Milletler Arası İlişkiler**, Harp Akademileri Yayınları, Yenilevent İstanbul, 1996, s.9.

[119] **Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Dağılışı (Anayasal ve Yapısal Değişikler),** Harp Akademileri Basımevi, Yenilevent – İstanbul, Şubat 1992, s.1.

İçerde reformlara girişmeden önce, dünyayı sarsan bir olay meydana gelmiş, 26 Nisan 1986'da Çernobil nükleer santralinde bir patlama olmuştur. Bütün Avrupa ve Türkiye radyasyon tehdidi altında kalmış. Sovyetler olayı birkaç gün gizlemiştir. Çünkü Komünist Parti'nin geleneğinde, SSCB'de en basit bir tren ya da uçak kazasını, dünya kamuoyundan ve kendi halkından saklamak bulunmaktadır. Ancak nükleer santral kazasında böyle olmamıştır. Gorbaçov'un "Glasnost" sloganı ilk kez işlemiş ve Gorbaçov, sloganını da kullanarak dünyaya kazayı duyurmuştur. Bu kaza, reform çalışmalarını birkaç ay aksatmıştır.[120]

Kamu mülkiyeti temeline dayalı ekonomi prensibine dayanan Sovyet sisteminde ekonomik zenginliklerin paylaşılması etnik guruplar arasında bir rekabete neden olmamış ve ekonomik çıkarların motive ettiği milliyetçi hareketler görülmemiştir. Fakat 80'li yılların sonu ve 90'lı yılların başında ortaya çıkan derin sosyo-ekonomik ve politik kriz ve ülke zenginliklerinin paylaşımı meselesi Sovyet ulusları arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını hızlandırmıştır.

Dünyaya kapalı kalmasının bir sonucu olarak çağ dışı kalan ve hantallaşan sistemin ve toplum hayatında yaşanan durgunluğun ancak köklü hamlelerle çözülebileceği kanaatini taşıyan Gorbaçov, Şubat 1986'da *Perestroika* ve *Glasnost* politikalarının kabul edilmesini sağlamıştır. Bu politikalar, ekonomide serbest piyasa mekanizmasına yönelmeyi ve bunun sosyo-kültürel hamlelerle de desteklenmesini, ülkenin dışa açılmasını ve bunların, temel hedefi çoğulcu gerçek demokrasiye ulaşmak olan *Glasnost* içinde gerçekleşmesini öngörmüştür.[121] Ancak Glasnost ve perestroykayla gelen demokratikleşme, ideolojik ve politik alanlarda totaliter komünizmden vazgeçilmesi partinin monopolcü ve baskıcı hegemonyasını ortadan kalkması neticesini vermiştir. Bu gelişme ise Sovyet devlet mekanizmasını işlemez hale getirmiştir.

---

[120] **Soğuk Savaş Sonrası**, a.g.e., s.10.
[121] ÖZSOY, a.g.m., s.170.

Glasnost politikalarının uygulanması ve Komünist Parti tarafından uygulanan katı sansürün zayıflaması Sovyet halklarına kendi ulusal çıkarları ve hedeflerini açıktan dile getirme imkanı vermiştir. Böylece cumhuriyetlerde güçlenen ulusal elit kısa zamanda milliyetçi ideoloji oluşturarak bunları kendi halklarına kabul ettirmeyi başarmıştır.

Gorbaçov'un bu dönemde Moskova'nın milliyetler meselesi konusunda başarısız politikalar izlediği dikkati çekmektedir. Rus olmayan unsurların ulusal sorunlarına ilgi gösteren Kruşçev ve Brejnev'in aksine Gorbaçov milliyet meselelerine karşı duyarsız kalmıştır.[122] Ekonomiyi modernize etmek ve Sovyet toplumunu değiştirmek çabasına giren Komünist Parti Merkez Komitesi Genel Sekreteri ve aynı zamanda SSCB Başkanı Gorbaçov milliyet sorunlarını çağdışı kabul etmiş ve milliyetçi hareketlerle mücadele için ne parti kanalıyla, ne de devlet kanalıyla hiç bir önlem almamıştır.

Baltık cumhuriyetlerinde (Estonya, Letonya, Litvanya) 1988'de kurulan halk cepheleri perestroyka'nın etkisiyle, 1989'dan itibaren Sovyet aleyhtarı olan ayrılıkçı hareketler organize etmeye başlamıştır. Ekonomik bağımsızlık isteğiyle başlayan eylemler Litvanya, Estonya ve Letonya'nın SSCB'ye bağlılıklarının hukukî bir temeli olmadığı iddialarıyla ayrı bir ivme kazanmıştır.[123] Baltık cumhuriyetlerinin ardından Kafkasya ve Orta Asya'yı da içine alan geniş bölgede milliyetçi hareketler ve etnik çatışmalar baş göstermiştir.

Cumhuriyetlerde bağımsızlık yönünde hareketler devam ederken, 1990 yılında Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (RSFSC) Ukrayna, Kazakistan, Beyaz Rusya, Moldova ve Letonya ile bağımsızlaşmayı özendirici ikili anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar ekonomik açıdan çok önemli olmasalar da cumhuriyetlerin bağımsızlığını ifade eden ilk hukukî belgeler olmaları yönüyle önem kazanmıştır. Sovyetler Birliği'nde bu gelişmeler yaşanırken RSFC 1. Halk

[122] ONAY, a.g.e., s. 97.
[123] Leslie HOLMES, **Post Komünizm**, Doruk, 1. Basım, Ankara, 2002, s.180.

Milletvekilleri Kongresi 12 Haziran 1990'da "Bağımsızlık Deklarasyonu" kabul etmiştir. Deklarasyonla SSCB ulusal servetinin taksimi ve cumhuriyet kanunlarının SSCB kanunlarına üstünlüğü kabul edilerek yeni duruma göre kanunlar değiştirilmiştir. SSCB'nin artık ortadan kalktığını gösteren ilk hukukî metin böylece ortaya çıkmıştır.

Gorbaçov'un asıl hedefi Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önlemek olmuştur. Bunun için de elinden geleni yapmaya çalışmıştır. 23 Kasım 1990'da birlik cumhuriyetlerinin bağımsızlık hareketlerine karşı "Yeni Birlik Antlaşması"nı hazırlamış ve Yüksek Sovyet'e sunmuştur. Bu yeni antlaşmada cumhuriyetlerdeki yetki artışını sağlamanın yanında Moskova'nın merkez olarak savunma, maliye, dış ekonomi politikaları gibi konularda yetkili kalması öngörülmüştür.[124] Yeni Birlik Anlaşmasının getirdiği yapı gevşek bir federasyon yapısını tanımlamıştır. Antlaşmanın 17 Mart 1991'de referanduma sunulmasının ardından, referanduma katılan 9 birlik cumhuriyetle 20 Ağustos 1991'de antlaşma imzalanmıştır.

Yanlış uygulanan Perestroika politikalarının SSCB'yi yıkıma götüreceğini düşünen radikal güçler, Gorbaçov yönetimine karşı 19–21 Ağustos 1991'de darbe girişiminde bulunmuştur.[125] Fakat, Gorboçov tarafından politikalarına destek vermek amacıyla Moskova Komünist Parti Birinci Sekreterliği'ne getirilmiş olan, 1990'da da RSFSC'nin başına geçen Boris Niyolayeviç Yeltsin darbecilerin planını bozmuştur.

20 Ağustos'ta Yeltsin ve etrafındakiler Hükümet binasını darbecilerden temizleyerek Rusya'daki hadiseleri kontrol altına almayı başarmış ve Gorbaçov'un SSCB'nin kanunî Başkanı olduğunu deklare etmiştir. 24 Ağustos'ta Gorbaçov, Yeltsin ve Radikaller tarafından sunulan ultimatomları kabul ederek

[124] Fırat PURTAŞ, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s.50.
[125] Zeynep DAĞI, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya'nın Dönüşümü**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002, s.99.

Birlik Bakanlar Kurulunu dağıtmış, Komünist Parti Genel Sekreterliği'nden istifa etmiştir. Komünist Parti Merkez Komitesi de kendini feshettiğini ilan etmiştir. Gorbaçov 25 Ağustos'ta Yeltsin ve Radikaller tarafından talep edilen isteği yerine getirilerek KP Merkez Komitesi dağıtılmıştır. Böylece SSCB'de yönetimin beyni sayılan bu kurum 70 yıl sonra ortadan kalkmıştır. Ayni gün KP'si, ordu ve devlet teşkilatında yasaklanmıştır. Partinin mülkleri tüm SSCB'de cumhuriyet Sovyetlerinin (Parlamentolarının) kontrolüne verilmiştir.[126]

Ağustos 1991'de Moskova'da yaşanılan olaylar cumhuriyetler arasında "Birlik Anlaşması" imzalanması imkânını da ortadan kaldırmış cumhuriyetlerin Birlikten ayrılma süreçlerini hızlandırmıştır. 24 Ağustos'ta B. Yeltsin bir kararname ile Estonya ve Letonya'nın bağımsızlığını tanımıştır. Daha önce de, 29 Temmuz'da Litvanya'nın bağımsızlığı Rusya tarafından tanınmıştır. 24 Ağustos'ta Ukrayna ve 25 Ağustos'ta Beyaz Rusya cumhuriyetleri Yüksek Sovyetleri bağımsızlık bildirgelerini onaylamıştır. Fakat bu ayrılıkçı tutum, özellikle Ukrayna için, Yeltsin'in hoşuna gitmemiş ve 26 Ağustos'ta; "Birliği tek taraflı terk edecek cumhuriyetlerle, sınırlarda düzeltmeler yapılacak" tehdidini savuran bir bildirge yayımlatmıştır. Bu tehdit yeniden "Rus emperyalizmine dönüş" anlamına geldiğinden, birçok cumhuriyette büyük bir heyecana sebep olmuştur.[127]

Boris Yeltsin'in inisiyatifiyle yayınlanan bildiriye rağmen Birlik Cumhuriyetlerinin yöneticileri Rusça ifadesi ile "***tsivilizovannıy razvod***" (medeni boşanmanın), gerçekleştirilmesini istemişlerdir. Bu amaçla Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya Başkanları 8 Aralık 1991 tarihinde Minsk'te toplanarak SSCB'nin artık son bulduğunu açıklamışlardır.[128]

---

[126] **Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Dağılışı**, a.g.e., s.64.
[127] **Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Dağılışı**, a.g.e., s.64.
[128] HOLMES, a.g.e., s.184.

SSCB'nin yıkılmasıyla onbeş yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Rusya Federasyonu hariç diğer ondördü bağımsız ulus-devlet olduklarını ilan etmiştir. Fakat sakin geçen kısa bir sürenin ardından bazı cumhuriyetlerde halklar arası ihtilaf ve çatışmalar belirgin bir hal almaya başlamıştır. Minsk deklarasyonu sonucunda Birliği oluşturan en önemli hukuki düzenleme olan 1976 Sovyet Anayasası yürürlükten kalkınca federasyonu oluşturan federe cumhuriyetler arasındaki bağı sağlayan hukuki düzen son bulmuştur.

21 Aralık 1991'de Kazakistan'ın başkenti Alma-Ata'da yapılan ve Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Tacikistan, Ermenistan ve Moldovya'nın asıl üye, Gürcistan ise gözlemci olarak katıldığı toplantıda, "Bağımsız Devletler Topluluğunu" kurulmuş, SSCB fiilen ortadan kaldırılmıştır.[129]

Bu gelişmeler üzerine Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi beş üyesinden dördünün devlet başkanlarına bir yazı göndermiş, Konsey'de Sovyetler Birliği'ne ait olan daimi temsilcilik hakkının Rusya Federasyonu'na verilmesini istemiştir. Bu istek üzerine 22 Aralık 1991 günü, Sovyetler Birliği temsilcisi son defa olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi toplantılarına katılmış, bu tarihten itibaren yerini Rusya Federasyonu temsilcisine bırakmıştır.[130]

Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Gorbaçov'un 25 Aralık 1991'de Devlet Başkanlığı'ndan çekilmiş, 26 Aralık 1991'de Sovyet Parlamentosu Sovyetler Birliği'nin resmen son bulduğunu onaylamıştır.[131]

---

[129] Rıfat UÇAROL, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul,1995, s. 800,801.
[130] Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Mayıs 1998, s. 343.
[131] İsmail SOYSAL, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993),** Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 110.

1.10.2. YELTSİN VE 1993 ANAYASASI

Yeltsin'in yeni fikirleri savunması, çalışanlara yaklaşımı, bürokrat ustalığı onu Gorbaçov'dan farklı kılmıştır. Yeltsin salt Rus milliyetçisi olmamış özellikle konuşma ve hitaplarında tartışmaya açık Russkii teriminden farklı olarak Rossiskie'yi kullanmıştır. Bunun yanı sıra konuşmalarında küçük veya büyük fark etmeksizin tüm anayasal birimleri iç egemenliğinin yanı sıra ekonomik, kültürel ve dilsel özgürlüklerini de ön plana çıkarmıştır. Ancak 1990 yılında cumhuriyetlere yaptığı gezide "herkes hazmedebileceği kadar özerlik talep etsin" ifadesiyle de Tataristan ve Başkurdistan'a gözdağı vermekten kaçınmamıştır.[132]

Yeltsin'in otonom cumhuriyetlere gözdağı verirken aynı zamanda onları federasyon yapısı içerisinde ayrıcalıklı hale getirmesi kray ve oblastları harekete geçirmiştir. Kray ve oblastlar, otonom cumhuriyetler ile aynı statüde federasyon birimleri olma hakkını gündeme getirmiş ve bu eğilim hızlı bir şekilde gelişmiştir. Kray ve oblastlarda ortaya çıkan kitlesel hareketler, bağımsızlık deklarasyonları veya daha yüksek statü talepleri beraberinde Rusya'nın idarî yapılanmasında değişiklikler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Rusya Federasyonu, birliği oluşturan özerk cumhuriyetlerle, 31 Mart 1992 tarihinde kısaca "Federal Anlaşma" olarak bilinen, "Rusya Federasyonu içindeki Egemen Cumhuriyetlerin iktidar Organları ile Rusya Federasyonu iktidar Organları Arasında Yetkinin Paylaşımı Hakkında Anlaşma"yı imzalamıştır. [133]

Federal Anlaşmada federasyonun yönetim hiyerarşisini yansıtan üç farklı belge imzalanmıştır. Birincisi merkez ile özerk cumhuriyetler arasında, ikincisi merkez ile kraylar, oblastlar ve Moskova ile Petersburg kentleri arasında, sonuncusu da merkez ile daha büyük kray ve oblastlara bağlı özerk Oblast ve

---

[132] Hallet R. BRAZELTON, "The Nature of Russian Federalism and the Impact of Nationalisms" http://web.ceu.hu/nation/theses/brazelton0304.pdf (İndirme Tarihi 02 Mayıs 2008)
[133] Bekir DEMİR: "1990 Sonrası Rusya'sında Etno-Politik Ayrısma Süreci", http://www.academical.org/dergi/makale/s6Rusyaetnopolitik2.htm

okruglar arasında olmuştur.[134] Fakat Federal Anlaşma, kendi ekonomik ve siyasal faaliyetlerinde daha belirgin bir denetim hakkına sahip olan özerk cumhuriyetler ile kray ve oblastlar arasındaki çekişmenin bel kemiğini oluşturmuştur. Ağırlığını Rus etnik kökenlilerin oluşturduğu kray ve oblastlar federasyon içinde özerk cumhuriyetler tarafından işgal edilen ayrıcalıklı konuma tepki göstermiştir.[135]

Anlaşmada cumhuriyetler "egemen" ve toprak bütünlükleri garanti edilen öğeler kabul edilirken kray, Oblast ve diğer özerk birimlerin bütünlüklerine aynı önem verilmemiştir. Anlaşmaya göre, kray ve oblastların kendi topraklarında yasama, yürütme, yargı gibi devlet iktidarını simgeleyen organları, cumhuriyetlerin devlet organları kadar dikkate alınmamıştır. Cumhuriyetler uluslararası ve dış ekonomik ilişkilerde özgür iştirakçi olarak kabul edilirlerken kray, Oblast özerk Oblast ve özerk okruglar bağımlı iştirakçiler olarak kalmışlar, yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle beraber toprak, üzerinde yaşayan cumhuriyet halkının öz malı kabul edildiği halde diğerleri bu ayrıcalıktan mahrum bırakılmıştır.[136]

Rusya Federasyonunun siyasi tarihinde 1990 ve 1993 yılları literatürde komünist düzenden liberal demokrasiye geçiş dönemi olarak adlandırılmaktadır. 31 Mart 1992'de imzalanan Federal Anlaşma da Rusya Federasyonu Anayasasının hazırlanması kapsamında temel dayanaklardan biri olmuştur.

SSCB'nin yıkılması ile gündeme Rusya'nın ekonomik ve siyasi açıdan yeniden yapılandırılması gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1991' de yıkılması ile bu dönemden kalan mevzuat da geçerliliğini yitirmiştir. Ancak bir hukuki boşluğun

---

[134] Anastassia OBYDENKOVA, The Role Of Assymetrical Federalism In Etnic And Territorial Conflicts İn The Era Of Democratization; The RF As A Key Study, **European University Instute Working Paper**, Sps No . 2004/16, s. 23.
http://cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814/2633/1/sps2004-16.pdf (İndirme Tarihi 5 Mayıs 2009)
[135] Fahrettin ÇİLOĞLU, **Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**, Sinatle Yayınları, İstanbul, 1998, s.13.
[136] Bekir DEMİR: "1990 Sonrası Rusya'sında Etno-Politik Ayrısma Süreci", http://www.academical.org/dergi/makale/s6Rusyaetnopolitik2.htm

oluşmaması bakımından, yenileri yapılıncaya kadar eski yasaların yürürlükte kalmasını kararlaştırılmıştır. [137].Bu çözüm o zamanları için işe yarar görünmüşse de komünizmi tavsiye etme süreci içinde olan bir devletin komünist kurum ve yasalarla yönetilmesi kendi içinde çelişki yaratmıştır. Ekonomik reformların gerçekleştirilmesi sağlamak amacıyla Kasım 1991'de Yüksek Sovyet tarafından Yeltsin'e kararname (***decree***) çıkarma yetkisi verilmesi ile partiler üstü bir reform grubunun oluşturulması ile yasama organının yürütme organı üzerindeki denetimi kaldırılmıştır.[138]

Yeltsin çeşitli kararnameler çıkarak şok terapi adı altında ekonomik düzenlemeler gerçekleştirmiş ancak düzenlemelerin ekonomi üzerinde yaptığı olumsuzluklar başkan ile yasama arasında gerginliğin başlangıcı olmuştur.[139]

Yeltsin ve taraftarları hukukun üstünlüğü ve ülkenin anayasal düzenini korumak söylemiyle Ağustos 91 darbesine karşı çıkmıştır. Halktan da alınan destekle darbecilerin yenilmesi Rusya'da anayasal düzenin kurulması için önemli bir adım olmuştur. 1992 yılı başlarında yeni anayasa hazırlamak üzere bir komisyon kurulmuş, Komisyonun başkanı Yeltsin olmasına karşın tasarı yapma görevi anayasa hukukçusu Oleg Rumyanstev'e verilmiştir. Hazırlanan ilk tasarı yarı başkanlık sistemini içermiştir.

İkinci bir tasarı parlamenter sistemi öngörmüştür. Bu tasarını en önemli özelliği ise tek tip bir federasyon anlaşması yerine her bir etnik gruba anayasal konumunu ayrı ayrı görüşme hakkı vermiş olmasıdır. Üçüncü tasarıysa başkanlık sistemini öngörmüştür.

---

[137] Gordon SMITH, **Reforming The Russian Legal System**, Cambridge Universty Press, 1996, s. 86.
[138] ŞEN, a.g.e., s. 73.
[139] Soili Nysten HAARALA, "Development of Constitutionalism and Federalism in Russia", s.8. http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=39210FE3308D6BDC0FCDDA87F6CF7242?doi=10.1.1.25.6287&rep=rep1&type=pdf (İndirme Tarihi 5 Eylül 2008)

Çeşitli taslakların oluşturulması ardından 10–13 Mart 1993 tarihinde toplanan kongre Yeltsin ile olan görüş ayrılıklarını çözümleyememiştir. Kongre aynı zamanda Yeltsin'e ekonomik reformlar için vermiş olduğu kararname çıkarma yetkisini de elinden almıştır.

Bunun üzerine Yeltsin başkanlık ve yasama organlarını seçimlerinin yenilenmesi ile ilgili referandum yapılmasını teklif etmiştir. Daha evvel çıkan tüm krizlere rağmen 9. Halk Vekilleri Kongresinde Nisan ayında referanduma gidilmesi kararı çıkmıştır. Yeltsin referandumdan güçlenerek çıkmış bu da onu yasama organını hiçe sayar başına buyruk bir politika izlemesine sebep olmuştur.[140]

Yeltsin 21 Ekim 1993'te yayımladığı 1400 sayılı Anayasal Reform Kararnamesi ile Yüksek Sovyet ve Halk Vekilleri Kongresini fesh ettiğini ilan etmiştir.[141] Fesih edilen organlar yerine kurulacak Federal Meclis'in bu organların yerini alması planlanmıştır. Federasyon Konseyi yeni kurulacak yasama sistemini üst meclisi olacak, 12 Aralık 1993 seçimleriyle de alt Meclisi oluşturmak üzere Devlet Duma'sının seçilmesi öngörülmüştür. Anayasaya uygun olmayan bu kararnameyi Yeltsin" işlemeyen bir anayasaya uymak anlamsız" olarak savunmuştur.

Yeltsin'in siyasi açıdan sahip olduğu üstünlüğünün yanı sıra, diğer iki husus da Ekim krizinden sonra yeni anayasayı istediği gibi şekillendirmesine olanak sağlamıştır. Bunlardan bir tanesi referanduma sunulan anayasayı ön incelemeden geçirecek bir demokratik organın olmayışı; diğeri ise yakın zamanda bir başkanlık seçimlerinin bulunmayışıdır. Anayasa referandumu ile başkanlık seçimlerinin eş zamanlı olmayışı Yeltsin'in anayasa yapımında kendisini tamamen özgür hissetmesine yol açmıştır. En yakın başkanlık seçimlerinin üç yıl sonra olması, bununla bağlantılı olarak Yeltsin'in uzlaşmaz

[140] ŞEN, a.g.e., s. 76.
[141] HAARALA, a.g.m., s. 9.

tavırları, Ekim olayları ve anayasa taslağını ön incelemeden geçirecek bir parlamentonun bulunmayışı gibi etkenler yeni anayasayı demokratik meşruluktan yoksun bırakmıştır. [142]

12 Aralık'ta yapılacak referandum için Anayasa referandumu için anayasa basılı olarak 9 Kasım'da hazırlanmış ve halkın demokratik bir karar alması için yeterli bir süre bırakılmamış, referandum "Yeltsin'le devam mı ?" "tamam mı?" haline sokulmuştur.[143]

1.10.3. RUSYA FEDERASYONU'NUN YAPISI

Rusya Federasyonu Anayasasının dibacesi "biz çok uluslu Rusya Federasyonunun halkı olarak" diye başlamaktadır. Ancak federal ve anayasal yapı incelendiğinde ise parlamenter yapıda azınlığın haklarını gözetecek herhangi bir yapı ve yöntemin olmadığı görülmektedir. [144]

Rus Anayasası, girişi hariç iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 8 kısım, 137 maddeden oluşmuş olup anayasal sistemin temelleri başlığı altında devletin temel nitelikleri düzenlenmektedir. İkinci bölümde, sonuç belgeleri ve geçici hükümler bulunmaktadır. [145]

Rusya Federasyonu Anayasası'na göre, Rusya Federasyonu çok uluslu, demokratik, federal, insan haklarına saygılı, laik ve sosyal devlet ilkesine dayalı bir cumhuriyettir.[146]

---

[142] ŞEN, a.g.e., s.79,80.
[143] HAARALA, a.g.m., s.11
[144] Raphael KHAKİMOV, "Tataristan Model for Developing Russian Federalizm", **Norwegian Instute Of Internetional Affairs (NUPI) Report, Nr. 235**, September, 1998, s. 2. http://www.tatar.ru/?DNSID=d8e0b2fd6e749049be0db78e5c38f48f&node_id=431 (İndirme Tarihi 1 Şubat 2009)
[145] Rusya Federasyonu Anayasası http://www.council.gov.ru/files/constitution/K_EN.pdf (İndirme Tarihi 12 Eylül 2008)
[146] Rusya Federasyonu Anayasası http://www.council.gov.ru/files/constitution/K_EN.pdf (İndirme Tarihi 12 Eylül 2008)

1993 anayasası birinci bölüm üçüncü kısım Rusya Federasyonu'nun federe yapısını tanımlamaktadır. Buna göre Rusya federasyonu 89 federal birime ayrılmıştır. Anayasada bu birimler "unsur" (subject) olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırmayı da Rusya'daki federal birimlerin Rusya'nın kurucu öğeleri değil, Rusya'ya tabi unsurlar olduklarının bir göstergesi olarak anlamak gerekmektedir. Rusya'nın 89 unsuru; etnik kökene dayalı 21 Cumhuriyet, 6 Toprak (Kray), 49 bölge (Oblast), 2 federal kent (Moskova ve St. Petersburg), 1 Yahudi özerk bölgesi (Oblast) ve biri hariç hepsi kendinden daha büyük federal unsurlar içinde bulunan 10 özerk alandan (Okrug) meydana gelmiştir.[147] Ancak bu unsurları sıralarken Kray, Oblast, otonom Oblast ve otonom okrug'ların Türkçeye çevrilmesinde şahıslar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Kray için Gökhan ŞEN "toprak" derken, Timur DEVLETOV "il", Harp akademileri yayınları "eyalet", Feryal KALKAVAN "mega bölge" demiştir.[148] Yine Oblast için sırası ile ŞEN "bölge", DEVLETOV "bölge", Harp akademileri "vilayet", KALKAVAN tarafından "eyalet" denmiştir. Okrug için ise yine sırasıyla özerk alan, otonom daire, otonom bölge, özerk yöre tanımlamaları getirilmiştir.

Kray ve Oblast eyalet anlamında kullanılmaktadır. Aralarındaki fark, Rusya İmparatorluğu zamanında eyalet olan birimlerin genellikle kray adını almış olmasıdır. Oblast terimi daha sonraları kullanılmaya başlanmasıdır.[149] Burada belirtilmesi gereken en önemli konu ise Kray ve oblastların içinde bulunan Okrugların otonomisidir. Okrugların otonomisi Federe devlete karşı değil, sadece topraklarında bulunduğu Kray veya Oblast'a karşıdır. Başka bir deyimle bunlar, Moskova'ya bağlıdırlar.

---

[147] ŞEN, a.g.e., s. 82.
[148] Feryal KALKAVAN, "Rusya Federasyonu'nda Federalizm ve Ünitarizm Tartışmaları", **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Der. Erhan BÜYÜKAKINCI, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.11.
[149] Pınar ÖZDEN CANKARA, "Putin Dönemi Rusya'nın Yeniden Güç Olma Stratejiler Ve Politikaları", Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bölüm Anabilim Dalı, Gebze, 2007, s.39.

Anayasada her ne kadar çok uluslu bir devletten bahsedilse de Rusya Federasyonu toplam nüfusta çoğunluğa sahip olan Rus ulusunun adını kullanmaktadır. Bununla beraber, Rusya Federasyonu sınırları içerisinde Rus halkına münhasır ayrı bir federal unsur da bulunmamaktadır. Federal unsurlardaki demografik dağılım da ilginç bir tablo sergilemektedir: Etnik temelde oluşturulan 21 Özerk Cumhuriyetten sadece altı tanesinde o cumhuriyete adını veren etnik grup nüfus olarak çoğunluktadır. Kray ve Oblast gibi diğer unsurlar, çoğunluğu Ruslardan oluşan "bölgesel idari birimlerdir".[150]

Anayasanın 5. maddesine göre 89 birimimin tamamı aynı hak ve hukuka sahiptir.[151] Cumhuriyetlerin kendi anayasaları, diğerlerinin kendi teşkilat kanunları (charte) vardır. Ancak bunların federal anayasa ile çatışması halinde Federal Anayasa geçerlidir.[152]

Federal organlar ile unsurlar arasındaki yetki paylaşımı ise anayasanın 71, 72 ve 73. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddelerde, federal organların tek başına sahip olduğu yetkiler ile unsurlarla beraber sahip olduğu yetkiler belirtildikten sonra; anayasa tarafından aksi belirtilmediği hallerde, unsurların geriye kalan konularda tek başına yetkili olduğu ifade edilmiştir.

Anayasanın 71–73. maddelerine bakıldığında, federasyon sınırlarındaki tüm unsurların siyasi ve ekonomik haklar açısından eşit olduğu düşünülmektedir. Nitekim, Federasyon Konseyinde tüm unsurların eşit sayıda temsil edilmeleri de bununu diğer bir göstergesidir. Ancak, gerçekte yerel yetkiler açısından unsurlar arasında eşitsizlik söz konusudur. Bunlara verilebilecek ilk örnek ise anayasanın 11. maddesindeki (federal anlaşmadan

---

[150] ŞEN, a.g.e., s. 83.
[151] Rusya Federasyonu Anayasası http://www.council.gov.ru/files/constitution/K_EN.pdf (İndirme tarihi 12 Eylül 2008)
[152] **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, Harp Akademileri Basım Evi Yenilevent – İstanbul Mayıs 1995, s. 201.

kalan) cumhuriyetler ile merkez arasında ki ikili anlaşmalardır.[153] Bu eşitsizliklerden yola çıkılmak sureti ile Rusya'daki federal yapı "Asimetrik Federalizm" olarak adlandırılmaktadır.

Rusya Federal Sisteminin üç açıdan asimetriktir. İlki Anayasadan doğan asimetri (***Constitutionally***), ikincisi Anayasa dışı oluşan asimetri (***Extraconstitutionally***), sonuncusu Anayasaya aykırı olarak oluşan asimetri (***Anticonstitutionally***)dir.[154]

Anayasadan doğan asimetri, federasyon unsurlarının anayasal sınıflandırmada farklı statülere sahip olmasıdır. Federal yapı içerisinde anayasal statü olarak cumhuriyetler, diğer unsurlara göre daha üstün konumdadırlar.

Anayasa dışı oluşan asimetri ise çeşitli unsurların federal otoriteyle ve çoğu zaman da her iki tarafın, yürütme organları eliyle yapmış oldukları ikili anlaşmalar sonucunda kendi statüsündeki unsurlara nazaran daha fazla özerk yetkilere sahip olması durumudur.

Anayasaya aykırı oluşan asimetri" denildiğinde ise unsurların anayasa, yasa veya diğer düzenleyici işlemlerinin; federal anayasa ve düzenleyici işlemlerine olan aykırılığı anlaşılmaktadır. Birçok durumda, unsurların anayasa, yasa veya diğer düzenleyici işlemleri, federal normlara aykırılık teşkil etmekte ve yine birçok unsur bu aykırılıkları tespit eden ve giderilmesini isteyen anayasa mahkemesi kararlarına ise uymamaktadır. Unsurların bu tavrı, "yasalar ihtilafına"

---

[153] Alexander BLANKENAGEL, "Russia-a Multilevel Federation", Rafael KHAKIMOV ed., **Federalism in Russia,** Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan, 2001, s.4.

[154] Alfred STEPAN, "Russian Federalism in Comperative Perspective", Post Soviet Affairs. Vol.16 No.2, 2000 , s.133.176'dan aktaran İlker Gökhan ŞEN, Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi, T.C. Anadolu Üniversitesi yayınları, Eskişehir, 2004, s.84.

yol açarak; hukuk devletinin en önemli şartlarından olan istikrarlı bir hukuk sisteminin oluşmasını engellemektedir.[155]

Rusya Federasyonu'nun yasama ve temsil organı olan Federasyon Meclisi, çift meclisli bir yapıya sahiptir.[156]

Üst meclis adı da verilen **Federasyon Konseyi**, federasyonun her bir unsurunda iki temsilci olmak üzere 178 üyeye sahip olup, her ne kadar yapılanması birçok açıdan farklılıklar gösterse de tıpkı ABD deki senato gibi federal birimlerin temsilcilerinden oluşan meclislere benzemektedir. Federasyon Konseyi bir yasama organı olmaktan çok temsil organı niteliği taşımaktadır.[157]

Federasyon Konseyi, federasyonun her unsurundan biri yasama diğeri de yürütme organlarından olmak üzere iki üyenin katılımıyla, yüz yetmiş sekiz üyeden meydana gelmektedir.[158]

Federasyon Konseyinin yetkileri; tek başına sahip olduğu ve Duma'yla paylaştığı yetkiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Duma'yla paylaştığı yetkiler yasa yapımı ve "*Impeachment*"dir. Tek başına kullandığı yetkiler ise;

a) ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğü ile ilgili yetkiler,

b) yüksek derecedeki kamu görevlilerinin atanması ile ilgili yetkilerdir.

Federasyon Meclisi bünyesindeki Devlet **Duma'sı** ise ülke çapında yerleşim esasına göre seçilen 450 üyeden oluşan ve nitelik olarak ABD'deki Temsilciler Meclisine benzeyen bir organdır. [159]

---

[155] ŞEN, a.g.e., s. 86.
[156]Peter SÖDERLUND, **The Dynamics of Federalism in Russia**, Åbo Akademi University Press, 2006, s.50.
http://www.ut.ee/ABVKeskus/publ/2006/SoderlundPhD.pdf (İndirme Tarihi 3 Eylül 2008)
[157] ONAY, a.g.e., s. 203,204.
[158] Rusya Federasyonu Anayasası
http://www.council.gov.ru/files/constitution/K_EN.pdf

Rusya'daki seçim sistemi karma bir sistemdir. Yeni seçim kanununa göre milletvekillerinin 225'i tek isimli seçim sistemine göre seçilmektedir. Buna göre ülke, seçilecek olan milletvekili sayısına bölünmesi ile elde edilen birleştirilmiş seçmen temsil kontenjanına göre oluşturulmaktadır. Ancak, nüfusu kontenjanın altında olan unsurlara bu yöntem uygulanmamaktadır. Diğer 225 milletvekili ise milli çevre ve nispi temsil esasına dayanan listeli seçim yöntemiyle seçilmektedir.[160]

Duma konseyi, meclisteki partiler ve millet vekilleri gruplarının sahip olduğu sandalyeler oranında temsil edildiği Komiteler ve Komisyonlar ile Siyasi partiler ve Milletvekili gruplarından oluşmaktadır.[161]

1977 Anayasasının Sovyetler Birliği KP'nin tek parti iktidarını kayıtlayan 6.maddesi her ne kadar Mart 1990 'da kaldırılmış ise de dönemin bu şartları içerisinde Rusya'da gerçek anlamda siyasi partiler ancak 1993 Anayasasından sonraki dönemde ortaya çıkabilmiştir. Rusya federasyonunda siyasi partiler için seçim barajı %5 olarak belirlenmiştir. Rusya'daki siyasi partilerin siyasi görüşlerine göre sınıflandırılması ise;

Demokratik Reformcu Grup: Bu tür partiler,batının demokratik değerlerini ve piyasa ekonomisine geçişi savunmakla beraber, özelikle Yeltsin döneminde yürütülen sosyal ve ekonomik politikaları eleştirmektedirler.Yablako Partisi bu tip partilere örnek olarak gösterilebilir.

Hükümet Yanlısı Merkez Partiler: Çoğunlukla baştaki hükümetin, dolayısıyla başkanın politikalarını veya başkanlık seçimlerinde başkanın

---

[159] KALKAVAN, a.g.m., s. 19.
[160] SÖDERLUND , a.g.e., s. 50.
[161] "Russıan Federation Parliamentary Elections: Legal Issues", Law Library Of Congress, 2008-00316
http://www.loc.gov/law/help/2008-00316%20Russia.pdf (İndirme Tarihi 12 Aralık 2008)

adaylarını desteklemek için kurulan partilerdir. Yuvamız (Evimiz) Rusya partisi buna örnek verilebilir.

Milliyetçiler: Bu grup, aşırı sağa eğilimdeki siyasi partiler kapsamaktadır. Jirinovski'nin Liberal Demokratik Partisi (LDPR) bu grupta yer almaktadır.

Solcular: Bu grupta, Komünist parti ve Köylü-Çiftçi partisi (***Agrarian Party***) yer almaktadır.[162]

Yürütme organı ise başkan ve başbakandan oluşan ikili bir yapıya sahip olup; başkan, doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Başbakan ise başkanın belirlediği adayın Duma tarafından onaylamasıyla göreve gelmektedir. Rusya'nın hükümet sistemi "başkan-parlamenter ve "süper başkanlık" sistemi gibi çeşitli terimlerle adlandırılmaktadır. Bu adlandırmalar 1993 Anayasasının çok güçlü bir başkan yaratmış olmasından ileri gelmektedir. Anayasa yapım sürecinde bazı Rus gazeteleri, Yeltsin'i başkan ÇAR olarak adlandırmışlardır. Sonuçta, Rusya hükümet sistemi çok güçlü bir başkana sahip bir yarı-başkanlık sistemidir.[163]

Anayasaya göre, Rusya Federasyonu Başkanı devletin başıdır. (md.80/1) Anayasa, insan hak ve özgürlüklerinin koruyucusudur. Başkan anayasada öngörülen usullere uygun olarak "Rusya Federasyonu'nun egemenliğinin, bağımsızlığının ve devlet bütünlüğünün korunması, devletin iç ve dış politikası ile ilgili temel ilkelerin belirlenmesi ve devlet erkinin tüm organları arasındaki işlevsel uyum ve etkileşimin sağlanması için gerekli tedbirleri alır" (md.80/2). Devletin iç ve dış politikası ile ilgili temel ilkeleri belirlemek ve Rusya Federasyonu'nu devletin başı olarak ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde temel etmek yine başkanın yetkisi dahilindedir.[164] Bu düzenlemelerden, -diğer

[162] ŞEN, a.g.e., s. 99.
[163] ŞEN, a.g.e., s. 87.
[164] Rusya Federasyonu Anayasası

maddelerde düzenlenen veto, kararname, fesih ve hükümeti atama gibi somut yetkileri de ele alındığında- Anayasanın başkana tüm diğer devlet organlarının üstünde manevi bir üstünlük verdiği, uygulamada somut yetkilerini de azami bir şekilde kullanma meşrutiyetini sağladığı, hatta başkanın bazen anayasal yetkilerini aşabileceği ve böylece siyasal sistem içinde mutlak bir güce ve otoriteye sahip olabileceği anlaşılmaktadır.[165]

Rusya Federasyonu'nda başkan, genel, eşit, doğrudan ve gizli oyla dört yıl süre için seçilmektedir. Başkanın görev süresi, seçimlerin yapılması günden itibaren başlamaktadır. Anayasa, bir kişinin ard arda iki dönemden fazla başkan seçilemeyeceğini belirtmektedir. Buna göre bir kişi iki dönem ard arda görev yaptıktan sonra bir dönem bekleyerek yeniden başkan seçilebilmektedir.[166]

Anayasaya göre Rusya Federasyonu'nda başkan olabilmek için Rus vatandaşı olmak. En az 35 yaşında olmak ve on yıldan fazla süre Rusya Federasyonu'nda ikamet etmiş olmak gerekmektedir. Bunun dışında eğitim ve benzeri şartlar bulunmamaktadır.

Başkanlık seçimlerinde tüm Rusya Federasyonu toprakları tek bir seçim bölgesi olarak kabul edilmektedir. Başkanlık seçimlerine Seçim Kuruluşları (***Electoral Associations***), Seçim ittifakları (***Electoral Blocks***) ve halk aday gösterebilmektedir. Bir kişinin doğrudan halk tarafından aday olarak gösterilebilmesi için en az yüz kişi tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Başkanlık seçimlerin geçerli olabilmesi için tüm seçmenler en az %50'sinin seçimlere katılmış olması ve en çok oy alan adayın sahip olduğu oy sayısının tüm adaylara karşı atılan oylardan az olmaması gerekmektedir. İkiden çok aday var ve hiçbir aday salt çoğunluğa ulaşamamışsa en çok oy alan adaylar

---

http://www.council.gov.ru/files/constitution/K_EN.pdf
[165] ŞEN, a.g.e., s.125.
[166] Rusya Federasyonu Anayasası madde 81
http://www.council.gov.ru/files/constitution/K_EN.pdf

arasında ikinci tur seçimleri yapılmaktadır. İkinci tur seçimler, birinci tur seçimlerinin sonuçlarının belirlenmesinden 21 gün sonra yapılmaktadır. İkinci turda seçilebilmek için yapılan oylamada diğer adaydan fazla oy almak ve sahip olunan oy sayısının tüm adaylara karşı atılan oylardan az olmaması gerekmektedir. Eğer ikinci turdaki adaylardan birisi çekilmişse, Merkez Seçim Komisyonu birinci turda üçüncü olan adayın ikinci tura katılmasına karar vermektedir. Eğer ikinci turda bir aday dışında diğer tüm adaylar çekilmiş ise ikinci tur oylama yine yapılmakta; yapılan bu oylamada oyların en az %50'sini alan başkan seçilmiş sayılmaktadır. [167]

1.10.4. PUTİN ve MERKEZİYETÇİLİK

12 Aralık Parlamento seçimlerinde reform yanlılarının ağır bir yenilgiye uğramasından sonra Yeltsin, Batı yanlısı bir politika izlemenin tek başına yeterli olmadığını anlamış ve doğu ile batı arasında orta yolu bulmayı benimsemiştir.

1996 Başkanlık seçimleri öncesi, Rus halkının gelecek hakkında endişeleri artmıştır. Yaşam standartları Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra giderek kötüleşmiştir. Büyük umutlarla bağlanılan reformlar beklentileri karşılamaktan son derece uzak kalmıştır. Örgütlü suç yaygınlaşmış, eskiye duyulan özlem giderek artmıştır. Bu ortamda gerçekleştirilen seçimlerin ilk turundan sonuç alınamamıştır. Temmuzda yapılan ikinci tur oylamada Yeltsin bir kez daha başkan seçilmiştir. Ancak kısa süre sonra ciddi sağlık sorunlarıyla karsı karşıya kalmıştır.[168]

Yeltsin seçimleri, kazanmasına rağmen, yandaşlarının azalmış ve karizmatik kimliğin ciddi oranda erozyona uğramıştır.[169]. Yeltsin çevresinden

[167] ŞEN, a.g.e., s.126,127.
[168] ONAY, a.g.e, s.114-118.
[169] CAŞIN, a.g.e, s.314.

uzaklaşarak, yeni oluşan oligarşi grubunu etrafında toplamıştır. Başlangıçta ***"Novıy Russki'"*** yani "Yeni Ruslar" olarak adlandırılan bu kesim daha sonra oligark olarak adlandırılmaya başlanmıştır.[170] Yeltsin'in 1996 seçim kampanyasını parasal ve medya güçlerle destekleyerek kazanmasını sağlayan, böylece Yeltsin ve ailesine yakınlık kuran ve bu suretle Rus yönetimini en tepede etkileme imkanına kavuşan Oligarklar yedi grup altında adlandırılmıştır. Bunlar Alfa, İnkombank, Logovaz, Menatep, Most, Oneximbank ve Sbs-Agro gruplarıdır.[171]

Yeltsin'in ikinci döneminde de siyasi ve ekonomik istikrarsızlık devam etmiştir. Oligarklar siyasete girmiş, mafyanın ortaya çıkısıyla devlet düzeni bozulmuş, ekonomik krizler yaşam standartlarını düşürmüştür. 1998'deki büyük ekonomik krizle halk tam bir yoksulluk ve sefalet içine düşmüş, IMF ile yürütülen çalışmalar nedeniyle dış yardıma olan bağlılık artmıştır. Dış borç yükünün artmasına karşın bu kaynağın hazine yerine özel kişilere aktarılması, devlet dışı yapılanmanın göstergesi olmuştur.[172]

Hasta Yeltsin iktidarının son dönemlerinde yeni bir veliaht arayışına girmiştir. 1998'den başlayarak yaklaşık 1yıl içerisinde veliaht denemeleri birbirini izlemiştir. Ancak sırasıyla denenen Kiriyenko, Primakov ve Stepaflin'in başbakanlıkları Yeltsin'i ve oligarkları tatmin etmemiştir. Arayışlarını sürdüren Yeltsin ailesi, Devlet Başkanlığı Aparatı'nın Müdürü ve aynı zamanda Yeltsin'in kızı Tatjana Dyaçenko ile evli olan Valentin Yumaşev'in teklifi ve kızının ısrarıyla Yeltsin ikna edilmiş ve Voloşin'in formaliteleri yerine getirmesiyle de bir süre önce Federal Güvenlik Servisi (FSB) başkanlığına getirilen Vladimir Putin önce başbakan ve sonra da "veliaht" olarak atanmıştır.[173]

---

[170] **Rusya'da Siyaset Ve Oligarşi**, Rusya-Ukrayna Araştırmaları Dizisi, s. 2.
[171] Fikret ERTAN, **Rusya'nın Dönüşümü**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 53.
[172] Erhan BÜYÜKAKINCI: "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasına Bakış", Der: Erhan BÜYÜKAKINCI, **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.143.
[173] **Rusyada Siyaset ve Oligarşi**, s.3.

Yeltsin, 1999 yılı sonunda Rus halkının yeni yılını kutlarken daha önce Başbakanlık makamına atadığı Vladimir Putin'i başkanlığa aday göstermiştir. 31 Aralık 1999'da Başkan Yeltsin bir direktif imzalayarak Başbakan Putin'i Devlet Başkanlığına vekâleten atadığını açıklamıştır. Putin resmi olarak 31 Aralık'ta saat 24.00 itibariyle Yeltsin'den görevi devralmıştır. Yeltsin'in bu açıklamasıyla 2000 yılına Putin ile giren Rusya'nın iç ve dış politikasında hızlı bir değişim süreci başlamıştır.[174]

Putin ve Yeltsin'in her ikisinin de sağlıklı bir piyasa ekonomisi taraftarı olduğu ancak Putin aynı zamanda demokrasi istemesi gerektiğinin farkında olmadığı, eleştiri konusu olmuştur. KGB kökenli bir başkana bunu anlatmanın zor olduğu paylaşılan görüşlerden bir diğeri olmuştur.[175]

Vladimir Putin 1 Ocak 2000'de Rusya Federasyonu'nun geçici başkanı olduğunda bir dizi sorunla karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin ekonomisi enkaz haline gelmiş, politik sistemi kaos içine girmiş ve sosyal ve ahlaki yapısı ise yıkılma aşamasına gelmiştir. 26 Mart 2000'de Putin seçimlerin ilk turunda % 52 oy alarak Rusya'nın ikinci seçilmiş Başkanı olmuştur.

Yeltsin'den iktidarı devralan Putin önünde kısaca şu sorunlar bulmuştur;

a. Ekonomik sorunlar,

b. Merkez ile bölgeler arasında anlaşmazlıklar,

c. Ülkenin uluslararası arenadaki güç konumu,

ç. Nüfus ve göçmen sorunları,

d. İktidarı yönlendirmek isteyen büyük sermaye çevreleriyle mücadele,

---

[174] **Rusyada Siyaset ve Oligarşi**, a.g.e., s. 3.

[175] Padma DESAİ, "Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin", **Journal of Economic Perspectives Volume 19**, Number 1—Winter 2005, s.2 http://links.jstor.org/sici?sici=0895-3309%28200524%2919%3A1%3C87%3ARRORFY%3E2.0.CO%3B2-G http://lekhuongninh.googlepa.g.es.com/PE01.pdf (İndirme tarihi 8 Eylül 2008)

e. Kafkaslardaki mücadeledir.[176]

Putin'in bu sorunlara karşı uygulamayı planladığı politikaları anlamada Federal Meclis'teki yıllık konferansları oldukça iyi bir yol haritası sağlamıştır. Zira Putin'in Haziran 2000'de gerçekleştirdiği ilk konferans, stratejik yönetim ve reform programı hedeflerinin üzerindeki örtüyü kaldırmıştır. Putin, konuşmasında devletin etkisizleştirilmesi sorunu hakkındaki kaygılarını ifade etmiştir; devlet yapısındaki kararsızlık ve zayıflık, hükümetin kapasitesini ve politikayı küçülttüğünü belirtmiştir. Bölgesel otonominin, üst yetkiyi almış olduğunu, adeta "merkezkaç kuvvetleri öyle bir hız kazanmıştır ki devletin kendini yok etmekle korkutmakta" olduğunu değerlendirmiştir. Kararsız bölgesel "güç adacıkları" ile merkezi güç arasında bir köprü kurma zamanı geldiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda dikey otoritenin güçlendirilmesi ve merkezi gücün arttırılması için çeşitli reformlar yapılmıştır.[177]

Putin'in demokrasi anlayışı Rus gelenek ve kültürüne uygun olması gerektiği yönündedir. Buna göre Putin Rusya'nın en önemli geleneklerinden birinin güçlü bir merkezi yönetim olduğuna inanmaktadır. Putin bunu, "Rus halkının genetik kodlarına güçlü bir merkeziyetçiliğin yazılmış olduğunu" belirterek açıklamıştır.[178] Putin'in seçilmesinden sonra Rusya'da geriye dönüş olarak nitelendirilebilecek gelişmelerden ilki "***vertikal vlasti***" yani "dikey otorite"nin inşa edilmesidir.

Rus politik sistemi Putin'in 2000'de ilk kez başkan seçilmesinden sonra hemen göze çarpmayan evrim sürecine doğru gitmiştir. 2000'de merkezi-bölgesel ilişkilerin yapısında ana değişiklikler yapılmıştır. Vilayet yöneticilerinin, Federasyon Konseyi'ndeki Cumhuriyetlerin Cumhurbaşkanlarının ve Rusya

[176] Fatih ÖZBAY "Tarihsel Süreç içerisinde Ruslar ve Rusya", İhsan Çomak (Ed.), **Rusya Stratejik Araştırmaları-1**, TASAM Yayınları, 2006, s. 25.
[177] ÖZDEN CANKARA, a.g.e., s. 38.
[178] Alfred B. EVANS, "Putin Legacy and Russia's Identity", **Europe-Asia Studies**, Vol. 60, No. 6, August 2008, s. 903.
http://dx.doi.org/10.1080/09668130802161140 (İndirme Tarihi 12 Eylül 2008)

yasamasının üst kademelerindeki yetkililerin görevlerinden alınmasını sağlayacak kanun Mayıs 2000'de kabul edilmiştir.[179]

Yeltsin döneminde merkezden yerel birimlere kaydırılmış güç odaklarını merkeze çekmeye kararlı olan Putin, Rusya Federasyonu'nu yeniden büyük bir güç haline dönüştürebilmek için 23 Haziran 2000'de yedi idari bölgeye ayırmıştır.[180] 2000 yılı baharında gerçekleşen Rusya'yı Başkan tarafından atanan temsilcilerin bulunduğu 7 eyalete ayırma işlemi Putin'in merkeziyetçilik politikasını devreye sokmuştur.[181]

Harita 1 Rusya Federasyonu'nda Oluşturulan Yedi İdari Bölge

Kaynak. (http://www.grfc.ru/img/Regions-of-Russian-Federati.gif, (İndirme Tarihi 12.02.2007)

Putin'in 2000 yılındaki başkanlık yarısında en büyük rakibi olan Primakov'un "Rusya'nın birliğini muhafaza etmek için dikey devlet otoritesinin yeniden tesisi şarttır" görüşü çerçevesinde, muhalefetin de desteğini alan Putin,

[179] Elena CHEBANKOVA, "Adaptive Federalism and Federation in Putin's Russia", **Europe-Asia Studies** Vol. 60, No. 6, August 2008, s.994. http://pdfserve.informaworld.com/614224_758064766_795102390.pdf (İndirme Tarihi 11.02.2008)
[180] KALKAVAN, a.g.m., s.18.
[181] James ALEXANDER, "Federal Reforms in Russia: Putin's Challenge to the Republics", s. 34. http://arapaho.nsuok.edu/~alexa001/Fedreforms03.pdf (İndirme Tarihi 12.02.2008)

Mayıs 2000'de idari reformları başlatmıştır. Önce yerel parlamentoların çıkarttıkları kanunların, federal mevzuata uygunluğu şartı getirilmiş ve bölgesel ekonomik farklılıkları azaltmak amacıyla, toplanan vergilerin merkez tarafından, bölgelerin ihtiyaçlarına göre dağıtılmasını öngören yeni düzenleme yapılmıştır.[182]

Daha sonra, etnik kıstaslara göre oluşturulmuş ve kendi başlarına otonom hareket etmek alışkanlığını kazanmış olan 89 idari bölge, kurulan 7 üst bölgeye (Merkez Rusya, Kuzeybatı Rusya, Güney Rusya, Volga, Urallar, Sibirya ve Uzakdoğu Rusya) bağlanmış ve buralara, çoğu asker kökenli, Putin'e sadakati ile tanınan süper valiler atanmıştır. Süper valilerin denetimine giren 89 bölge valisi, üst meclis görevini yapan Federasyon Konseyi Üyesi olma hakkını kaybetmiş ve kendilerine danışma mahiyetteki, Devlet Konseyi'ne üyelik imkanı sağlanmak suretiyle bu valilerin icraatları kısıtlanmıştır.[183]

Yeni kadroların asker-istihbaratçı kökenlilerden oluşturulmaya başlanması, devlet merkeziyetçiliğinin farklı bir boyutu olmuştur. Merkezi onayı gerektiren bölgesel öneriler artık Moskova'ya gönderilmeden önce süper bölgenin onayından geçmesi hedeflenmiştir. Bu yeniden idari örgütlenmenin en dikkati çeken tarafı (sınırlarının ekonomik ölçütler yerine askeri bölgelerin sınırlarına göre tespit edilmesinin dışında) merkezi otorite ile bölgeler arasında herhangi görüş ve münakaşa olmadan gerçekleşmiş olmasıdır. Putin yönetimi tarafından bölgeler üzerine tek taraflı olarak zorla uygulanmıştır. Ayrıca yedi federal bölgenin tam yetkili temsilcilerinin seçimi tamamen başkanın tercihine kalmıştır.

Putin, merkezi devlet otoritesinin tesisi için sadece seçilmiş dahi olsa yerel yetkilileri görevden alma yetkisini üstlenmekle kalmamış vali ve başkanları

---

[182] CHEBANKOVA, a.g.m, s. 994.
[183] Fevzi USLUBAŞ, **SSCB'den Sonra Sıra Rusya'da mı? Afganistan, Küresel Terör ve ABD İmparatorlukların Bataklığı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005, s. 131,132.

bazı yetkilere sahip olan Federasyon Konseyi'nden de uzaklaştırmış ve onları yeni teşkil edilen ve sadece tamamıyla bir danışma organı olan Devlet Konseyi'ne aktarmıştır. Putin ülke bütünlüğünün sağlanmasını kastederken Çeçen savaşına vurgu yapmış Kuzey Kafkasya bütünlüğüne değinmiş, devlet kapasitesinin artırılmasını kastederken de aslında federal birimlerin bölgesel seçimlerine de karışacağını ima etmiştir.[184]

Devlet Konseyi'nin 22 Kasım 2000 tarihinde yapılan toplantısında Putin; "Ortak faaliyetlerimizin en önemli kısmı iktidarın dikey yapısının güçlendirilmesidir. Bu, federal merkezin kontrolünü gerektirir. Devlet Konseyi'nin böyle bir kontrol için mükemmel bir vasıta olacağına eminim." demiştir.[185]

Milli cumhuriyetlere ve diğer federal bölgelere gözdağı verilmesinin ardından, asimetrik federalizmin bir ölçüde de olsa kaldırılması amacıyla bölgeler ve hatta milli cumhuriyetler kendi mevzuatlarını federal mevzuata uygun hale getirileceği dile getirilmiştir. Aslına bakılırsa bu 1998 yılından beri izlenmeye çalışılan bölgesel politikanın bir devamı olmuş, ancak ekonomik baskı imkanını kullanamayan merkezi yönetim, mahkemeleri, polisi ve diğer baskı unsurlarını kullanarak bölgeleri etkilemeye çalışmıştı. Ancak Putin, bölgesel liderlerle ilgili düzenlemelerin yanı sıra, bölgelerin ekonomik özgürlüklerini kısıtlama girişimlerinde de bulunmaya başlamıştır.[186]

Oysa Sovyetler Birliği'nin parçalanması sırasında ise federalizm anlayışı ve merkeziyetçilikten uzaklaşma, Rusya'nın parçalanmasına engel olmuştur.

---

[184] Brian D. TAYLOR," Putin's State Building Project Issues for the Second Term", **PONARS Policy Memo 323**, 2003, s. 2.
[185] Archie BROWN: "Vladimir Putin ve Merkezî Devlet Gücünün Yeniden Tesisi", Haz: Yılmaz TEZKAN, **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s.195,196.
[186] Anar SOMUNCUOĞLU, "Rusya Federasyonu'nda Merkez-Bölge İlişkilerinin Ekonomik Boyutu", Haz: Yılmaz TEZKAN, **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 34.

Her bölge sahip olduğu belirli özerklikle kriz zamanlarında siyasal ve ekonomik kararlarını kendi başlarına alıp ayakta kalabilmiştir.[187]

Putin'in attığı adımlar Rusya'nın zayıf döneminde cumhuriyetlere tanıdığı hakları teker teker geri alma niyetinde olduğunu göstermiştir. Zira Rusya parlamentosunun üst kanadı olan Federasyon Konseyi'nin bölge valilerinden oluşması sistemine bir son verilerek, bölgelerin ülke politikasındaki etkinliği kırılmıştır. Bunun dışında Putin, parlamentodan geçirdiği kanunlarla bölge yöneticileri üzerinde kontrol mekanizmasına sahip olmuştur.[188]

Putin, Başkanlık idaresinde yer alan Yeltsin dönemi bürokratlarını ise Nisan 2004'te yönetimsel reformların ikinci fazını gerçekleştirerek bertaraf etmiştir. Bakanlıklar içindeki departman miktarı önemli derecede düşürülmüştür. Buna göre bir bakan ikiden fazla yardımcıya sahip olamayacaktır. Keza bu dönemde Başbakan Mikhail Fradkov, yönetimdeki memur miktarının doğrudan azaltılacağını açıklamıştır. Başbakan Yardımcısı Aleksandr Zhukon ise yönetimsel reformun bir sonucu olarak bakanlıklar, federal servisler ve müdüriyetlerdeki sivil hizmetlilerin toplam miktarının % 20'ye kadar düşürüleceğini açıklamıştır. 2010'a kadar tamamlanacak olan yönetimsel reformların geçerliliği çok kısa bir zamanda ortaya çıkacaktır. Bakanlıklardaki personel miktarı azaltılmıştır [189]. Böylelikle Başkanlık İdaresi'nin yapısını değiştiren Putin, çoğu birimi lağvetmiş ve yerlerine farklı birimler kurmuştur. Eski bürokratlar açıkta kalmış ve yerlerine yenileri atanmıştır

Putin'in merkeziyetçilik adımlarından bir diğeri ise etnik ve bölgesel kökene dayalı federal birimlerin birleştirilerek bu bölgelerde yaşayan etnik azınlığın Rus çoğunluğun arasında eritilmesidir. Bu amaçla 2003'ten itibaren Moskova'nın teşvik ve yardımlarıyla Federasyon'u oluşturan 89 idari birim

[187] KALKAVAN, a.g.m, s. 20.
[188] SOMUNCUOGLU,a.g.m,. s. 60.
[189] Mark A. SMITH, "Putin's Nationalist Challenge", **Conflict Studies Research Center, Vol: 5, Issue: 20**, 2005, s. 3.

arasından bazılarının birleşme girişimleri gündeme gelmiştir. Kimi komşu birimler, referandum yaparak birkaç yıllık bir süreç içinde birleşme kararı almıştır. Perm Mega bölgesi adı altında Perm Bölgesi ile Komi-Permyatsk Özerk Yöresi'nin birleşmesi bu yolda ilk adım olmuştur. Krasnoyarsk'ta, Kamçatka'da, İrkutsk'ta, Çita'da, Altay'da, Arhangelsk'te ve Krasnodar'da bu tür birleşme süreçleri takip etmiştir.[190] Bu birleşmeler neticesinde 2008 yılı başı itibariyle Rusya Federasyonunda 84 idari bölge kalmıştır.[191]

Rusya Başkanı, bu konumuyla Rusya üzerinde otoritesini koyma ve dikey otoriteyi oluşturma çalışmalarına siyasi partilerin sayılarını azaltarak devam etmiştir. 10.000'den daha az üyesi ve 89 bölgenin en az 45'in de teşkilatı bulunmayan partilerin kapatılmasını öngören yasa Duma'ya Ocak 2001'de gelmiştir. Putin, çok sayıda küçük partinin bulunmasının Rusya'nın genç demokrasisinde uzun dönemde bir istikrarı sağlamayı imkansız hale getirdiğini değerlendirmiştir. Oysaki eleştirmenler bu önlemlerin muhalefeti bastıracağı ve Başkan'ın elinde çok daha fazla güç toplayacağından yakınmıştır.[192]

Mart 2007'de Rusya Federasyonu'nun stratejik açıdan önem arz eden 14 bölgesinde yerel seçimler yapılmıştır. Seçimlerin yerel olmasına rağmen Rusya ve diğer ülkelerden büyük ilgi görmesinin en önemli nedeni, bu seçimlerin 2007 yılının Aralık ayında gerçekleşecek parlamento seçimleri ile Mart 2008'de yapılacak devlet başkanlığı seçimlerinin hazırlık provası olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Yapılan bu seçimlerde yeni seçim yasaları uygulanmış ve katılımın %25 olma zorunluluğu kaldırılarak seçim barajı %5'ten, %7' ye çıkarılmıştır.

---

[190] Konstantin SIMONOV (ed.), "Russia 2006 Report on Transformation", **III. EUROPE– RUSSIA ECONOMIC FORUM, Vienna, April 23–24, 2007**, Foundation Institute for Eastern Studies, 2007, s. 201.

[191] Thomas F. REMINGTON, "Democracy, Governance, and Inequality: Evidence from the Russian Regions" , s. 6.
http://d1.hse.ru/data/347/229/1237/paper-Remington.pdf (İndirme Tarihi 10 Ekim 2008)

[192] SMITH, a.g.m., s.2.

Ayrıca bu seçimler de daha evvel ki seçimlerde oy pusulasında bulunan "herkese karşıyım" maddesi kaldırılarak, halkın kendi görüşünü açıkça ifade etmesi sınırlandırılmış, baraj seviyesinin %7'ye çıkarılması ile küçük partilerin yerel parlamentolara katılımı engellenmiştir. Siyasi parti teşkilatlanmasına ilişkin değişiklik ve seçim barajı değişikliği Kremlin'in idari bölgeleri kontrolü altında tutacağının kanıtı olmuştur. Putin'in 2004 yılının sonunda vali ve federe cumhuriyetlerin başkanlarının Moskova'dan atanması ve atanan kişilerin yerel parlamentolar tarafından onayına sunulmasına ilişkin düzenlemesi ile doğrudan ilişkilenmiştir. Yerel seçimleri iktidar partisinin kazanması ile, Putin'in gösterdiği adayların sorun yaşamadan görevlerine başlayabilecekleri anlamına gelmiştir.[193]

2 Aralık 2007 yılında yapılan genel seçim, Rus meclisinin alt kanadını oluşturan Duma için yapılmıştır. Seçimlere toplam 11 parti katılmıştır. %5'ten %7'ye çıkan seçim barajını sadece 4 parti geçme başarısı gösterebilmiştir. Rusya'da bir partinin seçimlere katılabilmesi için 200 bin kişinin imzası bulunan bir dilekçeyle başvurması ve yaklaşık 3 milyon liralık bir parayı Seçim Kurulu'na yatırması gereklidir. Bu hususa ilişkin olarak hem ülke içinden hem ülke dışından tepkiler gelmiştir. Bu eleştirilerin en sertlerinden biri Polonyalı Liberal AP üyesi Janusz Onyszkiewicz meclis seçimlerinin "tüm kurumların kontrolünü tek bir kişiye devrettiğini ve bu durumun otokratik dikta rejimine yol açtığını" ileri sürmesi olmuştur.

Bir diğeri ise seçim sonuçlarının gerçekleri yansıtmadığını ilan eden Komünist Parti herkesin kandırıldığı iddia etmesidir. Parti lideri Zuganov seçim sonuçlarıyla ilgili yaptığı değerlendirmede "Yeltsin döneminde halkın oylarını çalmak için iki yöntem vardı. Birincisi gözdağı, ikincisi de uygun gördüğü sonucu

[193] İlyas KAMALOV, "Rusya'da 2008 Başkanlık Seçimi Provası: Yerel Seçimler", **Stratejik Analiz, Nisan'07**, s.18,19.

yazmak. Şimdi bunlar insanları kandırmak için 20'den fazla yol buldular." iddiasını dile getirmiştir.[194]

Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya Federasyonunda yeni bir dönüşüm başlamış ve merkezden uzaklaşan cumhuriyetlere yeni yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır.

[194]Fırat BAŞBUĞ, "Rusya Seçimlerinde Siyasal İletişim Uygulamaları" http://www.siyasaliletisim.org/pdf/rusyasecimlerindesiyasaliletisimuygulamalarifiratbasbug.pdf (İndirme Tarihi 10 Mart 2009)

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU COĞRAFYASINDA YAŞAYAN TÜRKLER

Rusya Federasyonu, gerek Çarlık Rusya'sı gerekse SSCB döneminden kalma idari yapılanmanın sıkıntılarını çekmektedir. Etnik ve coğrafi bölgelere göre yapılanma Rusya Federasyonu'nun kuruluş aşamasında çok büyük değişikliklere uğramamıştır. SSCB döneminden Rusya Federasyonu'na devrolunan sistemde, milletlerin kendi siyasal idari birimlerine kavuşmasında büyük çelişkiler yaşanmıştır. Nüfusları eşit olmasına karşın bazı etnik gruplar kendi cumhuriyet ve otonom dairelerine sahipken diğerleri bu şansı bulamamıştır.

Rusya Federasyonu'nda bulunan 21 Cumhuriyetten dokuz adedi (Altay, Başkurt, Çuvaş, Hakas, Kabardey Balkar, Karaçay-Çerkez, Saha, Tatar, Tuva) Türk cumhuriyetidir. Bu Cumhuriyet'lerde yaşayan Türkler, İdil Ural Türkleri, Kafkasya Coğrafyası Türkleri, Sibirya Türkleri olarak ele alınmıştır.

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerden kendilerine ait cumhuriyet ve otonom bölgesi olmayanlar, Rusya Federasyonu'nda heterojen yapıda yaşayan Türkler kısmında analiz edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerdeki Türklerden, Rusya Federasyonu sınırlarında yaşayanlar ise Rusya Federasyonu'ndaki diaspora Türkler kısmında incelenmiştir.

2.1. İDİL URAL TÜRKLERİ

Volga ırmağının orta bölümü, Kama nehri ve Ural dağları arası, eski Türk İdil Boyu Bulgar Devleti (8.–14.yüzyıl) ve onun varisi Kazan Hanlığı'nın (1437-1552) sahasını kapsayan bölgeye günümüzde Türk ve Fin kavimleri ile Ruslar yerleşmişlerdir. Bugün bu bölgede, Rusya Federasyonunun Volga Ekonomik bölgesini oluşturan 3 Türk Cumhuriyeti Çuvaşistan, Tataristan, Başkurdistan, 3 Fin Cumhuriyeti Mari-El, Udmurt ve Mordovya ile 8 idarî bölge (Oblast) yer almaktadır. [195]

2.1.1. TATARİSTAN CUMHURİYETİ

2.1.1.1. KISACA TATARİSTAN CUMHURİYETİ TARİHİ

Kazan (veya İdil) Tatarları İdil-Karma Bulgarları ile 13.yüzyıl'da Orta Asya'dan bu bölgeye gelen Kıpçak (Kuman) Türklerinin torunlarıdır. Bir Türk boyu olan Bulgarlar 7. yüzyıl.'da bu bölgeye yerleşmeye başlayıp, 15.yüzyıl'da bir devlet kurmuştur. 922 yılında resmen İslamiyet'i kabul etmişlerdir. 1220'lerde Cengiz Han'ın torunu Batu Han'ın istilası neticesinde Bulgar Devleti burada kurulan Altın Orda (1236–1502) Devleti'nin himayesi altına girmiştir.[196] 15.yüzyıl'ın ikinci yarısında İdil-Ural ve Altın Orda'nın hakim olduğu bölgelerde Kazan (1437–1552), Kırım (1460–1783), Kasım (1445–1681), Astarhan (1466–1556), Sibir (1220–1598) Hanlıkları ve bağımsız Nogay Uruğları meydana gelmiştir.[197] Kazan Hanlığı'nın sınırları içinde Çuvaşlar, batıda yaşayan Başkurtlar, Fin kavimleri Udmutt (Vot veya Votiak), Mari (Çirmiş) ve Modrvinler

[195] Ali YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı" **3. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Celalabat-Kırgızistan**, 05-09 Haziran 2005, s. 200.
[196] ZEKİEV (haz.), a.g.e., s. 36.
[197] ÇEÇEN, a.g.e., s.212.; GÜRÜN, a.g.e., s. 535.

bulunmuşlardır. Uzun mücadelelerden sonra Moskova Knezliği'nin güçlenmesi neticesinde Kazan Hanlığı (1552) düşmüştür.[198]

Kazan Hanlığı'nın düşmesinden sonraki iki yüzyılda Müslüman Tatarlar büyük siyasi, iktisadi ve dini baskılar altında kalmışlar ve yerlerini yurtlarını terk ederek daha doğuya, bugünkü Başkurdistan'a Urallara ve ötesine göç etmek zorunda kalmıştır. Bir kısmı ise güneyde Aşağı İdil bölgesine gitmek zorunda kalmıştır. 1860'larda Tatarlar, Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırmanın kurbanı olmuştur. Tatarlar, Rus hükümetinin bu keyfi hareketine ufak çaptaki isyanlarla cevap vermiş, bir kısmı yeniden başka bölgelere ve Türkiye'ye göç etmiş, fakat İslamiyet'ten vazgeçmemiştir.

1905 Rus İhtilali, söz, toplantı vb. gibi hürriyetler getirince başta Kazan, Kırım Tatarları ve Azerbaycanlılar siyasi ve kültürel faaliyetlere girişmiştir. Tatar aydınlarının teşebbüsü ile 1906'da "Müslüman İttifakı" adlı bir siyasi yapı kurulmuştur. Bu arada Tatar gazete ve dergilerin sayısı giderek artmaya başlamıştır. Bunlar başlıca Kazan, Ufa, Orenburg, Astarhan, Troisk ve Uralsk gibi merkezlerde yayınlanmıştır.

Çarlık rejimi sonrasında ülkeye hakim olan komünizm rejimi 1917'de Ufa'da toplanan "İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarları Meclisinin" İdil-Ural Devletini kurma planlarını suya düşürerek, 1919 Başkurt, 1920'de ise Tatar Muhtar Cumhuriyetini kurmuştur.[199]

Böylece İdil-Ural ufak idari bölgelere parçalanmıştır. Vaat edilen Sovyet Sosyalist Tatar-Başkurt Cumhuriyetin yerine iki ufak muhtar cumhuriyetin kurulması Türk birliğinin parçalanmasına sebep olmuştur. SSCB'deki nüfus oranına göre altıncı sıradaki bir etnik grup olan Tatarlar bu şekilde siyasi-idari

[198] KURAT, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye**, s.153.
[199] İlyas KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**, Der. Necdet ÖZTÜRK, Ali SATAN, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2007, s.288.

statü verilmesi, sayıca kendilerinden ufak olan etnik gruplardan bile daha az haklara sahip olmalarına yol açmıştır.[200]

Mayıs 1917'de Moskova'da toplanan 1. Bütün Rusya Müslümanları Kongresinde, devlet kuruluşunda iki fikir ortaya atılmıştır. Bunlar üniterizm ve federalizmdir. Kafkasya,Türkistan, Kazak delegeler federasyon taraflısı olmuş Başkurtlar da onlara katılmıştır. Başkurtlar federasyon temelinde kurulacak Rusya'da bir Başkurt ülkesinin de bulunması gerektiğini öne sürmüştür, ancak en iyimser delegeler bile bunun mümkün olacağını düşünmemiştir.[201] Ancak bu bölünmüşlük Rusların işine yaramış ve Tatar, Başkurt ayrılığı körüklenmiştir.

Bu durum 1917'de Bolşevikler safına katılan Tatar-Başkurt aydınlarında ve hatta en ön saftaki komünist liderlerinde huzursuzluk yaratmıştır. Bunun üzerine Tatar-Başkurt komünistlerinin lideri Mirsait Sultangali(ev) kaybedilmiş hakları geri almak için faaliyetlere girişmiştir.

Bu faaliyetlerinden dolayı 1923'te Komünist Partisi'nden atılmıştır. Sultangaliev bunun üzerine Tatar, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Tacik, Çuvaş, Azeri gibi bütün, Türk Müslümanları içine alan "Turan Sosyalist Cumhuriyeti'ni" kurma faaliyetlerine girişmiştir. Fakat kısa bir süre sonra ortadan kaldırılmıştır ve 1930'larda Bolşeviklerle işbirliği yapmış olan hemen hemen bütün aydınlar Stalin'in temizliklerin kurbanı olmuştur.

Tatar-Başkurt milli hayali ancak Stalin'in ölümünden ve 1956'da 20. Parti Kongresi'nden sonra bir parça liberalleşebilmiştir. Tatar klasik eserlerinin basılmasına müsaade edilmiş, Tatar MSSC'de (Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) mühim pozisyonlara Tatarlar getirilmeye başlanmıştır. Tataristan Cumhuriyeti muhtar olması sebebiyle ittifak cumhuriyeti statüsüne sahip olan

[200] Nadir DEVLET, **Studies In the Politics, History And Culture Of Turkic Peoples**, Yeditepe Universty , İstanbul, 2005, s. 116.
[201] GÜRÜN, a.g.e, s. 665.

diğer milletlerden daha az milli haklara sahip olmak zorunda kalmıştır. Mesela 6 milyonluk Tatarlar, Milletler Sovyet'ine (Şûrası'na) ancak 11 milletvekili yollama hakkına sahipken, 1 milyon Eston veya 1 milyon Kırgız, 32 milletvekili yollayabilmiştir. Bu ise SSCB'deki haklar arasındaki eşitsizliğin bariz bir simgesi olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber milletler zindanında bulunanlar teker teker özgürlük havasına girmiştir. Ancak Tatar elitlerinin cumhuriyet için daha fazla özerklik istemeleri Sovyetler Birliğinin çökme aşamasından daha öncelere dayanmaktadır. Tatarlar her anayasa değişikliği gündeme geldiğinde (1936, 1951, 1954, 1964 yıllarında) Birleşik Cumhuriyet olma isteklerini dile getirmiştir.[202]

Tatar elitler en son 1977 yılında Birleşik cumhuriyet olma taleplerini dile getirmiştir ve bu dileklerini Perestroika süreci içerisinde de devam ettirmişlerdir.[203] Ancak bu çabalara rağmen Tataristan bağımsızlığını ve SSCB'nin 16. cumhuriyeti olduğunu ancak 30 Ağustos 1990'da ilan edebilmiştir.[204]

2.1.1.2. DIŞ SINIRLARI OLMAYAN COĞRAFYA

Rusya Federasyonunun ortasında Volga ve Kama gibi iki büyük nehrin birleştiği noktada ve yabancı devletler ile sınırı bulunmayan Tataristan, güneyde Samara, Orenburg, Ulyanovsk illeri, doğuda Başkurdistan, batıda Çuvaşistan ve Mari El Özerk Cumhuriyeti, kuzeyde Udmurt Özerk Cumhuriyeti ve Kirov ili

---

[202] KHAKİMOV, "Tataristan Model for Developing Russian Federalism", s.1,2.

[203] Jessica Griffith PRENDERGRAST, "Regional Identity and Territorial Integrity in Contemporary Russia; A New Russian Heartland?", **Working Paper No. 1, Department of Geography, University of Leicester**, March 2004, s. 16. http://www.le.ac.uk/geography/research/RussianHeartland/index.html (İndirme tarihi: 3 Mart 2009)

[204] OBYDENKOVA, a.g.m., s. 35.

çevrilidir. Kuzeyden güneye uzunluğu 290 km., doğudan batıya uzunluğu 460 km.dir. Tataristan'ın yüzölçümü 68 bin kilometrekaredir.[205]

Tataristan 53 58–56 39 (derece) kuzey enlemleri ile 47 15–54 18 (derece) boylamı arasında olup komşusu Başkurdistan'dan küçüktür.[206]

Harita 2 Tataristan Cumhuriyeti Haritası

Kaynak:Tataristan Cumhuriyeti Resmi Devlet Sitesi
http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=051eea40d57b350955e6e1c2c10f40ab&node_id=797

Tataristan toprakları genelde alçak ve engebelidir. Volga Irmağının batısında, yüksekliği 235 metreye ulaşan arazi Volga Tepelerinin en kuzey ucunu meydana getirir. Doğu'da Ural Dağlarına doğru yükselen bölgenin güneydoğusunda, yaklaşık 338 m yükseklikteki Bugulma-Belebey Platosu yer almaktadır. Volga Irmağı bölge topraklarının batı ucundan kuzey-güney doğrultusunda akmaktadır. Toprakların büyük bölümünü Volga'nın bir kolu olan Kama Nehri sulamaktadır. Vyatha ve Byelaya nehirleri Kama Nehrinin en önemli

[205] KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", s. 289.
[206] DEVLET, **Studies In the Politics, History And Culture Of Turkic Peoples**, s. 116.

kollarıdır. Tataristan'da kara iklimi hakimdir. Kışlar uzun ve sert, yazlar ise sıcak geçmektedir. Senelik yağış miktarı ortalama 460–550 mm'dir. En çok yağış yaz aylarında görülmektedir. Kar kalınlığı zaman zaman 60 santimetreye ulaşmaktadır. Cumhuriyet topraklarının % 16'sı ormanlarla kaplıdır. Nehir kenarlarındaki taşkın ovalarında geniş çayırlar yer almaktadır.[207]

2.1.1.3. İKİNCİ BÜYÜK NÜFUS

Ruslardan sonra Rusya'da yer alan en kalabalık milleti Tatarlar oluşturmaktadır. 1989 ve 2002 yılında gerçekleştirilen son iki nüfus sayımında ülke toplam nüfusu içinde Tatarların hem oransal payları (%3,8) hem de toplam sayıları değişmemiştir. 1989'da 5,5 milyon Tatar nüfusu 2002 yılında yapılan sayımlarda da 5,5 milyon olarak hesaplanmıştır.[208]

Aslında Rusya sınırları içinde Tatarlar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Tataristan dışında en fazla Tatar nüfusu Samara, Perm, Kirov, Ulyanovsk, Sverdlovsk, Tümen, Penza, Orenburg oblastları, Yamalo – Nenetsk ve Hanti Mansiysk özerk bölgelerinde yaşamaktadır. Ayrıca Mari, Çuvaş, Udmurt, Mordovya ve Başkurt Özerk Cumhuriyetleri'nde de önemli oranda Tatar yaşamaktadır.

Örneğin Tataristan'ın batı komşusu olan Başkurt Cumhuriyeti nüfusunun %24'ten fazlasının Tatar olması dikkat çekicidir. Rus uzmanlar Volga bölgesindeki Tatar asimilasyonuna ve Tatarlaşma sürecine dikkat çekmektedirler. Örneğin 1926–1979 döneminde Başkurt Cumhuriyetindeki

---

[207] Kaynak:Tataristan Cumhuriyeti Resmi Devlet Sitesi
http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=051eea40d57b350955e6e1c2c10f40ab&node_id=797

[208] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası
http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls (İndirme Tarihi 8 Eylül 2008)

Tatarların nüfus artışı Tataristan Cumhuriyeti'ndeki artışın neredeyse iki kat daha yüksektir.[209]

2002 nüfus sayımına göre, 3,8 milyon nüfusa sahip olan Tataristan'da Tatar nüfus 1926-1989 arasında hep % 48-49'luk oranlarda bulunurken, ilk kez 2002 sayımında yarıyı geçerek % 53'e yükselmiştir. Yine bu iki sayım arasında hep % 43-44 olan Rus nüfus oranı da 2002'de % 39'a gerilemiştir.[210]

Tatar ve Rusların yıllar bazında Tataristan'daki nüfus oranları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 Tataristan Cumhuriyeti'nde Tatar ve Rus Nüfusu

YILLAR	TATAR NÜFUSU %	RUS NÜFUSU
1920	50,00	BİLİNMİYOR
1924	51,10	40,90
1939	45,00	43,00
1956	50,40	41,80
1959	47,00	43,90
1970	49,00	42,40
1979	47,60	44,00
1989	48,47	43,25

Kaynak: Nadir DEVLET, **Studies In the Politics, History And Culture Of Turkic Peoples**, Yeditepe Universty , İstanbul, 2005, s. 56

Tataristan'da üçüncü kalabalık nüfusu oluşturan Çuvaşların oranı da % 5'ten % 3,3'e gerilemiştir. Ülkede bulunan diğer azınlıklardan Udmurt, Ukraynalı

[209] Emin ATASOY, "Rusya Federasyonu Sınırları İçinde Yer Alan Özerk Cumhuriyetlerin Etnocoğrafya Işığında Değerlendirilmesi", **Turkish StudiesInternational Periodical For the Langua.g.es, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7**, Fall 2008, s.110. http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi13/4atasoyemin.pdf (İndirme Tarihi 5 Mart 2009)

[210] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls (İndirme Tarihi 8 Eylül 2008)

ve Mordvaların her birinin 25 bin kadar nüfusu bulunurken Marilerin 20 ve Başkurtların da 15 bin kadar nüfusları bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu içindeki en kalabalık azınlığı oluşturan Tatarların toplam nüfusu 5.554.601' dır. Bu nüfusun 2.000.116'sı kendi ülkesinde, 990.700'sı Başkurdistan'da olmak üzere 2,7 milyonu da komşu ülke ve eyaletlerde olmak üzere 4,7 milyonu İdil-Ural bölgesinde yaşamaktadır.[211] Rusya Federasyonu'nda yaşayan toplam Tatar nüfusunun % 85'i İdil-Ural bölgesinde yer almaktadır. Geri kalanı da Rusya'nın hemen her tarafına dağılmıştır.

Tataristan'da iki sayım arasında 250 bin kadar Tatar nüfusu artışı görülmektedir. Bu artışta bilhassa kuzey ve doğu komşuları ile Sibirya ve Uzakdoğu eyaletlerinden olan göçlerin payı büyük olmuştur. Öyle ki 130 bini Başkurdistan'dan olmak üzere kuzey ve doğu komşularında iki sayım arasında 200 bin kadar azalma görülmektedir. Ayrıca Sibirya eyaletlerindeki Tatar nüfus miktarında 85 bin kadar azalma görülmektedir. Sibirya'da sadece Tümen oblastında 15 bin kadar Tatar nüfus artışı görülmektedir. Ancak Tataristan'ın güney komşularından Ulyanov, Samara, Saratov ve Orenburg'da toplam 50 bin kadar Tatar nüfus artışı bulunmaktadır. Bu durum Rusya'nın diğer bölgelerinden ve eski Sovyet ülkelerinden göç eden Tatar nüfus sadece Tataristan'a değil, söz konusu bu eyaletlere de yerleşmekte olduğunu göstermektedir. Bütün bu gelişmelere rağmen Rusya Federasyonunun İdil-Ural bölgesi dışındaki diğer bölgelerinde 850 bin kadar, Eski Sovyet ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkelerinde de halen bir milyon civarında Tatar nüfus bulunmaktadır.[212]

[211] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls (İndirme Tarihi 8 Eylül 2008)
[212] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 201,202

Tatarların dağınık nüfus yapısının yanı sıra, Tataristan'daki karma evlilikler nüfusla ilgili diğer bir sorun olmuştur. Yapılan araştırmalarda Rus-Tatar ailelerin %81'inin nüfusa Rus olarak kaydedildiği belirtilmiştir.[213]

2.1.1.4. RUSYA FEDERASYONUYLA BİTMEYEN MÜCADELE

Tataristan 24 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş fakat bu konuda yapılması gereken referandum bilinçli olarak geciktirmiştir. Ancak Millî Meclisin kurulması ve kendini yerli halkın en yüksek organı ilân etmesi, Tataristan yönetimini referandumu gerçekleştirmeye mecbur bırakmıştır. Referandum konusunda yöneticileri asıl düşündüren ülkedeki nüfus oranı olmuştur. Çünkü Tataristan'da yaşayan Tatarların oranı o dönemde yaklaşık % 49 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda Tatarların hepsinin bağımsızlık yönünde oy verdiği düşünülse de istenilen sonuca ulaşmak pek de mümkün görülmemiştir. Ayrıca Moskova bu referandumu her türlü propaganda ve baskı metotlarıyla, Tataristan'daki Rus asıllıları kışkırtarak engellemeye çalışmıştır. Bu dönemde Tatar yöneticileri tarafından, gerekli önlemleri almadan referandum yapmak tehlikeli ve dönüşü olmayan bir yol olarak düşünülmüştür.

Tataristan Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan'da 2 Şubat 1992'de yapılan Kurultay'da 1952 yılında askıya alınan bağımsızlığının yeniden kurulması kararlaştırılmış ve Birleşmiş Milletlere üyelik başvurusunda bulunulması kararı alınırken, tüm ülkelerin parlamentolarına Tataristan'ın bağımsızlığını tanıma çağrısında bulunulmuştur. Tataristan Devlet Başkanı Mintimer Şeymiyev ise cumhuriyet parlamentosunu "Tatar milliyetçilerinin etkisinde kalmamaları" için uyarmıştır. Kurultayın hiçbir yasal temsil gücü olmadığını ve yapı olarak siyasi bir gruplaşmadan başka bir şey sayılamayacağını söyleyen Devlet Başkanı konuşmasında, "eski SSCB'nin dağılmasından sonra BDT'deki belirsizliğin hala devam ettiğine dikkati çekerek, bu aşamada Tataristan'ın ekonomik ve politik

[213] ATASOY, a.g.m., s. 91.

bağımsızlığının güçlendirilmesinin zorunlu olduğunu" belirtmiştir.[214]

Yapılan çalışmalardan sonra 21 Mart 1992'de uluslararası gözlemcilerin denetiminde referandum gerçekleşmiştir. Referanduma katılım olağan üstü derecede yüksek olduğu gibi referandum sonuçlarını etkileyecek herhangi bir sabotajla da karşılaşılmamıştır. Referandumda sorulan soru ise şu olmuştur "Tataristan'ın uluslararası kanun ve anlaşmalara dayanan uluslararası bağımsız bir ülke olduğuna ve yapılacak anlaşmalar çerçevesinde Rusya Federasyonu ve diğer bağımsız cumhuriyetlerle ilişki kurmasına razı mısınız?" [215]

Seçmenlerin % 82'sinin katıldığı referandumda (şehirlerde katılım oranı % 74,8, raonlarda % 95 olmuştur) Tataristan'ın bağımsızlığına evet diyenlerin oranı % 61.39 (şehirlerde % 51,6, rayonlarda 75,3) hayır diyenlerin oranı ise % 37,2 (şehirlerde 46,7, rayonlarda 23,8) olmuştur. Böylece 22 Mart 1992'de referanduma katılan gözlemciler bir basın toplantısı düzenleyerek referandumun hiçbir baskı olmadan başarılı bir şekilde yapıldığını açıklamıştır.[216]

Yapılan referandum üzerine 6 Kasım 1992 yılında Tataristan Cumhuriyeti Anayasası hazırlanmıştır. Anayasa kısaca "bağımsız bir cumhuriyeti, milletlerin eşitliğine, çifte vatandaşlığa ve çift dilliliğe" vurgu yapmıştır.[217] Bunun dışında anayasa, yasaların üstünlüğünü, kuvvetlerin ayrımını (yasama, yürütme, yargı) ve uluslararası eşitliği belirlemiştir.

Bu referandum gerçekleşirken Rusya Hükümeti buna karşı koymak için elinden geleni yapmıştır. Örnek vermek gerekirse Referandum için Tataristan 20

---

[214] Hikmet ERGİN, **Türkiye Ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi, Ekonomik Ve Sosyokültürel İlişkilerin Bugünü Ve Geleceği**, Harp Akademileri Basım Evi, Yenilevent-İstanbul, 2002, s. 41,42.
[215] OBYDENKOVA, a.g.m., s.35.
[216] Erdal AKSOY, "Tataristan'ın Günümüzdeki Sosyo-kültürel Yapısı", **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No 395, Ankara, 2004, s.342.
[217] OBYDENKOVA, a.g.m., s.35.

milyon ruble ayırırken, Rusya'nın referandumu engellemek için çabaları 60 milyon rubleyi bulmuştur.[218]

1992 yılında kabul edilen yeni Tataristan anayasasına göre, başkanlık sistemi kabul edilerek Mintimer ŞEYMİYEV devlet başkanı olarak seçilmiştir.[219]

Tataristan 31 Mart 1992 tarihli Rusya Federasyonu "Federal Anlaşmasını" imzalamamıştır.[220] Bu sıkıntılı dönem içerisinde Başkan Şeymiyev'in politik danışmanı Rafael KHAKIMOV Tataristan'ın Amerika Birleşik Devletlerinin 51. eyaleti olarak ABD'ye katılması için referandum yapılmasını bile teklif etmiştir.[221]

Tataristan, Çeçenistan'la beraber 12 Aralık 1993'te federal ilişkileri düzene koyan bütün federe birimleri "eşit haklı" ve "simetrik" kabul eden yeni Anayasa için yapılan referanduma da iştirak etmemiştir.

1994 Şubat'ında "Tataristan ile Rusya Federasyonu Devlet organları Arasında Yetkilerin Belirlenmesi ve Karşılıklı Yetki Değişimi Hakkında Anlaşma" imzalanmasıyla "anlaşmalı ilişkiler" adlı bir süreç başlamıştır. Bu süreç içinde 1999 yılına kadar yaklaşık 50 anlaşma imzalanmıştır.[222]

1992 yılından itibaren Yetki paylaşımı anlaşmasının asıl nedeni ise 1992 yılında Tataristan'ın anayasasının hazırlanmasıyla Rusya Federasyonu vergi gelirlerinin bir bölümünden yoksun kalmış olmasıdır. Rusya Federasyonu ile Tataristan arasındaki anlaşma ile "Tataristan'ın kendine ait anayasası, vergi sistemi, dışişleri ve dış ticaret hakkı" teyit edilmiştir.[223]

---

[218] ZEKİEV, a.g.e., s. 41.
[219] KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", s.288,289.
[220] CHEBANKOVA, a.g.m., s.1001.
[221] DEVLET, **Studies In the Politics, History And Culture Of Turkic Peoples**, s. 68.
[222] Bekir DEMİR: "1990 Sonrası Rusya'sında Etno-Politik Ayrışma Süreci", http://www.academical.org/dergi/makale/s6Rusyaetnopolitik2.htm
[223] BRAZELTON, a.g.m., s. 62.

Rusya Federasyonuyla Tataristan arasındaki bağ sadece bu anlaşmadan ibaret olmuştur. 2000–2002 yıllarında gerçekleşen anayasa değişikliği Tataristan'ın Rusya ile tarihsel bağlarına atıf yaparken ikili ilişkiler de her iki tarafın anayasaları ve Yetki Paylaşımı Anlaşması ilişkileri belirlemiştir.[224]

Cumhuriyetlerin bağımsızlık ilanlarından (1990–1991) sonra ortaya çıkan hukukî (anayasal) normlar ve merkez (Moskova) ile kurulan "anlaşmalı ilişkiler" süreci sonucunda Ruslar ve –cumhuriyete adını veren- milletler arasındaki ilişkiler değişmeye başlamıştır.

Her ne kadar millî cumhuriyetlerin çoğunluğunda cumhuriyete ismini veren etnik gurup "***Titulnaya natsiya***"[225] sayısal üstünlüğe sahip değilse de, yerel iktidar yetkilerinin dağılımında ve idarî görevlerin paylaşımında anılan etnik gurup lehine gelişen bir eğilim ortaya çıkmıştır. Yine bu cumhuriyetlerde "seçimli" ve "atamalı" görev yerleri titüler etnik gurubun üyeleri tarafından işgal edilmiştir. Tataristan'da en küçük işletmeden başlayarak cumhuriyetin en üst makamına kadar yöneticiler yer değiştirmiştir. [226] Bu gün Kamu'da çalışanların % 80'inin etnik Tatar olduğu ifade edilmektedir.[227]

Etnik Cumhuriyetlerin kendi anayasalarını oluşturmalarıyla beraber Rusya Federasyonu Anayasası ile bu cumhuriyet anayasaları arasında uçurumlar ortaya çıkmıştır. Rusya Federasyonu Anayasası ile en bariz çelişkiler Tataristan anayasasında yer almıştır.

---

[224] Ivan SUKHOV, "Russian Federalism and Evolution of Self-Determination", **Russia In Global Affairs Vol.5 No.3**, July – September 2007, s. 53.
http://eng.globalaffairs.ru/numbers/20/1127.html (İndirme Tarihi 10 Mart 2009)

[225] "**Titulnaya natsiya**" ile, sayıca fazla ya da azlığından bağımsız olarak cumhuriyete ismini veren millet kastedilmektedir. "Titul" kelimesinin Türkçe karşılığı "unvan" ve "titulnıy" kelimesi "başlık" manasına gelmektedir.

[226] Bekir DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki Siyasi, Ekonomik ve Etnik Yapının Federasyon Millî Güvenliği Üzerindeki Etkisi", s.7.
http://www.academical.org/dergi/MAKALE/11sayi/DemirB_Ozerk_Cumhuriyetlerdeki.doc
(İndirilme tarihi 01 Eylül 2008)

[227] BRAZELTON, a.g.e., s. 70.

Tataristan Anayasası'nın "Tataristan hukukî statüsünü özgür olarak kendisi belirler" (m. 59) ve "Tataristan egemen bir devlettir, milletlerarası hukukun bir öğesidir, yetki ve yönetim alanlarının karşılıklı değişimi esasına dayalı olarak Rusya Federasyonu ile birleşiktir… " (m. 61) maddeleri Federal Anayasa'nın 66/1 maddesine aykırıdır.

Yine Federal Anayasa'nın 4/2. maddesine göre Rusya'nın her tarafında Federal Anayasa ve federal kanunların üstünlüğü geçerlidir. Buna rağmen bir kısım cumhuriyetin anayasaları federal kanunların değil cumhuriyet kanunlarının üstünlüğünü kabul etmektedir. Örneğin, İnguşya Cumhuriyeti (m.7), Yakutistan (m.8), Tataristan (m.59), Tuva (m.112/2), Başkurdistan (m.1/2), Dağıstan (m.1), Komi (m.7), Çeçenistan (m.7) anayasaları şu hükmü içermektedir: "Rusya Federasyonu devlet organlarının kanunları ve diğer hukukî işlemleri Cumhuriyetin egemenlik haklarıyla çelişmediği sürece Cumhuriyet topraklarında geçerlidir". Bu maddelerde de anlaşılabileceği gibi etnik cumhuriyetler asimetrik federasyon yapısını yeri geldiğinde kendi çıkarlarına uygun şekilde kullanabilmektedirler.[228]

Özellikle Tataristan'ın uluslar arası ilişkiler ve dış ticaret konularında hem kendi anayasasında belirtilen hususlar hem "yetki paylaşımı anlaşmaları" Tataristan'ın durumunu federal cumhuriyetten ziyade konfederal yapıya dönüştürmektedir.[229]

Putin'in özerk cumhuriyetlerle olan ilişkilerde anayasaların bir hizaya getirilmesi baskısı Tataristan'da da hissedilmiş ve Nisan 2002'de yapılan anayasa değişikliğinde "egemenlik" ifadesi anayasadan çıkarılmak zorunda

[228] DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki", s.13,14.
[229] HAARALA, a.g.m., s. 59.

kalınmıştır.[230] Bu değişikliğe rağmen Rusya Federasyonu Anayasası ve Tataristan anayasası arasında bariz ayrılıklar devam etmektedir.

Putin'in 2004 yılının sonunda vali ve Federe Cumhuriyetlerin Başkanlarının Moskova'dan atanması ve atanan kişilerin yerel parlamentolar tarafından onayına sunulmasına ilişkin düzenleme yapmıştır.[231]

Bahse konu kararname Tataristan Parlamentosunda çok büyük tartışmalara yol açmasına karşın Moskova'nın baskısı ile kabul edilmek zorunda kalınmıştır. 25 Şubat 2005'te yapılan parlamento toplantısında söz konusu değişikler yapılmasına karşın, Tataristan devlet başkanının seçilmesine ilişkin anayasa maddesi kaldırılmayarak sadece dondurulmuştur.[232]

Tüm bu gelişmelere rağmen Mintimer Şeymiyev 25 Mart 2005'te 3. kez başkanlığa seçilmiştir.[233] Mintimer Şeymiyev, 1989'dan beri Tataristan'ın değişmez lideridir. Moskova'yla en azından görünüşte uyumlu davranmaya her zaman özen göstermiş olan Şeymiyev, Yeltsin döneminde Tataristan'a maksimum özgürlük sağlamıştır. Zaman zaman federal merkeze ödenen vergilerden, Latin alfabesine geçiş taleplerine kadar bir dizi konuda Kremlin'le karşı karşıya kalsa da, ortamı sertleştirmemiştir.

Putin merkeziyetçilik politikaları kapsamında 2003 yılında kabul edilen, "Rusya Federasyonu'nu Teşkil Eden Bölgelerin Yasama ve İcra Organlarının Oluşturulma İlkeleri" yasası ile o döneme kadar federal merkezle bölgeler arasında yürürlükte bulunan tüm yetki paylaşım anlaşmalarının iki yıl içinde yeniden onaylanmasını öngörülmüştür.

---

[230] Mark A. SMITH, **The Putinete System**, Conflict Studies Research Centre, Defence Academy of the United Kingdom**,** Mart 2003, s. 7.
[231] KAMALOV, "Rusya'da 2008 Başkanlık Seçimi", s.18,19.
[232] KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", s.288,289.
[233] SIMONOV ed., a.g.e., s.51.

Bu kapsamda Rusya Federasyonu Devlet Duma'sı, 9 Şubat 2007 tarihli oturumunda Federal Merkez ile Tataristan arasındaki Yetki Paylaşım Anlaşması'na federal yasa statüsü kazandıran kanun teklifini kabul etmiştir. Duma tarafından kabul edilen ve geçerlilik süresi 10 yıl olan anlaşmaya ilişkin yasa teklifinin Rusya Federasyonu Federasyon Konseyi tarafından da kabul edilmesi gerekiyordu. Ancak, başta Konsey Başkanı Sergey Mironov olmak üzere Konsey, 21 Şubat 2007'de yaptığı oturumda Tataristan'ın özerkliğiyle ilgili Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından sunulan tasarıyı, "diğer Özerk Cumhuriyetler açısından, Rusya'yı bölünmeye götürecek kötü örnek yaratması ve Anayasa'nın, Federasyon üyesi cumhuriyetlerin eşit haklara sahip olduğu hükmünü ihlal etmesi" gerekçesiyle kabul etmemiştir.

Daha sonra, Başkan Putin, anlaşmanın yenilenmiş bir metnini 27 Haziran'da tekrar Duma'ya sunmuştur. Putin'in isteği ile anlaşma (Şubat 2007'de anlaşmayı onaylamak istemeyen Federasyon Konseyi'nin itirazları da göz önüne alınmayarak) Duma tarafından 05 Temmuz 2007'de yeniden, ancak önemli bir değişiklikle kabul edilmiştir. Yeni anlaşmada "Tataristan Cumhuriyeti'nin statüsünü Rusya Federasyonu Anayasası ile Tataristan Anayasası'nın belirlemesi" hükmü kaldırılarak, yerine "Sadece iki anayasaya değil, Rusya Federasyonu'nun yasalarına uygunluk" şartı getirilmiştir.[234]

Bugün Tataristan anayasasına göre Cumhuriyette bölgeler ve şehirler bulunmaktadır. Tataristan'daki idari bölge sayısı 43'tür. Tataristan'da 19 tanede şehir bulunmaktadır.[235]

---

[234] Naciye SARAÇ, **"**Başkortostan da Yetki Paylaşım Anlaşması İmzalamak İstiyor" Azerbaycan Stratejik Araştırma Merkezi http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=260 (İndirme Tarihi 3 Mart 2009)

[235] DEVLET, **Studies In the Politics, History And Culture Of Turkic Peoples**, a.g.e., s. 64.

18 yaşını dolduran herkesin oy hakkının bulunduğu Tataristan'da seçimler 5 yılda bir yapılmaktadır. Mecliste 100 temsilci bulunmaktadır. Son Meclis seçimi 14 Mart 2004'te gerçekleştirilmiştir.[236]

Başbakanlık görevini halen Rustam Nurgalievich MINNIKHANOV yerine getirmektedir.

2.1.1.5. YERLEŞİK KÜLTÜR

Tatarca, Türk dilleri içinde coğrafî olarak en geniş alana yayılmış dillerin başında gelmektedir. Aynı zamanda bu dağınık konumundan kaynaklanan farklı lehçeleri, ağızları da bulunmaktadır. Farklı coğrafyalarla beraber Tatarca, içinde bulunduğu kültürel, dini çevreden de etkilenmiş ve bu etki gerek ses özelliğini, gerekse söz varlığını çok renkli kılmıştır. Tatarların yoğun olarak yaşadıkları bölgelere göre Tatarca da genelde Kazan (Volga) Tatarcası, Dobruca Tatarcası, Kırım Tatarcası, Sibirya Tatarcası olarak alt kollara ayrılmaktadır. Asya ve Avrupa tarihinde son derece önemli rol oynamış olan bu topluluk farklı bölgelere dağılmış, dağıtılmış olduğundan birçok dille, kültürle etkileşmiştir. Sözcük alışverişi karşılıklı olmuştur. Bu nedenle Fin-Ugor-Türk dilleri alanında karşılıklı etkileşime örnek verilecek dillerin başında Tatarcanın gelmektedir.

Değişik kültürlerin, farklı inançların mensuplarını kendi bünyesinde barındıran Tatarcanın söz varlığının da son derece zengindir. Kırım Tatarcası, Kazan Tatarcası, Sibirya Tatarcası arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Çulum Tatarcası ile Başkurtça arasındaki benzerlikler, ortak söz varlığı da dikkat çekmektedir.[237]

---

[236] Tataristan Cumhuriyeti Devlet Resmi Sitesi
http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=0a724d41aa5174eee220fd033c6141fe&node_id=817
(İndirme Tarihi 15 Nisan 2009)

[237] Naciye GÜNGÖRMÜŞ, "Tarihsel ve Çağdaş Türk ve Fin-Ugor Dil Alanları", **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları No 395, Ankara, 2004, s.106.

Bu gün Rusya Federasyonunda Kril alfabesinden Latin alfabesine geçiş için en çok sesi çıkan Tataristan Cumhuriyeti olmuştur. Ancak 1920'lerde Latin alfabesine ilk ayak direyenler de Tatarlar olmuştur. 1926 yılında Bakü'de toplanan 1. Türkoloji Kongresi'nde, Türk alfabesi konusunu da görüşülmüş ve Azerbaycan'da kullanılmaya başlanan yeni Türk alfabesi öteki Sovyet Türklerine tavsiye edilmiştir. Bu arada, çeşitli Sovyet cumhuriyetlerinde çeşit çeşit Türk alfabeleri hazırlanması eğilimi baş göstermiştir. Türk alfabesinin bölünmesine varacak bu ters gidişi önlemek ve Sovyet Türkleri arasında yazı değişikliğini tek elden yürütmek amacıyla yine 1926 yılında "Merkez Komite" kurulmuştur. "Yeni Türk Elifbası Merkez Komitesi" adını taşıyan ve çeşitli Sovyet cumhuriyetleri temsilcilerinden oluşan bu kurul, yeni Türk alfabesinin birleştirilmesi işini öncelikle ele almıştır. 1927 yılında "Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi " adıyla yeni bir alfabe hazırlayıp yayınlanmıştır. Bu alfabe Sovyetlerde yaşayan bütün Türk halklarının ortak alfabesi olarak kabul edilmiştir. Kazan Tatarları arasında okur-yazar oranının yüksek olması, burada ileri bir basım sanayinin bulunması ve burada Arapça basılan kitapların bütün İslâm dünyasında, Arap harfli Türkçe kitapların ise bütün Türk dünyasında okunması sebebiyle Kazan Tatarlarının yeni yazıya direnişi diğer cumhuriyetlere nazaran büyük olmuştur. Yine bu dönemde gerek Kazan, gerek Kırım Türkleri, Türkiye Türklerini örnek almış ve Türkiye'de henüz eski harfler kullanıldığı için onlar da bu alfabeden ayrılmak istemişlerdir. Ancak, Türkiye'de 1 Kasım 1928 tarihindeki alfabe değişikliğinden sonra, Sovyetler Birliği Türklerinin kararsızlıkları tümüyle giderilebilmiştir.[238]

Tataristan hükümetinin özel kararıyla 3 Temmuz 1927 tarihinde Tatar dilinin resmi alfabesi Latin harfleri kabul edilmiştir. Ancak Latin alfabesi 1930'larda bütün alanlarda kullanılmaya başlanmış ve yerleşmiştir.[239]

[238] Bilal N. ŞİMŞİR, **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 117
[239] Erdal ŞAHİN, "Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi", **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı. 199, İstanbul, Temmuz 2003, s.43,44.

Rusya Federasyonunda Çarlık ve SSCB'den kalan etnik milliyetçiliği törpüleyici bir husus da alfabeler olmuştur. 1925 yılına kadar Arap alfabesi kullanan Tatarlar başta olmak üzere SSCB'de Türk kökenli halklar ve Müslüman halklar için 1935 yılında, resmi alfabe olarak, Kiril alfabesi kabul edilmiştir.

Sovyet Türkleri ortak Latin alfabesi, Stalin'in Sovyetlerde Rus dilini ve alfabesini hakim kılma düşüncesiyle, yerini birbirinden ayrı Kiril esaslı Türk alfabelerine bırakmıştır. Tataristan Cumhuriyeti'nde de Tatar Türkçesinin yazımında kullanılan Latin alfabesi yerine, Tataristan Yüksek Kurulu Başkanlık Heyetinin 5 Mayıs 1939 tarihli kararıyla 1940 yılının Ocak ayından itibaren Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. Bilim adamlarına danışılmadan ve bilimsel temele oturtulmadan, üstten gelen buyrukla kabul edilen bu alfabe birçok sorunuyla birlikte kullanılmaya başlanmıştır.[240]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan yeniden yapılanma ve yenilenme süreci içinde, Türk Cumhuriyetlerinde Kiril yazısını değiştirme de gündeme gelmiştir. Bu dönemde gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yayın organlarında alfabe tartışmaları başlamıştır.

Cumhuriyetlerde bu tartışmalar devam ederken Türkiye'de 18-20 Kasım 1991 tarihinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından "Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu" düzenlenmiştir.

Bu sempozyumun ardından 15 Eylül 1999 yılında Tataristan Cumhuriyeti Devlet Şurasının yirminci genel oturumunda "Latin alfabesi temelli Tatar alfabesine geçiş hakkındaki" Tataristan Cumhuriyeti kanun tasarısı kabul edilerek Cumhurbaşkanı Mintimer Şeymiyev tarafından imzalanmıştır. 34 harften oluşan bu yeni alfabenin kabul edildiği kanun metnine göre: "Bu kanun 1 Eylül

[240] Erdal ŞAHİN, "Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri, **Stalin Ve Türk Dünyası**, Ed. Emine GÜRSOY-NASKALİ, Liaisan ŞAHİN, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007, s.237-238.

2001 tarihinde yürürlüğe girecek" (5. madde) ve "1 Eylül 2011 tarihine kadar Tataristan Cumhuriyetinde aynı zamanda iki alfabe, Latin ve Kiril alfabesi kullanımda bulunacaktır".[241]

Son zamanlarda Tatarlar yeniden Latin alfabesine dönmek isteseler de Kremlin'in kuvvetli mukavemeti ile karşılaşmışlardır. Tatar dilcilerin gerekçelerinin en önemlilerinde biri Kril alfabesine geçişte 8 harfin düşmesiyle Kril alfabesinin Tatarca ses uyumlarını karşılamadığıdır. Buna karşılık Putin'in danışmanlarından Mihail Mitükkov'a göre Latin diline geçiş sürecinde Tatar dilini kullanan birkaç neslin kültürel faaliyetlerini etkileyecek ve Rusya Federasyonu içinde ortak eğitim sistemine darbe vuracağı yönündedir. Diğer bir gerekçede Duma'nın Anayasa Mahkemesindeki temsilcisi Mizulina'dan gelmiştir. Mizulina'nın gerekçesi ise; Latin alfabesine geçmenin bazı vatandaşların haklarını kısıtlayacağı, ana dili Tatarca olanların bile iletişimin zorlaşacağı ve Tataristan'ın diğer Rusya Federasyonu vatandaşlarından ayıracağı yönünde olmuştur.[242]

Tatar Parlamentosu 1999 yılında Latin alfabesinin kullanılmasını kabul edilmiş, 1 Eylül 2011'e kadar her iki alfabenin kullanılmasını öngörmüştür. Tataristan dil konusuna verdiği önemi göstermek için Rusça ve Tatarcanın her ikisini de kullanan çalışanların maaşlarına %15 ikramiye uygulaması başlatmıştır.

Tataristan'ın dile verdiği önem sayesinde 1991-1995 yılları arasında Tatarcaya ilgiyi arttırarak öğrenciler arasında anadile tümüyle hakimiyeti %28'den %43'e çıkarmıştır.[243]

Tataristan'da Tatar olmayanlara, kültürünün gelişimine verilen destek,

[241] ŞAHİN, "Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi", s. 47.
[242] KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", s.299.
[243] Dmitry P. GORENBURG, "Regional Separatism in Russia: Ethnic Mobilisation or Power Grab?", **EUROPE-ASIA STUDIES, Vol. 51**, No. 2, 1999, s. 262.

dile ve eğitim verilen destekten daha az etki yapmıştır. Tataristan'da kültüre verilen destek sayesinde 1995 itibariyle 1645 Tatar kulübü, 100 folklor derneği, 1063 kütüphane açılmış, 240'tan fazla cami hizmete girmiştir.[244]

Tatar Parlamentosu 1999 yılında Latin alfabesinin kullanılmasını kabul ederek, 1 Eylül 2011'e kadar her iki alfabenin kullanılmasını öngörmüştür. Bu süre zarfında Tataristan'da Latin alfabesine dayanan Tatar dili 60 okulda okutulmaya başlanmıştır. Ancak Duma'nın 15 Kasım 2002'de hazırlayıp 27 Kasım 2002'de Federasyon Konseyi tarafından onaylanarak 12 Aralık 2002'de Vladimir Putin'in imzasıyla yürürlüğe giren Rusya Federasyon Halk dilinin Kril alfabesi olduğunu belirten bir kanun çıkmıştır. Bu kanun diğer alfabelerin idari birimlerde kullanılmasını Rusya Federasyonu kanunlarına bağlamıştır.[245]

Bu karar başta Tataristan Devlet Başkanı Mintimer Şeymiyev olmak üzere tüm Tatarlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Tataristan Anayasa mahkemesine başvurarak kararlılığını ortaya koymuştur. Tataristan eninde sonunda Latin alfabesine geçeceğini ortaya koymuş ve "Latinsky Front" adlı hareket önderliğinde protesto harekatı başlatmıştır. Bu hareket başta Bütün Dünya Tatarları Kongresi olmak üzere Tataristan Cumhuriyeti Mercani Tarih Enstitüsü, Tataristan Cumhuriyeti İbragimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü ile Tatar Milli Meclisinden tam destek almıştır.[246]

Devlet Başkanı Mintimer Şeymiyev resmi olmasa da Latinceye geçiş deneyiminin süreceğini ve 4-5 yıl sonra konunun tekrar gündeme getirileceğini belirtmiştir.

Tataristan'da 7 yaşından başlayan 10 yıllık zorunlu temel eğitim uygulanmaktadır. 2000/2001 Eğitim döneminde devlet tarafından özelleştirilmiş

[244] GORENBURG, "Regional Separatism in Russia", agm., s. 263.
[245] SMITH, " The Putinete System", s. 6.
[246] KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", s.299.

67 okul mevcuttur. Bunların içinde 16 tanesi kolejdir ve bu 67 okulda toplam 53.900 öğrenci eğitim görmektedir. Bu okullar arasında Nijnekamsk (Tübenkama) şehrinde bankacılık ile ilgili Teknik Kolej, Zelenodolsk'da Gemi Yapımı Koleji vb. bulunmaktadır.

Tataristan'da toplam 21 üniversite ve akademi, 11 Enstitü bulunmaktadır. 1804'te kurulmuş olan Kazan Devlet Üniversitesi en eski, en büyük üniversitedir. Üniversitelerde eğitim dili ilk ve orta okullara oranla ağırlıklı olarak Rusçadır. Çünkü üniversiteler için gerekli literatür, kaynak kitap ve ders malzemelerinin tamamına yakını Rusçadır. Tataristan'da Kazan Üniversitesinin yansıra, Tıp, Teknoloji, Pedagoji, Yüksek Mühendislik üniversiteleri, Mimarlık, Veterinerlik, Ziraat, Sanat akademileri, Konservatuar ve Finans ve Ekonomi Enstitüsü vb. gibi yüksek eğitim kurumları da mevcuttur.

Tataristan'da özel enstitüler de bulunmaktadır. 2000-2001 Öğretim döneminde 22 adet özel enstitü kayıtlara geçmiştir. Ancak bunlardan sadece 8 tanesinin devlet düzeyinde denkliği sağlanmıştır. Bunların en büyükleri Ekonomi, İdare ve Hukuk Enstitüsü (5.8 bin öğrenci) ile Tatar Ticaret Enstitüsü (4.5 bin öğrenci)'dür.

Tataristan'daki Türk okullarının dağılımlarına bakıldığında; Kazan'da 4, Naberejnıe Çelnıy (Yar Çallı)'de 2, Nijnekamsk (Tübenkama)'ta 1, Almetyevsk (Elmet)'te 1, Bugulme (Bügülme)'de 1, Aznakaevo (Aznakay)'da 1 olmak üzere 10 Tatar-Türk Lisesi bulunmaktadır. Bu okulların tamamında 2492 öğrenci eğitim görmektedir. Bu okullarda eğitim veren Türk öğretmen sayısı ise 90'dır. Türk okullarının 7 tanesi özel şirketler tarafından açılmıştır. Özel şirketler tarafından açılmış olan okullarda Türkçe, Tatarca ve Rusçanın yanında ağırlıklı olarak İngilizce öğretilmektedir. Üç tanesi de Türk Dünyası Vakfı tarafından açılmıştır.

Bu okullarda Türk öğretmen sayısı az olmakla birlikte ağırlıklı olarak Türkçe öğretilmektedir.[247]

Tataristan Cumhuriyeti, din devlet ayrımı ilkesine dayalı laik bir ülkedir. Dinin siyasete müdahalesi söz konusu değildir. Ancak devlet, özellikle ülkedeki geleneksel dinlerin (İslâm ve Ortodoksluk) gelişimine büyük önem vermekte, diğer yeni dinî anlayışların faaliyetlerini daha sıkı bir şekilde kontrol etmektedir. Hatta bazen faaliyetlerine izin vermemektedir. Devlet, İslâm ve Hıristiyanlığı esas kabul ederken her iki dine de birtakım yardımlarda bulunmaktadır. Son 11 yıl içerisinde, Sovyet döneminde ellerinden alınmış olan 28 cami ve 69 kilise inananlara devlet tarafından iade edilmiştir. Halen de 103 cami ve 26 kilise yapılmakta veya yeniden yapılmaktadır. 28 Ağustos 1998'de yürürlüğe girmiş olan Tataristan Cumhuriyeti kanununda, "dini cemiyetler ve vicdan hürriyeti" garanti altına alınmıştır. Bu kanun, Tataristan gibi çok milletli ve çok dinli bir toplumda, karşılıklı anlayış, hoşgörü ve gerçek vicdan hürriyetini teminat altına almaktadır. Tataristan Cumhuriyeti Dinî İşler Başkanlığı'nın verilerine göre Ocak 2001'de Tataristan'da toplam 996 dini cemiyet resmen tescil edilmiştir. Bu cemiyetlerin 804 tanesi Müslüman, 144'ü Ortodoks (Rus Ortodoks Kilisesi'nin Moskova Patrikliğine bağlı–128, Gerçek-Ortodoks Kilisesi–12, Rus Otonom Ortodoks Kilisesi–1, Eski İnanlılar–3), 2'si Katolik, 2'si Yahudi, 39'u Protestan (Lutheran–1, Evangelik Hırıstiyan- Baptist - 4, Evangelik Hırıstiyan - 6, Yedinci Gün Adventistleri - 10, Yeni İncil Kilisesi–2, Evangelik Hırıstiyan - 16), 1'i Ahmediler, 1'i Budistler, 1'i Bahaîler, 2'si Hint kökenli Kırişnacılara aittir. Ülkede bugün, 1000'e yakın cami, 152 adette kilise bulunmaktadır.[248]

[247] AKSOY, a.g.m., s. 337,338.
[248] AKSOY, a.g.m., s. 344,345.

2.1.1.6. DİNAMİK EKONOMİ

Tataristan hem tarım hem de endüstri ülkesidir. Tataristan'ın en büyük tabii zenginliğini petrol ve yeraltı tabii gazı oluşturmaktadır. Ortalama olarak 100 milyon ton petrol üretilmekte olup, 1975 ve 1976 yıllarında 103 milyon ton petrol çıkarılmıştır.[249] Ancak bu üretim her yıl azalarak 1991'de 35 milyon tona düşmüştür. Petrol ve tabii gaz merkezleri Tataristan'ın Emlet, Leninogorsk, Alabuga, Mendelyevsk gibi şehirlerinde bulunmaktadır. Burada çıkarılan petrol Başkurdistan, Kuyhişev, Gortdy, Yaroslav, Rezan, Moskova, Macaristan Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'ya yollanmaktadır.

Tataristan'da petrol toprağa basınçlı su verme metodu ile çıkarılmakta olup, bu metot istihsalin Rusya Federasyonu genelinden iki misli daha ucuza mal olmasına sebep olmaktadır. Tataristan'da 4 milyar metreküp tabii gaz çıkarılmaktadır. Tataristan'da bu petrol ve tabii gaz endüstrisinin yanında en mühim üçüncü endüstriyi kimya ve petro-kimya endüstrileri oluşturmaktadır. Kimya endüstrileri başlıca Kazan ile Tüben (aşağı) Kama Şehirlerinde bulunmaktadır. Kazan Uçak Fabrikası'nda İL-62 tipindeki uçaklar imal edilmektedir. Tataristan'ın başkenti Kazan'da BDT'nin en büyük bilgisayar ve optik aletler fabrikaları bulunmaktadır. Amerikan ve Avrupa teknolojisi ile kurulan kamyon fabrikası (Kamaz) ise Naberejini Çelni'da (Çallı) bulunmaktadır.[250]

1993'te özerk cumhuriyet ve Rusya Federasyonu arasında imzalanan ve Federasyon ile özerk bir cumhuriyet arasında ilk anlaşma örneği olan anlaşmayla sonuçlanmıştır. Bu anlaşmayla ekonomik alanda her yönden hareket serbestisi kazanan Tataristan, Rusya Federasyonu'nun yetkili organlarından saptanan kota ve lisanslara karşı çıkarak bunların en azından 5 yıllık süre ile sınırlanmasını istemiştir. Buna ek olarak merkezden belirlenen ihracat ve ithalat vergilerine de karşı çıkmıştır. Örneğin Tataristan'ın dev petrol

[249] DEVLET, **Studies In the Politics**, s. 123.
[250] DEVLET, a.g.e., s.123.

şirketi Tatneft, yıllık 20 milyon ton petrol elde etmesine rağmen petrol ihraç lisansına sahip olmadığından ihracatının önemli bir kısmını Rus şirketler aracılığı ile gerçekleştirebilmiştir.[251]

Bugün Tatneft 24 milyon ton petrol üretimiyle Rusya Federasyonu'nda 5. büyük petrol üreticisi konumundadır. Rusya Federasyonu petrol satışının %7,7'sini kendi başına sağlamaktadır.[252]

Tataristan Yetki Paylaşımı Anlaşmasını imzalayana kadar Rusya Federasyonu'na vergi gelirlerinden pay yollamamıştır. Yetki Paylaşımı Anlaşmasının imzalanmasını takiben 1994 yılında topladığı vergi gelirlerinden %16'sını Rusya Federasyonu bütçesine yollamıştır. 1995 yılına gelindiğinde vergi gelirlerinden yollamış olduğu pay % 22,7'ye çıkmıştır. 1996 yılında Tataristan'ın Rusya Federasyonu'na katkısı vergi gelirlerinin % 18,9'u olmuştur.[253]

Duma'nın uzun zamandır üzerinde çalıştığı yeni vergi yasası öncesinde Putin Mart 2002'de Tataristan ve Başkurdistan'a ziyaret yaparak konu üzerine gizli bir takım anlaşmalar yapmıştır.[254]

Bu ziyaretle paralel olmak üzere Tataristan ekonomisi 2002'de yatay bir seyir izlemiştir. Ekonomik analistler bunu iki hususa bağlamıştır. Birincisi düşük seyreden petrol fiyatları ve ihracat azalması diğeri ise Federal bütçeye giden vergi gelirlerindeki artıştır.[255]

---

[251] T. AYDIN, "Rusya'nın Petrol ve Doğalgaz Politikası", **Avrasya Etüdleri**, Cilt:1, Sayı:4, Kış 1995, s. 48.
[252] Russian Analytical Digest, No :16, 6 March 2007, s.3.
http://www.res.ethz.ch/ (İndirme Tarihi 3 Mart 2009)
[253] Leokadiya DROBİZHEVA, "Problems Of Asymmetric Federation As Viewed By Elite And The Masses", Rafael KHAKİMOV ed., **Federalism in Russia,** Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan 2001, s.255.
[254] Matthew HYDE, "Putin's Federal Reforms And Their Implications For Presidential Power İn Russia**", Europe-Asıa Studıes, Vol. 53**, No. 5, 2001, s.733.
[255] **EastWest Institute Russian Regional Report, Vol. 7, No. 10**, 13 March 2002, .s.11

Zengin bölgelerle fakir bölgeleri eşitlemek amaçlı yapıldığı söylenen vergi gelirlerinin merkeze kaydırılmasına Tataristan Başkanı Şeymiyev şu şekilde karşı çıkmıştır. "Fakirlikte eşitlik, herkes fakir olsa, herkes eşit anlayışı doğru değildir" demiştir.[256]

Putin'in iktidara gelmesinden önce vergi gelirlerinin %65'i Cumhuriyette kalan Tataristan'ın vergi mevzuatlarında Rusya Federasyonu standartlarını uygulamasıyla gelirlerinin % 60'ını Moskova'ya aktarmak zorunda kalmıştır.[257]

Rusya Federasyonu'nda özel ekonomik bölgeler kurulması için yapılan başvuruların ardından Ekonomik Gelişme ve Ticaret Bakanlığı tarafından teklif edilen 6 adet bölgenin belirlenmesine dair kararname Başbakan Fradkov tarafından 23.12.2005 tarihinde imzalanmıştır. Bu bölgelerde birisi de Tataristan'daki Yelebuga bölgesidir. Bu kararnameye göre Yelebuga bölgesi otomotiv, petrokimya özel ekonomik bölgesi olarak ilan edilmiştir.[258]

Tataristan endüstrisinin %55'ini petrol oluşturmaktadır. Petrolü takibeden endüstri ise otomotiv endüstrisidir payı %27,5'tur. Sonra sırasıyla; %11'lik oran ile petrokimya ve %4'lük oranıyla gıda endüstrisi gelmektedir.[259]

Endüstrinin parasal olarak getirisi ise petrolden 6 milyar 387 milyon dolar, petrol türevlerinden 1 milyar 147 milyon dolardır. Bu sektörleri ise 556 milyon dolarla otomotiv ve 380 milyon dolar ile lastik üretimi izlemektedir.[260]

---

http://www.iews.org/rrrabout.nsf/pages/rrr+page (İndirme Tarihi 3 Mart 2009)

[256] Anar SOMUNCUĞOLU, "Rusya Federasyonu'nda Merkez-Bölge İliskilerinin Ekonomik Boyutu", Haz: Yılmaz TEZKAN, **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Ülke Kitapları, İstanbul, s.30.

[257] KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", s.292.

[258] **Rusya Federasyonu'nun Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ekonomik - Ticari İlişkileri** , T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Moskova, Ağustos 2008, s. 60.

[259] Russian Analytical Digest, No :16, 6 March 2007, s.6.

[260] Russian Analytical Digest, No :16, 6 March 2007, s.6.

Tataristan'ın başlıca endüstriyel firmaları Tatneft dışında petrokimya alanında faaliyet gösteren Nijnekamskneftehim, kimya sektöründe faaliyet gösteren Kazanorgsintez, ağır kamyon üretimi yapan Kamaz, MI-17 helikopterlerinin üretimini yapan Kazan Helikopter Fabrikası, yolcu ve savaş uçağı üreten Gorbunov Kazan Uçak Fabrikası, uçak motoru üreten Kazan Motor Üretim Birliği, mekanik ve elektronik optik aletler üreten Kazan Mekanik Optik Aletler Fabrikası, üç bin aletlik yelpazesiyle tıp alanında faaliyet gösteren Kazan Tıbbî Aletler Fabrikası, havacılık sanayi için cihaz üreten Kazan Elektropribor Fabrikalarıdır.[261]

Tataristan bu gün yaklaşık 80 ülkeyle ticari ilişkiler kurmuş ve Rusya Federasyonu'nda dışarıya silah satımı konusunda özerkliğe sahip birkaç bölgeden biri olmuştur.[262]

Rusya Federasyonu Anayasasının 71 madde m. paragrafına göre ise bu tür haklar sadece Rusya Federasyonu'na özeldir.[263] Ancak Rusya'daki asimetrik federalizm Rusya Federasyonu Tataristan ilişkilerinin her boyutuna sıçramıştır.

Tataristan ekonomik gelişmişlik açısından diğer özerk Türk Cumhuriyetlerinin önünde yer almıştır. Bu husus kişi başı gelire de yansımış olup 2000 yılında Rusya Federasyonu'nda ortalama gelir kişi başına 6747 dolarken Tataristan'da bu rakam 10.871 dolardır.[264] 2004 yılına gelindiğinde Tataristan'da kişi başına gelir 12.335 dolara çıkmış Rusya Federasyonu ortalaması ise 9.922 dolar olarak gerçekleşmiştir.

---

[261] İlyas KAMALOV, "Türkiye - Tataristan İlişkileri", **Stratejik Analiz**, Haziran'08, s.83.
[262] Federalism in Russia: How Is It Working? Conference Report: 9-10 December, 1998 http://www.fas.org/irp/nic/federalism_in_russia.htm (İndirme Tarihi 3 Aralık 2008)
[263] Alexander SERGUNİN , "The Regional Factor in Russian Foreign Policy", Rafael KHAKİMOV ed., **Federalism in Russia,** Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan 2001, s.100.
[264] Natalia ZUBAREVICH," Russia:Case Study on Human Development Progress Toward the MDGs at the Sub-National Level", Background Papers Human Development Report 2003 UNDP s.80.

Tataristan'da 2000 yılında % 33'ler civarında olan yoksulluk sınırının altında yaşayan vatandaş sayısı hızla azalarak 2005 yılında %15 düşmüştür.[265]

2.1.1.7. ETNİK ÇATIŞMA VE AYRILIKÇI HAREKETLER

Tataristan'ın Rusya Federasyonunun diğer unsurları tarafından çevrelenmiş olması sebebi ile uluslararası sınırları bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Tataristan'ı çevreleyen Kray, Oblast gibi unsurlardaki etnik Rus çoğunluğu Tataristan'ın Rusya Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsızlığını kazanabilmesi açısından engel teşkil etmektedir. [266]

Ancak özellikle ekonomik yönden gelişmiş olan Tataristan, Başkurdistan ve Saha Cumhuriyetleri'nde vergi konusunda ileride anlaşmazlık çıkması muhtemel görülmektedir.[267]

2.1.2. BAŞKURDİSTAN CUMHURİYETİ

2.1.2.1. KISACA BAŞKURDİSTAN CUMHURİYETİ TARİHİ

"Başkurt" isminin kökeniyle ilgili olarak, bilim adamları arasında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Konuyla ilgili görüşlerin çoğu, halk etimolojisine dayanmaktadır. Başkurt etnonimin oluşumu hakkında kabul gören belli başlı görüşler;

Baş (baş, önde olan) + kurt = Başkurt. Başkurtlara bir kurdun yol göstermesini anlatan rivayetlere dayanmaktadır,

---

[265] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 41.
[266] OBYDENKOVA, a.g.m., s.26.
[267] Mikhail ALEXSEEV, "The Unintended Consequences of Anti-Federalist Centralization in Russia", **PONARS Policy Memo 117**, s.3.

Baş (baş, önde olan) + kurt (Başkurt lehçelerinde "arı") = baş arı. Başkurtların balcılıkla uğraşmalarıyla ilgilidir,

Başgird 8. yüzyılın sonunda 9. yüzyılın başında, Başkurt'ların şimdiki yerleşimlerin güney taraflarında yaşayan, 2000 atlı askerin başında olan gerçek bir şahıs adına dayandığıdır.[268]

Başkurt Türkleri ile ilgili verilen ilk tarihi bilgiler Batlamyus'a aittir. Buna göre Başkurtlar 2. ve hatta 1. yüzyıllardan itibaren şimdiki ülkelerinde ve bu ülkenin batı ve güney taraflarında varlık sürdürmüş bir kavimdir.

Z. V. Togan, Başkurtların tarihi ile ilgili bilgieri *"Ayrıca, İran destanlarında ve batı kaynaklarında bilinen Vaşgirt, Tirmiz yakınındaki Başkurt dağı ve Pamir'in Çıtral tarafındaki Başkurt gibi coğrafi isimler, eski Bulgarlar gibi, Başkurtların da en eski çağlarda, Türkistan'ın güneybatı bölgesinde yaşamış olduklarına delâlet edebilir. Türk rivayetlerinin en eskisi olan Oğuz Destanı'nda Başkurtlar, İdil havzasına yakın ve Bulgarlarla sınırdaş dağlık bir ülkede yaşayan; kuvvetli, cesur ve güzide bir halk olmaları hasebiyle hiçbir güce boyun eğmeyen bir kavim sıfatıyla zikredilmiştir."*[269] diye kaydetmiştir.

M.S. 7. yüzyılın sonları ve 8. yüzyılda Bulgar Türkleri Hazar Denizi'nin kuzey doğusundaki bozkırlarda yaşamıştır. Hazarların baskısı nedeniyle İdil boylarına hareket ettikleri düşünülen Bulgarlar, Sarmat ve Alan kabilelerini de içlerine alarak, Bulgar devletinin temelini atmıştır. Bulgar halkı M.S. 10. yüzyılda İslam dinini tercih etmiş ve böylece yazıya kavuşmuştur. Başkurt Türkleri ile ilgili ilk tarihi kayıtların bu döneme ait olduğu sanılmaktadır.[270]

---

[268] Rozaliya DAVLETBAKOVA," Başkurt Milli Şairi Nazar Necmi (Hayatı-Eserleri Edebî Kişiliği), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, İzmir, 2006, s. III.
[269] Zeki Velidi TOGAN, **Başkurtların Tarihi**, Türksoy Yayınları, Ankara, 2003, s. 3.
[270] TOGAN, a.g.e., s.3-8.

Başkurtların bir boy haline gelmesinde, Türk göçebe kabileleri önemli rol oynamıştır. Göçebe Türk kabileleri dördüncü yüzyıldan itibaren, sürekli olarak Güney Ural topraklarından geçerek, burada yaşayan Fin-Ugor ve hayvancılıkla uğraşıp Farsça konuşan kabilelerle karışarak, Başkurt etnosunun oluşumunda çok önemli bir rol oynamışlardır. Daha sonra, 8.-10. yüzyıllarda Güney Ural bölgesinde Peçenek-Oğuz hareketleri de Başkurtların içinde ciddi izler bırakmıştır. Başkutların kendilerini "Başkurd" adıyla anması da, bu dönemde gerçekleşmiştir.[271]

10. yüzyılda Oğuzların batıya kaymaları ile bölgedeki nüfusun azalmasından yararlanan Başkurt Türkleri, Hive'ye kadar inmiştir. Burada bir süre Karakalpakların idaresi altında kalan Başkurt Türkleri, Moğol istilasından sonra Altın Ordu Devleti'ne bağlı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Daha sonra Başkurt Türkleri, Kazan Türkleri ile birlikte hareket ederek Ruslara karşı mücadele etmeye başlamıştır. 1552'de Kazan'ı, 1556'da Astarhan'ı işgal eden Ruslar, bundan sonra Başkurt Türklerinin üzerine yürümüştür. Başka halklardan umdukları yardımları görmeyen Başkurtlar, onların dinine, yurduna karışmama, yerleşmelerine korumaya, işgalcilerden kurtarmaya vaat edip, ümitlendirip fermanlar çıkaran Rus Çarlığı'na katılmayı gönüllü kabul etmiştir.[272]

Başlarda sözlerinde duran Ruslar daha sonra sözlerinden caymaya başlamışlardır. Rusya, 1558 yılından başlayarak Başkurt ve Nogay uluslarına müdahale etmeye başlamışlardır.[273]

Rusların egemenliğine boyun eğmek zorunda kalan Başkurt Türkleri, gördükleri zulme daha fazla tahammül edememiştir. 1661 ve 1765 yıllarında gelişen isyanlarda Başkurt tarihi en kanlı dönemlerini yaşamıştır. Bolşevik İhtilali'ni değerlendirmek isteyen Başkurt Türkleri, A. Zeki Velidi Togan

[271] DAVLETBAKOVA, a.g.e., s. IV.
[272] "Başkurt Edebiyatı, "**Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi,** C.29, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları., Ankara, 2002, s. 2.
[273] TOGAN, a.g.e., s.18.

liderliğinde bağımsızlık için birleşmiş, önce bağımsız İdil-Ural Tatar Devleti'ni kurmak üzere Kazan Türkleri ile anlaşmaya çalışan Başkurt Türkleri, anlaşma sağlanamayınca Kazak Türkleri ile birleşmeye çalışmıştır. Bu teşebbüs de başarısızlıkla sonuçlanınca, Başkurt Türkleri A. Zeki Velidi Togan önderliğinde 1919'da Başkurt Otonom Cumhuriyetini kurmuştur. Ancak bir süre sonra Kızıl Ordu, Başkurt Türklerinin bu hareketini kanlı bir şekilde bastırmıştır.[274]

Başkurtlar, mücadeleyi bırakmamış, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, 15 Ekim 1990 tarihinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. [275]Rusya Federasyonu, Başkurtların bağımsızlığını kabul etmemiş, Rus baskısı üzerine büyük bir mücadele başlamış, 1991 Ekiminde Başkurt gençleri parlamentodaki Rus bayrağını indirerek, yerine Başkurt bayrağını asmıştır. Bu gelişmeler üzerine, 14 Ekim 1991 tarihinde, Başkurdistan'a "Özerk Cumhuriyet" statüsü tanınmıştır.

2.1.2.2. ANAYURT; BAŞKURT YURDU

Avrupa'yı Asya'dan ayıran ve birleştiren dağa Ural adı verilmiştir. Eskiden Ural dediklerinde, Başkurt, Başkurt dediklerinde, Ural'ın göz önüne geldiği rivayet olunmaktadır. Başkurt "Atam da, sen Ural, anam da, sen." diye seslenerek Ural'ı kutsal vatan olarak kabul etmiştir.[276]

Yüzölçümü, 143,6 bin km2 (Rusya Federasyonu toplam yüzölçümü içerisinde % 0,8) olan Başkurdistan Cumhuriyeti güney Uralların büyük bir kısmında ve buna bitişik Başkurt ön-Urallar vadileriyle Başkurt Ural-ötesindeki vadilerinde yerleşiktir. Kuzeyde Perm ve Sverdlovsk bölgeleriyle, doğuda ise Çelyabinsk bölgesiyle, güney-doğu, güney ve güney-batıda Orenburg

[274] Selim KARAHASANOĞLU, "Başkurtların Tarihi", **Toplumsal Tarih**, Eylül 2004, s. 106-108.
[275] Başkurdistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://www.bashkortostan.ru/en/bashkortostan/history/ (İndirme Tarihi 15 Nisan 2009)

[276] "Başkurt Edebiyatı ", **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi,** s.1.

bölgesiyle, batıda Tataristan Cumhuriyeti'yle, kuzey-batıda da Udmurtya Cumhuriyeti'yle ortak sınırlara sahiptir. Kuzeyden güneye kadar ülkenin uzunluğu 550 km olup batıdan doğuya genişliği de 430 km'dir. [277]

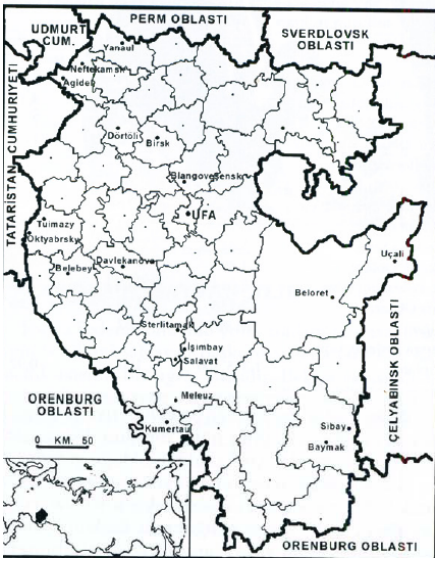
Başkurdistan Cumhuriyeti, Güney Urallardan batıya doğru Belaya ve Kama nehirlerine kadar uzanmaktadır. Güney Urallar'ın en yüksek doruğu olan Yamantau Dağı'ndan batıya ve güneye doğru gidildikçe, yükseklik azalmaktadır. Ormanlarla kaplı dağlar yerlerini, genellikle yaprak döken ağaçlardan oluşan yeşilliklerle bezeli bir bozkıra ve Belaya ırmağının geçtiği ovalara bırakmaktadır.[278]

Başkurdistan Cumhuriyeti , Başkurt (Güney) Ural, Ön-Ural ve Ural-Ardı olmak üzere üç doğa bölgesine ayrılmaktadır. Ormanlarla kaplı Başkurt Uralı, engin dağlık ülkesidir. Güney Ural dağları oldukça yüksektir. En önemli yükseklikler: Yaman-Tau (1640 m) ve İremel (1584 m.) Başkurt dağlarında dünya çapında tanınan ilkel insanın tasvir edildiği kaya resimlerinin bulunduğu Şulgantaş, Kutuk-Sumgan, Salavat, Muradım, Aksin (buzlu) mağaraları yer almaktadır. Başkurdistan'da en büyük akarsular Volga, Ural ve Ob nehirlerinin kolları olan Akidil (1430 km), Karaidil (918 km), Dema (556 km), Ay (549 km) ırmaklarıdır. İnzer, Nuguş, Büyük Kizil, Sakmar, Aşkadar, Urşak, Tanıp, Zilim vs. ırmaklar da büyük su kaynaklarındandır. 800'den fazla göl bulunan Başkurt ülkesinde en büyük gölleri: Aslıköl, Kandraköl, Karagaydı, Yaktıköl, Uzunköl, Surtandı, Çevbarköl, Karabalıktı, Ataudı, Yauköl, Talkas'tır.[279] Ülkenin nemli kara iklimi Sibirya'dan gelen soğuk hava kütlelerinden oldukça etkilenmektedir. Başkurdistan'ın ortalama sıcaklığı 0,3 ve 2,8 dereceler arasında değişmektedir. Aynı zamanda kışın eksi 45 derece yazın ise 36 derece sıcaklık

[277] Başkurdistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://www.bashkortostan.ru/en/bashkortostan/nature/ (indirme Tarihi 5 Mayıs 2009)
[278] http://www.nihalatsiz.org/baskurdistan.html (indirme Tarihi 5 Mayıs 2009)
[279] Timur B. DAVLETOV, "Urallar Eteğindeki Ülke Başkurtistan" http://www.turansam.org/makale.php?id=186 (İndirme Tarihi 5 Mayıs 2009)

görülebilmektedir. Yıllık toplam yağış miktarı bozkırlarda 300-500 mm dağlarda 400-700 mm arasında değişmektedir.[280]

Harita 3 Başkurdistan Cumhuriyeti İdari Bölümleri

Kaynak. Ali YİĞİT," Başkurdistan", Türkler, C.20 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002. s.89

2.1.2.3. AZINLIĞIN HAKİMİYET BULDUĞU TOPRAKLAR

Başkurt Cumhuriyeti etnik yapı itibariyle Rusya Federasyonu içinde benzeri olmayan ilginç bir örnek teşkil etmektedir, çünkü bu heterojen etnik yapılı Cumhuriyette Başkurtlar azınlıkta olup ülke nüfusunun %30'unu oluştururken, Ruslar %36'sını ve Tatarlar da %24'ünü oluşturmaktadırlar.[281]

Bugün 4,1 milyon nüfusu bulunan Başkurdistan'da nüfusun % 57,2'sini çeşitli Türk toplulukları oluşturur. Ancak Başkurtlar kendi ülkelerinde hep azınlık olarak yaşamışlardır. 1926 nüfus sayımında ülke nüfusunun % 23,5'ini oluşturan

[280] Ali YİĞİT," Başkurdistan", **Türkler**, C.20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002. s. 88.
[281] ATASOY, a.g.m., s.110.

Başkurtlar, 2002 sayımında ancak % 30'unu oluşturabilmektedirler. Buna karşılık Ruslar % 36'sını, Tatarlar da % 24'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 2 Başkurdistan'da Etnik Nüfus Değişimleri

Topluluk	1926	%	1959	%	1970	%	1979	%	1989	%
Rus	1.064.707	39,9	1.416.805	42,4	1.546.304	40,5	1.547.893	40,3	1.548.291	39,3
Tatar	621.121	23,3	768.566	23,0	944.507	24,7	940.446	24,5	1.120.702	28,4
Başkurt	625.845	23,5	737.711	22,1	892.248	23,4	935.880	24,3	863.808	21,9
Çuvaş	84.886	3,2	109.970	3,3	126.638	3,3	122.344	3,2	118.509	3,0
Ukraynalı	76.710	2,9	83.594	2,5	76.005	2,0	75.571	2,0	74.990	1,9
Diğerleri	192.077	7,2	223.621	6,7	232.373	6,1	222.146	5,7	216.813	5,5
TOPLAM	2.665.346	100	3.340.267	100	3.818.075	100	3.844.280	100	3.943.113	100

Kaynak. Ali YİĞİT," Başkurdistan", Türkler, C.20 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002. s.90

1926'da 1.065.000 olan Rus nüfus 2.Dünya Savaşı sonrasında bölgeye kaydırılan sanayi tesisleri nedeniyle artarak 1959 sayımında 1.417.000'e, 1970 sayımında da 1.546.000'e yükselmiştir. Sovyetler Birliği dağılana kadar bu miktar korunmakla birlikte oran olarak azalmış, ancak son 15 yıl içerisinde 60 bin kadar azalarak 2002'de 1.490.000'e gerilemiştir. [282]

1926'da 620 bin kadar olan Tatar nüfus 1989'da 1.120.000'e kadar yükselmiş ancak son dönemde azalarak 2002'de 990 bine düşmüştür. Bu ülkede toplam nüfusun % 90'ını oluşturan bu üç topluluktan başka 120 bin kadar Çuvaş ve 100 bin kadar Mari olmak üzere Ukraynalı, Mordva, Umdurt ve Belarus gibi diğer azınlıklar da yer almaktadır.

2002 nüfus sayımına göre, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Başkurtların sayısı 1.763.000 kadardır. Bunun % 73'ü kendi ülkelerinde, % 10'u Çelyabinsk'te, % 3'ü Orenburg'da % 2,4'ü Perm'de % 2,2'si Sverdlovsk'da ve

[282] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 201.

‰ 9'u da Tataristan'da, yani toplam Başkurt nüfusun % 95'i İdil-Ural bölgesinde yaşamaktadır. [283]

1989-2002 sayımı arasında Kuzey komşuları ile Sibirya eyaletlerindeki Başkurt nüfusta azalma, ülkedeki Başkurt nüfusta da artma görülmektedir. İki sayım arasında görülen 300 binden fazla nüfus artışını sadece göç ile açıklamak mümkün değildir. Bu kadar artış ancak kimlik beyanındaki değişme ile açıklanabilir. Başkurtların bir kısmı daha önce kendisini Tatar olarak beyan ederken, son dönemde bu durumda bir değişme olmuş, Başkurt kimliği benimsenmeye başlanmıştır.[284]

Başkurdistan'da kilometrekareye 28 kişi düşmektedir. Dağ ve platoların geniş bir alan kapladığı güney ve güneydoğu bölümünde nüfus yoğunluğu daha azdır. Nüfus yoğunluğu Belaya ırmağının kenarına sıralanmış şehir ve sanayi bölgelerinde artmaktadır. Ülke nüfusunun 2/3 bu ırmak ve kollarının kıyılarında bulunan yerleşim birimlerinde yaşamaktadır. Kırsal nüfusun yaşadığı bölümlerde Başkurt nüfusu %40'lar oranındayken şehirlerde bu oran % 10'lara düşmektedir.[285]

Başkurdistan'da BM İnsani Gelişmişlik Raporuna göre 2000 yılı itibariyle ortalama yaş ömrü 66,8' yıldır.[286]

2002 nüfus sayımı sonuçları Tatar, Başkurt ve Çuvaşların sıklıkla yaşadığı Povolje bölgesinde Sovyetler Birliği döneminin aksine nüfusun azaldığını göstermektedir. Başkurdistanlı akademisyen Hasanov bunu

[283] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls
[284] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 201.
[285] YİĞİT, "Başkurdistan", s.90,91.
[286] ZUBAREVICH, a.g.e., s.80.

Başkurdistan'daki çalışabilir yaştaki (20-55) erkek nüfusta görülen yüksek ölüm artışına bağlamaktadır.[287]

2.1.2.4. AYRICALIKLI BİR FEDERAL YAPI

1990 yılına gelindiğinde Başkurdistan'da Meclis Başkanlığı ve daha sonra Başkanlık için sıkı çekişmelerin yaşandığı bir seçim yapılmıştır. Bu seçimde, Başkurdistan Yüksek Şurası çok partili sisteme dayanan yeni bir meclis oluşturmuş ve bu seçim sonrasında, Murtaza Rahimov iktidara gelmiştir. 1990'da Sovyetler Birliği'nin çöküşü, birçok demokratik reformların başlamasına neden olmuştur. 11 Ekim 1990'da egemenliğini ilan eden Başkurdistan'ın deklarasyonu 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm ekonomik bağımsızlığı, ikinci bölüm, etnik yapıyı ve Başkurtların etnik self determinasyon hakkını, üçüncü bölüm ise insan haklarını, kanunları, demokrasi ve kuvvetlerin ayrılığını belirtmektedir.[288]

1992'de, Rusya'nın Tataristan ve Çeçenistan dışındaki bütün eski otonom cumhuriyetleri, Moskova'da Federal Anlaşma imzalamıştır. Murtaza Rahimov, bu anlaşmayı, Rusya'nın otonomi ve geniş çaplı birçok yetki tanıması şartıyla imzalamıştır. Bu şartlar, Federal Anlaşmaya özel bir ek ile onaylanarak Boris Yeltsin ve Murtaza Rahimov tarafından imzalanmıştır. Başkurdistan Federal Anlaşmada ek olan tek cumhuriyettir.[289]

Federal anlaşmada ekonomik, ilişkiler, tarım, endüstri, uluslar arası ekonomik ilişkiler, petrol ve enerji, askeri endüstri gibi hususlar ele alınmıştır.[290]

---

[287] Fırat PURTAŞ, "Rusya'nın Demografik Krizi Ve Rusya Türklerine Etkileri", **Türk Dünyasının Problemeleri ve Çözüm Önerileri**, Der. Necdet ÖZTÜRK, Ali SATAN, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2007, s.337.
[288] OBYDENKOVA, a.g.m., s.33.
[289] OBYDENKOVA, a.g.m., s.24.
[290] OBYDENKOVA, a.g.m., s.33.

Aralık 1993'te parlamento, cumhuriyetin egemen bir devlet ve bütün doğal kaynaklarının Başkurdistan halkına ait olduğunu vurgulayan bir anayasayı kabul etmiştir. 1990'larda bütün Rus İmparatorluğunda olduğu gibi, Başkurt Türklerinde de milli uyanış yeniden başlamıştır. Başta *Ural* olmak üzere milli cemiyetler kurulmuştur. Çeşitli toplantılarda Başkurt nüfusu üzerinde sıkça durulmaktadır. Diğer taraftan Ruslar tarafından provoke edilen Tatar-Başkurt kışkırtması gelecek açısından tehlikeli arz etmektedir. Başkurtlar her ne kadar birtakım faaliyetler içerisine de girseler, şu anda Rusya'dan kopma riskini göze alamamaktadırlar[291].

Rusya Federasyonu'nda asimetrik federal yapı anayasalarda kendini göstermektedir. Örneğin, 1994'te kabul edilen Başkurdistan Anayasası'nın 69. maddesi "Cumhuriyet, Başkurt halkının kendi kaderini tayin hakkını ve bağımsızlığını gerçekleştirmek üzere kurulmuştur." demektedir.[292] Yine aynı Anayasa'ya göre Rusya ile Başkurdistan arsındaki ilişki olağan federal merkez - federe birim ilişkisinden ziyade "anlaşma"ya dayalı ayrıcalıklı bir ilişkidir.

Başkurtlar cumhuriyette etnik olarak çoğunluğu oluşturmasa da Başkanın Başkurtçayı bilmesi gerektiğini yasalarına sokabilmiştir. Bunun yanı sıra Hükümetteki 33 bakanlığın 16'sının da etnik Başkurtlarda kalmasını sağlamıştır.[293]

Sıralamada Ruslar ve Tatarların ardından üçüncü etnik gurup oldukları halde Başkurtlar 5 Mart 1995 Başkurdistan yüksek yasama organı "Devlet Meclisi - Kurultay" seçimleri sonucunda, Temsilciler Meclisi'nde 60 (%41,1), yasama Meclisi'nde 19 (%55,8) milletvekilliği elde etmiştir.[294]

---

[291] V. TODRES, "Başkurdistan'ın Adım Adım Egemenlik Arayışı", Çev. O.Bekar, **Yeni Forum**, 16/314, Ankara,1995, s.37-39.
[292] DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki", s.13.
[293] GORENBURG, "Regional Separatism in Russia", s. 254,255.
[294] DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki", s.7.

11 Mayıs 2000'de, Rusya Başkanı Vladimir Putin, Başkurdistan Devlet meclisi sözcüsü Konstantin Tolkaçev'e gönderdiği mektupta parlamentonun Cumhuriyet anayasası ve federal kanunlar ile uyumlu hâle getirilmesini önermiştir. 3 Kasım 2000'de Başkurdistan Devlet Meclisi "Başkurdistan Cumhuriyet Anayasasında Tadilata Giriş" başlıklı bir kanun çıkarmıştır. Bu kanun, anayasada yapılan yüzden fazla değişikliğin ilânını kararlaştırmıştır.[295]

Putin'in federal reformlarının başladığı 2001 yılının sonunda Başkurdistan kanunlarının %72'si federal normlarla çelişmektedir. Putin'in Cumhuriyet anayasası ve federal kanunlar ile uyumlu hâle getirilmesini talep etmesinin asıl sebebini teşkil etmiştir.[296]

Putin'in iktidara gelmesiyle beraber Başkurdistan'da başlayan değişim 2003 yılında Komşu Orenburg Oblast'ı ile federal bütçeye aktardıkları payın eşitlenmesine kadar sürmüştür. Öyle ki Başbakan R.Baidavletov 2005 yılı bütçesini değerlendirirken " ilk defa bütçede böyle bir açık" gördüğünü ifade etmiştir.[297]

2003 yılında kabul edilen, "Rusya Federasyonu'nu Teşkil Eden Bölgelerin Yasama ve İcra Organlarının Oluşturulma İlkeleri" yasası ile o döneme kadar federal merkezle bölgeler arasında yürürlükte bulunan tüm yetki paylaşım anlaşmalarının iki yıl içinde yeniden onaylanmasını öngörmüştür. Başkurdistan makamları yeni bir anlaşma imzalamaya hazır olduklarını ilan etmiştir. Eylül 2005'te de Başkurdistan Parlamentosu, Vladimir Putin'den, Başkurdistan'ın gönüllü olarak Rusya'yla birleşmesinin 450. yıldönümünün kutlanacağı 2007'de söz konusu anlaşmanın imzalanması için yardımcı olması talebinde bulunmuştur. Daha sonra, Başkurdistan makamları, federal

[295] Ildus G. ILISHEV, "Sovyetler Birliği'nden Sonra Başkurdistan ve Rusya" ,**Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları., C. 20, Ankara, 2002, s. 69.
[296] ALEXANDER, "Federal Reforms in Russia: Putin's Challenge to the Republics", s. 28.
[297] Ildar GABDRAFIKOV , Henry E. HALE, " Bashkortostan's Democratic Moment? Patronal Presidentialism, Regional Regime Change, and Identity in Russia", s. 87.

bürokratların da yardımıyla yeni bir anlaşma metni hazırlamak üzere bir çalışma grubu kurmuştur.

Rusya'da tüm yetkilerin federal merkeze bağlı olmasından sıkıntı duyan Başkurdistan, günümüzde gerçek federalizm sistemine geçilmesini talep etmektedir. Diğer taraftan, federal bütçeye devamlı olarak gelir sağlayan ülkenin kendi bütçesinin sürekli açık vermesi nedeniyle, anlaşmada Moskova ile Ufa arasında bütçe alanındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gerektiği hususuna da yer verilmektedir.[298]

Bugün Başkurdistan'da tüm idari birimler (rayonlar, şehirler vb.) anayasal olarak eşit haklara sahiptir.

İdari yapı olarak 54 idarî rayona (bölge), 21 şehre, 953 Sovyet tipi kasabaya ve 4513 kırsal yerleşim birimine ayrılmıştır. Başlıca büyük şehirler başta nüfusun yaklaşık dörtte birinin yaşadığı Ufa olmak üzere Sterlitamak, Salavat, Neftekamks, Okyabrsky'dir.[299]

Nüfusun yarısı ve daha fazlasını Başkurtların oluşturdukları rayonların sayısı yalnızca on üçtür.[300]

Yasama, yürütme ve yargının kuvvetler ayrılığı prensibine bağlı olan Başkurdistan'ın en yüksek temsil organı, Cumhuriyet Meclisidir. Meclis Başkurdistan'da Kurultay olarak adlandırılmaktadır. 120 temsilcinin olduğu meclis seçimleri 5 yılda bir yapılmaktadır. [301]

---

298 Naciye SARAÇ**,** "Başkortostan da Yetki Paylaşım Anlaşması İmzalamak İstiyor", Azerbaycan Stratejik Araştırma Merkezi
http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=260

299 YİĞİT," Başkurdistan", s.89.

300 Bekir DEMİR,"Başkurdistan Cumhuriyetinde Millî Dil ve Devlet Dili Problemi", **Bilig, Yaz 2004, Sayı 30**, s. 41.

301 Başkurdistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi
www.bashkortostan.ru/en/bashkortostan/politicalsystem/ (İndirme Tarihi 15 Nisan 2009)

2.1.2.5. KÜLTÜR ZENGİNLİĞİNİN VE EĞİTİMİN ÖNEMİNİ KAVRAYAN BAŞKURDİSTAN

Başkurtlar, günümüzde kendi Özerk Cumhuriyetleri ile komşu özerk cumhuriyetler de yaşamaktadır. Sayıları yaklaşık bir milyon iki yüz elli bin civarında olan Başkurtlar, Başkurtçanın yanı sıra ana dil olarak Tatarcayı da kullanmaktadırlar. Kuzeybatı Türk Dili grubu içinde yer alan Başkurtça, Kazan (Volga) Tatarcasın dan, Çulum Tatarcasın dan ve Kazakçadan etkilendiği gibi komşuluğunda bulunduğu Hanti, Udmurt, Komi, Mari gibi Fin-Ugor dillerinden de etkilenmiş bir dildir. Hatta Ostiyak sözcüğünün Kazak ve Kırgızların Başkurtları nitelendirmek için kullandıkları bir sözcük olduğu da bilinmektedir.

Başkurtça bu kadar farklı ve çok sayıda dilin etkisinde kalan bir dil olmasına rağmen, Türk ve Fin-Ugor dilleri içinde bulunduğu tarihsel coğrafyasını pek değiştirmemiş olan ender dillerden bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Kalmuklar, Mişerler, Macarlar ile tarihsel bağları bulunan ve Kıpçak kolunda yer alan bu dilin üç ana ağzı bulunmaktadır.[302]

Başkurtlar da geçiş dönemi esnasında Tataristan örneğinde olduğu gibi birlik cumhuriyeti statüsü talebinde bulunmuş ancak demografik yapı yüzünden dil konusunda Tataristan kadar ısrarcı olamamıştır.[303]

Ancak Başkurtlar da Tataristan'la hemen hemen aynı aşamalardan geçmiştir. Dil ve eğitime önem verilerek, Başkurtların iş imkânlarında artış yaşamış ve böylece Başkurt kültürünün kamuda daha çok yer alması sağlanmıştır.[304]

---

[302] GÜNGÖRMÜŞ, "Tarihsel ve Çağdaş Türk ve Fin-Ugor Dil Alanları", s.107.
[303] GORENBURG, "Regional Separatism in Russia", s. 253.
[304] GORENBURG, agm., s. 263.

Başkurdistan'da 1993'ten itibaren okulların 1-9 arasındaki sınıflarda Başkurtça öğretimine başlanmıştır. Aynı zamanda Tataristan'da Tatarca, Başkurdistan'da Başkurtça yüksek öğrenimin sosyal bilim dallarında kullanılmaya başlanmıştır.[305]

Çok milletli bir devlette yürütülen dil politikasının temel sorunu, millî dillerden birinin ya da birkaçının devlet dili veya resmî dil statüsünde seçimidir. Bu seçimde, her şeyden önce, devlette o dili konuşan gurubun sayısı, siyasi, ekonomik ve sosyal durumu etkili olmaktadır. Bu gün Başkurdistan'ın resmî devlet dili Başkurtça ve Rusçadır. Fiilen Başkurtça-Rusça iki dilliliği ağır basmakla beraber, özellikle köylerde Başkurt-Tatarca-Rusça üç dilliliği yaygındır.

Bu bağlamda, Başkurtça ve Rusça ile beraber Tatarcaya da resmî dil statüsü verilmesi gündemde yer almaktadır. Başkurtların hem Tataristan'da ve hem de Başkurdistan'da Tatarlar tarafından asimile edildiklerini savunan Başkurt millî hareketlerinin temsilcileri, hem Tatarcaya resmî dil statüsü verilmesine karşı çıkmış, hem de bu konudaki kararsız tutumundan dolayı Cumhurbaşkanı M. Rahimov'u eleştirmiştir. Millî-Kültürel Merkez "Ak Tirma" Başkan Yardımcısı R. Sultanov'un, demeci, bu durumu en açık biçimde özetlemiştir: "Biz burada üçüncü devlet dili kabul edemeyiz ve Tataristan'ın şubesi olamayız".[306]

Başkurdistan'daki çabalar Başkurtça eğitim verilen okullardaki öğrenci sayısında yaklaşık 20.000 artış getirmiştir, bu da %6 artışa denk gelmektedir.

2007 yılında Başkurdistan'daki her seviyedeki okulda toplam 900.000 öğrenci eğitim görmüş, aynı dönem içerisinde eğitim ve öğretimde 190 bin öğretmen görev almıştır.

[305] DEMİR,"Başkurdistan Cumhuriyetinde Millî Dil ve Devlet Dili Problemi", s. 41.
[306] DEMİR, a.g.e., s.42,43.

Başkurdistan'da 12 devlet üniversitesinde 18 branşta eğitim verilmektedir. Devlet üniversitelerinin yanı sıra 4 özel üniversitede 8 dalda eğitim verilmektedir. Yüksek öğrenimde 169.500 öğrenci eğitim ve öğretim almaktadır.[307]

5.-8. yüzyıllarda Başkurtların, diğer Türklerden ayrılıp, Ural'da yerleşmesi, dillerinde, folklorlarında kendilerine has özelliklerini saklamalarına imkân vermiştir. Fakat Gök Tanrı dinine inanma, sonunda (5.-8. yüzyıl) İslâm'ı kabul etmeleri onları diğer Türklere yakınlaştırmıştır.

Bugün Başkurdistan'ın başkenti olan Ufa 8. yüzyıldan itibaren Rusya'nın Avrupa bölümündeki Türklerin dini merkezi olmuştur. 2. Katerina tarafından 1789'da kurulan müftülük 1943 yılında tekrar organize edilmiştir. Kısa süre öncesine kadar Ufa "Sovyetler Birliği Avrupa bölümü ve Sibirya Müslümanlarının Ruhani İdare"sinin merkezi olma görevini yürütmüştür.[308]

2.1.2.6. ENERJİYE DAYALI BAŞKURDİSTAN EKONOMİSİ

Başkurdistan, Rusya Federasyonu içinde ekonomik üretim değeri büyüklüğü bakımından 9. sırada yer almaktadır. Ülke ekonomisinin temeli petro-kimya ve makine yapım endüstrisi ile tarıma dayanmaktadır. Toplam sanayi üretimi bakımından 7., tarımsal üretim bakımından ise 3. sırada bulunmaktadır.[309]

Başkurdistan ekonomisi başta petrol çıkarılması ve işlenmesi olmak üzere ağır sanayi temellidir. Başkurdistan'ın doğusunda kömür madenleri ve tarımda ekonomide önemli bir yer tutmaktadır.[310]

---

[307] Başkurdistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://www.bashkortostan.ru/en/society/ (indirme tarihi 15 Nisan 2009)
[308] DEVLET, Studies In the Politics, s. 132.
[309] YİĞİT," Başkurdistan", s. 91.
[310] GORENBURG, "Regional Separatism in Russia", s. 247.

Bölgenin sanayisinin yarısından fazlası Ufa şehrinde yer almakta olup, ekonomisinde Sovyet döneminden kalmış olan petrol işleme sanayisinin önemi büyüktür. Rafineriler ve petrokimya fabrikaları ekonomiyi ayakta tutmaktadır.

Güneyde Vogagrad'dan kuzeyde Perm'e kadar yaklaşık 1000 km uzunluğunda ve 300-400 km genişliğinde büyük bir petrol ve doğalgaz bölgesi yer almaktadır ki, 1932'de bulunan bu bölgeye İkinci Bakü havzası denilmektedir. Ülkenin kuzeybatı, batı ve güneyinde İşimbay yakınlarında önemli petrol rezervleri bulunmaktadır. Başkurdistan'ın toplam petrol rezervi 400 milyon ton olarak tahmin edilmekte ve yılda 20 milyon ton petrol üretilmektedir. 55 milyon ton tahmin edilen doğalgaz yataklarından da yılda 400 milyon m^3 üretim yapılmaktadır.[311]

Başkurdistan aynı zamanda doğal gaz boru hatlarına sahiptir. Rusya Federasyonu toplam petrol boru hatlarının % 32'si ve doğalgaz boru hatlarının % 16'sı ülke topraklarında yer alan Başkurdistan'dan, İşimbay-Ufa'dan petrol boru hatları, İşimbay-Magnitogorsk'tan ise doğalgaz boru hatları geçmektedir.

Ufa, Sterlitamak, İsinbay, Kumertau, Karmavoua'da ise büyük enerji santralleri bulunmaktadır. Ayrıca imalat sanayi gelişmiş olup demir çelik, kömür, elektrik, şeker, kereste, pamuklu ve yünlü dokuma ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Uçak imalatı, gübre, deri, tütün, gemi inşa, demir ve karayolu taşıtları yapılmaktadır.[312]

Başkurdistan, bol miktarda petrol ve doğalgaz çıkaran ve işleyen bir ülkedir. Ülke sanayinin % 33'ü bu alandadır. En önemli sanayi kuruluşları petrol

[311] YİĞİT," Başkurdistan", s.92.
[312] Neslihan ADANALI, "Rusya'nın Yabancı Yatırım Merkezi: Başkortostan Cumhuriyeti", **Yeni Ufuklar**, s. 2.
http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/C9FE3FBD-596D-4427-BE6C-DDFAF41E6459/8021/Baskort.pdf (indirme Tarihi 01 Mayıs 2009)

üretme, arıtma ve işleme tesisleridir. Aynı zamanda Bağımsız Devletler Topluluğu'nun da en önemli rafinerilerinden olan Ufa, İşimbay ve Salavat'taki ana rafineriler bir boru hattıyla bölgenin ve Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin petrol yataklarına bağlıdır. Ülke sanayi içinde % 20'lik paya sahip olan kimya sanayi, petrol ve gazdan elde edilen yan ürünlerden yararlanır. Önemli kimya sanayi tesisleri Ufa, Sterlitamak, Salavat ve Meleuz'da yer almaktadır.

Ülkede demir-çelik, bakır, altın, manganez, krom, boksit, kereste ve gıda ürünleri sanayileri de gelişmiştir. Ülke sanayinin % 13'ünü oluşturan makine yapım sanayi de önemli bir yere sahiptir. Ülkede bu alanda 25 branşta 130 firma bulunmaktadır. Başkent Ufa'da daha çok otomotiv sanayi, Sterlitamak'ta makine ve boru hattı üretimi, Neftekamsk'ta araç donanımları sanayi, Sterlitamak'ta makine ve boru hattı üretimi, Neftekamsk'ta araç donanımları sanayi, Beloret ve Tiriyant'ta da demir-çelik ve diğer metalürji işletmeleri yer almaktadır. Başkurdistan'daki makine yapım sanayinde; makine takımları, petrol ve madencilik donanımı, uçak motoru, helikopter, tarım makineleri, kar traktörleri, motor aygıtları, elektrik kabloları, telefon ve daktilo yapımında kullanılan çelik kablo, tel ve levha üretilmektedir.[313]

Başkurdistan'ın ticaret ortakları arasında 91 ülke bulunmakta olup, 11 tanesi ise BDT ülkeleri arasındandır. Ticaretinde ilk 10 ülke arasına giren İngiltere, İsviçre, Hollanda, Kazakistan, İtalya, Macaristan, Almanya, Panama, Bahama Adaları ve Çin ticaret hacminin % 67.6'sını oluşturmuştur. 2005 yılında ithalat yapılan ülkeler içinde BDT ülkelerinden ithalat % 42 oranında artmıştır.

2007 yılı verilerine göre Başkurdistan'ın dış ticaret hacmi 7,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu hacmin 6,7 milyar dolarını ihracat, yaklaşık 800 milyon dolarlık kısmını ise ithalat oluşturmaktadır.[314]

---

[313] YİĞİT," Başkurdistan", s. 92.
[314] Başkurdistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi
http://www.bashkortostan.ru/en/economy/ (indirme tarihi 15 Nisan 2009)

2000 yıllarında Başkurdistan'da yoksulluk oranı gelişmiş sanayi ve petrol gelirlerine karşın %33-35 aralığında yer almıştır. 2003 yılında % 20'lere gerileyen yoksulluk oranı 2005 yılında %15-16 olarak gerçekleşmiştir.[315]

Birleşmiş Milletlerin 2004 yılı verilerine göre Rusya Federasyonu'nda kişi başına düşen gelir 9922 dolarken Başkurdistan'da bu gelir 9664 dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.1.2.7. ETNİK ÇATIŞMALAR VE AYRILIKÇI HAREKETLER

Başkurdistan sınırlara dayalı bağımsızlıktan ziyade hep ekonomik bağımsızlık için mücadele etmiştir. Öyle ki Başkan Rahimov Sovyetler Birliğinin çökmesinden hemen sonra petrol kotalarının %15'den %30'a çıkarılmasını talep etmiştir.[316] Bu tavrını federal anlaşmayı imzalarken de sürdürmüş ve anlaşmaya ek koydurmayı başarmıştır.

Putin'in iktidara gelmesiyle beraber Başkurdistan üzerinde vergilere ilişkin baskıları hissetmeye başlamıştır. Öyle ki % 18-20'lerde seyreden vergi transfer oranları 2001 yılının ilk çeyreğinde % 50 oranına çıkmıştır.[317]

Yeni vergi mevzuatı ise Cumhuriyetlerin merkeze aktaracakları vergi oranlarını %70 olarak öngörülmüştür.[318]

---

[315] Russia's Regions:Goals,Challenges,Achievements, National Human Depelopment Report Russian Federation 2006/2007, s. 41. http://www.undp.ru/nhdr2006_07eng/NHDR_Russia_2006_07eng.pdf (İndirme Tarihi 01 Eylül 2008)
[316] GORENBURG, "Regional Separatism in Russia", s. 254.
[317] James ALEXANDER, "Federal Reforms in Russia: Putin's Challenge to the Republics", s.34 http://arapaho.nsuok.edu/~alexa001/Fedreforms03.pdf
[318] SOMUNCUOĞLU, a.g.m., s. 34.

Aktarılacak vergi konusunda ileride Başkurdistan ve Moskova arasında gerginlik yaşanması muhtemel görülmektedir.[319]

2002 yılı nüfus sayımı öncesinde gündeme gelen, Başkurdistan'da yaşayan Tatarların, Başkurt olarak yazılmaya zorlanması Rusların böl ve yönet politikasının uzantısıdır. Geçmişi 1917'de dayanmakta ve Başkurt Tatar ayrışımını körüklemektedir.[320]

Diğer bir gerilim noktası ise Başkurdistan Cumhuriyetinin resmi devlet dili ile ilgilidir. Otuzdan fazla etnik gurubun yaşadığı Başkurdistan'da kanunla, belirlenmiş resmî devlet dili Başkurtça ve Rusçadır. Oysa Başkurdistan'ın üç temel etnik gurubu Ruslar, Tatarlar ve Başkurtlardır. Tatar nüfusun fazla olması Tataristan ve Başkurdistan cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerde gerilimin artmasına sebep olmaktadır.

Cumhuriyetteki 54 idarî rayonun (bölgenin) kendine özgü yapısıdır. Nüfusun yarısı ve daha fazlasını Başkurtların oluşturdukları rayonların sayısı on üçtür. 15 rayonda ise nüfusun yarısını ve daha fazlasını Tatarlar oluşturmaktadır. Ancak, Başkurdistan'ın batı ve kuzey-batısında yeralan ve Başkurtların çoğunlukta olduğu dört rayonda, birçok Başkurt Tatarcayı anadili kabul etmektedir.

Başkurdistan'daki 19 rayonda Tatar ve Tatarca konuşan nüfus üstünlüğe sahipken, sadece 10 rayonda Başkurt nüfus çoğunluğu bulunmaktadır. Tatarcanın hakim olduğu rayonlarda (6 tane) Tatarca, Başkurtçanın hakim olduğu rayonlarda ise Başkurtçanın tek resmî dil statüsüne sahip olması gerektiği ileri sürülmektedir.

---

[319] ALEXSEEV, "The Unintended Consequences of Anti-Federalist Centralization in Russia", **PONARS Policy Memo 117**, s.3.

[320]Liaisan ŞAHİN, "Rusya Federasyonu 2002 Nüfus Sayımı ve Tatar Nüfusuna Yansımaları" http://www.tawish.org/tatar/tatar-makale/10-semp-2003-tatarlar-ve-tataristan-mu/47-rusya-federasyonu-2002-nufus-sayimi-ve-tatar-nufusa-yansimalari.html (İndirme Tarihi 1 Nisan 2009)

Başkurt yetkililerden konuya ilişkin gelen cevap ise “Biz burada üçüncü devlet dili kabul edemeyiz ve Tataristan’ın şubesi olamayız” şeklindedir.[321]

2.1.3. ÇUVAŞİSTAN CUMHURİYETİ

2.1.3.1. KISACA ÇUVAŞİSTAN CUMHURİYETİ TARİHİ

Pek çok araştırmacı tarafından Bulgar dili, bugünkü Çuvaşçanın eski şekli olarak kabul edilmektedir. Bu itibarla da bugünkü Çuvaş Türklerinin ataları olarak eski Bulgar Türkleri gösterilmektedir.

Çuvaşlar ve (Volga) Bulgarların dil birliği, Tatar araştırmacısı *Hüseyin Feyzanov* (1826-1866) tarafından ortaya konmuş ve 13. yüzyıl sonuyla 14. yüzyıl başlarına ait Volga-Bulgar mezar taşlarının yardımıyla bilimsel olarak ispat edilmiştir.

Volga-Bulgar Devleti'nin Moğollar tarafından 1236'da yıkılmasından sonra, bugünkü Çuvaşların bulunduğu bölgede Altın Orda Devleti kurulmuş ve 1552'de Kazan Hanlığı'yla birlikte Rusların hükümranlığı altına girmiştir. Bulgarların Altın Orda'dan beri hemen hiçbir politik rolleri olmamıştır. Çuvaş sözü, ilk defa 1551'de görülmekle birlikte Çuvaşların kökeni ve Çuvaş kelimesinin manası henüz açıklanamamıştır.[322]

Çuvaşların 18. yüzyıla kadar bir alfabelerinin bulunmaması sebebi ile Çuvaş kelimesinin kaynağını bulmak oldukça zordur. Ancak Rusların Kazan’ı işgal etmesiyle beraber Rus kaynaklarında Çuvaş ismine rastlanmaktadır.

---

[321] DEMİR,”Başkurdistan Cumhuriyetinde Millî Dil ve Devlet Dili Problemi”, s. 43.
[322] J. BENZİNG, “Çuvaşça", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi /Journal of Turkish World Studies,Cilt: V, Sayı 2**, İzmir, 2005, s. 303.
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/benzing_cuvasca.pdf (İndirme Tarihi 5 Mayıs 2009)

Çuvaşlar 2.-3. yüzyılda Orta Asya'dan batıya doğru yapılan Türk göçleri ile (Bulgar-Suvarlar) kuzey Kafkasya'ya gelmiş ve burada yaklaşık beş yüz yıl kaldıktan sonra Arap akınları sebebiyle Povolje bölgesine göç etmek zorunda kalmıştır.[323]

Bugünkü Çuvaşların milli kimliklerini kazanmasındaki ilk adım İdil Bulgar Devleti dönemi olmuştur. Bu dönemde bölgede yaşayan çeşitli Fin-Ugor kavimlerinin Bulgar-Suvarlar'la karışarak asimile olmuştur. Bulgar Devleti'nin daha ziyade şehirlerde yaşayan halkı Müslüman olmuş, kırsal alanda ve köylerde yaşayan halkın çoğunluğu ise eski inançlarını devam ettirmiştir. Fakat bu Şamanizm İslam'ın tesiriyle değişerek İslâm'a yakınlaşmıştır. Tek Tanrı inancının yerleşmesi, cennet, cehennem, helâl, haram, kader, şeytan, peygamber ve günah gibi kavramlar İslam'ın tesiriyle Çuvaş Şamanizm'ine girmiştir. Bu Müslüman olmayan ahaliyle Bulgar Devleti'nin çeşitli mücadeleleri olmuştur. İslamiyeti kabul eden Bulgarların çoğunluğu zamanla Kıpçaklara karışarak Tatarlaşmıştır. Kazan Hanlığı döneminde de dinî baskıların artması sonucunda Müslüman olmayan Çuvaşlar yeniden Fin-Ugor boylarıyla bir araya gelmiştir. Bu Çuvaşların milli kimlik kazanmasında ikinci bir adım olmuştur.[324]

Kazan Hanlığı'nda yaşadıkları dönemde Çuvaşlar dini baskılara karşı devamlı mücadele etmiş ve 1546 yılında ayaklanarak Rus askerlerini yardıma çağırmıştır. Rus silahlı askerlerinin yardımıyla Çuvaş coğrafyasını Han'ın askerlerinden kurtarmıştır.

---

[323]Çuvaş Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi
http://gov.cap.ru/hierarhy_cap.asp?page=./25505/25576 (İndirme Tarihi 5 Mayıs 2009)

[324] "Çuvaş Edebiyatı ", **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi,** C.26, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara. 2002, s. 4.
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=130750&DOSYAISIM=cuvaslarvecuvasedebiyati.pdf (indirme tarihi 15 Nisan 2009)

1551 yılında Çuvaşlar Ruslarla barış yaparak onların hâkimiyetine girmiştir. Bu barış münasebetiyle 4. İvan onlara altın mührünü vermiştir. 1552 yılında Çuvaşlar, Kazan'ın kuşatılması sırasında Ruslara yardım etmiştir.

Çarlık Rusya'sıyla birleşen Çuvaşlar bu sefer de zorla Hıristiyanlaştırılmak ve Ruslaştırılmak politikalarıyla karşılaşmıştır. Rusya hâkimiyetinde yaşadıkları 445 yıl içinde bu konuda çeşitli baskılara maruz bırakılmıştır. Rusların İdil-Ural'ı parçalama siyaseti Çuvaşların daha geniş bir coğrafyaya sahip olmalarını da beraberinde getirmiştir. Kazan Hanlığı döneminde nüfusunun 5/4'ünü, topraklarının 10/9'unu kaybeden Çuvaşlar, Rus hâkimiyetinde nüfuslarını on kat, coğrafyalarını ise üç kat artırmıştır. Rus hâkimiyeti Çuvaşların Tatarlaşma sürecini durdurmuş fakat Ruslaşma sürecini başlatmıştır. Çuvaşların Hıristiyanlaştırılması ve Ruslaştırılması politikaları neticesinde Rusya bölgeye Çuvaşça bilen misyonerler göndermiştir. Bu misyonerler Çuvaşça üzerine bir takım çalışmalar başlatmıştır. [325]

Bu çalışmalar bazen çok şiddetli olmuş ve ayaklanmalara kadar varmıştır. 19-20. yüzyıllarda Çuvaşlar Sovyetlerin doğu bölgelerine, Sibirya'ya ve Uzak Doğu'ya gönderilmiştir. Bütün bu çalışmalar sonucunda Çuvaşlar Hıristiyanlaşmıştır.

1920'de kurulan Çuvaş Muhtar Bölgesi, 1925 yılında Çuvaş Muhtar Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüştür. Sovyet döneminde Ruslaştırma politikalarının yanında gençleri ateizme yöneltme çalışmaları da hız kazanmıştır. Ruslaştırma çalışmalarının bir devamı olarak Çuvaşça dışlanmış ve Çuvaşistanın resmi dili Rusça olarak anayasaya sokulmuştur. Ancak 1985'te başlayan dışa açılma ve yeniden yapılanma sürecinde Çuvaşistan'da yeniden ana dile, millî kültüre dönüş ve bağımsızlık mücadelelerine başlamıştır.

[325] "Çuvaş Edebiyatı ", a.g.m., s. 4.

SSCB'nin dağılması üzerine 24 Ekim 1990 yılında bağımsızlığını ilân etmiş, ancak Rusya Federasyonu'nun baskısı üzerine 1991 yılında Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olmuştur.[326]

2.1.3.2. ÇUVAŞ COĞRAFYASI

Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Türk yurtlarından biri olan Çuvaşistan, başta İdil Irmağı kenarında kurulmuş başkenti Şupaşkar olmak üzere diğer şehirleriyle birlikte Türk coğrafyasının en nadide topraklarından biridir. 18.300 km² 'lik küçük bir alana sahip olan Çuvaşistan; doğuda Tataristan, batıda Gorki Özerk Cumhuriyeti, kuzeyde Mari ve güneyde Ulyanovsk bölgeleriyle çevrilidir.[327]

Çuvaşistan'ın coğrafyası büyük değildir. Yüzölçümü 18.300 km2 dir. Ülkenin üçte biri ormanlarla kaplıdır. Güneyden kuzeye ülkenin mesafesi 190 km. olup batıdan doğuya ise 160 km'dir. Sınırları arası en dar mesafe ise 80 km.dir. Kesintisiz Türk coğrafyasının kuzeydeki en batı ucudur ve Ural dağlarının Avrupa yakasında yer alır. Moskova'ya uzaklığı yaklaşık 600 km'dir.

Çuvaşistan, Rus düzlüğünün doğusunda, orman ve orman-step kuşağında bulunmaktadır. Büyük bölümü Volga nehrinin orta yatağının sağ kıyısında Şura ve Sviyaga ırmakları arasında; küçük bir bölümü ise Volga'nın sol kıyısındadır.[328] Volga'nın sol kıyısında rakım yaklaşık 100 metre, sağ kıyısında ise güney batıda 244, güney doğuda ise 239 metredir. Çuvasistan'ın Şura ırmağı doğusunda kalan kısmına Çuvaş yaylası da denilmektedir. Volga ve Şura Vadileri'nde uzanan kuzey bölümünde birçok su yatağı bulunmaktadır. Şura

---

[326] Elena PANTELEYMONOVA, "Ailenin Satın Alma Kararlarında Kadının Rolü Ve Çuvasistan'da Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi , Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007, s. 69.

[327] Çuvaşistan Hakkında Genel Bilgiler
http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=248

[328] DEVLET, **Studies In the Politics,** s.133.

ırmağının batısında ise dalgalı düzlükler uzanmaktadır. Çuvaşistan'dan geçen en büyük nehir Volga'dır.

Volga, Çuvaşistan'ın kuzey ve kuzey doğu bölgelerinden geçmektedir. Volga'nın 127 km.'lik bölümü Çuvaşistan topraklarında bulunmaktadır. Volga nehrine Çuvaşistan topraklarında Şura ve Tsivilsk ırmakları dökülmektedir. Çuvaşistan topraklarından geçen ikinci büyük ırmak Şura ırmağıdır ve 230 km.'lik bölümü Çuvaşistan topraklarını sulamaktadır. Çuvaşistan'ın güney doğu bölümü Sviyaga ırmağının kollarıyla sulanmaktadır.[329]

Çuvaşistan'da yazları ılık bir kara iklimi hüküm sürmektedir. Kışları uzun ve oldukça soğuktur. İlkbaharda ısınmaya başlayan hava ancak Haziranda normale dönmektedir. Mayısın ortalarına kadar don olaylarına rastlanmaktadır. Yazın ortalama sıcaklık 18- 20ºC olup maksimum sıcaklık 39ºC'dur. Kışları ise eksi 46ºC'ya kadar inmektedir. Yıllık yağış ortalaması 485 mm'dir.

2.1.3.3. ASİMİLASYON TEHLİKESİ ALTINDA, ÇUVAŞ NÜFUSU

Sovyetler Birliği dağılmadan önce Rusya Federasyonu'nda yaşayan ikinci en kalabalık Türk topluluğu Çuvaşlar olmuş, ancak son sayımda Başkurt nüfus Çuvaş nüfusu geçmiş ve Çuvaşlar üçüncü sıraya gerilemiştir. Türk toplulukları arasında en az nüfus artışı olan toplulukların başında Çuvaşlar gelmektedir. 1926'da toplam sayıları 1,1 milyon kadar iken 73 yılda sadece 650 bin kişi artarak 1989'da 1.773.000'e ulaşmıştır. Yani yıllık nüfus artışı sadece ‰ 6'dır. Ancak 2002 nüfus sayımında nüfusları 1.673.000'e gerilemiştir. Bu durumun başlıca nedeni, kapalı toplum halinde yaşayan Çuvaşlardaki nüfus artış oranlarındaki düşüklüğün yanında, Hıristiyan olmaları nedeniyle daha hızlı

[329] PANTELEYMONOVA, a.g.e., s. 71,72.

bir asimilasyona uğramaları ve gittikçe Ruslaşıyor olmalarından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.[330]

Çuvaş Cumhuriyeti'nde önlenemeyen nüfus azalması uzun dönemde ciddi demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik sonuçlar doğurabileceğine işaret etmektedir.[331]

Tablo 3 Çuvaşistan Nüfusunun 1989-2002 Yılı Karşılaştırması

1989 Yılı Nüfusu (bin kişi)	1989 Yılı Nüfusu (bin kişi)	1989 Yılı Nüfusu (%)	1989 Yılı Nüfusu (%)	2002 Yılı Nüfusunun 1989'a Göre Artış Oranı (%)
1.770	1.640	1,2	1,1	- 7,3

Kaynak: Emin ATASOY, "Rusya Federasyonu Sınırları İçinde Yer Alan Özerk Cumhuriyetlerin Etnocoğrafya Işığında Değerlendirilmesi", **Turkish StudiesInternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7**, Fall 2008, s.104.

1926 sayımında Çuvaşistan nüfusunun % 75'ini oluşturan Çuvaşlar, bugün ülke nüfusunun % 68'ini oluşturmaktadır. Çuvaşistan nüfusunun 1926'da % 20'sini oluşturan Rusların oranı ise bugün % 26,5'e yükselmiştir. Ülkedeki üçüncü kalabalık topluluk olan Tatarların oranı ise hep % 3 civarında seyretmiştir. Bugün Rusya Federasyonu'nda toplam 1.640.000 kadar olan Çuvaş nüfusun % 54'ü kendi ülkesinde, % 90'ı da İdil-Ural bölgesinde yaşamaktadır. Tataristan, Başkurdistan, Ulyanov ve Samara eyaletlerinin her birinde 100 binden fazla Çuvaş nüfusu bulunmaktadır. İdil-Ural bölgesi dışında Merkezi ve Kuzeybatı Rusya'da 90 bin, Sibirya'da da 75 bin kadar nüfusları bulunmaktadır.[332]

[330] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 202.
[331] ATASOY, a.g.m., s. 98.
[332] YİĞİT, "Rusya Federasyonunda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s. 6.

2.1.3.4. RUSYA FEDERASYONUYLA BÜTÜNLEŞMİŞ ÇUVAŞİSTAN

Çuvaş politikacılar SSCB'nin yıkılıp yeni düzen kurulması aşamasında Tatarlardan ziyade Başkurtlar gibi hareket etmiştir. Çuvaşlar içinde ilk etapta ekonomik özgürlüğü sağlamak önemli olmuştur. Çuvaş liderler bu bakımdan egemenlik taleplerinde Tatarlar ve Başkurtlar kadar ısrarcı olmamıştır. 1990'ların başında 21 Cumhuriyet'ten etnik olarak çoğunluğu sağlayabilen 5 cumhuriyetten biri de Çuvaşistan olmasına rağmen Çuvaş liderler ne federasyondan ayrılmak, ne de seçimleri veya federal anlaşmayı boykot etmeyi düşünmemiştir. [333] Yalnızca parlamento başkanı kongre açılış konuşmasında cumhuriyetin dili, Çuvaş kültürünün geliştirilmesi, daha fazla milli benlik yönünde serzenişte bulunmuştur.[334]

Kasım 2003'te Rusya Federasyonu'nun eski adalet bakanı Nikolai Fedorov Çuvaşistan Cumhuriyetinin ilk başkanı olarak seçilmiştir.[335] Federov Tataristan ve Başkurdistan'daki görevdaşlarından ziyade "Moskovasız Çuvaşistan inşa edilemeyeceği" görüşünü taşımaktadır.[336]

Ancak Putin'in iktidara gelmesiyle beraber gündeme gelen 7 eyalet altında birleştirme formülüne, Nikolai Fedorov "Halk seçmediği 7 temsilciyi nasıl denetleyecektir !" şeklinde kendisinden beklenmedik bir tepki göstermiştir.[337]

Nikolai Fedorov, her ne kadar etnik ayrımcılığa sıcak bakmadığını belirtse de 13 kişilik Bakanlar Kurulunda yalnızca 2 kişi etnik Çuvaş olmayanlardan seçilmiştir.[338]

---

[333] SÖDERLUND, a.g.e., s.73
[334] GORENBURG,"Regional Separatism in Russia", agm., s. 255.
[335] GORENBURG,"Regional Separatism in Russia", agm., s. 256.
[336] GORENBURG,"Regional Separatism in Russia, agm., s. 256.
[337] C. ROSS, "Putin's Federal Reforms And The Consolidation Of Federalism In Russia: One Step Forward, Two Steps Back!", **Communist and Post-Communist Studies 36**, 2003, s.45.
[338] GORENBURG,"Regional Separatism in Russia, agm., s. 267.

Nikolai Fedorov 29 Ağustos 2005'te tekrar başkan olarak seçilmiştir.[339]

İdari yapı açısından bu gün Çuvaşistan'da 9 şehir, 8 şehir tipinde yerleşim alanı, 21 kasaba ve 1727 köy bulunmaktadır.[340]

2.1.3.5. KÜLTÜREL BENLİĞİN UYANIŞI

Çuvaşça hakkında en eski kayıt Kaşgarlı Mahmud'un Divanı Lügat-it Türk'te Suvarın diye verdiği 11 kelimedir. Çuvaşlar Bulgar Devleti zamanında Arap yazısı kullanmışlar ancak bu dönemden geriye sadece mezar taşları kalmıştır. 15.-16. yüzyılda Çuvaşlar Arap alfabesini tamamen unutmuşlar ve gezginlere göre bu dönemde Çuvaşlar okuma yazma bilmemektedir.

Hıristiyanlığın Çuvaşlar arasında yayılmasını sağlamak amacıyla 1872-1873 yıllarında İvan Yakaloviç Yakovlev tarafından Rus alfabesine dayanan bir alfabe geliştirilmiştir.[341]

Diğer Türk topluluklarından coğrafi ve kültürel alanda uzak kalmış olan Çuvaşistan'da Sovyetler Birliğinin dağılmasına kadar geçen süreçte dil alanında önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla başlayan değişim sürecinde Çuvaşistan'da da bu yönde hareketlenmeler başlamıştır.

Çuvaşistan'da değişim süreci boyunca dil en önemli konuma oturmuş ve Devletin görevi olarak algılanmıştır. 1991 yılında çıkarılan bir kanunla "Çuvaş

---

[339] Konstantin SIMONOV (ed.), "Russia 2006 Report on Transformation", **III. EUROPE– RUSSIA ECONOMIC FORUM, Vienna, April 23–24, 2007**, Foundation Institute for Eastern Studies, 2007, s. 51.

[340] Yuri MARKOV, "Specific Features Of Carrying Out 2002 All -Russia Population Census In The Territory Of Chuvash Republic" **International Symposium "The Russian In The Mirror Of Statistics: The All-Russia Population Census 2002",** s.126.
http://www.perepis2002.ru/ct/doc/symposium_eng.doc (indirme tarihi 30 Mayıs 2008)

[341] "Çuvaş Edebiyatı ", a.g.m., s. 4.

Özerk Cumhuriyeti'nin resmi ve eğitim dili Rusça'dır." ibaresi "Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nin resmi ve eğitim dili Rusça ve Çuvaşçadır." şeklinde değiştirilmiştir.[342]

Kamuda her iki dilin kullanılması için 10 yıllık bir geçiş süreci öngörülmesine karşın, yönetim dil konusunun geçiştirilmesine izin vermeyerek Nisan 1991'de bir komisyon kurulmuştur. 1992 yılında Çuvaş okullarının desteklenmesi kapsamında kaynak ayrılmıştır. Bunun yanı sıra her iki dili bilen kamu çalışanlarına ilave ödemeler yapılmıştır. 1993 yılında radyo ve televizyon yayınlarındaki Çuvaşça saat süreleri uzatılmıştır. Takip eden yıl ise George SOROS vakfı desteğiyle yeni okul açılışları yapılmış ve Çuvaşça eğitim öğretim yayınları dağıtılmıştır.[343]Bu çalışmalar karşılıksız kalmamış ve 1990-1995 yılları arasında Çuvaşça eğitim gören öğrencilerin sayısı 45.000'den 80.000'e çıkmıştır.

Çuvaşların İslam'la ilgisi, onların ataları arasında yer alan Bulgar, Hazar ve Kıpçak Türklerinin İslam'la irtibatıyla açıklanmıştır. Buna göre hem Çuvaşların hem de Tatarların ataları arasında yer alan İdil Bulgarları İslam'ı ilk kabul eden Türk topluluğu olma özelliğini taşımaktadır. Tarihî kaynaklardan İdil ve Kama kıyıları boyunda yaşayan Türk toplulukları arasında İslam'ın, 10. yüzyılın ilk çeyreğinde yayıldığı ve 921-922 yılında İdil Bulgar Devleti'nin resmî dini ilan edildiği öğrenilmektedir. [344]

İdil boyunda yaşayan Türk topluluklarının yurtları 16. yüzyılın ortalarında Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Bu durum, o tarihlerde Moskova Rusya'sını çok uluslu devletler kulvarına sokmuş, aynı zamanda Rus toplum yapısına gayri

---

[342] PANTELEYMONOVA, a.g.e., s.75.
[343] GORENBURG,"Regional Separatism in Russia, agm., s. 266.
[344] Durmuş ARIK**,** "İslam'ın Rusya Federasyonu'ndaki Müslüman Olmayan Türk Topluluklarının Dini Yaşamına Etki ve İzleri", **Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu**, s. 525.
http://ilahiyat.sdu.edu.tr/Turkler%20Sempozyum/sempozyum%20pdf/5%20oturum%20a%20salon.pdf (İndirme Tarihi 05 Ocak 2009)

Slav ve gayri Hıristiyan nüfusu da katmıştır. Çuvaşlar böylece 16. yüzyıldan itibaren "Hıristiyan Rus Kültür Sahası"na dâhil olmuştur.[345]

Çarlık Rusya'sının 16. yüzyılda başlattığı ve daha sonra sürdürdüğü doğuya ilerleyişindeki seferleri, adı konulmamış bir "Ortodoks Haçlı Seferi" olarak nitelendirmektedir.[346] Bu dönemde Çarlık Rus Devleti yanına Rus Ortodoks Kilisesi'ni de almak suretiyle karşılaştığı Rus olmayan yeni kavimleri çeşitli metotları kullanmak suretiyle Hıristiyanlaştırmayı ve Ruslaştırmayı hedeflemiştir.

İdil ve Kama nehirlerinin kıyılarındaki en verimli toprakların Rus din adamlarına ve manastırlara verilmesini, verimli boş arazilerin Rus göçmenlere ve yerli halktan Hıristiyanlığı kabul edenlere dağıtılmasını sağlamıştır. Bu süreçte Hıristiyanlığı kabul edenler çeşitli vergi ve diğer yükümlülüklerden muaf tutulmuştur. Yerli halk ise çorak ve verimsiz toprakların bulunduğu bölgelere sürülmüş, ağır vergilere maruz bırakılmıştır. Böylece 16. yüzyıldan itibaren İdil boyundaki Türkler 20. yüzyılın başlarına kadar gelen tarihî süreçte, şartlara göre metotlar ve baskılar değişmiş olsa da, yoğun biçimde Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma şeklinde gerçekleşen eritme faaliyetlerine maruz kalmıştır. Bu faaliyetler neticesinde Çuvaslar'dan ve Tatarlardan bir kısmı vaftiz edilmiş, Hıristiyanlaştırılmıştır.[347]

Çuvaslar'ın ve Tatarlar'ın İslam kültür sahasında yaşamış olmalarından, aynı zamanda bir kısmının Çarlık Rus idaresinin izlediği politikalarla bu dinden ayrılmak zorunda bırakılmalarından dolayı onların yaşamlarında İslam kültürüne özgü bazı inanış ve uygulamalara rastlanmıştır. Hatta halk arasında dolasan rivayetlerin bir kısmı Hıristiyanlığa ait özelliklerden daha çok İslamî nitelikler taşımıştır. Bu nitelikler ve Kreşin Tatarları her zaman İslam ve Müslümanların

[345] ARIK, a.g.m., s.526
[346] ARIK, a.g.m., s.526
[347] ARIK, a.g.m., s.526.

tesirine açık hale getirmiş, onların İslam'a yakınlaşmasına katkı sağlamıştır. Bu yüzden hem Çuvaşlar hem de Kreşin Tatarları, Rusların bu topluluklar üzerindeki baskı ve caydırma politikalarına rağmen öteden beri İslam'a dönmeye eğilim göstermiştir. Bunun yanında SSCB döneminde ateizme dayalı idare anlayışının bir gereği olarak din ve dini kurumlarla mücadele edilmişse de, günümüze gelindiğinde Rusya Federasyonu idaresi Çuvaşlar ve Kreşin Tatarlar gibi Hıristiyan sayılan gurupların Hıristiyanlığını pekiştirmenin arayışı içine girmiştir. Bu amaçla Çuvaşistan'da 2006 yılı "Manevi Aydınlanma Yılı" ilan edilmiş, yoğun bir biçimde Hıristiyanlıkla ilgili etkinlikler gerçekleştirilmiştir.[348]

2002 yılı itibariyle Çuvaşistan'da 231 dini organizasyonun, 192'si Ortodoks Kilisesine, 13'ü Müslüman organizasyonlarına, 21'ide Evangelistlere kayıtlı bulunmaktadır.[349]

2.1.3.6. TARIMA DAYALI EKONOMİ

1992 yılında vergi gelirlerinden Tataristan sadece % 0,1'ini, Başkurdistan % 4,7'sini federal bütçeye gönderirken Çuvaşistan'da bu oran % 55,9 olmuştur.[350]

Çuvaşistan ekonomisi genellikle tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bunun yanında kimyasal endüstriler metal mühendisliği, kerestecilik, ağaç isleme, gıda ve diğer hafif endüstriler gelişmiştir. Başlıca kaynaklarını, topraklarının 1/3'ünü kaplayan ormanlar, kireç yatakları, petrol kisti ve tas kömürü oluşturmaktadır. Başkent Çeboksarı'da alkol üretimi, meyve konsantresi, nişasta üretimi, dericilik, metal endüstrisi, kumaş ve tekstil fabrikaları, kimyasal

---

[348] ARIK, a.g.m., s. 531,532.
[349] Yuri MARKOV, "Specific Features Of Carrying Out 2002 All -Russia Population Census In The Territory Of Chuvash Republic" **International Symposium "The Russian In The Mirror Of Statistics: The All-Russia Population Census 2002",** s.131. http://www.perepis2002.ru/ct/doc/symposium_eng.doc (İndirme Tarihi 30 Mayıs 2008)
[350] Valery STEPANOV, "Ethnic Tensions And Separatism İn Russia**", Journal of Ethnic and Migration Studies** Vol. 26, No. 2, April 2000, s. 317.

üretim yapan fabrikalar ve iş makineleri üreten büyük bir fabrika bulunmaktadır.[351]

Çuvasiştan'ın üçüncü büyük şehri Kanash, Sibirya'yı Moskova'ya bağlayan demiryolu üzerinde bulunmaktadır. 1936 yılından başlayarak bütün demiryolu taşımacılığı tamiratını üstlenmiştir. Aynı zamanda ağaç endüstrisinin de merkezidir. Kanash'ta et üreticiliği, tahıl üretimi ve motor tamirciliği ileri seviyededir.

Devrimden önce kurulan Alatır Çuvasistan'ın güney batısındadır. Metal endüstrisi, tahıl üretimi, manifaturacılık ve dokumacılık gelişmiştir. Önemli bir yerleşim yeri olan Sümerli gelişmiş bir mobilyacılık merkezidir.

Çuvaşistan'da tarım sektöründe 2.500'den fazla işletme çeşitli dallarda istihdam yaratmaktadır. Bunların yaklaşık 1.500 tanesi köylülerin tesisleridir. Tarım sektörü Gayri Safi Milli Hâsılanın yaklaşık %17'sini oluşturmaktadır. Şerbetçiotu üretimi Rusya Federasyonu üretiminin yaklaşık % 80'nine karşılık gelmektedir. Hayvancılık sektöründe gelişmiş olan cumhuriyette yaklaşık 70 firma günlük et üretimini karşılamaktadır.[352]

Çuvaşistan Rusya Federasyonu'nun önemli süt üreticilerinden biri olarak bilinmektedir. 2006 yılı itibariyle Karaçay Çerkez Cumhuriyeti ve Chelyabinsk Oblast'ından sonra 3.sırada gelmektedir.[353]

Çuvaşistan bu gün 59 ülke ile ekonomik ilişkiler kurmuştur. Başlıca ticari ilişkilerini Çin, Almanya, Fransa, Lüksemburg, ABD ve Irak'la yürütmektedir.

---

[351] PANTELEYMONOVA, a.g.e., s. 72.
[352] Çuvaşistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi
http://gov.cap.ru/hierarhy_cap.asp?page=./25505/25576 (İndirme Tarihi 5 Mayıs 2009)

[353] Allan MUSTARD, "Russian Federation Agricultural Situation Progress of the National Priority Project in Agriculture 2007", s. 6.
http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200702/146280251.pdf (İndirme Tarihi 5 Nisan 2009)

Çuvaşistan hükümeti yabancı yatırımcıların ülkeye çekilebilmesi için her türlü garantiyi vermektedir.[354]

2000 yıllında Çuvaştistan'da yoksulluk %53-55 aralığındaydı. 2003 yılında % 33'lere gerileyen yoksulluk oranı 2005 yılında %27-28 olarak gerçekleşmiştir.[355] Çuvaştistan'da aylık ortalama kişi başına düşen geliri 140 Amerikan dolarıdır.[356]

2.1.3.7. ETNİK ÇATIŞMALAR VE AYRILIKÇI HAREKETLER

Çuvaş liderler egemenlik taleplerinde Tatarlar ve Başkurtlar kadar ısrarcı olmamıştır. Çuvaş liderler ne federasyondan ayrılmak, ne de seçimleri veya federal anlaşmayı boykot etmeyi düşünmemiştir.

Federov Tataristan ve Başkurdistan'daki görevdaşlarından ziyade "Moskovasız Çuvaşistan inşa edilemeyeceği" görüşünü savunmuştur. [357]

1400 yılından bu yana Ruslar ile iç içe yaşamış Çuvaşistan'da ayrılıkçı hareketlerin olması muhtemel gözükmemektedir. Bunun bir diğer sebebi ise Çuvaşistan'da yaşayanlardan kimin Çuvaş kimin ise Rus olduğu anlaşılamayacak kadar sosyo kültürel kaynaşım meydana gelmiş olmasıdır.[358]

---

[354] Çuvaşistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://gov.cap.ru/hierarhy_cap.asp?page=./25505/25576 (İndirme Tarihi 5 Mayıs 2009)
[355] Russia's Regions:Goals,Challenges,Achievements, National Human Depelopment Report Russian Federation 2006/2007, s. 41. http://www.undp.ru/nhdr2006_07eng/NHDR_Russia_2006_07eng.pdf
[356] Russian Analytical Digest, No :16, 6 March 2007, s.12. http://www.res.ethz.ch/
[357] GORENBURG,"Regional Separatism in Russia", agm., s. 256.
[358] Valery TISHKOV, "The Pros and Cons of Ethnic Federalism in Russia", Rafael KHAKIMOV ed., **Federalism in Russia,** Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan, 2001, s. 35.

2.2. KAFKASYA COĞRAFYASI TÜRKLERİ

Günümüzde Rusya Federasyonu'nun güneyinde yer alan Kafkasya bölgesinde, Karaçay Çerkez ve Kabardey-Balkar adlı iki farklı cumhuriyetin sınırları içinde yaşamakta olan Karaçay-Malkar Türkleri, Sovyetler Birliği döneminde tabi tutuldukları suni ayrıma rağmen aynı etnogeneze sahip ve tarih boyunca aynı dili ve kültürü paylaşmış olan bir Türk boyudur. Farklı özerk cumhuriyetlerin idareleri altında yaşamalarına rağmen, Sovyetler Birliği dönemi boyunca kültürel birliklerini muhafaza etmeyi başaran Karaçay-Malkar Türkleri, dillerini de ortak bir edebî dil etrafında birleştirmeyi başarmışlardır.[359]

Ancak her ne kadar aynı etnogeneze sahip ve tarih boyunca aynı dili ve kültürü paylaşmış olsalar dahi idari yapı içerisinde iki ayrı cumhuriyette temsil edilen Kuzey Kafkasya Türkleri iki ayrı bölümde incelenmelidir.

2.2.1. KARAÇAY ÇERKES CUMHURİYETİ

2.2.1.1. KISACA KARAÇAY ÇERKES CUMHURİYETİ TARİHİ

Kafkasya'da, Elbruz dağının (Mingi Tav) doğu ve batısındaki yüksek dağlık vadilerde yaşayan Karaçay Malkar Türkleri, tarih boyunca bölgede hakimiyet kuran Kimmer, Saka(İskit), Hun-Bulgar ve Kıpçak Türklerinin binlerce yıl süren etnik bütünleşmesinden süzülerek ortaya çıkmış bir Türk boyudur.[360]

Karaçay Türkleri hakkında tarihî ilk bilgiler, 1404 yılında Kafkasya'da bulunan Başpiskopos Johannes de Galonifontibus'un notlarında geçmektedir. Galonifontibus, Karaçay Türklerinden "Kara Çerkez" şeklinde bahsederken, "Kara Çerkezlerin kendilerine has bir dilleri ve yazıları olduğunu ifade

[359] Ufuk TAVKUL, "Modern Karaçay-Malkar Edebiyatının Doğuşu Ve Gelişmesi I. Bölüm (19. Yüzyıl Sonlarından 1940'lı Yıllara Kadar)" **Kırım Dergisi,** 12 (48), 2004, s.47.
[360] Adilhan APPA, "Karaçay- Balkar Türklerinin Kökeni", **Türkler**, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 572.

etmektedir. Başta, Prof. Dr. Soslanbek Bayçora olmak üzere bazı Türkologlar, Galonifontibus'un "Kara Çerkezlerin kendi yazıları vardır" şeklindeki ifadesinden, Karaçay Türklerinin 15. yüzyıla kadar eski Türk yazısını bildikleri ve kullandıkları sonucunu çıkarmaktadırlar.[361] Karaçay adına Osmanlı kaynaklarında ise ilk defa 1582 yılında Kabardey'de Osmanlılara yaptıkları hizmet dolayısıyla taltif edilen beyler arasında Karaçay Mirza'nın adı geçmesi ile rastlanmaktadır. Bu kişinin Karaçaylıların beyi olduğu tahmin edilmektedir.

Karaçay ve Balkarların menşeleri hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan biri kabilenin efsanevi atası Karaçay veya Kaça'dan geldiği hakkındaki yaygın bir rivayet ve bu kabile aslen Anadolu Türklerinden olup, Sultanın gazabına uğrayan Kaça tarafından, önce Kırım'a ve oradan da Kafkasya'ya götürülmüşlerdir. İkinci bir rivayet ise, Çerkezlere karşı savaşlarda bozguna uğrayan Kırım askerlerinin, üçüncü rivayet ise, Timur ordusunun Kafkasya dağlarına sığınmış bakiyesinden oluştuğu yönündedir.[362]

Ufuk Tavkul, Başhüyük Kasabası'nda Üsüp Tavkul'dan derlediği "Karaçay- Malkarların Kökeni" efsanesini tarihi belgelerle destekleyerek, Karaçay adı boyun efsanedeki lideri "Karça"dan geldiği sonucuna varmıştır. Karça, yanına Adurhay, Budyan ve Navruz adlı arkadaşlarını alarak, beraberindeki kabile ile birlikte Kırım'dan Kafkasya'ya gelmiştir. Bu sırada onlara, yanındaki altmış aile ile birlikte Kırım'dan gelen Botaş da katılmış ve Karça'nın liderliğindeki kabile Kafkas dağlarına sığınarak, Elbruz dağı eteklerinde yaşamaya başlamıştır. Efsanede adı geçen Adurhay, Budyan,

---

[361] Adilhan ADİLOĞLU, "Karaçay-Malkar Türkleri", **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi,** C.22, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 31,32.

[362] Tuba TOMBULOĞLU, "Kafkasya'nın Etnik Ve Kültürel Yapısı'nın Oluşumunda Türklerin Rolü", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, 2003, s. 182.

Navruz, Botas, Tohçuk ve Tambiy bugün Karaçay halkı arasında yaşayan büyük soyların, cedlerinin adıdır. [363]

Karaçay Malkarlılar, 15. yüzyılda Kabardey Çerkezlerinin baskısı sonucunda ikiye ayrılmıştır. Karaçay adı ancak bu tarihten sonra Kafkasya'da görülmüştür. Elbruz dağının doğusunda Başhan vadisinde yaşayan dağlıların bir kısmı Kabardeylerin baskısı ve topraklarını genişletme arzusuyla Elbruz Dağı'nın batısındaki vadilere göç etmiştir. Türk geleneğine uyarak yeni yurtlarına beyleri Karça'nın adını vermişler, Karça adı zamanla değişerek Karaçay şeklini almıştır.[364]

1475 yılında Kefe ve Azak'ın Cenevizlilerden fethi ve Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne tâbi olmasıyla önceden Altın Orda Devleti ve sonra Kırım Hanlığı'na tâbi sayılan ve aralarında Karaçay-Malkar Türklerinin de bulunduğu bütün Kuzey Kafkasya kabileleri Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçmiştir.[365]

Kuzey Kafkasya kabileleri, Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne bağlanmasından önce de Altın Orda Devleti ve Kırım Hanlığı'na tâbi olup daima onların baskısı altında yaşamıştır. Özellikle Kırım Hanı 1. Sahib Giray'ın baskı ve zulüm siyaseti Kuzey Kafkasyalı kabileleri canından bezdirmiştir. Osmanlı Devleti'nin doğrudan muhatap kabul etmeyip idareyi Kırım Hanlığı'na terk etmesi sebebiyle Kuzey Kafkasyalı kabileler de yönlerini bu sefer 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı fetheden Ruslara doğru çevirmek zorunda kalmışladır. Rusların 1556 yılında Astarhan Hanlığı'nı da kesin bir şekilde hakimiyet altına almaları üzerine Kuzey Kafkasyalılar artık Rusya'nın güçlü bir devlet olduğuna kanaat getirmiştir. Müteakiben 1557 yılında Kuzey Kafkasya'nın merkezî kısımlarının en kalabalık ve güçlü kabilesi olan Kabardey Çerkezlerinin bir kısmı resmen Rusların

[363] Ufuk TAVKUL, "Karaçay Malkarlıların Etnik ve Sosyal Yapısı", **Karaçay Balkarlar**, Der. Ufuk TAVKUL,Yasar KALAFAT, Karam Yay., Ank., 2003, s. 60.
[364] Ufuk TAVKUL, "Karaçay Malkarlıların Kökeni Üzerine Düşünceler", **Türk Dilleri Araştırmaları**, 1991, s. 136,137.
[365] Fahrettin KIRZIOĞLU, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, Yay Yayınları, Ankara, 1993, s.11.

himayesine girmek için kalabalık bir heyetle Rus Çarı'na giderek Kırım Hanlığı'nın baskısına karşı kendilerine yardım edilmesini ve hatta bölgeye askerî birlikler gönderilmesini istemiştir. Rus Çarı, Çerkez heyetinin taleplerine olumlu yaklaşmış, onlara yardım edeceği sözünü vermiş ve bir de karşılıklı dostluk ve yardımlaşma antlaşması imzalamıştır.[366]

Böylelikle Kuzey Kafkasya ile Ruslar arasında, başlangıçta müspet fakat gelecekte ise korkunç felâketlere sebep olacak münasebetlerin temelleri atılmıştır. Bundan sonra Kuzey Kafkasyalı kabileler Osmanlı ve Rus taraftarı olarak ikiye ayrılmıştır. Osmanlı Devleti taraftarı olanlar Kırım Hanı ve Kumuk Şamhalı'ndan da destek alarak diğer tarafa karşı silahlı saldırılara başlayınca Rus taraftarı olanlar Çar'dan askerî yardım istemiştir.

Kuzey Kafkasya'da Osmanlı Devleti ve Rusya taraftarlığı, 1569 yılı Astarhan seferi sırasında bariz bir hâl almıştır. Sefer öncesinde İstanbul'dan gönderilen fermanlara rağmen birkaçı dışında Kuzey Kafkasya kabilelerinin pek çoğu Osmanlı ordusuna hiçbir şekilde destek vermemiştir. Hatta başarısızlıkla sonuçlanan Astarhan seferinden geri dönülürken Rus taraftarı olan Kuzey Kafkasya kabileleri saldırılarda bulunarak Osmanlı ordusuna pek çok kayıp verdirmiştir. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin 1578-1584 Dağıstan ve Şirvan seferleri sırasında ise içerisinde Karaçay-Malkar Türklerinin de yer aldığı Osmanlı taraftarı olan Kuzey Kafkasya kabileleri Osmanlı ordusunun sefere gidiş ve dönüş sırasında büyük yararlılıklar göstermiştir.[367]

Rusların uzun dönemde Kuzey Kafkasya'yı ele geçirme siyasetine uygun zaman, 1735-1739 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında gelmiştir. Belgrat Antlaşması'nda Rusların ısrarıyla Koban ırmağının doğusunda kalan Kabardey toprakları tarafsız bölge olarak kabul edilmiştir. Bu sayede, Ruslar hukukî olarak

[366] Adilhan ADİLOĞLU," Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi ",**Turkish Studies International Periodical For the Langua.g.es**, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1, Winter 2008, s.147.
[367] KIRGIZOĞLU, a.g.e., s. 312-315.

Kırım Hanlığı ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kabardey bölgesini ayırmak suretiyle planlarının ilk aşamasını başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bundan sonra Rus Çarı, Osmanlı Devleti de dahil, üçüncü devletlerle yaptığı bütün yazışmalarında "Kabardeylerin, Çerkezlerin ve Dağıstan'ın Hükümdarı" unvanını da kullanmaya başlamıştır.

Ruslar aynı taktiği, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nda da uygulamıştır. Rusların çabalarıyla bu antlaşmada Kırım Hanlığı'nın bağımsız bir devlet olduğu kabul edilmiştir. Ruslar burayı da ileride ilhak etmek için zemin hazırlamıştır. Bu antlaşmanın 22. maddesine göre Belgrat Antlaşması ve ondan sonra yapılan şartnameler iptal edilmiştir. Yani 1739 yılında sözde tarafsız bölge olarak kabul edilen Kabardey bölgesi teknik olarak tekrar Kırım Hanlığı'na iade edilmiştir.[368]

Karaçaylılar, 1806-1812 yılarında Osmanlı-Rus savaş sırasında yapılan Bükreş Antlaşması ile Rusların idaresi altına girmiştir. Rus idaresine girmeyi hiçbir zaman kabul etmeyen Karaçaylılar 1826 yılının sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin Anapa valisinin de resmen tanıdığı İslam Kırımsamhal'ın vali olarak tanınmasını sağlamıştır. Karaçaylıların bu asi tutumları üzerine Rus yönetimi Türk boyuna karşı düşmanlığını artırmıştır.[369]1822, 1835-1837, 1845-1846 ve 1853-1855 yıllarında Ruslara karşı gerçekleştirilen ayaklanmalar kanlı bir şekilde bastırılmıştır. [370]

1860 yılından itibaren bölgeyi ele geçiren Ruslar özel bir idari sistem kurarak Karaçay Malkar halkını ikiye bölerek Karaçaylıları Kuban, Malkarlıları da Terek eyaletine bağlamıştır. Ruslar diğer Kafkasyalılar gibi Karaçaylıların da

[368] ADİLOĞLU, Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi , s.150.
[369] Yusuf KARACA, "Karaçay Türklerinde Dini Hayat Başhüyük Kasabası Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı , Van, 2006, s. 9.
[370] TAVKUL, "Karaçay Malkarlıların Etnik ve Sosyal Yapısı", s. 52-53.

Osmanlı topraklarına göç etmelerini beklemiştir. Buna şiddetle karsı koyan Karaçaylılar 1873 yılında tekrar ayaklanmış ve bu isyan güçlükle bastırılmıştır.

Karaçay köylülerinin ellerinden topraklarının alınmış olması iç huzursuzluklara ve sosyal çatışmalara neden olmuştur. Rus hükümeti 1905 yılında isteyen Karaçaylıların Osmanlı topraklarına göç etmelerine izin vermiştir. Osmanlı hükümetinden gerekli izinler alındıktan sonra, 1905 yılında gemilerle Anadolu'ya göç ederek Eskişehir, Konya, Afyon ve Ankara'da kendi istekleri doğrultusunda köyler kurularak yerleşmeleri sağlanmıştır.[371]

Dünya Savaşı esnasında, 27 Şubat 1917 tarihinde başlayıp 26 Ekim 1917 tarihinde iktidarın ele geçirilmesiyle sona eren Bolşevik ihtilâli, Çarlık Rusya'sı hakimiyetinde yaşayan Türklere istiklallerini kazanmak için yeni bir fırsat vermiştir. Çünkü bu ihtilâlin liderleri olan V. Lenin ile J. Stalin'in 2 Kasım 1917 tarihinde yayınladıkları "Rusya Milletlerinin Hakları Beyannamesi"nde Çarlık Rusya'sına tabi milletlerin kendi devletlerini serbestçe kurabilme hakları kabul ve ilân edilmiştir. [372]

Rusya Milletlerinin Hakları Beyannamesi'nin yayınlanması üzerine Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi de 20 Kasım 1917 tarihinde Rusya'dan ayrıldığını ve bağımsız bir devlet olduğunu ilân etmiştir. Osmanlı hükümeti ile yapılan görüşmelerden sonra "Birleşik Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti"nin bağımsız bir devlet olduğu kabul edilmiş, 11 Mayıs 1918 tarihinde de bir nota ile bütün Batılı devletlere duyurulmuştur. Karaçay-Malkar Türkleri de bu devlet içerisinde yer almıştır.

11 Mayıs 1918 tarihinde kurulan Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nde yer alan Karaçay Malkarlılar, bu Cumhuriyetin Sovyetler tarafından yıkılmasından

---

[371] Ufuk TAVKUL, **Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993, s. 41.
[372] KANTARCI, a.g.e., s.52-53.

sonra ikiye ayrılmıştır. Karaçaylılar, 12 Ocak 1922 tarihinde Karaçay- Çerkez Özerk Bölgesi içinde yer alırken, Malkarlılar da 16 Ocak 1922 tarihinde, Kabardin Balkar Özerk Cumhuriyeti idaresi altına alınmıştır.[373]

2. Dünya Savaşı sırasında Alman orduları Kafkasya'ya kadar ilerlemiştir. Almanlar bölgeye gelmeden kontrol Karaçay Malkarlıların eline geçmiş, Kızıl Ordu birlikleri bölgeyi terk etmiştir. Almanlar geldikleri zaman yerli halkın sevgi ve saygısını kazanmak için dini ve siyasi hürriyet verdiklerini açıklamıştır. Camiler yeniden açılmış ve kolektif çiftlikler kaldırılmıştır. Karaçay Malkar halkına, dini hayat dahil hayatın bir çok alanında serbestlik, özel mülkiyet ve iki halkın birleştirilmesi gibi bazı imtiyazlar verilmiştir. Ancak Almanlar bölgeden 1944 yılının sonunda geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ardından bölgeye gelen Kızıl Ordu Karaçay Malkar köylerini yerle bir etmiştir.[374]

Alman işgali sırasında Karaçay Malkar halkının Almanlarla işbirliği yaptığını ileri süren Sovyet hükümeti, 2 Kasım 1943 günü bütün Karaçay halkını Orta Asya ve Sibirya'ya sürgüne göndermiştir. Karaçay halkı sürgün olarak gittikleri bölgede hayat şartlarına uyum sağlayıncaya kadar nüfuslarının önemli bir kısmını kaybetmiştir. 9 Mart 1957 tarihinde Krusçev hükümeti zamanında çıkarılan yeni bir kanunla sürgündeki Karaçay Malkarlılar'ın anavatanlarına geri dönmelerine izin verilmiştir.[375]

Karaçaylıların sürgün edilmesi ile beraber ilim çevreleri de Karaçay ve Balkarlılar hakkında suskunluğa gömülmüştür. 1958-1959 dönemine kadar ilim çevrelerine Karaçay ve Balkarlar bir tabu olarak kalmıştır.[376]

---

[373] Ufuk TAVKUL, Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür, s. 44.
[374]ADİLOĞLU, "Karaçay-Malkar Türkleri", s. 45.
[375]ADİLOĞLU, "Karaçay-Malkar Türkleri", s.45
[376] Victor SHNIRELMAN, "**Fostered Primordialism: The Identity And Ancestry Of The North Caucasian Turks In the Sovietand Post-Soviet Milieu**", s. 59.
http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/02summer/pdf2/shnirelman_large.pdf (İndirme Tarihi 01 Şubat 2009)

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla etnik topluluklar bağımsızlık taleplerinde bulunmaya başlamıştır. Rusya Federasyonu idari yapıyı Sovyetler Birliğinden devralmıştır ancak Rusya Federasyonu her ne kadar yapı olarak Sovyetler Birliğinin bir devamı olarak algılansa da 1991-1992 yılları arasında bazı yapısal değişiklikler olmuştur. Bunların bir tanesi de Sovyet Yükseğinin 3 Temmuz 1991'de almış olduğu Karaçay-Çerkez, Altay, Adıgey ve Hakasya Otonom Oblastlarının Özerk Cumhuriyet'e dönüştürülmesidir.[377]

2.2.1.2. ELBRUZ'UN KARAÇAY YÜZÜ

Karaçaylılar, günümüzde Rusya Federasyonu'nun güneyinde yer alan Kafkasya bölgesinde, kendi özerk bölgeleri olan Kuban vadilerinin (Üçköken, Teberde, Zelençuk) orta ve yukarı kısımlarında yaşamaktadır. [378]

Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya'da Kafkas sıra dağlarının orta bölgesinde Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyettir. Başkenti Çerkessky'dir. Diğer önemli şehirleri, Üçköken, Cögetey, Arhız, Hurzuk, Karaçay, Teberde, ve Zelençuk'tur.

Yüzölçümü 14.100 kilometrekare olup güneyi baştan başa Büyük Kafkas sıradağları ile kaplıdır. Mingitav (Elbruz 5.642 m), Dıhtav (5.203 m) ve Koştantav (5.145 m) gibi Kafkasya'nın ve hatta Avrupa'nın en yüksek dağları Karaçay-Malkar toprakları içerisinde yer almaktadır. Dağların 2 bin 200 metreye kadar olan kısımları çam, ladin ve köknar ormanlarıyla kaplıdır. 3 bin metreden sonraki kısımlar ise buzullarla kaplıdır. Kafkasya'nın en büyük buzulları olan

---

[377] Fiona HILL, "RUSSIA'S TINDERBOX" Conflict in the North Caucasus And its Implications for The Future of the Russian Federation, September 1995, s. 7.
http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/russias_tinderbox_1995.pdf

[378] Ali YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s.7.
http://web.sakarya.edu.tr/~ayigit/ESERLER/ICANAS_Bildiri.pdf (İndirme Tarihi 21 Kasım 2008)

Alibek, Amanavuz, Uzunkol, Ullukam, Tonguzorun, Azav, Bızıngı buzulları da Karaçay-Malkar bölgesinde yer almaktadır. Başta Koban ırmağı olmak üzere Kafkasya'nın büyük ırmakları Elbruz dağı buzullarından doğmaktadır. Bunlardan Hurzuk, Ullu Kam ve Uçkulan ırmakları birleşerek Uçkulan köyü yakınlarında Koban adını almaktadır. Duvut, Teberdi, Arhız, Morh, Zelençuk (İnçik), Laba, Urup ırmakları da Koban ırmağını beslemektedir. Biyçesın yaylasından doğan Hudes, Calankol, Amankol, İndiş ve Mara ırmakları da doğu tarafından Koban ırmağına karışmaktadır. Biyçesın yaylasından doğan Kuma (Gum) ırmağı ise Hazar denizine dökülmektedir. Yine Elbruz dağı buzullarından doğan Malk (Balk) ile Bashan ırmakları ve daha doğudan doğan Çegem, Holam-Bızıngı ve Çerek ırmakları Terek ırmağına karışmaktadır.[379]

Güneyinde Karaçaylıların "Tav ardı-Dağ arkası" adını verdikleri Kafkas ötesi ülkelerinden Abaza ve Gürcistan Cumhuriyetleri, Batı ve kuzeyinde Rusya Federasyonu, Doğusunda Kabardey-Balkar Cumhuriyeti yer almaktadır.

Harita 4 Karaçay Çerkez Cumhuriyeti

Kaynak: Ufuk TAVKUL, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul. 2002.

[379] ADİLOĞLU, "Karaçay-Malkar Türkleri", s.13.

2.2.1.3. BÜTÜNLEŞMEYE ÇALIŞAN NÜFUS

1926 yılında Karaçay nüfusu yaklaşık 55 bin olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 52,5 bini kendi bölgelerinde yaşamış ve ülke nüfusunun % 81'ini oluşturmuştur. Bu dönemde Rusların nüfusu ise % 2'yi bile bulmamıştır. 1944'te sürgüne uğrayan Karaçaylar, daha sonra 1956'da yurtlarına dönmüş ancak geçen süre zarfında büyük nüfus kayıpları vermiştir. Sürgün sonrası Karaçaylılar 1959'da ülke nüfusunun ancak % 24,4'ünü oluşturabilmiştir. [380]

1979 yılına gelindiğinde Karaçaylıların nüfusu 132.074 kişi olmuştur. 1989 sayımlarında Karaçaylıların nüfusu 156.140'a çıkmıştır. Aradan geçen 10 yıl içerisinde Karaçaylıların nüfusu yaklaşık olarak %19 artmıştır.[381]

2002'de Karaçay nüfusu 192.182'dir. Bu nüfusun % 88'i yani 169.198'i Karaçay bölgesinde yaşamaktadır. % 8'i de (15.146) Stavropol Krayında, ‰ 7'si de (1.273) Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde yaşamaktadır. Kafkasya'nın diğer kısımlarındakilerle birlikte toplam nüfusun % 98'i Kafkasya'da bulunmaktadır.[382]

Nüfusu 435.000 olan Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti'nin %31'i Karaçaylı Türk, % 42'si Rus, % 10'u Adige, % 7 Abazin, % 3'ü Nogay Türkü, % 7'si ise diğer topluluklardan oluşmaktadır.

Karaçay'da ortalama yaş ömrü 68,5 yıldır. 2003 yılında çocuk doğumlarında ölüm oranı ise hayli yüksek olup her bin çocuktan 30'u doğumda

---

[380] Ali YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı" **3. Uluslar Arası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Celalabat-Kırgızistan**, 05-09 Haziran 2005, s. 200.
http://www.sbe.sakarya.edu.tr/kongre/KISIM_2/rusya_federasyonun.zip
http://web.sakarya.edu.tr/~ayigit/ESERLER/rusya_federasyonu.pdf

[381] Ufuk TAVKUL, "**Kafkasya Denklemi**", s. 4.
http://www.koksav.org.tr/ebulten/eyl-ek-kas2008/081127_kok_hk-utavkul.pdf

[382] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası
http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls

veya doğum sonrası ölmektedir.[383] 2006 yılına gelindiğinde ise çocuk ölümleri azalmış her bin doğumda 10 çocuğa gerilemiştir.

Ruslarla yapmış oldukları karma evliliklerde, Müslüman Kuzey Kafkas milletlerinin Rus kültürüne ve Rus asimilasyonuna karşı en büyük direnç gösteren azınlıklar oldukları görülmektedir. Yapılan araştırmalarda Rus-İnguş ailelerin %100'ü, Rus-Dargin ailelerin %88,6'sı, Rus-Lezgin ailelerin %82,4'ü, Rus-Balkar ailelerin %81,8'i ve Rus-Karaçay ailelerin %77,3'ü çocukları için Rus kimliğini reddederek kendi milletine ait etnik kimliği benimsediklerini beyan etmiştir.[384]

2.2.1.4. REFERANDUMLA GELEN BİRLİKTELİK

1943 yılında zorla göç ettirilen Karaçaylılar 1957 yılında Krusçev hükümeti zamanında çıkarılan yeni bir kanunla sürgündeki Karaçay Malkarlılar'ın anavatanlarına geri dönmelerine izin verilmiştir.[385] Ancak geriye döndüklerinde kendilerine ait özerk bir bölgeyi bulamamışlardır. Onun yerine komşuları Çerkezlerle birleştirilmiş Karaçay Çerkez Otonom Oblastı kurulmuştur. Karachaevsk yerine de Cherkessk başkent yapılmıştır. Karaçaylılar bunun yanı sıra göçten evvel yerleşik oldukları cumhuriyetin yerine daha dağlık kesimlere yerleştirilmiştir. Bu hususlar, Karaçaylılar ile Çerkezler arasında çıkacak sorunların temelini atmıştır.[386]

1988 yılına gelindiğinde ise, 1943 yılı itibariyle sahip oldukları sınırları kapsayan bir otonom oblasta sahip olma çalışmaları alevlenmiştir. 1991 yılında Karaçay Çerkez'in oblastlıktan cumhuriyete yükseltilmesi ile beraber Rus Kazak'larının karşı talepleri yükselmiştir. Ekim 1991'de Kazak, Çerkez, Adıgey, Abazinlerce, Karaçay Çerkez Cumhuriyeti çatısı altında Çerkez Abazin

[383] ZUBAREVICH, a.g.m,.s. 79.
[384] ATASOY, a.g.m., s. 91.
[385] ADİLOĞLU, "Karaçay-Malkar Türkleri", s. 45.
[386] HILL, a.g.m., s. 39.

Cumhuriyeti kurulması amacıyla kongre düzenlenerek talep iletilmiştir. Kongrede ayrıca Kazak, Çerkez, Abazin, Nogay ve Karaçaylıların hükümette eşit olarak temsil edilmesi talep edilmiştir. [387]

Yaşanan bu gelişmeler üzerine ise, Karaçaylılar tarafından bağımsız Karaçay Cumhuriyetinin kurulması Kasım 1991'de deklere edilmiş, Aralık 1991'de ise Rus Kazakları 1917'deki sınırları dahilinde bağımsız bir cumhuriyet taleplerini dile getirmiştir.[388]

Karşılıklı yükselen talepler üzerine cumhuriyetin geleceğini şekillendirecek referandum Mart 1992'de gerçekleştirilmiş beklenenin aksine ise %78'lik bir çoğunlukla birleşik cumhuriyetin devamı yolunda karar alınmıştır.

1993 yılında gerçekleşen Rusya Federasyonu anayasa referandumunda Karaçay Çerkez Cumhuriyetinde, Dağıstan ve Adıgey Cumhuriyetlerinde olduğu gibi referandum sonucu olumsuz olarak çıkmıştır.[389] Diğer Kafkas cumhuriyetlerinde ise az bir destekle onaylanmıştır.

Cumhuriyette yaşanan bir sonraki gerginlik, 1999'daki Karaçay Vladimir Semionov ile Çerkez Stanislav Derev arasındaki başkanlık seçimleri sırasında ortaya çıkmıştır. Semionov'un kazanması üzerine ciddi gerginlikler görülmüştür. Yeltsin, yaşanan olaylar üzerine 23 Mayıs 1999'da ülkenin statüsünü değiştirerek doğrudan başkanlık kontrolü altına almıştır. Daha sonra Başbakan Putin devreye girmiş ve Moskova'nın girişimleriyle her halkın 3 temsilcisinin bulunacağı 15 kişilik bir Danışma Konseyi oluşturulmuştur. Bu konseyin çalışmaları ile ülkede istikrar sağlanabilmiş ve Aralık 2000'de Parlamento

---

[387] HILL, a.g.m., s. 51.
[388] HILL, a.g.m., s. 51.
[389] Dmitri GLINSKI, "Russia And Its Muslims: The Politics Of Identity At The International-Domestic Frontier", **East European Constitutional Review**, s.76.
http://www1.law.nyu.edu/eecr/vol11num1_2/special/glinski.pdf (İndirme Tarihi 5 Mart 2009)

seçimleri gerçekleştirilmiştir. 73 milletvekilinin 31'i Karaçay, 25'i Rus ve 7'si Çerkez temsilciler kazanmıştır.[390]

Rusya Federasyonunun özerk cumhuriyetlerinde etnik yoğunluğa göre çoğunlukta olan toplum, Cumhurbaşkanını ikinci yoğunlukta olan ise başbakanını çıkarmaktadır. Üçüncü en etkili isimse Ruslardan meydana gelmektedir. Karaçay Çerkez'de milletvekilleri aynı zamanda valilik ve kaymakamlık seçimlerini de kazanmak zorundadır. Aksi takdirde milletvekillikleri de düşmektedir.[391]

Karaçay-Çerkez parlamentosu 75 milletvekilliğinden oluşmaktadır. Halihazırda 29 Mart 2004 tarihinde seçilen parlamento işbaşında bulunmaktadır. Yapılan başkanlık seçimlerini Karaçay Mustafa Bardyev kazanmıştır. Halen görevdedir.

2.2.1.5. KARAÇAY KÜLTÜRÜ

Kafkas halkları yüzyıllar boyunca aynı coğrafyada benzer tarihî, etnik ve sosyo-kültürel şartlar altında birbirlerinden etkilenmişler ve birbirleriyle karışarak akraba topluluklar haline gelirken ortak bir Kafkas kültürü etrafında birleşmiştir. Bu bakımdan, Kafkasya halkları toplumsal yapı ve kültür açısından Kafkas Ötesi milletlerinden oldukça farklı özellikler taşımaktadır.[392]

Rusya'da yaşayan milletler için dil ve kültür asimilasyonu, etnik asimilasyonun başlangıcı olmuştur. Bu asimilasyona en yüksek direnç gösterenler Kuzey Kafkasya milletleridir. Türk ve Moğol kökenli milletler kendi

---

[390] Ali Faik DEMİR, "**Çatışma Bölgesi Olarak Kafkasya En Önemli Çatışma Noktaları ve Çözüm Önerileri",** s. 24,25.
http://www.konrad.org.tr/Kafkasya%20tr/03Demir.pdf (İndirme Tarihi 5 Nisan 2009)
[391] Yaşar KALAFAT, "Türk Halkları Asamblesi Liderler Toplantısı Ve Kuzey Kafkasya'da Türk Halk İnançları", **Avrasya Dosyası, Cilt.5 Sayı 1**, İlkbahar 1999, s. 284.
[392] TAVKUL, "**Kafkasya Denklemi**", s.5.

anadillerini en yüksek oranda kullanan azınlıklardır. Örneğin Tuvalıların %99'u, Karaçay, Balkar, Kabardin ve İnguşların %98'i, Rusça konuşmayı kabullenmeyip kendi anadillerini günlük yaşamlarında kullanmaktadır.[393]

Karaçay Malkar Türkçesi, Türk dilinin Kıpçak lehçesinin Karay, Kumuk ve Kırım şiveleriyle birlikte Hazar Karadeniz grubunda yer almaktadır. Karaçay Malkar Türkçesi kendisine has bir takım söz, ses ve gramer özelliklerine haiz olmakla birlikte genel olarak tipik bir Kıpçak şivesidir. Karaçay Malkar Türkçesinin diğer Kıpçak şivelerinden bazı farklı özellikler göstermesinin sebebi ise, bu şivenin eski tarihlerde Bulgar ve Oğuz Türkçesiyle bağlantısı olmasından ve komşu Kafkas kavimlerinin bir takım dil özelliklerinin tesirinde kalmasından kaynaklanmaktadır.[394]

18. yüzyılda İslam dinini kabul eden Karaçay Türkleri aynı zamanda Arap alfabesiyle de tanışmış ve bazı işlerinde Arap yazısını kullanmaya başlamışlardır. Karaçay Malkar Türklerinin yazılı edebiyat ancak 1920'li yılların ortalarında başlamıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Karaçay-Malkarlı aydınlar Latin ve Rus harflerine dayalı bir Karaçay-Malkar alfabesi oluşturma çabalarına girmiştir. İmmolat Hubiy Rus Kril harfleri ile bir Karaçay alfabesi meydana getirmiştir. Onun takiben 1908 yılında İslam Kırımşavhal Latin harfleriyle bir Karaçay alfabesi oluşturmuştur. Ancak her iki alfabe de baskılı olarak kullanılamamıştır. 1916 yılında İsmail Akbay'ın Arap harfleri ile oluşturduğu Karaçay alfabesiyle Gürcistan'ın Tiflis şehrinde yayımladığı "Ana Tili" (Ana dili) adlı okuma kitabı Karaçayca yayımlanan ilk kitap olmuştur.[395]

[393] ATASOY, a.g.m., s.92.
[394] ADİLOĞLU, "Karaçay-Malkar Türkleri", s.1.
[395] TAVKUL, "Modern Karaçay-Malkar Edebiyatının Doğuşu", s.51.

Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra Sovyet hâkimiyetine giren Karaçay-Malkarlılar için 1924 yılında Latin harflerine dayalı bir alfabe oluşturulmuştur. Umar Aliy'in "*Cangı Karaçay-Malkar Elible*" Yeni Karaçay-Malkar Harfleri adlı kitabı aynı yıl yayımlanmıştır. Bu yüzden çağdaş Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının doğuşu 1924 yılı olarak kabul edilmiştir.[396]

Türk kökenli halklar ve Müslüman halklar için 1935 yılında, resmi alfabe olarak, Kiril alfabesi kabul edilmiştir. Ermenilerin ve Gürcülerin alfabeleri ise, yönetimdeki Gürcü ve Ermenilerin desteği ile değiştirilmemiştir. SSCB tarafından, 1974 yılında, Gürcistan'ın, "alfabe birliği" kapsamına alınması kararı alınmıştır. Ancak Tiflis'te, üniversite öğretim üyeleri ve öğrencileri ters tepki gösterince, karar uygulanmamıştır. Bu bağlamda; 1977 yılında, Ermenistan'ın da, "alfabe birliği" kapsamına alınması kararı alınmıştır. Ermeniler, bu karara tepki göstermiş, alfabelerini değiştirmemiştir. Ancak Kafkas halkları, Slav Kiril alfabesi kapsamına alınmıştır. "Bu gelişme, Kafkas halklarında, "Rusya'ya karşı direnilebilir, Rusya direnmekle ikna olur" kanaatini yaratmıştır. Bugünkü direnişin temelinde, Kafkas halklarının haksızlığa uğradığı kanaati vardır."[397] Günümüzde, birçok Türk ve Müslüman grup, hem Türkçe yazılmış Latin alfabesi isterken, hem de Türkiye Türkçesi öğrenme gayreti içine girmiştir.[398]

Karaçaylıların kültür hazinelerinden biri olan Nart destanları, Kafkasya halkları arasında, onların kültürlerini birleştirici önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Karaçay-Malkar, Adige, Abhaz-Abaza, Oset ve Çeçen-İnguş halklarının folklorlarında Nart destanları eski Kafkas kültürünün en belirgin temsilcisi olma özelliği taşımaktadır. Bu gün Kafkas halklarının tamamı Nart destanlarına sahip çıkmakta kendi kültürlerinin bir parçası olduğunu iddia

---

[396] TAVKUL, a.g.e, s.52.
[397] Yaşar KALAFAT, **Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Ankara, 1999, s.148.
[398] KALAFAT, a.g.e., s.149.

etmektedir. Kafkas halklarının her biri diğer halkın bu destanı kendilerinden aldığı düşüncesindedir.[399]

Kuzey Kafkasya'da okuma-yazma oranı en yüksek bölge olan Karaçay-Çerkez'de 231 ortaokul, 34 teknik okul ve 1 üniversite bulunmaktadır. Ortaokulda 79.000, teknik okullarda 5.100, üniversitede de 4.100 öğrenci öğrenim görmektedir ve her dört kişiden biri yükseköğrenime devam etmektedir.

Karaçay Türkleri arasında, tarihsel süreç içerisinde birçok inanç sistemi ve din benimsenmiş, toplumsal yapı üzerinde önemli izler bırakan bu inanışlar kültürel yapı içerisinde kendine bir yer bularak günümüze kadar gelmiştir. Karaçaylıların inanışlarına göre en büyük tanrı olan göklerin tanrısı, Teyri adını taşımaktadır. Bu isim Göktürk yazıtlarında Tanrı anlamına gelen *tengri* kelimesinin Karaçay dilinde aldığı şekildir. Teyri kelimesi aynı zamanda Karaçay dilinde "gök" anlamına da gelmektedir.

Toplumsal yaşamları ve gelenekleri incelendiğinde, İslam dinine aykırı bazı geleneklerin izlerinin görülebileceği Karaçay Türklerinin daha önceleri animist-natüralist sapmalar gösteren eski "Gök Tanrı Dini"nin üyesi oldukları anlaşılmaktadır. Karaçaylıların eski inanç sistemlerinde kutsal ruhlar ve Tanrılar konusu incelendiğinde, daha sonraları inandıkları ilahi dinlerinin içinde eski inançlarının izleri görülmektedir. [400]

J. Von Klaproth, 1807-1808 yılları arasında yaptığı Kafkasya gezisi notlarının Karaçay Türkleri ile ilgili bölümüne dayanarak verilen bilgilere göre; Karaçaylılar 1782 yılında Kabardey asıllı Hoca İshak Efendi vasıtasıyla İslam dinini benimsedikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Soğucak

---

[399] Ufuk TAVKUL**,"** Kafkas Nart Destanları Üzerinde Bir Motif İncelemesi: Nart Örüzmek'in Doğuşu**", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları No 395, Ankara, 2004, s.141.

[400] Hayati BİCE, **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1991, s.109.

valisi Ferah Ali Paşanın da (1780-1784) Karaçaylıların İslam Dinini kabul etmelerinde etkisi büyük olmuştur.[401]

Bu gün için dini açıdan Karaçaylılar için en büyük tehlike vahabiliktir.[402] Günümüzde Kuzey Kafkasya'da "Vahabilik" Rus istihbaratı tarafından "uydurulan" kelime olarak görülmektedir. Kuzey Kafkasya'daki Vahabi hareketinin tarihi çok eski değildir. İlk gruplaşma, 1970'lerde oluşmuş ve giderek etkili hale gelmiştir.[403]

Kuzeybatı Kafkasya'da İslam'ın sömürülerek ve yanlış anlatılarak kötü bir din gibi sunulması kamuoyunda gerginlik yaratmıştır. Vahabilik çalışmalarını durdurmak için bu bölgede güvenlik güçlerinden daha çok yararlanılmaktadır. Karaçay-Çerkez'de Federal Güvenlik Bürosu (FSB) Vahabiliğin bir kolu olan Muhammed Bidjiyev tarafından kurulan "Karaçay İmameti Partisi"ni dağıtmıştır. 20 Ocak'ta 2001'de Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı 2000 yılı sonuçlarını analiz etmiş ve 190 kişinin Vahabilerle sıkı ilişki içinde olduğunun tespit edildiği açıklanmıştır.[404]

2.2.1.6. SÜBVANSİYONLARA DAYALI EKONOMİ

Kuzey Kafkasya'da ekonomik yaşamın ana dinamikleri cumhuriyetten cumhuriyete değişiklik göstermektedir. Bölgede siyasi elitler ile federal merkez arasındaki ilişkiler çok önem arz etmektedir. Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinin

---

[401] BİCE, a.g.e., s.108.

[402] Vahabilik; XVIII.Yüzyıl'da Arabistan'da ortaya çıkan dinsel ve siyasal akımdır. Kurucusu Muhammet Bin Abdülvehab'dır. Hambeli mezhebinin görüşlerini temel alır ama, dinsel öğeleri aşırı tutucu biçimde yorumlar ve kurallara zorla uyulmasını savunur. Başka mezheplere karşı tavrı çok serttir. Osmanlı İmparatorluğuna karşı da sık sık ayaklanmalar çıkarmışlardır.
Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar, Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik Ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, Şubat 2009, s. 51.

[403] Elvira SADYKOVA, "Eski Sovyet Coğrafyasındaki Gelişmeler Ve Güvenlik Kaygıları Çerçevesinde Rusya Federasyonu'nun İran'la ilişkileri (1992 - 2005) " Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı Y. Doç. Dr. Erel Tellal, Ankara – 2006, s.50.

[404] SADYKOVA, a.g.e., s.53,54.

tamamı ve diğer idari birimler ekonomik olarak ayakta durabilmek için en uygun ve en kolay olarak merkezi hükümet sübvansiyonlarını görmektedir.[405]

Karaçay-Çerkez'in en büyük ekonomik kaynakları hayvancılıktır. Ekonomisinin kayda değer bir bölümünün hala federal bütçe tarafından sübvanse edildiği tarımsal bir cumhuriyettir. Karaçay-Çerkez'in 1996-1997 yılları cumhuriyet bütçe gelirlerinde Federal bütçeden yapılan finansal yardımlar ve transferlerin oranı % 63,7'dir.[406]

1997 yılı itibariyle Rusya Federasyonunun kişi başına düşen gelirini 1 tam kabul ettiğimizde Karaçay-Çerkez'de kişi başına düşen gelir ancak 0,46'dır.

Ekonomideki yönetim sisteminin dağılmasının ardından, yerel nüfusun büyükçe bir kısmı geniş kapsamlı tarım teknikleri uygulayarak kendi küçük çiftliklerini kurmuştur. Çiftlik hayvanlarının artışı ile beraber, meralara gösterilen talep artmış, bu da giderek politik bir konu halini almıştır. Günümüze dek cumhuriyet içerisindeki toprakların yeniden-dağıtımı, Karaçay-Çerkez'deki siyasal ihtilafları besleyen sorunlardan biridir.[407]

Diğer taraftan ülke Rusya Federasyonunun ikinci büyük çimento merkezidir. Ayrıca makine, elektronik saat fabrikası, yakut, kimya, uranyum madeni, altın, taşkömürü, işletmeleri ekonominin yoğunlaştığı alanlardır.[408]

Karaçay Çerkez'in en büyük rezervi su enerjisi ve turistik tesislerdir. Maden suyu kaynaklarına ekonomik güvence olarak bakılırken diğer yeraltı kaynakları bulunmasına karşın potansiyel işletme olabilecek durumda değildir.[409]

---

[405] Alexandru LIONO, "Kuzey Kafkasya'da Ekonomik Hayatın Dinamikleri", s. 5. http://www.kafkas.org.tr/perspektif/Kuzey%20Kafkasyada%20ekonomik%20hayatin%20dinamikleri.pdf (İndirme tarihi 15 Nisan 2009)
[406] DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki", s. 13.
[407] LIONO, a.g.m., s.6.
[408] http://www.kafkasfederasyonu.org/tarih_cografya/index.htm (İndirme tarihi. 15 Nisan 2009)
[409] KALAFAT, a.g.e., s.288.

2004 yılı kişi başına **Gayrisafi Bölgesel Hasıla** (GRP) incelendiğinde, Rusya Federasyonu geneline oranla 1/3 oranında bir pay alabilen Kafkasya coğrafyasındaki etnik cumhuriyetler, işsizlik oranında ise Rusya Federasyonu'nun genel ortalamasını 4'e katlamaktadır. Çalışabilir durumdaki insanların %30'u işsiz durumdadır.[410]

2000 yılı, Karaçay Çerkez Cumhuriyeti'nin Kişi başına **Gayrisafi Bölgesel Hasılası** 2797 dolardır. Bu gelirin insani gelişmişlik indeksine yansıması Karaçay'ı Tüm Rusya Federasyonunda 89 idari bölge içerisinde 55. sıraya yerleştirmiştir.[411] Birleşmiş Milletlerin İnsani gelişmişlik raporuna göre Karaçay'da 2001 yılı kişi başına gelir 3065 dolar olup 89 idari bölge içerisinde 54. sıradadır.[412]

Birleşmiş Milletlerin, Rusya Federasyonu için hazırlamış olduğu "İnsani Gelişmişlik Raporu 2007"'ye göre, Karaçay'da asgari geçim sınırının altında yaşayanların oranı, 2000 yılında %63 olarak gerçekleşmiş, 2005 yılında %28'e gerilemiştir.[413] Aynı rapora göre Karaçay Çerkez'de kişi başına düşen gelir 2004 yılı itibariyle 3846 dolardır.

2.2.1.7. ETNİK ÇATIŞMA VE AYRILIKÇI HAREKETLER

1943 yılında zorla göç ettirilen Karaçaylıların 1957 yılında Krusçev hükümeti zamanında çıkarılan yeni bir kanunla anavatanlarına geri dönmelerine izin verilmiştir.[414] Sürgün dönüşü kendilerine ait özerk bir bölge kalmamıştır.

---

[410] Russia's Regions:Goals,Challenges,Achievements, National Human Depelopment Report Russian Federation 2006/2007, s. 55.
http://www.undp.ru/nhdr2006_07eng/NHDR_Russia_2006_07eng.pdf
[411] ZUBAREVICH, a.g.m,.s. 80.
[412] Human Development Report Russian Federation 2004, Towards A Knowledge_Based Society,UNDP, Moscow 2004, s. 84.
[413] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 55
[414] ADİLOĞLU, "Karaçay-Malkar Türkleri", s. 45

Onun yerine komşuları Çerkezlerle birleştirilmiş Karaçay Çerkez Otonom Oblastı kurulmuştur. Karachaevsk yerine de Cherkessk başkent yapılmıştır. Karaçaylılar bunun yanı sıra göçten evvel yerleşik oldukları cumhuriyetin yerine daha dağlık kesimlere yerleştirilmiştir. Bu hususlar Karaçaylılar ile Çerkezler arasında çıkacak sorunların temelini atmıştır.

Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde etnik ayrımcılık, Kafkasya'daki diğer cumhuriyetlere nazaran azdır ve diğer bölgelere göre sükunetini korumaktadır. Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde keyfi olarak parçalanmış halklar modelinin tekrarlandığı görülmektedir. Karaçaylar, Balkarların akrabasıdır ama buna karşın Kabardeylerle akraba olan Çerkezlerle birlikte yaşamaktadırlar.[415] Karaçay Çerkez'deki gerginliğin az olmasının sebeplerinden biri ise Türk nüfusun diğer Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerine nazaran baskın olmasından kaynaklandığı değerlendirmektedir.

2.2.2. KABARDEY BALKAR CUMHURİYETİ

2.2.2.1. KISACA KABARDEY BALKAR CUMHURİYETİ TARİHİ

Karaçay Çerkez ve Kabardey-Balkar adlı iki farklı cumhuriyetin sınırları içinde yaşamakta olan Karaçay-Malkar Türkleri, Sovyetler Birliği döneminde tabi tutuldukları suni ayrıma rağmen, aynı etnogeneze sahip ve tarih boyunca aynı dili ve kültürü paylaşmış olan bir Türk boyudur. Farklı özerk cumhuriyetlerin idareleri altında yaşamalarına rağmen, Sovyetler Birliği dönemi boyunca kültürel birliklerini muhafaza etmeyi başaran Karaçay-Malkar Türkleri, dillerini de ortak bir edebî dil etrafında birleştirmeyi başarmıştır.

Malkar ismi yerli ve yabancı kaynaklarda "Balkar" olarak geçmektedir. Ancak bu kavram daha çok Rus kaynaklarında siyasi amaçla kullanıldığı ifade

[415] Christian NEEF, **Kafkasya: Rusya'nın Kanayan Yarası**, Çev. Özalp GÖNERALP, Yenihayat Yayınları, İstanbul, 2004., s. 42

edilmektedir.[416] Çalışmada standartlığın sağlanabilmesi amacıyla Malkar Türkleri, Balkar olarak belirtilecektir.

Balkarların, Hazar devleti yıkıldıktan sonra 10. ve 11. yüzyıl da Kuzey Kafkasya'ya geçerek, Çereme ve Baksan nehri boylarına yerleşen Hazarların neslinden oldukları söylenmektedir.[417] 13. ve 15. yüzyıl da meydana gelen Kabardey yayılışına kadar, Karaçay ve Balkarlar Kafkasya dağ silsilesinin kuzeyinde Osetler ile Çerkezler arasında geniş bir sahada yaşamıştır.

Balkarların Rus hakimiyetine geçmesi Karaçaylılardan yaklaşık iki yıl önce gerçekleşmiştir. Balkarlar da, Karaçaylılar gibi Kuzey Kafkasya'da Ruslara karşı sürdürülen muhtelif isyan hareketlerine doğrudan ve dolaylı olarak katılmıştır. Ancak resmî olarak Rus hakimiyetini kabul ettikleri 11 Ocak 1827 tarihi öncesinde herhangi bir savaş veya çatışma görülmemiştir. [418]

Balkarlar aslında çok daha önceki bir tarihte, Kabardeylerin baskısından kurtulmak maksadıyla, Rusya'ya tâbi olmak için başvuruda bulunmuştur. 1773 yılında Malkar'ın Çegem bölgesinin beyleri, düz arazi ve otlakları kullanmalarına engel oldukları gerekçesiyle Kabardeyleri şikayet ederek Rusya'ya bağlanmak istediklerini bildirmiştir. Ruslar ise Osmanlı Devleti'nden çekindiği için Balkarların bu isteğine temkinli yaklaşarak herhangi bir cevap vermemiştir.

Balkar'ın Baksan bölgesi beyi Mırzakul Orusbiy ilk olarak 5 Ocak 1827 tarihinde General Emanuel'e giderek idaresi altında bulunan Baksan bölgesiyle birlikte Rus tabiiyetine geçmek istediğini bildirmiştir. General Emanuel bu sefer Balkarların bu isteğini kabul edeceğini belirtmiş, fakat bölgesel itaat yerine Balkarların tamamının Rusya tâbiiyetine geçmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Mırzakul Orusbiy geri dönerek diğer Balkarlı ve hatta Digorya (Kuzey

[416]Ufuk TAVKUL, "Karaçay Malkarlıların Etnik ve Sosyal Yapısı", **Karaçay Balkarlar**, Der. Ufuk TAVKUL,Yaşar KALAFAT, Karam Yayınları, Ankara, 2003, s. 46.
[417] M. MİLLER, "Balkar Türkleri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 8, 1985, s. 42.
[418] ADİLOĞLU," Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi ", s.172.

Osetya) beyleriyle de konuyu görüşmüş ve General Emanuel'in direktifini onlara bildirmiştir. Malkar ve Digor beylerinden oluşan heyet 11 Ocak (modern takvime göre 24 Ocak) 1827 tarihinde Stavropol şehrine giderek General Emanuel'e Rusya'ya tâbi olmak istediklerini bildiren yazılı ahitnamelerini vermiştir.

Bu ahidnâmeyle birlikte Balkarlar Rusya'nın hakimiyetine girmiştir. Bu tarihten sonra Ruslar yürüttükleri siyaset gereğince kendi idarelerini Balkar'da hemen kurmamıştır. Yönetim bir süre daha eskiden olduğu gibi Balkarlı beylerin elinde kalmıştır. Ruslar ilk olarak 1831 yılında Balkar'ın Çegem bölgesinde kendi idarelerini kurma teşebbüsünde bulunmuşlarsa da Çegemlilerin büyük tepki göstermesi üzerine bu teşebbüslerinden bir süreliğine vazgeçmiştir. Ruslar ancak 1846 yılından itibaren yavaş yavaş Balkar'da kendi idarelerini kurmaya başlamıştır.[419]

1860 yılından itibaren bölgeyi ele geçiren Ruslar özel bir idari sistem kurarak Karaçay Balkar halkını ikiye bölerek Karaçaylıları Kuban, Malkarlıları da Terek eyaletine bağlamıştır.

11 Mayıs 1918 tarihinde kurulan Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nde yer alan Balkarlar, Cumhuriyetin yıkılmasından sonra Bashanlılar, Çegemliler, Holamlılar, Bızıngılılar ile birlikte 16 Ocak 1922 tarihinde, Kabardin Balkar Özerk Cumhuriyeti idaresi altına alınmıştır.[420]

2. Dünya Savaşı Alman işgali sırasında Karaçay Malkar halkının Almanlarla işbirliği yaptığını ileri süren Sovyet hükümeti, 2 Kasım 1943 günü bütün Karaçay halkı Orta Asya ve Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir. Karaçaylıları 8 Mart 1944'te de Balkarların Sibirya ve Kazakistan'a sürülmeleri takip etmiştir.

[419] ADİLOĞLU," Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi ", s.173.
[420] TAVKUL, **Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür,** s. 44.

Balkarlar da tıpkı Çeçen ve İnguşlar gibi 1944 yılında Sibirya'ya sürülmüş, 1957 yılında da geri dönmüştür. Balkarlar geri döndüklerinde dört köylerini geri alamamıştır. Cumhuriyetin adı da eski haline gelmiş olmasına rağmen Balkarlar geri alamadıkları köyleri üzerindeki hak iddialarından vazgeçmemiştir.[421]

1957'de geri dönüşü takiben Balkar'lar 1960'larda kendi deyimleriyle "dağlarından sürülerek" başkent Nalçik çevresindeki yerleşim bölgelerine sürülmüştür.[422]

1992 yılına gelindiğinde, hem Balkarlar hem de Kabardeyler 1863 yılındaki etnik kökene dayalı sınırlarıyla teşkil edilecek Rusya'dan ayrı birer cumhuriyet taleplerinde bulunmuştur. Ancak cumhuriyet parlamentosu bunu yasalara aykırı olarak görmüştür. Kabardey Balkar Cumhuriyeti 1994 yılında Rusya Federasyonu ile İki taraflı anlaşmaya imza atan ilk özerk cumhuriyetlerdendir.[423]

2.2.2.2. RUSYA FEDERASYONU'NUN GÜNEY KAFKASYA'YA AÇILAN KAPISI

Rusya Federasyonuna bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kabardey Balkar'ın Kuzeyinde, Rusya Federasyonu, doğusunda Kuzey Osetya; Güneyinde Gürcistan; batısında Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti bulunmaktadır.

---

[421] Fehim TAŞTEKİN,"Portre: Kafkasya'nın Yeni Alev Topu Kabardey-Balkar", **Radikal, 24 Ekim 2005**
http://www.radikal.com.tr/arsivle.php?arsivle=1&arsiv_haberi=167883&yollayan_sayfa='http%3A%2F%2F213.243.28.155%2F%2Fhaber.php%3Fhaberno%3D167883' (İndirme Tarihi 5 Nisan 2009)

[422] Valery STEPANOV, "Ethnic Tensions And Separatism İn Russia", **Journal of Ethnic and Migration Studies** Vol. 26, No. 2, April 2000, s. 314.

[423] Minority Peoples and Their Territories
http://countrystudies.us/russia/ (İndirme Tarihi 1 Mart 2009)

Rusya Federasyonu içinde 12.470 km2 bir sahada yer alan cumhuriyettir.[424] Başkenti Nalçik olan cumhuriyette Baksan, Tırnauz, Nartkala, Maykıy, Zolskıy, Prohladnıy ve Çegem gibi il ve ilçeler ile yere idareler yürütülmektedir. Ayrıca 101 köy ve 165 oturulabilir yerleşim birimi mevcuttur.

Elbruz dağının doğusundaki dağlık arazi Malkar bölgesini, batısındaki dağlık arazi ise Karaçay bölgesini oluşturmaktadır. Dokuz geçit bu cumhuriyeti Gürcistan'la birleştirmektedir. Rostov'dan Baku'ye giden federal öneme sahip otoyol da Kabardey-Balkar'dan geçmektedir. Avrupa'nın en yüksek dağı, iki başlı karlı Elbruz da burada bulunmaktadır.[425]

Kabardey Balkarda orman, su ve hayvan varlığını korumak amacıyla oluşturulmuş birçok koruma alanı bulunmaktadır. Bu alanlarda yoğun ormanlar ve tükenmeye yüz tutmuş dağ keçisi, kızıl geyik, ayı, vaşak, yaban tavuğu ve yaban sığırı gibi hayvanlar yetiştirilmekte ya da koruma altında bulunmaktadır.[426]

Cumhuriyet coğrafi açıdan üç bölgeye ayrılmaktadır. Güneyde, birbirine paralel dağ sıralarından (Glavni, Peredovoy, Skalisti ve Çornıye) oluşan ve ülkenin güney sınırını çizen Büyük Kafkas Dağları uzanmaktadır. Bu dağların en yüksek dorukları Elbruz 5642, Dihtau 5203, Koştantau 5144, Djangitau 5049 ve Shara 5068 m.'dir. Bölgede hızlı akışlı akarsuların kaynaklarını oluşturan çok sayıda buzul vardır. Buzul alanlarının altındaki ikinci bölgede Alpin çayırlar, iğne yapraklı ve yaprak döken (kayın,meşe, kızılağaç, gürgen, akçaağaç, dişbudak ve kavak) ağaçlardan oluşan ormanlar yer almaktadır. Sıradağların, deniz seviyesinden yükseklikleri 500-700 m. arasında değişen kuzey eteklerinde yaprak döken ağaçlardan oluşan ormanlar uzanmakta, vadilerin daha geniş

---

[424] TAVKUL, "**Kafkasya Denklemi**", s.3.
[425]" Kabardey - Balkar Cumhuriyeti"
http://www.kafkasfederasyonu.org/tarih_cografya/tarih_ve_kulturleriyle_cerkesler.htm
http://www.circassianworld.com/TR/Kabardey-BalkarCumhuriyeti.pdf (İndirme Tarihi 15 Nisan 2009)

kesimleri ise çayırlar kaplamaktadır. Kuzey ve kuzeybatıda yer alan üçüncü bölge düz Kabardey Ovası'ndan oluşmaktadır, Çerek, Çegem, Baksan ve Malka ırmaklarının birleşmesiyle oluşan Terek ırmağı ovayı boydan boya geçmektedir. Terek'in batısında ve doğusunda Büyük ve Küçük Kabardey ovaları yer almaktadır. Bölgenin doğal bitki örtüsü çayırlar ve verimli çernozem topraklarını kaplayan sorguç otu steplerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte, stepler temizlenerek bu toprakların büyük bölümü tarıma açılmıştır. Kabardey-Balkar'a hakim olan karasal iklim yüzey şekillerine göre bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Yazlar genellikle sıcak geçer, ortalama sıcaklık Temmuz ayında 22°C, ocak ayında ise -40°C'dir. Dağlarda 750 mm'yi geçen yıllık yağış miktarı, oldukça kurak olan Kabardey Ovası'nda 500 mm'ye düşmektedir.[427]

2.2.2.3. POLİTİK BİRLİKTELİK

Balkarlar, Karaçayların doğusunda Baksam, Çegem ve Terek nehirlerinin geçtiği vadilerde yoğunlaşmıştır. 1926'da 33 bin nüfusu bulunan Balkarların tamamı kendi bölgelerinde yaşamış ve ülke nüfusunun % 16,3'ünü oluşturmuştur. 1944'te Karaçaylar gibi, Orta Asya'ya sürgün edilmişler ve daha sonra 1956'da yurtlarına dönmüşlerdir. Sürgün sonrası 1959 sayımında ülke nüfusunun ancak % 8'ini oluşturabilmiştir.[428]

Ülkedeki Rus nüfus oranı ise 1926'da % 7,5 iken 1959'da % 39'a yükselmiş bu tarihten sonra sürekli azalarak bugün % 25'e düşmüştür. 1926'da % 60 olan Kabardey nüfus 1959'da % 45'e düşmüş, bu tarihten sonra sürekli artarak bugün % 55'e yükselmiştir.

Balkar nüfus hareketlerinin geçmişten günümüze incelendiğinde sürgün yılları sonrası nüfus dağılımı önem kazanmaktadır. Balkarların sürgünde

[427] http://www.nihalatsiz.org/kabartaybalkar.htm (İndirme tarihi 15 Nisan 2009)

[428] YİĞİT, "Rusya Federasyonun'da Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 204.

bulundukları, dönem içerisinde, Balkarlara ait olan Priel'brus'ya Gürcistan sınırlarına dahil edilmiş, dışarıdan ve içeriden nüfus hareketleri yüzünden Balkarların politik birliktelik sağlayabilecekleri birleşmeleri önlenmiştir.

Tablo 4 1959 Nüfus Sayımı İtibariyle Kabardey Balkar'da Nüfus Dağılımı

Rayony	Russian %	Kabardin %	Balkar %	Ukrainian %	Osetian %	Other %
Nal'chikskiy	58.4	17.3	9.4	3.5	2.1	8.9
Baksanskiy	12.5	84.8	0.2	0.7	-	1.8
Zol'skiy	8.7	82.7	5.3	0.7	0.4	2.2
Legkenskiy	6.2	78.2	3.3	0.5	10.4	1.4
Mayskiy	86.3	2.2	-	2.6	0.4	8.5
Primankinskiy	55.6	38.9	-	1.9	1.9	1.7
Prokhladnenskiy	90.3	1.0	-	4.0	0.5	4.2
Sovetskiy	5.1	41.0	52.3	-	0.5	1.1
Terskiy	15.6	77.8	0.9	0.3	1.6	3.8
Uravanskiy	30.6	64.5	0.3	1.9	0.7	2.0
Cheimskiy	5.9	74.8	17.7	0.3	0.3	1.0
El'brusskiy	28.2	38.4	26.8	1.3	0.8	5.5
Average:	**38.7**	**45.3**	**8.1**	**2.0**	**1.5**	**4.4**

Kaynak: C W BLANDY, **Municipal Reform in the North Caucasus: A Time Bomb in the Making**, Defence Academy of the United Kingdom, March 2007, s.,3

1959 Nüfus Sayımı İtibariyle Kabardey Balkar'da Nüfus Dağılımına göre Balkarlar başta Sovetskiy, El'brusskiy ve Cheimskiy Rayonları olmak üzere Başkent Nalçik'inde bulunduğu dört ana bölgede yaşamıştır. [429]

Tablo 5 1939-2002 Yılları Arasında Kabardey Balkarda Nüfus Değişimleri

People/Date	1939	1959	1989	2002	% Share In 2002
Kabardin	150,300	190,300	363,500	498,702	60.1%
Balkar	39,000	34,100	70,800	104,951	12.6%
Russian	127,100	162,600	240,800	226,620	27.3%
Totals	**316,400**	**387,700**	**677,100**	**830,273**	**100%**

Kaynak: C W BLANDY, **Municipal Reform in the North Caucasus: A Time Bomb in the Making**, Defence Academy of the United Kingdom, March 2007, s.,3

[429] C W BLANDY, **Municipal Reform in the North Caucasus: A Time Bomb in the Making**, Defence Academy of the United Kingdom, March 2007, s. 2,3.

2002 yılı nüfus sayımına göre, Balkarların toplam nüfusu 108.426 kişidir ve nüfusun % 96,7'si Kabardey Balkar Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Aynı nüfus sayımına göre Kabardey Balkar Cumhuriyeti'nde 901.494 kişi yaşamaktadır.[430] Balkarlar Cumhuriyetin %11'6 sını oluşturmaktadırlar. Blandy'nin Tablo.5'de belirtilen %12'6 nüfus oranı ise Cumhuriyette yaşayan Balkar, Kabardey ve Rus Toplam nüfusuna yaptığı oran olup diğer etnik unsurlar göz ardı edilmiştir.

Cumhuriyetteki nüfus hareketleri açısından diğer bir önemli konu ise Rus nüfus oranının ise 1926'da % 7,5 iken 1959'da % 39'a yükselmiş bu tarihten sonra sürekli azalarak bugün % 25'e düşmüş olmasıdır.[431] Rus nüfusunda ki bu hareketin, bölgenin ekonomik yapısı ve baş gösteren çatışmalardan dolayı meydana gelen göçlerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

2.2.2.4. TÜRKLERİN SİYASAL ETKİNLİĞİNİN OLMADIĞI ÖZERK TÜRK CUMHURİYETİ

Kuzey Kafkasya'daki birçok cumhuriyette görülen sorun burada da yaşanmaktadır. Ülkede %55'lik çoğunluğa sahip Kabardeyler ile %11,6'lık bir nüfusa sahip Balkarlar arasında ülkeyi, iktidarı ve yaşamı paylaşmakta önemli sorunlar görülmektedir. Batı ve Osmanlı literatürüne 'Çerkezler' diye giren Adıgeler, Bolşevik ihtilali sonrası kurulan üç cumhuriyete Adıgey, Kabardey-Balkar ve Karaçay-Çerkez'e pay edilmiştir. Bu gün Kabardeyler, yüzde 55'lik nüfuslarıyla Kabardey-Balkar'ın egemen etnik öğesidir ve Çerkezlerin çoğunlukta olduğu tek cumhuriyet Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'dir. Kabardey-Balkar'da 900 binlik nüfusun yüzde 25'ini oluşturan Rusların siyasal bir etkinliği

[430] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls

[431] YİĞİT, "Rusya Federasyonun'da Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 204.

bulunmamaktadır. Siyasal yapıdaki sıkıntı, Kabardeylerle, nüfusun %11'ini oluşturan Balkarlar arasında bulunmaktadır.[432]

1957 yılında sürgünden dönen Balkarlar, dört köylerini geri alamamış ancak geri alamadıkları köyler üzerinde hak iddialarını sürdürmüştür.[433]

1992 ilkbaharında Kabardey-Balkar Cumhuriyeti parlamentosu, 1944'te Balkar halkı sürgün edildikten sonra, Kuzey Osetya'ya verilen 26 bin hektar ekilebilir arazinin, üzerindeki 6 yerleşim merkeziyle birlikte iade edilmesi talebiyle Rusya Federasyonu yönetimine başvurmuştur.[434]

Bu hak iddialarının seslendirildiği "Balkar Halkının İtibarının İadesi Üzerine Bir Kısım Ölçüler Hakkında" Ferman, 1944 yılında ortadan kaldırılan iki Balkar Rayonu'nun (semt, bölge) idarî olarak yeniden canlandırılmasını dile getirmektedir. Bugünkü bölgesel ihtiraslar dikkate alındığında Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin komşu Kuzey Osetya Cumhuriyeti ve Stavropol Krayı'ndan toprak talebinin yeniden gündeme gelmesi de muhtemel görülmektedir. Fakat şimdilik olay sadece 1944'te kaldırılan dört Balkar köyünün tekrar kurulmasını isteyen Balkar Halkının söylem ve eylemleriyle sınırlıdır.[435]

Geri döndüklerinde eski topraklarının tamamını alamadıklarını ve Kabardeylerce siyasi ve kültürel baskı altında tutulduklarını iddia eden Balkarlar, kurdukları Töre adlı teşkilatla (Bu teşkilat 1996 yılında Kabardey yönetimi tarafından kapatılmıştır.) haklarını alma mücadelesine girişmiştir.[436]

---

[432] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2(1).xls

[433] Fehim TAŞTEKİN**, "**Portre: Kafkasya'nın Yeni Alev Topu Kabardey-Balkar"**, Radikal, 24 Ekim 2005** http://www.radikal.com.tr/arsivle.php?arsivle=1&arsiv_haberi=167883&yollayan_sayfa='http%3A%2F%2F213.243.28.155%2F%2Fhaber.php%3Fhaberno%3D167883'

[434] LIONO, a.g.m., s. 2

[435] DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki", s. 24.

[436] Akuşba EROL,, "Kafkasya'da Etnik Sorunlar", http://www.kafkas.org.tr/bgkafkas/etniksorunlar.html

Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra her iki halk devletsel bağımsızlık ve cumhuriyetin bölünmesinde ısrar etmiştir. Ancak sınır belirlenmesi ile ilgili görüşlerde birbirlerinden çok uzaklaşmaktadırlar. Her iki halk da dış desteği birbirine taban tabana zıt iki yönden aramaktadır, Kabardeyler, Kafkas Dağlı Halklar Konfederasyonu'na angaje olmuşlar ve Gürcistan'a karsı Abhazya'nın tarafında savaşmışlar, buna karşın Balkarlar Türk nüfuzunun taahhüdünden bahsetmektedir. [437] Ancak bu olup bitenlere rağmen Cumhuriyetin ikiye bölünmesi fiilen mümkün görünmemektedir.

Bugün Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde eşit statüye sahip oldukları iddia edilen Kabardey ve Balkar (Malkar) halkları arasında tam bir eşitsizlik söz konusudur. Cumhuriyetin yüzde 55'ini oluşturan Kabardeyler meclisin yüzde 70'ine sahiptirler ve kendi halklarının lehindeki her türlü karar ve kanunu kolayca çıkartmaktadır. Cumhuriyetteki önemli kurumlar ve üst düzey görevler Kabardeylerin elinde bulunmaktadır.[438] Balkarlar iktidardan dışlanmış olmaktan ve fırsatlardan eşit derecede yararlanamamaktan şikayetçidir.

2 Mart 2006'da çıkarılan "Yönetimsel Bölgelerin Sınırlarını Belirleyen Yasa" Balkarların yaşadığı kırsal alanı Kentsel alan sınırları içine dahil edilmesi Balkar halkını rahatsız eden diğer bir gelişmedir. Bu gelişme Balkarları kent vergilerine dahil ederken daha yüksek oranda vergiye tabii tutmuş aynı zamanda çiftçilere ait imkanlardan faydalanmalarının da önüne geçmiştir.[439] Balkarlar isimlerini verdikleri Cumhuriyette, Khasan'ya ve Belaya Rechka gibi geleneksel yaşam merkezlerinde temsilci seçme ve bütçe kontrol haklarını kaybetmiştir.

---

[437] NEEF, a.g.e., s. 39.
[438] Ufuk TAVKUL, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s. 182.
[439] BLANDY, a.g.e., s.5.

2.2.2.5. YAŞATILMAYA ÇALIŞILAN KÜLTÜR

Karaçay Malkar Türkçesi, Türk dilinin Kıpçak lehçesinin Karay, Kumuk ve Kırım şiveleriyle birlikte Hazar Karadeniz grubunda yer almaktadır. Karaçay Malkar Türkçesi kendisine has bir takım söz, ses ve gramer özelliklerine haiz olmakla birlikte genel olarak tipik bir Kıpçak şivesidir.

Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra Sovyet hâkimiyetine giren Karaçay-Malkarlılar için 1924 yılında Latin harflerine dayalı bir alfabe oluşturulmuştur. Umar Aliy'in "*Cangı Karaçay-Malkar Elible*" Yeni Karaçay-Malkar Harfleri adlı kitabı aynı yıl yayımlamış ve Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının doğuşunun simgesi olmuştur.[440]

Ancak Karaçay-Malkarlıların birbirlerinden ayrı idarî birimler altına alınarak birbirlerinden farklılaşmalarını arzu eden Sovyetler, onların ortak edebî ve yazı dilleri sayesinde birbirlerine yakınlaşacaklarını fark ederek Karaçay alfabesi ve Balkar (Malkar) alfabesi adlı iki farklı alfabe meydana getirmiştir. İki alfabe arasındaki en önemli fark olarak, Karaçay alfabesinde kelime başında ve ortasında yer alan **c** sesi Balkar (Malkar) alfabesinde **j** sesine dönüşmesidir. Halbuki **j** sesi Holam-Bızıngı ve kısmen Çegem ağızlarının bir özelliği olmuştur. Sovyetler **j** sesini yerleştirerek Kabardey-Balkar özerk cumhuriyetinde konuşulan dili Karaçayca'dan farklılaştırmayı amaçlamıştır. Günümüzde bu farklılık edebî dilde yerleşmiş olarak görülmektedir.[441]

Kuzey Kafkas milletleri Rus kültürüne ve Rus asimilasyonuna en büyük direnç gösteren azınlıklar olarak göze çarpmaktadır. Rus Balkar evlilikler de aileler %81,8'i Rus kimliğine karşı çıkarak Balkar kimliğini kabul etmektedirler.

---

[440] Ufuk TAVKUL, "Modern Karaçay-Malkar Edebiyatının Doğuşu", s.52.
[441] Ufuk TAVKUL, "Karaçay-Malkar Türkçesinin Çerek (Yukarı Balkar) Diyalektinde Tespit Edilen Ses Değişmeleri", **Türk Dünyası Araştırmaları, (142),** Şubat 2003, s.189,190.

Balkar'lar aynı zaman da Rusçayı kabul etmeyip %98 oranında kendi dillerini konuşmaktadır.[442]

SSCB dağılmadan, 1990'dan itibaren Rusya içerisindeki özerk cumhuriyetlerde de dil hakkında kanunlar kabul edilmeye başlanmıştır. 1994'ün sonuna doğru, "Tuva, Çuvaşistan, Kalmukistan, Tataristan, Altay Cumhuriyeti, Buryat, Hakasya ve diğer bazı cumhuriyetlerde benzer kanunlar kabul edilmiş, olmayanlarda da yoğun çalışmalar başlamıştır". Kabul edilen kanunların çoğunda iki dile devlet dili statüsü verilmektedir: bunlar titüler etnik grubun dili ve Rusça'dır. Bu süreç içerisinde, birçok milli cumhuriyette eğitim alanında fark edilir değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. 1992 yılında, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'ndeki ilkokulların %70'inde millî dillere geçilmiştir.[443]

Bu gün Kabardey Balkar'da her iki dilde eğitim yapılmaktadır. Öğrenciler Türkçenin yanı sıra Çerkezce de eğitim alabilmektedir. Rusça da yaygın bir eğitim dili olup Rus öğrenciler dilerlerse Karaçay ve Çerkezceyi de öğrenebilmektedir. Ancak yüksek öğrenimde eğitim ve öğretim Rusça olarak yapılmaktadır.[444]

Kabardey Balkarda okuma yazma oranı hayli yüksektir. "Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporuna" göre yetişkinler arasında okuma yazma oranı %98,8'dir. [445]

Balkarların kültürel hayatında din önemli bir yer almaktadır. Balkarlara İslamiyet 18. yüzyıl'ın ikinci yarısında Kabardeyler tarafından getirilmiştir. İslamiyet Balkarların hayatında derin bir şekilde kök salmıştır. Ancak 1990'ların başına dek din siyasi amaçlar uğruna kullanılmamıştır.

---

[442] ATASOY, a.g.m., s. 92.
[443] DEMİR,"Başkurdistan Cumhuriyetinde Millî Dil ve Devlet Dili Problemi", s. 41.
[444] KALAFAT, a.g.m., s. 294.
[445] Human Development Report Russıan Federation 2004, Towards A Knowledge_Based Society,UNDP, Moscow 2004, s. 83.

1990'lı yılların başında Kuzeybatı Kafkasya'da siyasi İslam hareket bulunmamaktadır. Bölgedeki yerel halkların milliyetçilik hareketlerin Moskova tarafından ezilerek tasfiye edilmesiyle, yerel halkların sözcülüğünü dinî temelli örgütlenmeler yapmaya başlamıştır. Yerel milliyetçi düşüncelerin baskı altına alınması, eğitimin çökmesi, geleceğe ilişkin umutların yitirilmesi, gelir dağılımının bozulması, alkolün yaygınlaşması ve yozlaşmanın artması gençlerin bu düzenden tek çıkış yolu olarak dini görmelerine yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte artan işsizlik ve gelecekten umutsuzluk içindeki Kuzey Kafkasyalı gençleri alkol ve yozlaşmadan uzaklaştıran, dinî örgütler olmuştur.[446]

Bu oluşumlar Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde 13 Ekim 2005 tarihinde 250 kadar silahlı radikal Müslüman gencin Nalçık'a girmesi ile patlamıştır. Büyük çoğunluğu askerlik veya gerilla eğitimi görmemiş olan ve hayatlarında ilk defa eli silah tutan bu gençler, başkentte bulunan başta FSB merkezi ve karakollar olmak üzere ordu ve polis merkezlerinin bulunduğu on beş ayrı noktaya saldırıda bulunmuştur. Başkente girmeden önce sivil halkı uyaran bu gençlerin çoğu silahlarını ateşleyemeden ve binalara bile giremeden öldürülmüştür. Olaylar sırasında 50 genç ve 40 sivil hayatını kaybetmiştir. Moskova yönetimi "Cemaat" örgütünü karşı konulamaz noktaya gelmeden önce yok etmeyi hedeflemiştir. Bunun için, toplumun akış bulamayan enerjisini yönlendirmek ve "Cemaat"i erken ayaklanma yaratarak ezmek istemiştir.[447]

Nalçık'ta yaşanan bu olayın benzerinin, Vahabiliğin önünü kesmek maksadıyla Karaçay Çerkez'de de meydana gelmesi muhtemel görülmektedir.

---

[446] Hasan KANBOLAT, "Kabardey-Balkar'dan Sonra Sıra Karaçay-Çerkes'te mi?", **Stratejik Analiz,** Şubat 2006, s. 89.
[447] KANBOLAT, a.g.m., s. 88-92.

2.2.2.6. KUZEY KAFKASYA'DA SANAYİYE DAYALI EKONOMİ

Kuzey Kafkasya'nın tümü sübvanse edilen bölgeler kapsamında yer almaktadır. Bölgenin doğal kaynakları tüketilmiştir. Üretimi yeniden başlatmak veya tamamen yeni bir maden çıkarmaya çalışmak oldukça masraflı bir iş olarak görülmektedir. Geri kalmış durumdaki imalat sanayi, Sovyet ekonomisinin çökmesi ile birlikte enkaza dönmüştür. Tarım sektörü düzgün gibi gözüküyorsa da, bu ancak bölgenin temel yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek ölçüdedir. Kuzey Kafkasya'daki otonom cumhuriyetlerin tümü ve diğer idari birimler ekonomik olarak ayakta durabilmek için en uygun ve en kolay yol olarak merkezi hükümet sübvansiyonlarını görmektedir. Bu cumhuriyetler arasında Kabardey-Balkar gibi daha başarılı olanlar bile hala bazı gereksinimlerini federal bütçeden karşılamaktadır.[448]

Kabardey Balkar'ın 1996-1997 yılları cumhuriyet bütçe gelirlerinde Federal bütçeden yapılan transferlerin oranı % 72,1 olmuştur.[449] Kabardey Balkar'da 1997 yılında kişi başına düşen gelir tüm Rusya Federasyonu ortalamasının yaklaşık %30'u olarak gerçekleşmiştir.

Kabardey-Balkar ekonomisinin temelini sanayi sektörü oluşturmaktadır. GSMH'nin % 60'ından fazlasını sanayi sektörü oluşturur. Ağır sanayi, elektrik enerjisi üretimi ve metalurji önemli ekonomik sektörledir. Cumhuriyette makine yapımı da gelişmiştir.[450]

Kabardey Balkar Cumhuriyetin de çimento, kireç, cam üretimi için gerekli hammadde kaynakları, bakır piriti rezervleri, polimetal, volframmolibden cevheri yatakları açısından geniş olanaklar bulunmaktadır.[451]

---

[448] LIONO, a.g.m., s. 2.
[449] DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki", s. 13.
[450] http://www.kafkas.org.tr/bgkafkas/bukaf_kabbal.html (İndirme Tarihi 15 Nisan 2009)
[451] LOGUNOVA, a.g.m, s. 329.

Özellikle Rusya Federasyonu tungsten rezervlerinin %46'sı Kuzey Kafkasya'da bulunmaktadır. Tungsten'in ve molibdenin işleme işi bu cumhuriyette yapılmaktadır. Kabardey Balkar Cumhuriyeti Rusya Federasyonunda tungsten işlemesi açısından birinci sırada yer almaktadır.[452]

Buna karşın Rusya'nın Kafkasya'daki petrol rezervlerinin ancak % 1'i Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde yer almaktadır.[453]

Kuzey Kafkasya'nın geleneksel geçim kaynağı tarımdır. Federal bölgenin GRP'sinin %15,6'sını tarım sağlamaktadır. Kabardey Balkar'da bu oran daha da yüksektir. Cumhuriyette bu oran %30,6'dır.[454]

Tarım genellikle sulamaya dayalıdır. Cumhuriyetin başlıca tarım bölgesi Kabardey Ovası'dır. Bölgede buğday, mısır, ayçiçeği, kenevir, patates, sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Dağlık sahalarda koyun ve keçi (441 bin baş) beslenmektedir. Kabardey Ovası'nda ise sığır yetiştiriciliği (236 bin baş) yapılmaktadır. Ünlü Kabardey atlarının yetiştirilmesine (24 bin adet) günümüzde de devam edilmektedir.[455]

Kabardey Balkar Cumhuriyeti, Saha Cumhuriyeti gibi uluslararası ilişkilerini ticari konuları Rusya Federasyonu ile koordine etmek suretiyle kendi başlarına yürütebilmektedir.[456]

Kabardey Balkar Cumhuriyetinin aylık ortalama kişi başına düşen geliri 140 Amerikan dolarıdır.[457] Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim raporuna göre

---

[452] LEVINE, a.g.m., s. 8.
[453] TAVKUL, "**Kafkasya Denklemi**", s. 5.
[454] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions: Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 53.
[455] http://www.nihalatsiz.org/kabartaybalkar.htm (indirme tarihi 15 Nisan 2009)
[456] Olga TYNYANOVA," Incomplete Centralization: The Strengths and Weaknesses of the Federative Structure", **Russia In Global Affairs** VOL. 6, No. 3, July – September 2008, s.186 http://se2.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=RESSpecNet&fileid=84790C50-7A0B-938E-73D8-DB1BCE764D84&lng=en (İndirme Tarihi 5 Nisan 2009)

cumhuriyette 2006 yılı ilk altı aylık kişi başına gelir 4100-4200 Ruble olarak belirtilmiştir.[458]

Rusya Federasyonu İstatistik Servisi verilerine göre Haziran 2004 verilerine göre Kabardey Balkar'da işsizlik oranı %25,7'dir. Cumhuriyet için işsizlik konusunda asıl tehlike çanları Mart 2003 ve Mart 2004 tarihleri arasında çalmıştır. Bu tarihler arasında işsizlik oranı % 38'lere kadar çıkmıştır.[459] Cumhuriyette 2005 yılında da işsizlik oranı % 25'ler civarında gerçekleşmiştir. Ancak asıl kaygı verici husus ise gençler arasında gerçekleşen % 30'luk işsizlik oranıdır.[460]

2.2.2.7. ETNİK ÇATIŞMA VE AYRILIKÇI HAREKETLER

Balkarlılar, Kabardey'den Karadeniz'e kadar Çerkez (Adige) devleti kurma ideali peşinde olan Kabardeylerin diğer Çerkezlerle siyasi, kültürel ve etnik birlik kurmaları karşısında, Karaçaylılar ile siyasi ve etnik birliği oluşturma çalışmalarına girmiştir. Bu arada Kabardeylerin baskısı karşısında Çeçenlerin desteğini yanlarında bulmuştur. Bölgelerinin doğusundaki bazı toprakların Osetler tarafından işgal edilmesi üzerine Osetlerle çatışan Balkarlıların yardımına İnguşların koşması Karaçay-Balkarlılar ile Çeçen-İnguşlar arasındaki dayanışmayı güçlendirmiştir. Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde yaşamakta olan iki bin civarındaki Ahıska Türkü de Kabardeylerin ağır siyasi, ekonomik ve etnik baskısı altında yaşamaktadır. Bugün Ahıska Türkleri zaten çaresiz durumda olan Balkar Türklerinin himayesine sığınmak zorunda kalmıştır. Kabardey-Balkar

---

[457] Russian Analytical Digest, No :16, 6 March 2007, s.12. http://www.res.ethz.ch/

[458] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions: Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 54.

[459] **Strategic Conflict Reconstruction and DevelopmentAssessment (SRDA) in the North Caucasus 2005 Expert report**, A Study Commissioned by the Global Conflict Prevention Pool (GCCP) UK., Kardos & Nyheim Consulting, Moskova 2005, s. 29.

[460] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, s. 55.

Cumhuriyetindeki etnik ve siyasi gerilimin yakın gelecekte çözüme kavuşması zor görünmektedir.[461]

2.3. SİBİRYA TÜRKLERİ

Sibirya Federal Bölgesi (SBF) tüm Rusya topraklarının %30'unu kapsamasına rağmen 20 milyonluk toplam nüfusuyla Rusya nüfusunun sadece % 14'ünü oluşturmaktadır. SBF'de 16 federal birim ve 4 otonom bölge bulunmaktadır.

Ruslar sahip olduğu doğal kaynaklar sebebi ile SBF'yi hazine evi olarak görmektedirler. Ne var ki Tyumen bölgesini de kapsayan Ural Federal Bölgesi petrol ve doğal gaz kaynakları bakımından SBF'i geçmiş bulunmaktadır. Tyumen tek başına tüm Rusya'nın GRP'sinin %13'ünü karşılarken SBF yalnızca GRP'nin % 12' sini karşılayabilmektedir. Nüfusunun da %14'ü oluşturduğu düşünülürse SBF'yi hazine evi olarak görmek hatalı olacaktır.[462]

2.3.1. TUVA CUMHURİYETİ

2.3.1.1 KISACA TUVA CUMHURİYETİ TARİHİ

Tuva topraklarına Türk kabileleri 6.-7.yüzyıl'dan itibaren yerleşmiştir. Bunların en iyi kanıtı ise arkeolojik eserler içinde bulanan dörtgen şeklindeki mezarlık taş çitlerdir. Eski Türk runik yazıları da bu döneme aittir. Tuva halkının fiziki görüntüsü Moğol tipi ağırlıklı olup, Avrupa tipli halk da bu bölgede yaşamaktadır. Geçimini hayvancılıkla sağlayan Türkler Tuva'nın bozkır ve yarı bozkır bölgelerinde göç etmiş, ancak bunların bazıları Biy-Hem'den Doğu Sayana ve Todji'ye girmeye başlamış ve zamanla yerli Samodi ve Keto

[461] TAVKUL, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, s.183.
[462] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions: Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 78.

halklarıyla karışmıştır. Göçebe Türk kabilelerinin bölgeye girişi Tuva halkını etkilemiş ve git gide etnokültür görüntüsünü oluşturmuştur.

8. yüzyılın ortasında Türk Kağanlığı döneminde Töles topluluğunun içine giren Uygurlar Türk devletini yıkmış ve Orta Asya'nın önemli kısmını bunun içinde Tuva'yı da ele geçirmiştir. Bazı Uygur kabileleri Tuva'da kalmış ve hayvancılıkla ve tarımla uğraşarak Uygurların yerleşik kaleleri oluşturmuştur.[463]

9. yüzyılda Kırgızlar güçlenerek Uygurları yıkmış ve Orta Asya'nın büyük bölgelerini işgal etmiştir. Kırgız kabilelerinin bazıları Tuva'da kalmış, hayvancılıkla ve tarımla geçinmişler, zanaatla uğraşmıştır. Kırgızlar Runik yazıları kullanmışlar, ve bu yazılar taş eserlerde bugüne kadar ulaşmıştır.

Birinci bin yılın sonunda dağlık Doğu Tuva'ya –Sayanlara (Todji) Türkçe konuşan Uygurlara yakın Tuba (Çince –dubo) kabileleri yerleşmiştir. 8. yüzyılın sonlarından 14. yüzyılın başlarına kadar Tuva'nın etnik yapısında Eski Türk (Gök-Türk) Uygur ,Kırgız, Moğol, Samodi ve Keto kabileleri mevcuttur.

1207 yılında Tuva halkı diğer Güney Sibirya halkları gibi Cengiz Han tarafından işgal edilmiştir. Moğol iktidarı döneminde Tuva'ya bazı Moğol kabileleri yerleşmiş ve dolayısıyla halkın etnik yapısında değişiklikler olmuştur.

1757'de Tuva'da Mançuların hâkimiyeti kurulmuştur. [464] Çungarya'da 1755-1788 yılında, Amursana adlı bir Oyrat prensinin önderliğinde Mançu istilacılarına karşı kurtuluş hareketleri başlayınca, bu harekete Tuvalılar da katılmıştır. Fakat; Mançu-Çin istilâcıları Çungar Devleti'ni kurmuştur. 1758

[463]Çeçek DOLGAR-OOL , "Altay-Sayan Kaya Resimlerine Göre Tuva Geleneksel Kültürünün Kaynakları", Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, BİŞKEK, 2004, s. 17.
[464] Saadettin GÖMEÇ, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi,** Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 358.

yılında bunun sonucunda Tuva, Çin-Mançurya'sının Tsing, sömürge bölgesi olmuştur.

1911 yılının Ekim ayında Çin'de Mançu Hanedanı'na karşı ayaklanma başlamış bunun sonucu olarak 1912 yılının Ocak ayında Mançu Hanedanı devrilmiş ve cumhuriyet kurulmuştur. Bu dönemde, Tuva kahramanlarının millî kurtuluş savaşı başlamış ve Tuva aynı yıl Çin'den bağımsızlığını almıştır.[465]

Rusya Federasyonu'nda yaşayan diğer Türklerden farklı olarak Tuvalılar hiçbir zaman Çarlık Rusya'sı boyunduruğuna girmemiştir. Yalnızca 1914 yılında Rus koruması altına girmiş 1921 tarihinde yapılan referandum sonucu Tıva Arat Respublika (Tuva Halk Cumhuriyeti) kurulmuştur. Bağımsızlığını 1944 yılına kadar devam ettiren Küçük Tuva Cumhuriyeti, 20. yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra en fazla bağımsız kalan Türk Cumhuriyeti olma özelliğini göstermiştir. 11 Ekim 1944'te Tuva Halk Cumhuriyeti Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altına girmiştir.[466]

Esas olarak 1990'lara değin eski SSCB içinde, Özerk Tuva Bölgesinde yaşayan Tuvalar, birliğin dağılmasından sonra yine aynı sınırlar içerisinde, Rusya Federasyonuna bağlı olarak yaşamlarını sürdürmektedirler.[467]

---

[465] DOLGAR-OOL, a.g.e., s. 18.
[466] Valery STEPANOV, "Ethnic Tensions And Separatism In Russia**", Journal of Ethnic and Migration Studies** Vol. 26, No. 2, April 2000, s.318.
[467] Mehmet ÖLMEZ**, "**Tuvalar Ve Tuvaca**", Çağdaş Türk Dili, Sayı 95, Ocak 1996,** s.10-17.

2.3.1.2 DEMİRYOLUNUN ULAŞAMADIĞI COĞRAFYA

Günümüzde Rusya Federasyonu içerisinde özerk bir yapısı bulunan Tuva Cumhuriyeti; 49-45°-53.46° kuzey paralelleri ve 88.49°-98.56° doğu meridyenleri içerisinde yer almaktadır.

Tuva Cumhuriyetin yüzölçümü 170.500 km2dir. Bölgenin başlıca yüzey şekilleri olan geniş Tuva ve Todja havzalarının sularını Yenisey Irmağı'nın iki ana kolu toplamaktadır. Aralarında kuzeybatıdaki Batı (Zapadni) Sayanlar'la kuzeydoğudaki Doğu Tuva dağ sıraları bu iki havzayı kuşatmaktadır. Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde başta başkent "Kızıl" olmak üzere beş kent ve üç kentsel yerleşme bulunmaktadır.[468]

Güneyinde Moğolistan Cumhuriyeti, Doğusunda Buryat Özerk Cumhuriyeti, Kuzeydoğusunda İrkutsk Oblastı, Kuzeyinde Krasnoyarsk Oblastı ve Hakas Özerk Cumhuriyeti, Batısında Altay Özerk Cumhuriyeti ile sınırlıdır. Ülkenin kuzeyini boydan boya çevreleyen Sayan Dağları, Rusya'yla doğal bir sınır teşkil etmektedir. Bu dağları aşma güçlüğünden dolayı, Sibirya'nın hemen bütün yerlerine ulaşan demiryolu ağı Tuva Cumhuriyeti'ne girememiştir. Ülkenin güneyinde ise Altay Dağlarının Doğu sınırı olan Tannu-ula sıradağları bulunmaktadır. "Ülke topraklarının % 82'si dağlık, %18'i ise ovalarla kaplıdır. En yüksek silsile 3976 metreyle Möñgün Tayga (Gümüş Orman)dır". Dağlık bölgelerin büyük bölümü aynı zamanda ormanlarla kaplıdır.[469]

---

[468] Tuva Özerk Cumhuriyeti, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrenci Klüpleri web sayfası http://www2.omu.edu.tr/ogrenciklupleri/klupler/turkdunyasi/

[469]Tuva Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler , Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=173 indirme tarihi 01 Eylül 2008

2.3.1.3 ETNİK ÇOĞUNLUK

1989 nüfus sayımına göre eski SSCB'de Tuvaca konuşanların toplam sayısı 200 binin üstünde hesaplanmıştır.

2002 yılında yapılan sayıma göre Tuva Özerk Cumhuriyetinin toplam nüfusu 305.510'dur.[470] Tüm Rusya coğrafyasında toplam 243.442 Tuva Milletine ait olduğunu belirten insan yaşamaktadır. Bunların 235.313'ü Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır.[471] Tuvaca konuşanların Tuva Özerk cumhuriyeti nüfusuna oranı %77'dir. Bu oran Rusya Federasyonunda yaşayan Türkler arasında diğer etnik kökenlilere karşı Türklerin elde ettiği en yüksek orandır.

Tuva Cumhuriyetinde Tuvalıların nüfusu diğer etnik gruplara nazaran baskın olmasına karşın, Tuva nüfus konusunda Özerk Türk Cumhuriyetleri açısından en sıkıntılı olanlardan birisidir. Tuva'nın nüfus konusunda yaşadığı en büyük sıkıntı kısa yaşam süresidir. Birleşmiş milletlerin yayımlamış olduğu 2006-2007 raporunda genel olarak Rusya Federasyonunda erkeklerin yaşam süresinin çok kısa olduğu ortalama 56 yıl olduğu belirtilmektedir. SFB'ye geldiğinde ise bu oranın çok daha düşük olduğu özellikle Tuva Cumhuriyeti'nde bunun 48-51 yaş olduğu görülmektedir. Kırsal kesimlerde ise 46-50 yaşlara kadar düştüğü belirtilmektedir.

Tuva Cumhuriyetinde cinsiyet gözetmeden yaşam süresi ise ortalama 56 yıldır. Yetkililere göre yaşam süresinin kısalığı, aşırı alkol tüketimi, düşük yaşam standartlarına ve göçlerin etkisinden kaynaklanmaktadır. [472]

---

[470] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası 1-2.xsl http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/1-2.xls

[471] http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls

[472] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 82.

Kısa yaşam süresinin yanı sıra Tuva'nın diğer büyük bir derdi ise yüksek bebek ölüm oranıdır. Tuva'da bebek ölüm oranı her bin doğumda 27-28'lerden 2005 yılında 18'lere gerilemiştir. Ancak bu oran bile Rusya Federasyonu ortalamasının çok üzerinde yer almıştır. Bu oran St. Petersburg'ta her canlı 1000 doğumda 8-9 ölüm olarak gerçekleşmektedir.[473] Tuva bebek ölümleri açısından St. Petersburg'un 2 kat üzerinde yer almaktadır. Yüksek bebek ölümleri ve yaşam süresinin kısalığı Tuva Cumhuriyeti'nin başlıca nüfus sorununu oluşturmaktadır.

2.3.1.4 EKONOMİNİN BELİRLEDİĞİ FEDERAL YAPI

Tuva Cumhuriyeti, Tataristan, Başkurdistan ve Çeçenistan'la beraber 1993 Rus Anayasasına ayak direyen dört cumhuriyetten biri olmuştur.[474]

12 Aralık 1993 referandumunda anayasa oylamasına katılım % 54.80 olmuş ve katılanların % 58.40'ı lehte oy kullanmıştır. Oy hakkı olanların hepsi dikkate alınacak olursa anayasa, Rus seçmeninin %32'sinin oyuyla yürürlüğe girmiştir.

Referandumun geçerli olabilmesi için kayıtlı seçmenlerin asgari % 50'sinin oy vermiş olması yasayla belirlenmiştir. Tataristan, Komi, İnguş, Çeçen ve Hakas Cumhuriyetlerinde katılım % 50'nin altında kalmış ve dolayısıyla anayasa bu cumhuriyetlerde kabul edilmemiştir. Ancak Adige, Başkurdistan, Dağıstan, Karaçay-Çerkez, Kalmuk, Moldavya; Tuva ve Çuvaş Cumhuriyetlerinde yeterli katılım olmuş, ama olumlu oylar yetersiz kalmıştır. Bu şekilde anayasa 21 cumhuriyetin 13'ünde reddedilmiştir. Ancak anayasada

[473] Human Development Report 2005 Russian Federation, Russia In 2015: Development Goals And Policy Priorities, UNDP, 2005, s.159.
[474] Dominique AREL, Introduction: Theorizing the Politics of Cultural Identities in Russia and Ukraine, http://www.ukrainianstudies.uottawa.ca/pdf/INTRO-001-030.pdf
(İndirme Tarihi 01 Eylül 2008)

mevcut bir hüküm uyarınca ülke genelinde kabul edilen anayasa, bütün cumhuriyetler için geçerli olmaktadır.[475]

Federal Anayasa'ya karşı en bariz aykırılık Tataristan, Tuva ve Çeçenistan Cumhuriyetlerinin anayasalarında görülmektedir. 21 Ekim 1993 tarihli Tuva Cumhuriyeti Anayasası'na göre Tuva, "Tuva halkının katılacağı referandum kararı ile Rusya Federasyonu'ndan ayrılma hakkına sahiptir" (m.1/1).[476] Bu madde başlı başına Rusya Federasyonu anayasasına aykırılığı göstermektedir.

Yine Federal Anayasa'nın 4/2. maddesine göre Rusya'nın her tarafında Federal Anayasa ve federal kanunların üstünlüğü geçerlidir. Buna rağmen bir kısım cumhuriyetin anayasaları federal kanunların değil cumhuriyet kanunlarının üstünlüğünü kabul etmektedir. Örneğin, İnguşetiya Cumhuriyeti (m.7), Yakutistan (m.8), Tataristan (m.59), Tuva (m.112/2), Başkurdistan (m.1/2), Dağıstan (m.1), Komi (m.7), Çeçenistan (m.7) anayasaları şu hükmü içermektedir: "Rusya Federasyonu devlet organlarının kanunları ve diğer hukukî işlemleri Cumhuriyetin egemenlik haklarıyla çelişmediği sürece Cumhuriyet topraklarında geçerlidir".

Çeçenistan (m.73/9) ve Tuva (m.62/11) anayasaları Federal Anayasa'nın (71/k) maddesine aykırı olarak Cumhurbaşkanına Parlamentonun onayıyla savaş ilan etme yetkisi vermektedir[477]

---

[475] **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar Ve Türkiye**, s. 201

[476] Alexander SERGUNİN , "The Regional Factor in Russian Foreign Policy", Rafael KHAKİMOV ed., **Federalism in Russia,** Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan 2001, s.97.

[477] Jessica Eve STERN, "Russia's Crisis Of Evolving Statehood:The Impact Of The New Constitution And Of The Parliamentary Elections",**Does Russıan Democracy Have A Future?** Ed. Stephen J. BLANK, Earl H. TİLFORD Jr.1994, s.101.
http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/download.cfm?q=175 (İndirme Tarihi 10 Ekim 2008)

1994 yılında Tuva Cumhuriyeti Başkan danışmanı V.B. Bagai Ool, " Biz bir Tataristan değiliz onlar gibi ekonomik anlaşmalar imzalamak tabii ki mümkün değil ancak şu da bir gerçek ki her idari birimle ayrı ilişkilere girilecek ise, Tuva olarak bizim Rusya'ya 1944 katıldığımız ve hala özgür bir memlekette doğmuş olan vatandaşlarımızın bulunduğu da dikkate alınmalı ve konfederasyon düşünülmelidir" demiştir.[478] Ancak Tuva'nın içinde bulunduğu ekonomik durum konfederasyon talebi üzerinde ısrarcı olmasının önüne geçmiştir.

2.3.1.5 KÜLTÜREL BENLİK

Tuva'da bugün Kiril asıllı bir alfabe kullanılmaktadır. İlk yazılı dil kayıtlarının 5. 6. yüzyılda görüldüğü Tuva'da, 8. yüzyıldaki Moğol istilasıyla Moğolca yazı dili kullanılmaya başlanmıştır. 1930'lara değinse aydınlar arasında yazı dili olarak Moğolca ve Moğol yazısı kullanılmıştır.1930'larda Moğolca yazı dilini kullananların oranı sadece %1,5'dır.[479] 1930-40 arası Latin esaslı bir alfabe kullanılmışsa da 1940'lardan bu yana artık bugün yürürlükte olan alfabe kullanılmaktadır.

Kuzeydoğu Türk dilleri grubundaki Tuvaca Moğolistan'ın Kuzeybatısında bulunan Tuva Cumhuriyeti'nden başka komşu ülkelerde de anadili olarak kullanılmaktadır. Tuva Dilinin yazılı edebiyatı ancak İkinci Dünya savaşı sonrasında oluşmaya başlamıştır. Tuvaca, Türk dilinin arkaik özelliklerini koruması açısından önemlidir. Türkçenin tarihsel gelişimi içinde uğradığı birçok değişimi, farklı katmanların izlerini Tuva Dilinde görmek mümkündür.[480]

---

[478] Leokadiya DROBİZHEVA, "Problems Of Asymmetric Federation As Viewed By Elite And The Masses", Rafael KHAKİMOV ed**.**, **Federalism in Russia,** Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan 2001, s. 245.

[479] Joan CHEVALİER, Langua.g.e Attitudes and Language Practices in the Republic of Tyva, Brandeis University, s. 6.
http://www.unc.edu/~lajanda/chevaliertuva.doc (İndirme Tarihi 13 Mart 2009)

[480] GÜNGÖRMÜŞ, a.g.m., s. 107.

Tuva Türkleri Sibirya bölgesindeki benliğine en fazla bağlı olan Türk topluluğudur. Toplumun % 96'sı anadilini bilmektedir. Bu oran kendi ülkesinde % 99'u bulmaktadır.

Tuva'da tüm olumsuzluklara rağmen eğitim alanında yol kat edilebilmiştir. Tuva'da okuma yazma oranı % 99,1'dir. 7-24 yaş arası gençlerde eğitime kayıt oranı ise % 73'dir.[481]

Tuva Türkleri, Budizm, Şamanizm ve Lamaizm karışımı bir inanca sahip topluluktur. Kubilay Han'ın bölgeyi idare altına almasından sonra Lamaist Budizm'i kabul eden Tuvalılar, Şamanizm'in adet, ayin ve ruhlarını da terk etmemiştir. Şamanizm olgusu Sovyet zamanlarından günümüze değin sırf siyasal bir konu olarak ele alınmıştır, bu sebeple Tuvalılar otuzlu yıllardan bu yana yerel kurumlardan sürekli baskı görmüştür. Yüzlerce şaman hayatını toplama kamplarında kaybetmiş ya da işçi kamplarında yaşamaya zorlanmıştır. Tuva'da komünist siyasi liderler, bu cumhuriyette Şamanizm'in dirilişine engel olmak için Lamaizm'e destek vermiştir.[482]

Fakat günümüzde, Tuva'da sadece 37 Şaman kalmıştır. Moğol kültürü ile sıkı sıkıya iç içe olan Tuvalıların çoğu Lamacı olsalar da Şamanizm'e ve Ortodoks Hıristiyanlığa bağlı olanları da bulunmaktadır.

2.3.1.6 YER ALTI KAYNAKLARINA DAYALI EKONOMİ

Tuva'nın başlıca doğal kaynakları yer altı madenleridir. Bu madenlerin arasında altın, gümüş, uranyum,platin, kömür, asbest ve tuz önemli bir yere

[481] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 117.
[482] Mihaly HOPPAL, "Postmodern Çağda Şamanizm", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III , Sayı: 4**, 2003, s.144.

sahip olmuştur. 1998 verilerine göre Tuva'da yıllık 250.000 ton işlenmemiş asbest çıkarılmaktadır.[483]

Tuva'nın yer altı zenginliklerinin önemli bir oranını altın oluşturmaktadır. Altın üretimine ait bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.[484]

Tablo 6 Tuva 2001-2007 Yılları Arasındaki Altın Üretimi

BİRİM	YIL BAZINDA ÜRETİM RAKAMLARI						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
KG	1146	1126	1218	1621	1755	1797	1671

KAYNAK: Maria CHIKACHEVA, Russia's Gold-Mining Industry In 2007, http://www.almazzoloto.com/res/text/zol_an.doc

Tuva'nın ekonomisinde önemli bir diğer sektör tarımdır. Tarım sektöründe 115.000 ton hububat elde edilmekte, 27.000 ton patates üretilmektedir. Tuva'nın önemli ekonomik kaynaklarından biri de hayvancılıktır. Tuva'da 1.229.000 küçükbaş hayvan, 201.000 büyükbaş hayvan yetiştirilmektedir.[485] Avcılık, geyik tarlaları ve balıkçılık ise diğer iş kolları arasında yer almaktadır.

Tuva 1997 yılında yoksulluk sınırının altındaki federal birimler arasında % 62.4 lük oranıyla tüm Rusya Federasyonunda ikinci sırada yer almıştır.[486]

---

[483] Richard M. LEVİNE, The Mineral Industry Of Russia **http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/1998/9434098.pdf** (İndirme Tarihi 01 Eylül 2008)

[484] Maria CHIKACHEVA, Russia's Gold-Mining Industry In 2007 http://www.almazzoloto.com/res/text/zol_an.doc (İndirme Tarihi 5 Nisan 2009)

[485] Tuva Özerk Cumhuriyeti, http://www2.omu.edu.tr/ogrenciklupleri/klupler/turkdunyasi/

[486] Donna BAHRY, "Ethnicity and Equality in Post-Communist Economic Transition: Evidence from Russia's Republics", **Europe-Asia Studies, Vol. 54, No. 5**., Jul., 2002, s. 692. http://links.jstor.org/sici?sici=0966-8136%28200207%2954%3A5%3C673%3AEAEIPE%3E2.0.CO%3B2-9 (İndirme Tarihi 8 Eylül 2008)

2000 yılında Rusya genelinde işsizlik oranı % 7,6 olarak açıklanmış, ancak bu oran Tuva'da % 21 olarak gerçekleşmiştir. [487]

İşsizlik oranındaki yükseklik dikkate değerdir, ancak asıl kaygı verici olan, gençler (15-24 yaş) arasındaki %38'lik işsizlik oranıdır. Gençler arasındaki işsizli oranı bakımından yalnızca İnguşya, Tuva'dan daha kötü durumda bulunmaktadır.[488]

Tuva 2000 yılında % 80'ler civarında olan yoksulluk sınırını 2001 yılında % 65'lere çekebilmiş 2002 yılından itibaren ise %50'in hemen altında düşürmüştür. Bugün Tuva'da her iki kişiden biri yoksulluk sınırın altında yaşamaktadır.

Ekonomik veriler, Tuva ekonomisinin cumhuriyeti idamede yeterli olmadığını göstermektedir. Ancak Ekonomi Bakan yardımcısı Chingis BADY "ekonominin %17 büyüdüğünü ve ortalama maaşların 8500 ruble yaklaşık 300 dolara yükseldiğini" açıklamış ve iyimser bir tablo çizmiştir.[489]

15 Aralık 2006 tarihinde, Tuva online web sitesinde "Tuva'nın başkent Kızıl'daki tek havaalanın hava taşıt operatörlerinin sertifikalarının süresinin dolması sebebiyle kapandığı belirtilerek, cumhuriyetin diğer bölümlerine ulaşmada ki sorunlar" dile getirilmiştir. [490] %82'si dağlık olan Cumhuriyetin hava ulaşımının kesilmesi, zaten iyi olmayan ekonomik durumun daha da kötüye gitmesine sebep olacağı değerlendirilmektedir.

---

[487] Country Profile: Russıa, Library of Congress – Federal Research Division, October 2006, s. 13.
http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/rutoc.html (İndirme Tarihi 8 Eylül 2008)

[488] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 82.

[489] Dina OYUN, "Avara.g.e salary in Tuva 300$" December 13, 2006 http://en.tuvaonline.ru/2006/12/13/avera.g.e-salary.html (İndirme Tarihi 03 Eylül 2008)

[490] Dina OYUN, **"**Tuvan Only Airport Closed", December 25, 2006, http://en.tuvaonline.ru/2006/12/25/print:pa.g.e,1,airport-closed.html (İndirme Tarihi 03 Eylül 2008)

Tuva'da ekonomik açıdan diğer bir sorun ise komşu ülke ve bölgelerle olan sınır kaçakçılığıdır. Özellikle Moğolistan'ın Tuva Cumhuriyeti ile olan ortak sınırında kaçakçılık her geçen gün arttığı belirtilmektedir. İki hükümet sınır ihlallerini azaltmak için gerekli önlemlerin alınacağı ve kaçakçılıkla mücadele edileceği üzerine anlaşmıştır.[491]

2.3.1.7 ETNİK ÇATIŞMA VE AYRILIKÇI HAREKETLER

Tuva Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerindeki ayrılıkçı hareketlerden sonra ilk akla gelen ayrılıkçı cumhuriyet olmuştur. Tuva'nın dış sınırlara sahip olması ve etnik çoğunluğun Tuvalıların elinde bulunması bu düşüncenin temelini oluşturmuştur. 1989'dan bu yana ayrılıkçı hareketler görülen Tuva'da bu hareketlerin endişe verici bir hal aldığı henüz bildirilmemiştir.[492]

Daniel S. TREISMAN tarafından yapılan araştırmada 1990-1994 yılları arasında dokuz adet yasal ayrılıkçı gösterge (egemenliğini açıklama, 1993 anayasasını boykot, tek taraflı olarak federal birimi için daha etkin yönetimsel talep, kendi anayasasını uygulama vb.) belirlenmiştir. Yasal ayrılıkçı göstergeler incelendiğinde Çeçenistan ve Tataristan aldıkları 10-11 puanlar ile en ayrılıkçı cumhuriyetler olarak göze çarpmaktadır. Tuva aldığı 3-4 puanlar ile bu cumhuriyetlerin ve Başkurdistan, Saha gibi cumhuriyetlerin de gerisinde kalmaktadır.[493] Ancak diğer cumhuriyetlerden farklı olarak dış sınırlarının

---

[491] Divaaragchaa BYAMBAJAV, 1990 Sonrası Moğolistan Dış Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2004, s.80.

[492] Kristina LIBBY, "Ethnic Conflict**", Topical Research Digest: Human Rights In Russia And The Former Soviet Republics**, s. 22 .
http://www.du.edu/korbel/hrhw/digest/russia/russia.pdf (İndirme Tarihi 03 Eylül 2008)

[493] Daniel S. TREISMAN, Russia's "Ethnic Revival": The Separatist Activism of Regional Leaders in a Postcommunist Order", **The Johns Hopkins University Press, 1997,** s. 229.

bulunması Rusya Federasyonu'nda ayrılıkçı cumhuriyetlerden biri olarak algılanmasına sebep olmaktadır.

Tuvalar ile Buryatlar arasında yakın zamanda istenmeyen gerilimler yaşanmıştır. Bu gerilimlerin sebebi, Buryatlar arasında yayılmaya başlanan Panmogolizm olmuştur.[494]

2.3.2 HAKASYA CUMHURİYETİ

2.3.2.1 KISACA HAKAS ÖZERK CUMHURİYETİ TARİHİ

Hakasların kökeni ile ilgili birçok efsane günümüze kadar gelmiştir. Bu efsaneler konunun uzmanı olan Butaneyev tarafından geniş bir şekilde işlenmiştir. Tarihi folklor ve Hakas bölgesi Orta Çağ arkeolojik anıtları, kendilerinden sonra çok sayıda taş set ve dikili taşlardan oluşan gömütler bırakan Kırgızlarla (Hırgıs), Hakasları ilişkilendirmektedir.

Hakas adı, Kırgız kelimesinin Çinliler arasında kullanılan bozuk telaffuzuna dayandırılmaktadır.[495] Bu görüşün temelini Tan sülalesi kaynakları oluşturmaktadır. 9.-10. yüzyıldan kalan Tan sülalesi kaynaklarında Kırgız Hanlığından bahsedilmektedir. Bu kaynaklarda Çinliler "Kırgız" kelimesini doğru şekilde telaffuz edemeyerek "hyagas", "syatsyası" dedikleri belirtilmiştir .[496]

Hakas Türklerinin tarihi MÖ 2. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu uzun bir süre içinde Hakas isminin meydana gelişi üç döneme ayrılmıştır. Birinci dönem,

---

[494] SADYKOVA, a.g.e., s. 41.
[495] Nevzat ÖZKAN, **Türk Dünyası: Nüfus, Sosyal Yapı, Dil ve Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri, 1997, s.121.
[496] Ekrem ARIKOĞLU (Haz), Hakas Cumhuriyeti Tarihçesi, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Hakas Edebiyatı, Cilt 25, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002. s.1.

Hun ve Kırgız Devletleri devri, ikinci dönem Hooray (Hangoray) Devleti devri ve üçüncü dönem ise Rus istilası dönemidir.[497]

Çinlilere ait yıllıklarda Kırgız Türklerinin bilinen ilk devletlerini M.Ö. 2. yüzyılda kurdukları belirtilmektedir.

Köktürk hakimiyetinden sonra da bu Kırgız varlığı güçlenerek devam etmiştir. 745'te Köktürk hakimiyetine Uygurlar tarafından son verilmiştir. 745-848 yılları arasında hüküm süren Uygurlar da, Köktürkler gibi Kuzeylerindeki Kırgız varlığıyla mücadele etmiştir.

10.-11. yüzyıllarda Kırgız Hükümdarlığı tüm güney Sibirya'yı içine almıştır. 13. yüzyılın başından itibaren Moğollar Kırgız Hükümranlığının içlerine kadar girmiştir. 1218 Moğol hükümranlığını kabul etmeyen Kırgızlar onlarla yaptıkları savaşta yenilmiştir. 1273'teki ayaklanmada başarılı olmuş ve 20 yıl kadar kendi kendilerini idare etmiştir. 1293'teki son yenilgilerinde şehirleri yıkılmış, ülkedeki insanlar sürgün edilerek, sürgün edilenlerin yerlerine Moğol boyları yerleştirilmiştir. 14. asrın sonlarında Moğol İmparatorluğu çöktüğünde, bölgedeki halklar yeniden kendi kendilerini yönetmeye başlamıştır. Ancak 17. yüzyıla gelindiğinde bile yerli halkla Moğolların birbirlerine saldırıları bitmemiştir. Bu dönemde Ruslar Hakas sınırlarına ulaşmıştır. Ruslar 1604 yılında Tom, 1618 yılında Kuznets, 1628 yılında Krasnolyarsk kalelerini kurmuş ve bölgedeki yerli halktan vergi toplamaya başlamıştır. 1707 yılında Abakan kalesi bölgedeki Rusların merkezi hâline getirilmiştir. 1718'de Ruslar Sayan dağlarında merkez kurmuş ve1756 yılında dağlık Altay Bölgesi Rusya'ya bağlamıştır.[498]

Hakas topraklarının Rusya'ya dâhil edildiği dönemde Orta Yenisey vadisinin yerli sakinlerine "Hooray" denilmiştir. Bu etnonim Hakas-Minusinsk

[497] Yakup DELİÖMEROĞLU, "Hakaslar ve Hakasya", **Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayı II,** 1997, s.1570.
[498] ARIKOĞLU, a.g.m., s. 5

bölgesini ve halklarını ifade etmek için 17. ve 18. yüzyıl yazılı kaynaklarında geçen "Hongoray" adının çekilmiş şeklinden meydana gelmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise geçen yüzyılda Abakan Türkleri veya Abakan Tatarları olarak adlandırılan Hakaslar çeşitli ağız ve lehçeleri konuşan Güney-Sibiryalı Türk halklarının bir bölümünü oluşturmuştur.[499] Bu görüşe göre, Doğu-Sibirya'nın güneyinde yaşayan Hakaslar, Sagay, Kaçinler (Kaça), Beltir, Şor, Kızıl, Koybal Türklerinden meydana gelmiştir.[500] Hakasça da bunların ortak yazı dilinin adıdır.[501]

Kaçin grubu Abakan vadisinde yaşamaktadırlar ve Kendilerini "haaş" veya "haas" olarak adlandırmıştır. Kaçin grubu anayurtlarının HunTigay Dağının bulunduğu Krasnayarsk şehri altındaki Kaça Nehri olduğunu iddia etmektedir. Kaça Nehri, adını Kaçinlerden almıştır. Yenisey Kırgızlarının Cungar'a kovulmalarından sonra Kaçinler, Minusinsk deresine göç etmiştir. Fakat esas Türk kitlesi Abakanla Askıs'ın kuzeyindeki Yüs arasında kalmıştır. Bu Türk topluluğundan türemiş olanlar kendilerine "Kaas"(Haas) adını vermiştir.[502]

Koyballar grubu Hakas Minusinsk bölgesinin en eski sakinleri olarak Yenisey ve Abakan'ın sağ kıyısındaki bozkırlarda yaşamıştır. Kendilerine "Tuba" adını veren Kaybollar 13 boya ayrılmıştır. İsimlerin yapısı, içlerine Yenisey-Ostyakları ile Samoyetler de karıştığını göstermektedir. Aynı zamanda şivelerinde bolca Ostyak ve Samoyed unsurları görülmektedir. Koyballar zaman içerisinde Sagay ve Kaçların arasında erimiştir.[503]

---

[499] H. B. PAKSOY, "Nationality or Religion? Views of Central Asian Islam", **International Journal of Central Asian Studies Volume 3,** 1998, s. 3.
[500] İsa ÖZKAN**, Türk Dünyası Araştırmaları,** Pegem A Yayıncılık, Mart 2007, s.206.
[501] Mehmet ÖLMEZ, "Hakaslar Ve Hakasça, Türk Halkları Ve Dilleri: 7**"**, **Çağdaş Türk Dili, Sayı 96**, Şubat 1996, s.6.
[502] Ahmet CAFEROĞLU, "Abakan Türkleri (Hakaslar)", **Türk Kültürü,** Sayı 28, Şubat 1965, s. 248.
[503] CAFEROĞLU, a.g.m., s. 248.

Sagaylar, Hakaslar arasında en önemli etnik gruptur. Sagaylar, Minusinsk eyaleti havzası güneybatı köşesinde, Askıs ırmağından Abakan'ın üst bölümüne kadar uzanan sahada yaşamaktadırlar. Hakaslara, "Hakas" adını verenler de Sagay aydınları olmuştur. 13. yüzyılda Kırgız devleti kurulmuş, Yenisey yazıtları da bu bölgede bulunmuştur. Sagaylar kendilerini Kırgızların devamı olarak kabul etmektedir.[504]

Beltırlar, Sagaylarla karışık olarak yaşamaktadır. Hatta Beltırları doğrudan Sagayların bir boyu olarak kabul eden etnograflar bulunmaktadır. Çeşitli soylara ayrılmaktadır. İçlerindeki kendilerini Altay Türkü olarak belirtenler de bulunmaktadır. Yerleşik bir yaşam sürmektedir.[505]

Şor Türkleri, Teles gölü ve Tom ırmağının çıkış sahasındaki ormanlık dağlarda toplu olarak yaşamaktadır. Kendileri tarafından benimsenmiş herhangi bir özel soyadı bulunmamaktadır. Daha çok kendilerine yakın olan ırmakların adlarını etnonim olarak kabul etmişlerdir.

Kızıllar, Yüs bozkırındaki Ak ve Kara Yüs boylarında, Kaçinlere komşu olarak yaşamaktadır. Kırgız, Teleüt ve hatta Yenisey-Ostyakları karmasından türediklerini de iddia edilmektedir. Nüfusları 20.000 kadardır. Konuştukları ağız Sagaylarınkinden uzak olup Kaçinlere yakındır. Ancak Kızıllar kendilerini Sagaylarla bir tutarak ve kökenlerinin efsanevi ataları Hızıllah'a dayandığını söylemektedir.[506]

17.-18. yüzyıl arası Rus egemenliğine geçen bölge, 19. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya'sının sürgün bölgesi haline gelmiştir. 20. yüzyılın başına gelindiğinde bütün Rusya'da olduğu gibi, Hakas topraklarında da iç siyasî çekişmeler başlamıştır.

---

[504] CAFEROĞLU, a.g.m., s. 247.
[505] Wilhem BARTHOLD, **Tarihte Türk Dünyası**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, s.108.
[506] CAFEROĞLU, a.g.m., s.248,249.

1917 yılında Bolşevikler "Barış, toprak, ekmek!", "Bütün halklar birleşin!" sloganlarıyla, çeşitli bölgelerde heyetler, meclisler teşkil etmeye başlamıştır. 1918 yılının 25 Nisanında "Minusinsk Meclisinde" tüzük hazırlanmıştır. 1923 yılında Hakasya'nın bölgenin kazası, 1925 yılında ise bölge (Okrug) olması kararı verilmiştir.

1930 yılı başında Hakasya 63,8 bin km kare toprağı sahiptir. Bölge Askiz, Bograd, Taştıp, Çarkov, Çebakov olmak üzere beş kazaya (rayon) ayrılmıştır. Bu dönemde Hakasların %53'lük nüfus çoğunluğunu sağlaması, bölgenin otonom bölge olmasını sağlamıştır. Bölge, 20 Ekim 1930 tarihinde "Hakas Otonom Bölgesi" haline getirilmiştir.

Hakasya'da millî hareket çalışmaları, 1988 yılında Hakas siyasî organizasyonu "Tun"un (Öncü) kurulmasıyla başlamıştır. 10-11 Ağustos 1990 tarihinde, Tun'un çabasıyla Hakas Halk kongresi toplanmıştır. Hakasların hayatını sürdürmeleri, zora girmesi sebebi ile bu kongre yapılmak zorunda kalmıştır. Hakaslar otonomluklarını kazandıklarından bu yana geçen zaman içerisinde kendi topraklarında "misafir" konumuna düşmüştür. Kongrede Hakas Özerk Bölgesinin, Hakas Özerk Cumhuriyeti yapılması kararı alınmıştır. Bir yıl sonra 3 Temmuz 1991 tarihinde Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Hakasya'nın Özerk Cumhuriyet statüsünü onaylamış ve Krasnoyarsk'tan bağımsızlığını kazanarak cumhuriyet olmuştur.[507]

2.3.2.2 GÜNEŞLİ DÜNYA HAKASYA

Yüzölçümü 61.900 kilometrekare olan Hakas Cumhuriyeti Rusya Federasyonu Topraklarının yaklaşık %0,4'ünü kapsamaktadır.[508] Kuzey ve

[507] ARIKOĞLU, a.g.m., s. 8.
[508] World Business Council For Sustaniable Development, **Baseline Study of the Mining and Minerals Sector in the Republic of Khakassia,** December 2001, s. 8.

Doğusunda Rusya Federasyonun Krasnoyark, Batısında Kemerova Bölgeleri, Güneyinde Dağlık Altay Cumhuriyeti ve Tuva Cumhuriyetiyle sınırlıdır. Cumhuriyet Büyük Yenisey ırmağına katılan; Uybat, Uyuş, Erba, Askiz, Abakan nehirleri ve bunların çeşitli derelerinin bulunduğu su bakımından zengin bir bölge üzerinde bulunmaktadır. Ülkenin Güneyi, Sayan (Soyon, Soyan) dağlarıyla çevrilidir. Bu dağların adı eski Türk abidelerinde Kögmen olarak geçmiştir.[509]

Başkenti Abakan olan Hakasya, Yenisey Irmağı'nın yukarı kesimindeki geniş Minusinsk Havzası'nın batı yarısında yer almakta ve Yenisey Irmağının kollarından, Abakan Irmağı bölgenin ortasından geçmektedir.

"Ayı kanı" anlamına gelen Abakan şehri, Yenisey ve Abakan nehirlerinin kesiştiği bir yerde kurulmuştur. Toplam sekiz bölgeden oluşan Hakasya'da toplam nüfusu 170.000 olan başkent Abakan şehrinin yanı sıra dört şehir daha bulunmaktadır. Bu şehirler, Çernogorsk, Sayangorsk, Sorsk ve Abaza'dır.

Harita 5 Hakasya Cumhuriyeti Haritası

Kaynak: http://www.russiaprofile.org/page.php?pageid=resources-territory-districts-hakasiya&print=yes

[509] ARIKOĞLU, a.g.m., s.1.

Çok uzun süre ülkenin orman ürünleri ihtiyacını karşılayan Hakasya'nın % 61'ini ormanlık ve ağaçlık alan oluşturmaktadır. 100'den fazla gölet, ve binden fazla gölün bulunduğu cumhuriyette, göl ve göletlerin toplam alanı yaklaşık 840 kilometrekaredir.[510]

İrili ufaklı 230 nehir bulunan Hakasya'da yılın 200 günü hava sıcaklığı sıfır derecenin üzerindedir. Ülkenin batısına göre daha güneşli bir havaya sahiptir. Hakasya bu özellikleri ile "Güneşli dünya" olarak ta tanımlanmaktadır.[511]

2.3.2.3 EKONOMİNİN BELİRLEDİĞİ NÜFUS YAPISI

Hakasların nüfusu, tarihi açıdan incelendiğinde, Hakasların nüfusunun 1896'da 40 bin, 1914 yılında 40 bin, 1917 yılında 46,8 bin, 1926 yılında 44,2 bin, 1959'da 57 bin, 1979'da 69,247, 1982'de 71 bin kişi olduğu görülmektedir.[512] 1926 yılında Hakaslar, Hakasya nüfusunun yaklaşık yüzde 50'sini oluşturmuştur.[513]

2002 yılı sayımına göre Hakasya Özerk Cumhuriyetinin toplam nüfusu 546.072'dir, bu rakamın 1989 sayımlarında 566.861 olduğu görülmektedir.[514] Rusya'da 75.622 Hakas olduğunu belirten insan yaşamaktadır. Bunların 65.421 Hakasya'da yaşamaktadır. Hakasya Özerk Cumhuriyetinden sonra Hakasların yaşadığı bölgeler olarak 4489 kişi ile Krosnoyarks bölgesi ve 1219 kişiyle Tuva Özerk Cumhuriyeti takip etmektedir.[515]

---

[510] World Business Council For Sustaniable Development, **Baseline Study of the Mining and Minerals Sector in the Republic of Khakassia,** December 2001, s. 5.
[511]K. Van DEUSEN, **The Sleeping Warrior: New Legends in the Rebirth of Khakass Shamanic Culture** ,1999
http://www.kiravan.com/Sleepwarrior.htm (İndirme Tarihi 10 Kasım 2008)
[512] ARIKOĞLU, a.g.m., s.1.
[513] DELİÖMEROĞLU, a.g.m., s.1571.
[514] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası
http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/1-2.xls
[515]Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası

Hakasya'da etnik olarak Hakaslar, nüfusun sadece %12'sini oluşturmaktadır. 438.395 kişilik nüfuslarıyla Ruslar, Hakasya'nın en büyük etnik topluluğudur. Rusların toplam nüfus içindeki payı % 80'dir.[516]

Hakasya'da, Rus nüfusunun % 80'lere ulaşmasının en önemli sebebi, 1950 yılında kömürün, bunu takiben altın madeninin bulunması ve 1970'lerde kurulan Rusya'nın en büyük hidro elektrik santralinin kurulmuş olmasıdır. Bölgenin ekonomik alanda güçlenmesi, bölgeye Rus nüfusu göçünü de beraberinde getirmiştir.[517]

Hakasya'da, nüfusun önemli bir kesimi, yaklaşık %75'i şehirlerde, nüfusun %25'lik kısmı ise kırsal kesimde yaşamaktadır. Hakasya Özerk Cumhuriyetinde yaşam süresi ise ortalama 62,4 yıldır. Erkekler de ortalama yaşam süresi ise 51-54 yıldır. [518]

2.3.2.4. SÖZDE KALAN FEDERAL YAPI

1930'dan itibaren Krasnoyarsk Krai bağlı otonom bir Oblast olan Hakasya, 1950'de kömür yataklarının bulunması bunu takip eden altın madenleri işletilmesi ve nihayetinde 1970'de Rusya'nın en büyük hidro-elektrik santralının inşası ile zenginleşmiş, bunun sonucu olarak 1989 yılından itibaren Krasnoyarsk'tan bağımsızlığını kazanmaya çalışmıştır.[519]

Rusya Federasyonu idari yapı olarak Sovyetler Birliği'nin ardılı olsa da 1991–1992 yılları arasında bazı dönüşümler yaşanmıştır. Sovyet Yükseğinin 3

---

http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls
[516] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası
http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls
[517] GORENBURG, "Regional Separatism in Russia", s. 248.
[518] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 81.
[519] GORENBURG, "Regional Separatism in Russia", s. 248.

Temmuz 1991'de almış olduğu kararla Hakasya Otonom Oblastı, Özerk Cumhuriyet'e yükseltilmiştir.[520] Ancak Tataristan ve Başkurdistan örneklerinde olduğu gibi, "iki taraflı anlaşma" yapılamadan gerçekleşen Özerk Cumhuriyetlik ne kadar geçerli olduğu tartışma konusu olmuştur.[521]

12 Aralık 1993 referandumunda, anayasa oylamasına katılım Hakas Cumhuriyetinde % 50'nin altında kalmış ve dolayısıyla anayasa bu cumhuriyette kabul edilmemiştir. Ancak anayasada mevcut bir hüküm uyarınca ülke genelinde kabul edilen anayasa, bütün cumhuriyetler için geçerli kabul edilmektedir.[522]

Hakasya Özerk Cumhuriyetinin Anayasası, Temmuz 1995'te yürürlüğe girmiştir. Anayasanın 3. maddesi Hakasya'nın çok uluslu bir cumhuriyet olduğunu ifade etmekte, Hakaslara ait kültürel bir canlanma ve hayatta tutucu bir ibare bulunmayıp sadece, tüm etnik gruplara kültürel kalkınmalarında yardımcı olunacağı belirtilmektedir. Hakas Özerk Cumhuriyeti Anayasasında, Tataristan, Başkurdistan anayasalarında olduğu gibi devlet başkanı olmak için her iki dili bilme şartı da bulunmamaktadır. Cumhuriyetteki nüfus yapısı, bu talebin gerçekleşmesindeki en önemli faktör olmuştur. Bunun yanı sıra, Hakas etnik kökenine sahip vatandaşlar için parlamentoda ki kontenjan arttırma teklifi de aynı sebepten dolayı reddedilmiştir.[523]

Başkurdistan'da uygulamaya geçilen çoğu yasa Hakasyada da, Hakas elitler tarafından teklif edilmiş, ancak yasamada çoğunluğu oluşturan etnik Ruslar tarafından her seferinde geri çevrilmiştir.[524]

Hakasya Özerk Cumhuriyetinin ilk resmi seçim 1996 yılında gerçekleştirilmiştir.[525]

---

[520] SÖDERLUND, a.g.e.,s. 71.
[521] GORENBURG, a.g.m., s. 250.
[522] **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar Ve Türkiye**, s. 201.
[523] GORENBURG, a.g.m., s. 268.
[524] GORENBURG, a.g.m., s. 270.

2.3.2.5. YOK OLMA TEHLİKESİNDE BİR DİL; HAKASÇA

Güney Sibirya Türk Cumhuriyetlerinden biri olan Hakasya'da, Hakaslar, devlete adını veren millet olmakla birlikte hem etnik hem de dil bakımından azınlığı teşkil etmektedir. 1990'lı yılların başında cumhuriyet statüsü kazanmış olan Hakasya'da, federal ve cumhuriyet yasaları gereğince Hakas dili 20 Ekim 1992'de, Rusya Federasyonunun devlet dili olan Rusça ile birlikte Cumhuriyetin devlet dili olarak kabul edilmiştir. [526]

Hakasya'da, Halkların Dillerinin Korunması ve Geliştirilmesi Devlet Programı 1994 yılında kabul edilmiştir. Bu program ile eğitim-öğretim, bilim, kitle iletişim, kültür ve bürokrasi alanında Hakas Türkçesinin kullanımı ile ilgili meseleler çözülmeye çalışılmıştır. Beş yıllık süreçte faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için 2.382.000 Ruble ayrılmıştır. Bütçenin kısıtlı olması, ikinci devlet dili olarak Hakas Türkçesinin öğretimine yönelik ders kitaplarının sağlanması ve Hakas Türkçesinde edebî eserlerin basılması ile ilgili işlerin daha büyük bir bütçe ve tecrübe gerektiriyor olması programın başarısı konusundaki olumsuz tahminleri haklı çıkarmıştır.

1960'lı yıllardan itibaren Hakasya'da eğitim öğretimin dilinin tamamen Rusçaya çevrilmesi, Hakas Türkçesinin öğretildiği millî okullara talebi azaltmıştır. Bazı köylerde köyün yarısının Hakas olmasına karşın çocukların Hakasça konuşmaya çekindikleri, ailelerinin de çocukların Hakasça öğrenmesine olumlu bakmadıkları belirtilmektedir. [527]

Hakasya'da, ilk öğretim okullarında Hakasça üç şekilde öğretilmektedir. Birincisi ilköğretimde Hakasça okunması, ikincisi ders olarak okutma, üçüncüsü

---

[525] SÖDERLUND, a.g.e.,s. 44.
[526] GORENBURG, a.g.m., s.268.
[527] Gülsüm Killi YILMAZ, "Hakasya'da Ana Dilini Koruma Çalışmaları" **International Journal of Central Asian Studies Volume 11-1 2007,** s. 75,76.
http://www.iacd.or.kr/pdf/journal/11_1/11_1_5.pdf (İndirme Tarihi 10 Ocak 2009)

ise seçmeli ders olarak okutmadır. İlkine göre ilk öğretimin ilk basamaklarında eğitim öğretim Hakas Türkçesinde sürdürülmektedir. Bu şekil Hakasya'da 17 millî okulda kabul edilmiştir. 17 millî okulda 600 öğrenci eğitim öğretim görmektedir. Bu sayı, Hakas öğrencilerin %7'sini oluşturmaktadır. Bu okullar Hakasların yaşadığı yerleşim birimlerinde bulunmaktadır. İkinci eğitim öğretim şekline göre 20 millî okulda Hakas Türkçesi ders olarak okutulmaktadır. Hakas Türkçesi bu okullarda 5-7 saat arasında verilmektedir. 82 okulda ise 1. sınıftan 11. sınıfa kadar Hakasça ders olarak çok daha az ders saatlerinde verilmektedir. Bu dersler sadece dil öğretimini değil, bölge tarihi, kültürü gibi konuları da içermektedir. Üçüncü şekle göre ise, 40 kadar okulda Hakas Türkçesi seçmeli ders olarak verilmektedir. Bu dersler sadece Hakaslara değil, diğer milletlerden çocuklara da açıktır. Hakasya'da ilk ve orta öğretim, yani temel eğitim süreci içinde 9. sınıfa kadar Hakasça dersleri verilmektedir. 1-4. sınıflarda Hakas grameri ile ilgili temel bilgiler, alfabe vb. konular, 5-9. sınıflarda ise daha ileri bilgiler verilmektedir. Ancak daha ileriki sınıflarda Hakasça dersleri bulunmamaktadır.

UNESCO'nun yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan diller listesinde yer alan Hakas Türkçesinin daha geniş kullanım alanları olan Rusça karşısında varlığını sürdürebilmesi için bugün hem devlet eliyle hem de özel girişimlerle çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.[528]

Bu çalışmalar kapsamında, Hakas kültürü ile ilgi kanunlar da kolaylık sağlanmış ve dil, kültür ve Hakas etnik yapısının gelişimini içeren üçayaklı bir program uygulamaya sokulmuştur. Bu kapsamda bayram kutlamaları, yerli halkın sağlık problemlerinin çözümü, Hakas çocuklarına burs sağlanması gibi kolaylıklar getirilmiştir. Bu kapsamda bütçe el verdiğince Hakasça yayımlar

[528]UNESCO Red Book On Endangered Languages: Northeast Asıa http://www.helsinki.fi/~tasalmin/nasia_report.html#Khakas (İndirme Tarihi 10 Ocak 2009)

artırılmış, etnik festivaller düzenlenmiş, el sanatları ve geleneksel sanatlar merkezi kurulmuştur.[529]

Aynı kapsamda, Hakaslar atalarından kalan ve Sovyetler Birliği zamanında kutlayamadıkları millî bayramlarını 90'lı yılların başından itibaren yeniden kutlamaya başlamıştır. Haziran ayında yapılan "Tun Bayramı"na herkes millî kıyafetlerini giyerek katılmaktadır. Hakaslar bayramda, atalarının yaptığı gibi, güreş, at yarışları, atıcılık yarışları, halk türküleriyle atışma gibi pek çok etkinlikte bulunmaktadırlar.[530]Ancak gerek ekonomik, gerek demografik sorunlar dolayısıyla uygulamaya konan programların çok da başarılı olduğu henüz söylenememektedir.

Dini açıdan Hakasları incelediğinde ise; Ruslarla karşılaşana kadar Hakaslar'ın doğal olarak diğer Türk boyları gibi "Göktanrı" inancına sahip oldukları görülmektedir. Ancak Ruslarla karşılaşmaları ile beraber Hıristiyanlaştırma çabalarına maruz kalınmıştır. Rusların üç yüz yıllık Hıristiyanlaştırma çabalarından sonra, Ekim devrimi ile bu sefer ateistleştirme çabalan başlamıştır. Bu dinsizleştirme çabalarından sadece Hakasların nasibini almamış aynı zamanda Hıristiyanlar da bu kampanyadan, Hakaslar kadar olmasa da, nasibini almıştır.

1996'da Hakasya'da yürütülen bir araştırma, Hakas Türklerinin ancak yüzde 26'sının kendini Şamanist olarak nitelendirdiğini ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın kapsamında mülakat edilen Hakasların yüzde 50'si ise kendini Ortodoks Hıristiyanı olarak tanımlamıştır. Ancak bu durumda bile Hakas Türklerinin tam anlamıyla maneviyat alanında asimilasyona uğramış olduğundan

[529] GORENBURG, a.g.m.,s. 268.
[530]ARIKOĞLU, a.g.m., s.1.

söz edilememektedir. Günümüzde Hakasların çoğunluğu Hıristiyan olarak bilinse de, eski inançlarına yoğun bir ilgi göstermektedir.[531]

2.3.2.6. MADEN ENDÜSTRİSİNE DAYANAN EKONOMİ

Rusya Bilimler Akademi'nden Profesör Sergei V. KAZANTSEV tarafından Sibirya bölgesi ekonomik büyüme ve temel faktörler açısından yaptığı araştırmada, Sibirya bölgesi 3 (üç) temel bölgeye bölünmüş ve Hakasya Özerk Cumhuriyeti bu bölgeler içerisinde en iyi durumda bulunan birinci bölgede yer almıştır.

Araştırmada ele alınan temel değerlerden bazıları, **Gayrisafi Bölgesel Hasıla**, bölgesel yatırım girişi, kişi başı gelir, servis hizmetleri, tarımsal, endüstriyel üretim gibi hususlardır. Bu açıdan bakıldığında Hakasya, Sibirya'da bulunan diğer Türk Özerk Cumhuriyetlerinin yanında daha iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmada, Rusya genelinde değerler 1 olarak ele alınmış, buna göre, Hakasya'da yatırım çekme 2.22, kişi başı gelir 1999 yılı için 1.19, 1995 yılı için 1.42, 1999 yılı Ocak Temmuz ayları arası 1,53 olarak Rusya Federasyonu ortalamasının üzerinde yer almıştır.[532]

Maden endüstrisi Hakasya ekonomisinin temel sektörüdür. Cumhuriyet çapında 100'de fazla işletme maden endüstrisi ile uğraşmaktadır.[533]

Hakasya'da belli başlı doğal kaynaklar kömür, molibden, demir, çinko ve altındır.[534] Kömür rezervlerinin 15 milyar ton olduğu ve 10 ile 360 yıl süre ile işletilebileceği belirtilmektedir. Bu rakam Rusya Federasyonunun %3 rezervini

---

[531] ARIKOĞLU, a.g.m., s. 3.
[532] Sergei V. KAZANTSEV, Siberian Regions: Factor Of Economic Growth And Main Specialization, **Far Easter Studies Vol.1**, Center For Far Easter Studies Toyoma University, March 2002, s. 42-47.
[533] Baseline Study of the Mining and Minerals Sector in the Republic of Khakassia, Institute for Environment and Development (IIED), , No. 111 , December 2001, s. 21.
[534] KAZANTSEV, a.g.m., s. 42.

oluşturmaktadır.[535] Demir cevheri rezervleri 2 milyar ton civarındadır ve bu tüm Rusya rezervlerinin %1'idir.

Hakasya'daki altın üretimine ilişkin 1992-2000 yıllarını kapsayan miktarlar Tablo 7'de belirtilmiştir.

Tablo 7 Hakasya'da 1992-2000 Yılları Arasındaki Altın Üretimi

BİRİM	YIL BAZINDA ÜRETİM RAKAMLARI								
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
KG	1720	2218	2270	2047	1758	1635	1555	1577	1658

KAYNAK. Baseline Study of the Mining and Minerals Sector in the Republic of Khakassia, Institute for Environment and Development (IIED), No. 111, December 2001,

Hakasya'daki altın üretimine ilişkin 1991-2007 yıllarını kapsayan bilgilere göre Hakasya ancak Yakutistan'ın yarısı kadar altın üretebilmektedir.[536]

Tablo 8 Hakasya'da 2001-2007 Yılları Arasındaki Altın Üretimi

BİRİM	YIL BAZINDA ÜRETİM RAKAMLARI						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
KG	1656	1730	1891	1S36	1793	1533	1394

Kaynak: Maria CHIKACHEVA," Russia's Gold-Mining Industry In 2007"
http://www.almazzoloto.com/res/text/zol_an.doc

Hakas Özerk Cumhuriyetinde ekonomik açıdan diğer bir sektörde alüminyum sektörüdür. Henüz tüm birimleri faaliyete başlamamış olan alüminyum işletmesi yıllık 71.000 tonluk bir kapasite ile çalışmaktadır. Tüm birimleri hizmete girmesi ile üretimim 300.000 tona ulaşması beklenmektedir.[537]

[535] Baseline Study of the Mining and Minerals, a.g.e., s. 18.
[536] CHIKACHEVA, a.g.m.,
[537] E. Lee BRAY, Aluminum, 2006 Minerals Yearbook, U.S. Geological Survey, November 2007, s. 5,6.
http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/aluminum/myb1-2006-alumi.pdf (İndirme Tarihi 08 Eylül 2008)

Hakas Özerk cumhuriyetinde yıllık kişi başı gelir, asgari geçim sınırına oranına kıyaslandığında SFB'deki diğer Türk Özerk Cumhuriyetlerden daha iyi durumda oldukları göze çarpmaktadır. Bu Oran 1999 yılında %125'ler seviyesindeyken, 2004 senesinden itibaren % 180'ler seviyesine kadar çıkmıştır. Sibirya Federal Bölgesi Yoksulluk Sınırı incelendiğinde ise 2000 yılında %40 olan yoksulluk sınırı 2004 yılında % 25'lere kadar gerilemiş ancak 2005 yılında %30 olarak gerçekleşmiş olduğu görülmektedir.[538]

Hakas Özerk Cumhuriyetinde kişi başına yıllık gelir 6285 dolardır. Bu tutar diğer Türk Özerk Cumhuriyeti olan Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyetin yaklaşık iki katıdır.[539]

2.3.2.7. ETNİK ÇATIŞMA VE AYRILIKÇI HAREKETLER

15 Ekim 1991 yılında Çar Korkunç İvan'ın Kazan'ı alışının 449 yılında Tataristan'daki gösterilerin hemen üç ay ardından Hakasya'da Parlamentonun karşısında toplanan birkaç yüz kişilik milliyetçi grup tarafından bu genç cumhuriyetin ilk gösterisi yapılmıştır. Politik gösterinin amacı etnik Rus'un Yasama'nın başına seçilmiş olmasıdır. Politik elit gösteri karşısında kısa süreli bir şok yaşamış ve Başkanının etnik Hakas olarak değiştirilmesini sağlamıştır.[540]

Hakasya'da yaşanan bir diğer sorun ise pasaportlarda yapılan değişiklikle ilgili olmuştur. Hakasya'da pasaportlardaki etnik köken hanesinin kaldırılması asimilasyon politikasının bir sonucu olarak algılanmış ve tepki ile karşılanmıştır.[541]

---

[538] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 81.
[539] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP,2007, s.116.
[540] Dmitry P. GORENBURG, **Minority Ethnic Mobilization İn Russia**, Cambridge University Press, 2003, s. 19.
http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam033/2002031584.pdf (İndirme Tarihi 13 Mart 2009)
[541] GORENBURG, "Minority Ethnic Mobilization In Russia." s. 19.

Etnik çatışmaların yoğunlaşma ihtimalinin bulunduğu bölgelerden olan Sibirya'da, Hakaslar arasında son dönemde Türk olmadıkların savunan gruplar ortaya çıkmıştır.[542]

2.3.3. SAHA ÖZERK CUMHURİYETİ (YAKUTİSTAN)

2.3.3.1 SAHA ÖZERK CUMHURİYETİ TARİHÇESİ

Saha Özerk Cumhuriyeti'ne Yakutistan da denmektedir. Ancak Saha'lar arasında Yakut ismi benimsenmemektedir. Bugünkü "Yakut" kelimesi Evenk (Mançu- Tunguz) dilinden gelmektedir. Evenkilerin Sahalara Eko dedikleri söylenmektedir ve Sahalara ait ilk bilgileri Evenk'lerden alan Ruslar, *E* sesini *Ya* sesine çevirip *-ut* ekini de ekleyerek Eko adını Yakut'a döndürmüştür. Ancak bu ad hiçbir zaman Saha Türkçesine yerleşmemiştir.[543] Cambridge Üniversitesi Scott Polar Araştırma Enstitüsü ise Saha'lara Evenk'lerin "yabancı" anlamı taşıyan "Yako" dediklerini ve Rus'ların Sahalar hakkındaki ilk bilgileri Evenkler aracılığı ile alması sebebi ile Yakut kelimesinin türediğinin belirtmektedir.[544]

Saha ve Yakut isimleri tartışmaları esnasında 1924 yılında, Saha bilim adamı K. Senofontov, Cumhuriyetin Anayasa komisyonuna Yakut ve Yakutya, kelimelerinin yerine Saha ve Sahastan kelimelerinin kullanılmasını teklif etmiş ve Yakut kelimesinin Türkçe olmadığını da söylemiştir. Ancak bu teklif üzerine ciddi bir şekilde eğilinmediği için herhangi bir sonuç alınamamıştır. 1928 yılına Komünist Partisi Merkez Komitesi aldığı bir kararla Saha topraklarında büyük bir baskıya başlamıştır. Aslında bu yıllarda birçok halk bugünkü milli isimlerini

---

[542] SADYKOVA, a.g.e., s.41

[543] Jelobtsov F. FEDOTOVİÇ, "Saha Yeri Ve Saha Türkleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, 16/26, Ankara 1994, s.227 http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/99.pdf (İndirme Tarihi 13 Mart 2009)

[544] Scott Polar Research Institute Universty of Cambridge http://www.spri.cam.ac.uk/resources/rfn/sakha.html#text (İndirme Tarihi 13 Mart 2009)

almıştır. 1930'larda Sovyetler Birliği'nin yeni anayasası hazırlandığı sıralarda Saha Türkleri için de yeni bir ümit doğmuş ve 1936'da Saha Devlet Komisyonu Saha Türklerinin milli adlarını tasdik ettirmek üzere çalışmalara başlamıştır. Ancak bu teşebbüs kanlı bir şekilde sonlandırılmıştır.

1980'li yılların ortalarına kadar kimse yeniden konuyu dillendirmeye cesaret edememiştir. 80'lerin ortalarından itibaren, bütün eski Sovyetler Birliği'nde açıklık ve yeniden yapılandırma politikaları esmeye başlayınca, bu rüzgar Saha'ya kadar ulaşmış ve 27 Eylül 1990'da Saha Özerk Cumhuriyeti devlet egemenliğini ilan etmiştir. Cumhuriyetin adı da Saha- Yakut Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. 20 Temmuz 1991 senesinde ülkede ilk cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Bu yeni cumhuriyetin ilk cumhurbaşkanının birinci işi, cumhuriyete kendi milli adını koymak olmuştur. 27 Aralık 1991 'den itibaren ise cumhuriyetin adı "Saha Cumhuriyeti" olmuş ve "Yakutya" kelimesi de yalnız parantez içerisinde verilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Saha'lar uzun zaman özlemini çektikleri isimlerine kavuşmuştur.[545]

Sahaların etnik gelişimi konusu hala tamamen aydınlanmış değildir. Bu halk hakkında bulunan ilk tarihî belgelerden hareketle Sahaların güneyden Baykal Gölü bölgesi veya Güney Sibirya'nın diğer bölgelerinden gelmiş olduğunu kabul edilmektedir. Bu varsayım daha çok 17. yüzyılın sonu 18. yüzyıldaki seyyahlar tarafından belirtilen ve Omoğoy Baay ve Elley Bootur gibi Sahaların atalarından sayılan efsanevî kahramanları konu eden sözlü Saha anlatımlarına ve ayrıca Sahaların dili, maddî ve manevî kültürleri bakımından Güney Sibirya'daki Türk-Moğol halklarına olan benzerliklerine dayanmaktadır. Ancak çağdaş araştırmacılar, Sahaların etnik yapısında Güney öğelerin varlığını kabul ederek, bunların etnik bir grup olarak Lena nehrinin orta kısmı bölgesinde

[545] S. GÖMEÇ, "Tarihte Ve Günümüzde Saha Türkleri", s.175. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/27/166.pdf (İndirme Tarihi 5 Nisan 2009)

şekillendiklerini ve ondan sonra Sibirya'nın geniş Kuzey-Doğu bölgelerine dağılarak yerleştikleri sonucuna varmaktadırlar.[546]

Saha Türklerinin etnik oluşumuna çeşitli kavimlerin dahil olduğu yolunda görüşler mevcuttur. Bunlara Hint-İran dilli halkların olduğu bile söylenmektedir. Ancak Saha Türklerinin şekillenmesinde iki büyük Türk grubu önemli rol oynamıştır. Birinci grubu eski Tölös aşiretleri teşkil etmektedir. Tölös teşkilatsız Türk gruplarına verilen isimdir. Tölösler 7.-8. yüzyıllarda Kore'den Kafkaslara kadar yayılmıştır. Zaman zaman bu Tölös boyları arasından çıkan gruplar bir araya gelerek birlikler meydana getirmişler ve yeni adlarla anılmışlardır. İlk Tölöslerin içinde Uygurların önemi büyüktür, Saha Türklerinin ataları olan Kurıkanlar bir Tölös boyudur.[547]

Saha Türklerinin şekillenmesini oluşturan ikinci grubu ise, Kıpçak boyları oluşturmuştur.[548]

Kostantinov, Zekov ve Gogolev gibi Saha bilim adamlarının fikrine göre, Saha Türklerinin etnik menşeinde beş dönem vardır:

1. Dönem: Eski Türk dönemi (Kurıkanlardan önce). Bu dönem İskit (veya İskit-Saka) ve Hunlar devirlerini kapsamaktadır. MÖ. 7. y. yıldan MS. 4. yüzyıla kadar ki dönemi içermektedir.[549]

2. Dönem olan Kurıkan Dönemi 6 ve 10. yüzyılları arasını kapsamaktadır. Saha bilim adamlarının büyük bir kısmı Saha Türklerinin kökenini Baykal yanındaki Kurıkanlara bağlamaktadır. Kurıkanların biçimlenmesine yerli Tunguz aşiretleri, Yenisey Kırkızları etkide bulunmuştur.

[546] Fatih KİRİŞÇİOĞLU, "Saha Türk Destanı "Olonxo", **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002**, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No 395, Ankara, 2004, s. 129.
[547] FEDOTOVİÇ, a.g.m., s.229.
[548] GÖMEÇ, a.g.m., s.179.
[549] GÖMEÇ, a.g.m., s.179.

Bundan başka Tölös aşiretleri ve Hunların bir kısmı da bu oluşuma katılmıştır. Çin kaynaklarına göre Kurıkanlar 5000 süvari çıkarabilen oldukça büyük ve bağımsız bir halktır. Kurıkanların adı üç kelimeden ibarettir. Uç-kun-kan. Bunların üç aşiret birliğini ifade etmesi muhtemeldir.[550]

3. Dönem: Moğol dönemi. Bu dönem 10. y.y. dan 11.yüzyıla kadar ki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Moğol aşiretleri Baykal kıyılarına gelmiş, eski Sahalarla çeşitli temaslarda bulunmuştur. Bunun neticesi olarak, Saha Türklerinin gelecekteki etnik, dil ve antropolojik özellikleri biçimlenmiştir.

4. Dönem: Eski Saha Dönemidir. Bu dönem 12. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu dönem aynı zamanda göç zamanı olarak adlandırılmıştır. Moğol Başbuğu, Çingiz Han Altay-Sayan ve Baykal çevresindeki birçok halkı fethetmiştir. Sahalar kuzeye, Orta Lena havzasına çekilmiştir. Saha bilim adamı Gogolev'e göre bu dönemin adı *Kırkız ötöh* veya *kulun-atah* arkeolojik devresidir.[551]

5. Dönem: Geç Saha Devridir. Bu çağ 15. yüzyılda başlamış 16. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu dönem tamamen Saha Yeri'ndeki Orta Lena havzasında cereyan etmiştir. Baykal Gölü kıyılarındaki eski Sahaların büyük çoğunluğu bu yeni vatana gelip, 17. yüzyıldan önce Saha Türklerini oluşturmuştur.

Sahaların kökeninin Lena bölgesinin eski sakinleriyle ilişkisiz olduğu ve Saha kültürünün tüm unsurlarının onları çevredeki Tayga halklarından kesin biçimde ayırdığı, Güney Sibirya ve Orta Asya'nın Türk topluluklarına yaklaştırdığı bugün kabul edilen görüştür.[552]

[550] FEDOTOVİÇ, a.g.m., s. 231.
[551] FEDOTOVİÇ, a.g.m., s. 231.
[552] GÖMEÇ, a.g.m., s.181,182.

Ruslar, Saha ülkesine 17. yüzyılın başından itibaren girmeye başlamıştır. O dönemde Sahalar, Vilyuy ırmağı boyunda yaşamış, Ruslarla ölüm kalım savaşına girişmiştir. Sahaların en güçlü boyu olan Namaslar ,Lena'nın sol sahilinde, bunların güneyinde Kangalaslar, Lena'nın sağında Meginler, Aldan ırmağına dökülen Tanda boyunda Böroganlar, daha doğuda Baturaslar ve Batulinler bulunmuştur. Fakat kalabalık ve zamanın şartlarına göre üstün teknoloji ile donatılmış olan Ruslar, Sahaların ülkesini işgal etmiştir. 1632'de Saha ülkesi Rus Çarlığına bağlanmıştır. 1633 ve 1634'deki Saha ayaklanmaları Ruslar tarafından bastırılmıştır. İkinci büyük başkaldırı 1636-1637'de meydana gelmiştir. 1639 yılında Aldan Sahaları, Tunguzlarla beraber Ruslara karşı durmak istedilerse de, yine başarı kazanamamıştır.[553]

1917'ye kadar Yakut bölgesi, idari olarak Doğu Sibirya valiliğine bağlı kalmıştır. Orta Asya geleneklerine uygun olarak, konar-göçer olan Saha Türkleri yavaş yavaş yerleşik hayata geçmiştir. 1917 Komünist İhtilalinden sonra Saha milliyetçileri komünizmin hakimiyetini tanımamıştır. Karşı ihtilalciler 20 Kasım 1917' de "Saha Halkının Huzurunu Koruma Komitesi'ni" kurmuştur. O tarihte Kerensky Hükümetinin Saha'daki temsilcisi olan Solovyev, 22 Şubat 1918 tarihinde Yakutistan Vilayet Meclisini kurmuş ve milliyetçiler Rusya yerine Japonya'dan mal getirilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Rus taraftarı komünistler de Rusya hakimiyetini Saha Cumhuriyeti'nde ikame etmek için harekete geçmiştir. 25 Mart 1918'de "Yakutistan İşçi Temsilcileri İcra Komitesi" teşkil edilmiş ve bu teşkilat posta ve telgraf işlerinin kontrolünü de eline almıştır.[554]

Bu gelişmeler üzerine 28 Mayıs 1918 tarihinde Kızıl-Ordu birlikleri Ridzinsky komutasında İrkutsk şehrinden Yakutsk şehrine harekete geçmiştir. 1 Temmuz 1918'de Ridzinsky idaresindeki Rus ordusu üç saatlik bir çarpışmadan

---

[553] A.N.KURAT, A.TEMİR, "Sibir (Sibirya) Hanlığı", **Türk Dünyası El Kitabı, C. 1, 2.baskı**, Ankara, 1992, s. 447.
[554] GÖMEÇ, a.g.m., s.199,200.

sonra Yakutsk şehrine girmiştir. Yakutsk'ta sıkıyönetim ilan edilmiş ancak bu sırada Beyaz ve Kızıl Rusların mücadelesi meydana gelmiştir. Kızıl-Ordu tekrar Yakutsk'a ancak 15 Aralık 1919'da hakim olabilmiştir. Bu süreçte birçok Türk milliyetçisi idam edilerek milliyetçi dernekler kapatılmıştır.

Sahalar 2. Dünya Savaşı'nda Rusya adına pek çok kahramanlıklar göstermiştir. 60 binden fazla Türk savaşa gitmiş ve bunların büyük kısmı savaşta ölmüştür. Bu arada Sahalar ürettikleri maddelerle de savaş ekonomisine destek olmuştur. 1942-43 yıllarında Rusların üretilen ve yetiştirilen her şeyi ellerinden almasından dolayı, Saha Cumhuriyetinde suni bir açlık baş göstermiş ve binlerce kişi bu yüzden ölmüştür. Fakat Ruslar bunu hiçbir zaman dünya kamuoyuna duyurmamıştır.[555]

Gorbaçov dönemine kadar yaşanan etnik durgunluk, Glasnost ve Perestroyka sayesinde Saha Türkleri bağımsızlık havasını teneffüs etmiş, milli bilinçlenme tekrar ortaya çıkmıştır. 1 Nisan 1986'da Saha Devlet Üniversitesi öğrencileri ilk protesto gösterisini yapmalarıyla etnik durgunluk dağılmıştır.

27 Eylül 1990'da Saha-Yakut Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti devlet egemenliğini resmen ilan etmiştir. Yakutya olan cumhuriyetin adını, Saha-Yakut ile değiştiren halk, azınlıkta olduğu bu kendi vatanlarının bütün zenginliklerine sahip olmak istediklerini belirtmiştir. [556]

20 Aralık 1991 de Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır. 27 Aralık'ta ilk milli başkan M.E. Nikolayev vazifesine başlamıştır. Bu tarihten itibaren de Cumhuriyetin adı sadece Saha Cumhuriyeti olarak kabul edilmiştir.[557]

[555] FEDOTOVİÇ, a.g.m., s. 239.
[556] GÖMEÇ, a.g.m., s. 202.
[557] FEDOTOVİÇ, a.g.m., s. 240.

Kuruluştan sonra 14 bakanlık ihdas edilmiş ve bunlardan 12'sinin başında Saha Türkleri yer almıştır. parlamento 200 kişiden oluşmaktadır. Yine bunların % 83 'ünü Saha Türkleri kazanmıştır.[558]

2.3.3.2 SİBİRYANIN DONMUŞ TOPRAKLARI

Saha Cumhuriyeti, 3.103.200 km.^{2} yüzölçümü ile, Kazakistan da dahil olmak üzere diğer tüm Türk Devletleri arasında coğrafi olarak en büyük olandır. [559] Saha Cumhuriyeti kuzeyden güneye 2000 km. ve batıdan doğuya 2500 km. uzunluğuyla Fransa'nın yüzölçümünün yaklaşık 6 katı kadar bir coğrafyaya yayılmıştır.[560]

Güneyinde Amurskya ve Chitinskaya Oblastı, güney batısında İrkutsk Oblastı, güney doğusunda Khabarovsk Oblastı, Batısında Krasnoyarsky Krai, doğusunda ise Magadanskaya Oblast and Chukotka ile sınırlandırılmıştır. Kuzeyi ise denizle çevrili olup 2800 mil sahil şeridi bulunmaktadır.[561]

Cumhuriyetin başkenti Yakutsk, Moskova'dan 8.468 km. uzaklıkta olup Moskova ile aralarında 6 saat zaman farkı bulunmaktadır.[562] Aynı zamanda cumhuriyetin kendi içinde de 3 saat dilimi geçerlidir.

Saha Cumhuriyetinin en büyük nehri Lena'dır. Uzunluğu 4.400 km.dir. Vilyuy nehri 2.650 km. uzunluğunda olup 2.273 km. uzunluğundaki Aldan nehriyle beraber diğer önemli su kaynaklarındandır.[563]

---

[558] GÖMEÇ, a.g.m., s. 202.
[559] ÖZKAN, **Türk Dünyası: Nüfus, Sosyal Yapı, Dil ve Edebiyat**, s.111.
[560] John F. YOUNG, "The Republic Of Sakha And Republic Buılding:The Neverendum Of Federalization In Russia", s.177.
http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/98summer/pdf/young.pdf (İndirme Tarihi 2 Şubat 2009)
[561] Sakha Republic (Yakutia) Regional Profile
http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/bisdoc/0511yakutia.pdf (İndirme Tarihi 31.03.2009)
[562] Scott Polar Research Institute Universty of Cambridge
http://www.spri.cam.ac.uk/resources/rfn/sakha.html#text

Saha Cumhuriyeti Sibirya'nın donmuş toprakları bölgesinde bulunmaktadır. Soğuk eksi 70, sıcak ise yaz aylarında artı 40 dereceye kadar ulaşmaktadır. Kuzey bölgeleri tundra (buz çölü) ile kaplıdır.[564]

Ülkede sayısız göl ve nehir bulunmaktadır. Dünyanın en büyük ırmağı olan Lena'nın genişliği 30km' dir. Cumhuriyetin, nehir yolları 9000 km'den daha uzundur. Orta ve güney bölgeleri yeşil bir denizi andıran ormanlar bulunmaktadır.[565] Yakutsk dışındaki diğer büyükşehirleri Aldan, Verkoyansk, Olyokminsk'tir.

Harita 6 Saha Cumhuriyeti Haritası

Kaynak. http://www.northernforum.org/servlet/download?id=2090

563 Scott Polar Research Institute Universty of Cambridge http://www.spri.cam.ac.uk/resources/rfn/sakha.html#text
564 FEDOTOVİÇ, a.g.m., s. 238.
565 GÖMEÇ, a.g.m., s.197.

2.3.3.3 TERSİNE YAŞANAN GÖÇ

Saha Cumhuriyeti şiddetli soğuk iklimi, yağış azlığı, donmuş toprakların tarıma elverişli olmaması gibi faktörler nedeniyle, nüfus yoğunluğunun son derece az olduğu (kilometrekareye 0,3 kişi) bir ülkedir. [566]

Altından elmasa, kömürden doğal gaza kadar çok sayıda değerli madenlerin yanında, sanayi hammaddesi olarak kullanılabilecek nitelikte ormanları bulunmasına rağmen nüfusu azalan bir ülke durumundadır. 1989'da 1.094.065 olan nüfus, 2002'de 949.280'e düşmüştür. Ancak azalan Saha nüfusu değil Rus nüfusudur. 2002 yılında toplam sayıları 443.852 kişi olan Saha Türkleri kendi ülkelerinde azınlık durumundadır. Ülke nüfusunun ancak % 46'sını oluşturmaktadır. [567]

1926'da ülke nüfusunun 236.000 kişilik nüfuslarıyla % 83'ünü oluşturan Sahalar, 2. Dünya savaşı ve yaşanan kıtlıklar sebebi ile 1959 yılında sadece 244.000 kişi kalmıştır.[568]

Saha Cumhuriyetine dışarıdan sürekli nüfus yerleştirildiği için sayıları artsa da oranları düşmüş ve 1989'da % 33'e gerilemiştir.[569] Ancak 1989-2002 sayımları arasında 160 bin Rus, 42 bin Ukraynalı ve 6 bin Belarus olmak üzere 230 bin nüfus ülkeden ayrılmış, Sahaların ve diğer bölge halklarının nüfusları artmakla birlikte ülke nüfusu 145 bin azalmıştır. Ülke dışındaki Saha nüfusun oranı hiçbir sayımda toplam nüfusun % 5'ini bulmamıştır.

---

[566] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 208.
[567] YİĞİT, a.g.m., s. 208.
[568] YOUNG,John F., a.g.m., s.181.
[569] YOUNG,John F., a.g.m., s.181.

2002 sayımına göre toplam nüfusun % 97,4 kendi ülkesinde, diğerleri de komşu ülkelerde bulunmaktadır. Moskova ve St. Petersburg'daki Saha sayısı 2.500 kadardır.[570]

2.3.3.4 EKONOMİK ANLAŞMALARA DAYALI FEDERAL YAPI

Gorbaçov dönemine kadar yaşanan etnik durgunluk, yaşanan Yakut Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde açıklık ve yeniden yapılandırma politikaları sayesinde, milli bilinçlenme doğmuş, 1 Nisan 1986'da Saha Devlet Üniversitesi öğrencileri ilk protesto gösterisini yapmıştır.

27 Eylül 1990'da Saha-Yakut Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti devlet egemenliğini resmen ilan etmiştir. Yakutya olan cumhuriyetin adını, Saha-Yakut ile değiştiren halk, azınlıkta oldukları vatanlarının tüm zenginliklerine sahip olmayı amaçlamıştır. [571]

20 Aralık 1991 de Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır. 27 Aralık'ta ilk milli başkan M.E. Nikolayev vazifesine başlamıştır. Bu tarihten itibaren de Cumhuriyetin adı sadece Saha Cumhuriyeti olarak kabul edilmiştir.[572]

Nikolayev "Federal Anlaşmayı" imzalamadan önce, cumhuriyetin ekonomik özgürlüğünün kazanılması gerektiğinin farkında olmuştur. Bu kapsamda Federal Anlaşmayı imzalanmadan önce Nikolayev ve Yeltsin, Saha Cumhuriyeti'nin elmas gelirlerinin % 20'sinin ve değerli metal gelirlerinin % 11,5'unun Cumhuriyette kalmasına ilişkin mutabakat sağlamıştır. 1995 yılında elmas gelirlerinden Cumhuriyette kalacak pay %25'e çıkarılmıştır.[573]

---

[570] YİĞİT, Ali, a.g.m., s. 208.
[571] OBYDENKOVA, a.g.m., s. 37.
[572] FEDOTOVİÇ, a.g.m., s. 240.
[573] YOUNG,John F., a.g.m., s.184.

1995 yılında Federal Hükümet ile Saha Cumhuriyeti ilişkilerini daha detaylı olarak düzenleyen 15 konuluk bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya konu hususlar, bütçe ilişkileri, ekonomik kontrol, maden endüstrisi, yakıt ve enerji endüstrisi, dış ilişkiler, kuzey denizi ulaştırma rotaları, tarım, iletişim, göçmenlik, çevre gibi hususlardır.[574]

Bu anlaşmalar Tataristan ve Başkurdistan'la yapılan anlaşmalara çok benzeseler de Saha Cumhuriyeti anlaşması hukuk ve kanunlardan ziyade ekonomik, doğal kaynakların kullanımı ve uluslararası anlaşmalara ilişkin olmuştur.

Bugün Saha'da 70 üyeli bir yasama meclisi bulunmaktadır. İl Tümen olarak adlandırılan meclis Üst meclis ve alt meclis olmak üzere iki alt meclisi bulunmaktadır. Üst meclis her idari birimden birer temsilci ile oluşmaktadır. Alt meclis ise 24 seçim bölgesinden seçilen temsilcilerden oluşmaktadır.[575]

Saha Cumhuriyet'inde yürütmenin başı Başkandır. Başkan yürütme görevini yardımcısı ve 16 bakanı ile beraber sağlamaktadır.

2.3.3.5. SİBİRYA'DA KORUNAN KÜLTÜR

Saha Türkleri, hem demografik hem ekonomik açıdan Sibirya'daki diğer Türk Cumhuriyetlerine göre daha ileri bir konumdadır. Saha Türkleri, Türkçeyi koruma bakımından sadece, Tuva Türkleri ile kıyaslanabilmektedir.

Genel Türk dilinden erken dönemde ayrılıp diğer Türk lehçelerinden ayrı gelişen Sahaca, Saha Cumhuriyetinde diğer etnik gruplar arasında da uluslar

[574] YOUNG,John F., a.g.m., s.185
[575] http://www.spri.cam.ac.uk/resources/rfn/sakha.html#rel

arası anlaşma dili olmuştur. Eski Rus nüfus, Ekim devrimine kadar Saha dilini uluslar arası anlaşma dili olarak kullanmıştır.[576]

Bugünkü Saha Türkçesi, Saha Cumhuriyetinin devlet dilidir. Eski Çin kayıtları Kurıkan dilinin Kırgız diline akraba olduğuna işaret ederek, bunlar arasında bazı farklılıkların bulunduğunu yazmıştır. Saha Türkçesi, Türk dilinin Uygur-Oguz grubuna aittir. Bugünkü Türk lehçeleri arasında yapı olarak en çok Türkiye Türkçe'sine yakındır. Dil açısından bir bütünlük teşkil etmektedir. Ağız farklılıkları yok denecek kadar azdır.

Yenileşme, çağdaş yaşama uyma anlamı taşıyan Latin alfabesine geçiş Türk bölgelerinde türlü zaman ve şekillerde olmuştur. Latin alfabesini kabul eden ilk Türk toplumu Sahalar olmuştur. 1819'dan itibaren Kiril alfabesi ile yazılmakta olan Yakut Türkçesi için, ünlü Yakut pedagogu S. A. Novgorod 1917'de 33 harften oluşan Latin asıllı yeni bir alfabe düzenlemiştir.[577]

1917 yılında, Bolşevik İhtilali sürdüğü sırada, ortaya çıkan hürriyet ortamından faydalanan Saha bilim adamı Novgorodov, ilk Saha alfabesini (Suruk-biçik) hazırlamıştır. 1922 yılında bu alfabe resmen ilan edilerek, bunun milletlerarası fonetik transkripsiyona da uygun olduğu söylenmiştir. 1924'te Saha alfabesi daha da geliştirilmiş, nihayet 1929 yılında Latin alfabesi esası üzerinde yeni bir Türkçe alfabe hazırlanmıştır. Ancak 1939'da bu yeni alfabenin yerine Rus alfabesi, yani Kril kabul edilmiştir.[578]

Bugün Rusça ile beraber resmi dil statüsünde olan Saha Türkçesi henüz genç bir yazı dili olması sebebi ile kısa edebiyat geleneği bulunmaktadır. Yakın zamana kadar okul öncesi eğitimde, aile içi ilişkilerde kullanılan Saha Türkçesi kısmen kitle iletişim araçlarında kullanılmıştır.

---

[576] Gülsüm KİLLİ, "Saha Cumhuriyetinde Dil Durumu Ve Saha Türkçesinin Konumu", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi C.III. Sayı II,**. Haziran 2006, s. 63.
[577] ŞAHİN, "Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi", s. 42,43.
[578] GÖMEÇ, a.g.m., s.176.

1990 yılında uluslararası ilişkiler anketinde katılanların % 70'i Saha Türkçesini iyi bildiğini belirtmiştir. 1994 mikro sayımlarında Saha nüfusunun % 97 Saha dilini anadili olarak kabul etmiştir.[579]

Bu gün Saha Cumhuriyetinde dil politikası, Rusça ve milli dil olarak iki dilliliği dengeli bir şekilde yürütmektir. Milli dillerin korunması ve geliştirilmesi yanı sıra bütün cumhuriyette kullanılan Rusçanın varlığının sürdürülmesi amaçlanmaktadır.

Saha Cumhuriyetindeki diller hakkındaki yasa, 16 Ekim 1992 tarihinde kabul edilmiştir. Bu yasanın 4. maddesi Saha dilini devletin resmi dili olarak kabul ederken 5. maddesi de Rus dilinin devletin resmi dili olduğunu ve uluslar arası anlaşma dili olduğunu vurgulamıştır.

Yasanın 24. maddesi ise devlet organlarında her iki dili bilen çalışanların teşvik edilmesini öngörmüştür. 27. madde eğitim ve öğretimde vatandaşların eğitim ve öğretim dilini serbestçe seçebileceğini belirtmektedir. Okul öncesi eğitim ve öğretim ile orta dereceli milli okulların dili Saha, Evenki, Even, Yukagir, Dolgan, Çukça dilleri, Rus okullarında ise Rusça olarak belirlenmiştir. Milli okullarda Rusça sadece ders olarak okutulmaktadır.

Okul öncesi eğitim aşamasında Saha Cumhuriyeti önemli bir gelişme kaydederek 1,5- 7 yaş arası çocukların %80'ine okul öncesi eğitim sağlamaktadır. Bu oran tüm Rusya Federasyonunda % 58'dir.[580]

Saha'da 2000-2004 yılları arasındaki dönemde 56 yeni okul açılmış, 2005 yılında açılan 15 okulla birlikte 2700 çocuğa eğitim imkanı sağlanmıştır.[581]

---

[579] KİLLİ, a.g.m., s. 65.

[580] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s.103.

Bu gün Saha Cumhuriyetinde 10'dan fazla Saha Türkçesi ile yayın yapan gazete, çok sayıda dergi, televizyon ve radyo kanalı, Saha Türkçesinde yada Saha geleneksel hayatını konu edilen tiyatro ve operalar Sovyetler döneminde kesintiye uğramış olan geleneksel yaşantı canlandırılmaya çalışılmaktadır.[582]

Saha Türklerinde iki inanç sistemi vardır. Bunlar Aiy (Ai) Tengri Sistemi ve Şamanizm'dir. Her iki sistemde de "at" çıkışı kurtuluşu, yani doğuyu, küçük kuş güneyi, "balık" kuzeyi ve "ayı" batıyı simgelemektedir.

Şamanizm için hep din gözü ile bakılmış olsa da Şamanizm bir din olmayıp inanç, adet ve örftür. [583]Saha Türklerinde, Şamanizm olgusu Sovyet zamanlarından günümüze değin aynı zamanda siyasal bir konu olarak ele alınmıştır. Şamanlar geleneklere, eski inanışlara, sözlü destansı geleneklere ve mitolojiye sahip insanlardır. Şamanlar, her gün sanatlarını uygulamak suretiyle halk kültürünün varlığını devam ettirilmesine katkı sağlamıştır. Bu çabaları sebebiyle 1930'lu yıllardan bu yana yerel kurumlardan sürekli baskı görmüşlerdir. Yüzlerce şaman hayatını toplama kamplarında kaybetmiş ya da işçi kamplarında yaşamaya zorlanmıştır. Buna rağmen onlar, tamamıyla yok edilememişlerdir ve doksanların başlarında ideolojik baskıların etkisi kırılmaya başladığında derhal gün yüzüne çıkmışlardır.[584]

2.3.3.6. EFSANELERE KONU OLAN ZENGİNLİK

Saha Cumhuriyeti Rusya Federasyonu ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Bunun sebebi, sahip olduğu büyük mineral kaynaklarıdır.

---

[581] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 103.
[582] KİLLİ, a.g.m., s. 63.
[583] FEDOTOVİÇ, a.g.m., s. 237.
[584] HOPPAL, a.g.m., s.143.

Saha'nın elmas ve altın yönünden zenginliği efsanelere de konu olmuştur. Bunlardan birisinde Tanrı'nın dünyayı yarattıktan sonra zenginlik dağıtması için bir meleği görevlendirdiği ancak Saha üzerinden geçerken soğuktan ellerinin donması sebebi ile meleğin tüm zenginliği Saha'ya düşürdüğü söylenmektedir.[585]

Rusya'ya Saha elmaslarının katkısı yıllık yaklaşık olarak 1 milyar dolar olmasına karşın cumhuriyet endüstrinin yalnızca %4'ünü ve gelirlerin sadece %1'ini kontrol edebilmiştir.[586]

Bu şartlar altında Cumhuriyetin ilk başkanı Nikolayev "Federal Anlaşmayı" imzalamadan evvel cumhuriyetin ekonomik özgürlüğünün kazanılması yönünde diretmiştir. Bu kapsamda anlaşma imzalanmadan önce Nikolayev ve Yeltsin Saha Cumhuriyetinin elmas gelirlerinin % 20'sinin ve değerli metal gelirlerinin % 11,5'unun Cumhuriyette kalmasına ilişkin mutabakat sağlamıştır.[587] 1992 yılı itibariyle elmas gelirlerinin %20'ye karşılık gelen parasal tutarı 150 milyon dolar olmuştur.[588]

Mutabakat sağlanması sonrası cumhuriyet ve federal vergiler Saha Cumhuriyeti tarafından toplanmış, gelirler yerel hükümet vasıtasıyla Moskova'ya havale edilmeye başlanmıştır. Ancak bir süre sonra Nikolayev Sibirya'ya yapılan kış yardımların gecikmesi ve Federal yatırımların 1991 yılında %29 civarında olması bu oranın 1994 yılında %2'ye düşmesi gerekçesi ile Moskova'ya yaptığı bütçe katkısını kesmiştir.[589] Bundan sonra Cumhuriyet ve Moskova arasında ki ilişkiler sürekli karşılıklı yapılan pazarlıklar şeklinde gelişmesinin yanında federal

---

[585] YOUNG, a.g.m., s.180.
[586] YOUNG, a.g.m., s.182.
[587] YOUNG, a.g.m., s.184.
[588] "Federal, Sakha Leaders Continue Battle over Diamonds", **EastWest Institute Russian Regional Report**, Vol. 7, No. 10, 13 March 2002, s. 4.
http://www.iews.org/rrrabout.nsf/pa.g.es/rrr+pa.g.e (İndirme Tarihi 5 Nisan 2009)
[589] YOUNG, a.g.m., s.185.

cumhuriyetin yeni anlaşma şartlarını zorlaması açısından önemlidir. 1995 yılında 15 konuyu kapsayan yeni bir anlaşma imzalanmıştır.

Saha Cumhuriyeti yer altı kaynakları bakımından çok zengindir. Saha Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu antimon madeni (sürtme taşı) üretiminin % 100'ünü, elmas üretiminin % 99'unu tek başına karşılamaktadır.[590]

Aynı zamanda Krosnayarsk bölgesinden sonra, altın üretiminde 2007 yılı itibariyle ikinci sırada bulunmaktadır.[591]

Tablo 9 Saha Cumhuriyeti 2001-2007 Yılları Arasındaki Altın Üretimi

BİRİM	YIL BAZINDA ÜRETİM RAKAMLARI						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
KG	16574	17525	20256	20225	18784	19920	18921

KAYNAK: Maria CHIKACHEVA, Russia's Gold-Mining Industry In 2007, http://www.almazzoloto.com/res/text/zol_an.doc

Önemli maden kaynaklarından bir diğeri de gümüş olup, gümüş üretimi ise Rusya Federasyonu üretiminin %33'üne denk gelmektedir.[592]

Saha Cumhuriyeti ekonomisinin temel taşı endüstridir. Bu gün Saha'da 700 işletmede yaklaşık 93.000 kişi istihdam edilmektedir. Saha endüstrisinin temel taşları; demir içermeyen metal endüstrisi, enerji endüstrisi ve yakıt endüstrisidir. Bu endüstriler toplam endüstrinin %90'ını oluşturmaktadır.

590 Scott Polar Research Institute Universty of Cambridge http://www.spri.cam.ac.uk/resources/rfn/sakha.html#text

591 Maria CHIKACHEVA, "Russia's Gold-Mining Industry In 2007", s.7 http://www.almazzoloto.com/res/text/zol_an.doc

592 Scott Polar Research Institute Universty of Cambridge http://www.spri.cam.ac.uk/resources/rfn/sakha.html#text

Endüstrinin yaklaşık %60'ını ise elmas üretimi sağlamaktadır. 2003 yılı elmas üretimi yaklaşık 1,7 milyar dolardır. Alrosa JSC firması başlıca elmas üreticisi konumundadır. Bunun dışında Alrosa-Nyurba JSC, Nizhne-Lenskoye JSC, Almazi Anabara Ltd. diğer üretici firmalardır. Firmaların Ocak-Kasım 2004 dönemi kazançları yaklaşık 890 milyon dolardır.[593]

Saha Cumhuriyetinde yaklaşık 600 altın maden yatağı bulunmaktadır. 2004 yılı itibariyle endüstrinin %6,5 bu sektörden karşılanmaktadır. Başlıca altın üretimi yapan firmalar, AldanZoloto JSC, AldGold Ltd., Zolotinka Industrial Comple. Zapadnaya Artel, Seligdar Artel, Nirungan Ltd., Nerungri Metallic Ltd.'dir.[594] Altın üretiminin parasal getirisi 2003 yılı itibariyle 7,2 milyar rubledir.[595]

Saha'nın diğer doğal zenginlikleri kömür, petrol ve doğal gazdır. Ancak tam anlamıyla üretime girmemiştir, henüz üretime sokulmamış büyük bir rezervi bulunmaktadır. Buna rağmen Saha Cumhuriyeti Rusya Federasyonu Uzak Doğu Federal bölgesinin kömür üretiminin % 35'ini, doğal gaz üretiminin ise %45'ini sağlamaktadır.

Saha Cumhuriyeti çoğu mineral madenlerden olmak kaydıyla **Gayrisafi Bölgesel Hasıla** (GRP) bakımından Rusya federasyonu ortalamasının % 66 üzerinde yer almaktadır. Saha Cumhuriyeti GRP açısından değerlendirildiğinde 2000-2004 yılları arasında Rusya Federasyonunda hep 3. ve 4. sıraları almıştır.[596]

Rusya Federasyonu içinde GRP bakımından iyi bir konumda olmasına karşın Saha Cumhuriyetinde de yoksulluk oranı % 20'lerin altına inememiştir.

---

[593] Andrei VASENYOV,"Sakha Republic (Yakutia) Regional Profile", November 2005, s. 2. http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/bisdoc/0511yakutia.pdf (İndirme Tarihi 15 Nisan 2009)
[594] VASENYOV, a.g.m., s. 4.
[595] http://ilin-yakutsk.narod.ru/index.htm (İndirme Tarihi 15 Nisan 2009)
[596] VASENYOV, a.g.m., s. 3.

Saha Cumhuriyeti'ndeki ekonomik açıdan en büyük sorunlardan biri ise gelir dağılımında ki bozukluktur. Elmas işletmelerinin bulunduğu bölgelerdeki kişi başına düşen gelir kırsal idari bölgelerdeki gelirin yaklaşık 5,5 katıdır.[597]

2.3.3.7. ETNİK ÇATIŞMA VE AYRILIKÇI HAREKETLER

Saha Cumhuriyeti'nde diğer Özerk Türk Cumhuriyetlerinde yaşandığı kadar etnik çatışma ve ayrılıkçı hareket yaşanmamaktadır. Saha Cumhuriyeti için "siyasî ayrılıkçılığın" yansıması, Moskova'nın kadro ve finansal yardımıyla ekonomik özgürlük şartlarının yaratılması anlamını taşımaktadır.[598]

1984 yılında %20 civarında olan Saha kökenli bakan oranı 1995 yılında %50'ye çıkmış Saha Türklerinin etnik açıdan temsil sorunu büyük oranda çözülmüştür.[599]

Başta devlet başkanı Nikolayev olmak üzere düzgün uygulanan federalizm, Saha Cumhuriyetini etnik çatışmalarda uzak tutmuş, Sahalaştırma politikasının takip edilmemesi de cumhuriyetin düzenin korunmasına yardımcı olmuştur.

2.3.4 ALTAY CUMHURİYETİ

2.3.4.1 ALTAY ÖZERK CUMHURİYETİ TARİHÇESİ

Altay Cumhuriyetinin bugün ki toprakları, tarih içinde oldukça önemli hükümdarlıkların kurulduğu bir coğrafya olmuştur. Türklerin en eski tarihî buluntularından sayılan Pazırık kurganları, Altay Özerk Cumhuriyeti'nin sınırları içinde bulunmaktadır. Bölge önce Hunların, sonra ise Göktürk Kağanlığı, Uygur

[597] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s.103.
[598] DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki", s.10,11.
[599] YOUNG, a.g.m., s. 203.

ve Kırgız devletlerinin hakimiyetinde kalmıştır. 10. yüzyılın başlarına doğru Kıtan dönemi, 12. yüzyılın sonlarında geçici Nayman egemenliğine sahne olmuştur. Daha sonra Cengiz Han önderliğinde kurulan Türk-Moğol devleti bölgeye hâkim olmuştur. 15. yüzyıldan 18. yüzyılın ortalarına kadar bölge halkı ve Altaylılar vergilerini Cungarya'ya vermiştir. [600]

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ruslar bölgeye girmeye başlamıştır. 20. yüzyılın başlarına kadar Ruslar bütün Sibirya'da olduğu gibi Altay Türklerinin yaşadıkları topraklarda da bir taraftan bilhassa bölge halkının geçim kaynağı olan ormanları kontrol altına alarak, Altay Türklerinden ağır vergiler almak suretiyle ekonomiyi ellerine geçirmiş, diğer taraftan ise misyoner faaliyetleri yoluyla dinî ve kültürel baskı kurmuştur.

1756 yılından sonra Altay Türkleri Rus kontrolü ve hakimiyetine girmek zorunda kalmıştır. 1861'den itibaren Rus çiftçileri Altay dağlarına yerleşmeleri için teşvik edilmiştir.Rus göçmenlerin Altay'ın verimli topraklarına yerleştirilmesi sonucu, Altay halkı sefalete terk edilmiştir. Böylece Çarlık düzeninin yöneticilerine tüccar ve ruhanilerine bağımlı olan, ekonominin ilkel usulleriyle yaşamaya çalışan Altay halkı, Ruslar tarafından ücra yerlerde yaşamaya mecbur edilmiştir. Altay halkı, hayvancılıkla geçimlerini sağlayan medeniyetle aralarında uçurum olan bir halk olmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda da, şiddetli doğayla baş başa kalmış ve tanrılarına sığınmıştır.[601]

Altay Türkleri 1904 yılında Rus sömürgesine karşı ayaklanmışlar ancak başarılı olamamıştır.[602]

---

[600]"Altay Türkleri", **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Altay Edebiyatı**, Cilt 24, s.1. http://www.kultur.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=106331&DOSYAISIM=altayturkleri.pdf (İndirme Tarihi 10 Eylül 2008)

[601] Engin AKGÜN, "Çarlık Rusyası'nın Türk Halklarına Yönelik Politikası Ve Bu Bağlamda Uygulamaya Koyduğu Yaptırımlar", **Stratejik Araştırmalar Dergisi /Journal Of Strategic Studies 1, Beykent Üniversitesi**, 2008, s.149.

[602] AKGÜN, a.g.m., s.152.

Ruslar 1919 yılında bölgedeki kontrolü tamamen ele geçirmiştir. 1922 yılında SSCB'ye bağlı olarak Oyrot Otonom Bölgesi kurulmuş, 1948 yılında ise Oyrot adı değiştirilerek Gorno-Altayskiy adı verilmiştir.[603]

3 Temmuz 1991 tarihinde de Rusya Federasyonuna bağlı Gorno-Altayskiy Respublika (Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti) adıyla bir cumhuriyet olarak statüsü belirlenmiştir. Mayıs 1992'de ise adı Altay Cumhuriyeti olarak kalıcı hale gelmiştir.[604]

2.3.4.2. DÜNYA MİRASI: ALTIN DAĞLAR

Sibirya Federal bölgesine bağlı olan Altay Özerk Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 92.600 kilometrekaredir. Uzun süre Dağlık anlamına gelen Gorno-Altay isminden de anlaşılacağı üzere cumhuriyetin %50'lik bölümü dağlık alandan oluşmaktadır.[605]

Rusya Federasyonuna bağlı Altay Özerk Cumhuriyeti'nin güneyde Moğolistan güneybatıda Çin ve batıda Kazakistan sınırları bulunmaktadır. Ülke içinde ise doğuda Tuva Özerk Cumhuriyeti, kuzeydoğuda Hakas Özerk Cumhuriyeti, Altayskiy Kray ve Kemerova Oblastıyla çevrilidir.[606]

Altay Cumhuriyeti, dağlık bir arazi üzerindedir, 4506 metreyle Sibirya'nın da en büyük zirvesi olan Kadın-Bajı bu cumhuriyetin sınırları içinde yer

---

[603] DEVLET, **Studies In the Politics,** s. 156.
[604] Altay Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://eng.altai-republic.ru/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=printpa.g.e&artid=19
[605] Minority Peoples and Their Territories http://countrystudies.us/russia/ (İndirme Tarihi 1 Mart 2009)
[606] Altay Türkleri, a.g.e., s. 2,3.

almaktadır. 1998 yılında Altay Altın Dağları UNESCO tarafından Dünya mirası kapsamındaki yerler içerisine alınmıştır.[607]

20 binden fazla akarsuya sahiptir ve bu akarsuların toplam uzunluğu 60 bin kilometredir. Cumhuriyetin en büyük nehirleri olan Katun ve Biy nehirleri birleşerek Sibirya'nın en büyük nehirlerinden birisi olan Ob nehrini oluşturmaktadır. Cumhuriyet içinde yaklaşık 7000 göl mevcuttur bu göller yaklaşık 600 kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Bu göller içinde en büyüğü 230.8 kilometrekare büyüklüğe ve 325 metre derinliğe sahip olan Altın-Köl'dür.[608]

Kışın eksi 50 dereceye kadar düşen ısı, yazın ise en yüksek 30 derece civarındadır. Ocak ayı ortalaması eksi 8 derece olan Altay'da Temmuz ayı ortalaması da 16 derecedir.[609]

Karasal iklimin hakim olduğu ülke topraklarının yaklaşık 1/4'ü ormanlarla kaplıdır. Arazi barındırdığı bitki ve hayvan türleri bakımından da çok zengindir. Dağlık Altay'da 2 binden fazla bitki türü bulunmaktadır. Altay'ın taygalarında 60 değişik tür memeli, 300 kuş, 11 sürüngen amfibi ve 20 çeşit balık türü mevcuttur. Altay aynı zamanda nadir bulunan Dalmaçya pelikanına ve altın kartala da ev sahipliği yapmaktadır.[610]

---

[607] Chagat ALMASHEV," Implementing PAs Strategy With Involvement Of Local/Indigenous Communities In The Altai Republic Of Russia", s.1.
http://www.cbd.int/doc/meetings/pa/ewsipals-01/other/ewsipals-01-presentation-07-en.pdf
(İndirme Tarihi 1 Mart 2009)

[608] Altay Türkleri, a.g.e., s. 2,3.

[609] "The Golden Mountains Of Altai The Altai Republic, Russıan Federation", UNESCO
http://www.unep-wcmc.org/sites/wh/pdf/Altai.pdf (İndirme Tarihi 1 Mart 2009)

[610] ALMASHEV, a.g.m., s.1.

2.3.4.3 2002 NÜFUS SAYIMININ GETİRDİĞİ TEHLİKE

Altay Türkleri tabiri, bir etnik gruptan ziyade coğrafi olarak Altay Cumhuriyetinde yaşayan Türkler ifade etmektedir. Altay Türkleri değişik Türk boylarının bölgede kalanlarının bir araya gelmesiyle oluşturdukları bir Türk topluluğudur. Yapılan araştırmalarda kuzey ve güney olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.[611]

Araştırmalarda Altay Türkleri her ne kadar boylarına göre bir takım guruplara ayrılmışsalar da, tarih içinde kendi aralarındaki ilişkileri devam ettirmiştir. Büyük kabileler yerleşik bir hayat yaşarken, daha küçükleri sülale şuurunu kaybetmeden göçebe bir hayat yaşamıştır. Hatta zamanla uruklar arasında kaynaşmalar da görülmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde kuzey Altay Türklerini, Tuba, Kumandi ve Çalkandu, güney grubunu ise Teleutlar, Telengitler, Altay Kiji Türkleri olarak belirtilmektedir.[612]

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'da yapılan ilk nüfus sayımı 2002'de gerçekleşmiştir. 1989'da resmi verileri, SSCB'de 178 millet yaşadığını belirtmiştir. Ancak 2002 sayımları ve öncesinde ve sonrasında Rusya Federasyonunda 200'e yakın millet yaşadığı ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi ise etnik grupların hangi metoda göre millet sayılacağına ilişkin farktır. 1989 nüfus sayımlarında 800 farklı etnik grup 128'e indirilmiştir. 2002 sayımlarında da öncelikle 800 kadar etnik grup adlandırması tespit edilmiştir. Sayım sırasında ise aşamalı gruplandırma yöntemi uygulanmıştır. Altay Cumhuriyetinde, Altaylıların, Tubalar, Kumandistler, Çelkaslar, Teleutlar, Telengitler olmak üzere çeşitli gruplara ayrılması, her birinin nüfusunun 50.000 altına düşerek Altay Cumhuriyetinin statüsünün kaldırılmasına yol açabilecek bir durumu ortaya

---

[611] The Altaics, The Peoples Of The Red Book
www.eki.ee/books/redbook/altaics.shtml (İndirme Tarihi 1 Mart 2009)

[612] Altay Türkleri, a.g.e., s. 3.

çıkarmıştır. [613] Başta Tataristan olmak üzere bu karar etnik cumhuriyetlerde büyük tepki toplamıştır.

Rusya Federasyonu içerisindeki özerk Cumhuriyetler açısından en az nüfusa sahip Cumhuriyet Altay Özerk Cumhuriyet'idir.[614]

1926'da ülke nüfuslarının % 36'sını oluşturan Altaylıların oranı 1959'da % 24'e düşmüş, zamanla artarak % 31'e kadar yükselmiştir. 1926'da 40 bin kadar olan nüfusları 1989'da 70 bine kadar yükselmiştir.[615]

2002'de kendi ülke nüfusunun % 31'ini oluşturan ve toplam nüfusları 67.239 olan Altaylıların % 93'ü kendi ülkelerinde yaşamaktadır. Altay Cumhuriyeti dışında, iki bin kadarı Altay Kray'ında olmak üzere, üç bin kadar Altay Türkü komşu ülkelerde bulunmaktadır.[616]

Altay Cumhuriyetinin diğer etnik unsurları ise % 63'lük oranlarıyla Ruslar ve % 5,6'lık oranlarıyla Kazak'lardır.[617]

2.3.4.4 BİRLEŞİK ALTAY CUMHURİYETİNE DOĞRU

1756 yılından sonra Altay Türkleri Rus kontrolü ve hakimiyetine girmek zorunda kalmıştır, Altay Türkleri 1904 yılında Rus sömürgesine karşı ayaklanmışlarsa da başarılı olamamıştır.[618]

---

[613] PURTAŞ, "Rusya'nın Demografik Krizi Ve Rusya Türklerine Etkileri", s. 335.
[614] ATASOY, a.g.m., s. 98.
[615] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 207.
[616] Ali YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s.12.
[617] Altay Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://eng.altai-republic.ru/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=printpa.g.e&artid=40
[618] AKGÜN, a.g.m., s. 152.

Altaylı çalışan kesim, diğer Rusya'da yaşayanlar emekçiler gibi 1905-1907 devrimlerinde aktif rol almıştır. 1922'de Oyrot Otonom Oblast statüsünü alan Altay Cumhuriyeti 1948-1990 tarihleri arasında Gorno-Altay Otonom Oblast olarak adlandırılmıştır. 3 Temmuz 1991 yılında Gorno-Altay Özek cumhuriyeti olan Altay Cumhuriyeti bu günkü ismine Mayıs 1992'de kavuşmuştur.[619]

1993 yılı seçim sonuçlarının partilere göre dağılımı, Altay Cumhuriyeti'nin ekonomik kontrolün Moskova'da kalması taraftarı olduğunu, ancak yasal haklar ve kanun düzenlemeleri bakımından ise yerel hükümetin güçlü olması gerektiği sonucunu ortaya koymuştur.[620] 7 Temmuz 1997'de Altay Cumhuriyeti anayasası kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

1997 yılında yürürlüğe giren anayasanın ömrü uzun olmamıştır. Putin'in iktidara gelmesinden bir kaç ay sonra Mart 2000'de, Putin içlerinde Altay Cumhuriyeti de olan Başkurdistan, Adıgey, İnguşya gibi cumhuriyetlerin yerel yönetimlerinden yasalarını Rusya Federasyonu anayasası ile uyumlu hale getirmelerini istemiştir.[621] Takip eden dönem içerisinde 6000 yasanın 5800'ü federal yasalarla uyumlu hale getirilmek zorunda kalmıştır.[622]

Bu gün Altay Cumhuriyeti Rusya Federasyonu anayasasına göre Rusya Federasyonunun eşit idari birimlerinden biridir. Yasama, yürütme ve yargı birbirinden bağımsız kuvvetlerdir. "El Kurultai" cumhuriyetin yüksek yasama organıdır. El Kurultai 41 üyeden oluşmakta ve yapısında alt komisyonlar barındırmaktadır.

---

[619] Altay Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi
http://eng.altai-republic.ru/

[620] Sergei CHUGROV," Regional Electoral Behaviour And Russian Nationalism**" The Office of Information and Press,Democratic Institutions Fellowship Programme,NATO,** Final Report, June 1997, s. 51.
http://www.nato.int/acad/fellow/95-97/chugrov.pdf (15 Şubat 2009)

[621] C. ROSS, a.g.m., s. 42.

[622] Department of Geography, University of Leicester, **Regional Identity and Territorial Integrity in Contemporary Russia,** Working Paper I, s. 4,5.

Altay Cumhuriyetin de 10 idari birim bulunmaktadır.[623]Bu idari birimler Mayma, Çoy, Çamal, Şebalin, Turaçak, Ondoy, Kan-Oozı, Ulagan, Köksuu-Oozı ve Koş-Agaş'dır.[624]

Putin'in merkeziyetçilik adımlarından bir diğeri ise, etnik ve bölgesel kökene dayalı federal birimlerin birleştirilerek bu bölgelerde yaşayan etnik azınlığın Rus çoğunluğun arasında eritilmesi olmuştur. Bu amaçla 2003'ten itibaren Moskova'nın teşvik ve yardımlarıyla Federasyon'u oluşturan 89 idari birim arasından bazılarının birleşme girişimleri gündeme gelmiştir. Altay Cumhuriyeti ve Altay Kray'ı arasında da, bu tür birleşme süreci devam etmektedir.[625]

2.3.4.5. ŞAMANİZMİN ETKİSİNDE BİR KÜLTÜR

Altay Türkleri kamlık (Şaman) dinine bağlıdır. Fakat uzun süren misyonerlik çalışmaları ve peşinden gelen komünist sistem onların bu dini yaşamalarını ve gelecek nesillere aktarmalarını büyük ölçüde engellemiştir. Çünkü kamlık dininin diğer ilâhî dinler gibi baskıcı sistemden gizli ibadet imkânı yok denecek kadar azdır.

Durmuş ARIK, Altay Cumhuriyeti'nde yaşayan Altay kavimlerinin arasında Budizmo-Şamanizm olarak da adlandırılan Burkanizm (Ak-Yang) yaygınlık kazandığı belirtmektedir.[626]

Burkanizm ya da Burhanizm, Rusların Altay coğrafyasına girmelerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1756 yılından sonra Altay Türkleri, Rus kontrolü

[623] Altay Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://eng.altai-republic.ru/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=printpa.g.e&artid=7
[624] Altay Türkleri, a.g.e., s. 3.
[625] SIMONOV ed., a.g.e., s. 201.
[626]ARIK, a.g.m., s.15.

ve hakimiyetine girmek zorunda kalmıştır. Altay'da Çarlık Rusya'nın yapmak istediği ise Altay halkını çok tanrılı dinden, tek tanrılı dine geçişlerini sağlamak olmuştur.

Altay'da zaman içerisinde Çarlık Rusya'nın baskısı gittikçe artmıştır. 1828 yılında kabul edilen Altay Ruhani Misyonu vasıtası ile 100 yıl boyunca Teleut, Altay ve Doğu Sibirya'nın diğer Türk halklarına, Ortodoks Hıristiyanlığı öğretilmeye çalışılmıştır. Misyonerler, Kilisede söylenen ve diğer okunan edebi eserleri Altay diline çevirip, diğer yandan da yerli halkın içinden Ortodoks din adamları yetiştirme uğraşı vermişlerdir. 1858 yılında Altay misyonerlerinin parasıyla bir kilise ve yabancılar için de küçük bir okul kurulmuştur. Bu okulun adı "Biylerin Akait Lisesi" ve "Kazan Ruhban Mektebi"dir. Bu okullarda misyoner ve din adamları yetiştirilmiştir. Misyoner okullarına Altay'ın en başarılı öğrencileri gönderilmiştir. Bu misyonerlik faaliyetleri, Rusya'nın asimile etme çabalarının başında gelmektedir.[627]

Rus göçmenlerin Altay'ın verimli topraklarına yerleştirilmesi sonucu Altay halkı, Ruslar tarafından ücra yerlerde yaşamaya mahkum edilmiştir. Modern dünya ile irtibatları koparılmıştır. Altay halkı, ekmek yapacak ve hatta ekmek pişirecek ocağı dâhi olmayan, hayvancılıkla geçimlerini sağlayan bir duruma düşürülmüştür. Bunun sonucunda da, şiddetli tabiatla baş başa kalarak ve kendilerinin küçük ve korkunç tanrılarına saygıya adamıştır. Şamanizm, dar gelirli insanlardan, hayvan kurban etmesini isteyerek, onları zor duruma düşürmüştür. Bu şartlar altında 20. yüzyılın başında Altay'da tarihe, etnografyaya ve edebiyata Burhanizm adıyla giren hareket ortaya çıkmıştır. Bu harekete katılanlar, ilk başta, Altay'da Şaman (kam) ve kurban törenlerini kabul etmemiştir.

[627] AKGÜN, a.g.m., s. 149.

Burhanizm, Şamanizm'e karşı tutumluluğuyla ve daha iyi hayat sürmeye çağırmıştır. Yaş ormanı kesmenin, genç hayvanı öldürmenin zararlarını belirtmiştir. Bundan dolayı Burhanizm, Altaylıların ekonomisine ve ilgisine son derece uygun olmuştur. Fakat halkın öfkesi sadece Şamanizm'e ve Şamanlara değil bütün sömürücülere karsı olması sebebi ile, Burhanist hareket, kısa zamanda anti–Rus bir görüşüne dönüşerek Hıristiyanlığa, ruhani misyonerlere karşı da tavır almıştır.

Çarlık Rusya'sı , Burhanistlerle mücadelesini abartarak, Burhanistlerin geniş halk kitlelerinin desteğini almasının önüne geçmeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği döneminde de Ruslar farklı davranmamışlar ve Burhanizm'in sosyal – ekonomik tanımlanmasının gerçeği yansıtmadığını ve araştırmacıların Burhanizm hareketinin yorumunu "Milli Kurtuluş Hareketi" açıklamalarını abartılı bularak Burhanist hareketi, dini hareket olarak kabul etmişlerdir.[628]

Burhanizm'in ortaya çıkışının Moğolların, Budist Lamalarından kaynaklandığı yönünde yapılan tüm spekülasyonlarla önce Budist Lamaların ülkeye girişleri sıkı bir denetime alınmıştır. Çar Hükümeti, tek tanrılı inanca yaklaştırdığı Altay Türklerini Lamaizm'in kucağına atamayacağını fark etmiştir. Yine aynı şekilde Müslüman Tatarların Altay'a girişlerini yasaklayarak İslam Dininin de Altay girişini engellemiştir.

1990'ların ikinci yarısından bu yana Altay Cumhuriyetinde en çok tartışılan konulardan biri dini inanışın ne olduğu ya da ne olması gerektiği olmuştur.

Şamanizm Altay'ın vazgeçilmez kültürüdür. Ancak Şamanizm milli benliğin ve kültürün devamına tek başına yeterli gelmemektedir. Altaylı entelektüeller milli birliği sağlayacak milli kültürle bütünleşecek arayış içine

[628] AKGÜN, a.g.m., s. 149-152.

girmiştir. Burhanizm bu bakımdan bir ayağıyla dini yönü temsil ederken diğer ayağıyla birlikteliği sağlaması açısından entelektüeller arasında yaygınlaşmaktadır. Budizm her ne kadar Altay Cumhuriyetinin kırsal kesiminde ilgi görmese de özellikle komşu Moğolistan ve Tuva Cumhuriyetiyle ilişkiler kapsamında Altay entelektüelleri arasında kendine yer edinmiştir. Cumhuriyette yaşayan Kazak Türklerinin Müslüman, Rusların ise Ortodoks oldukları düşünülürse Altay Cumhuriyetinde bir din enflasyonu bulunmaktadır.[629]

Altay Türkçesinin ilk yazı dili bölgeye gelen misyonerler tarafından, Kiril alfabesiyle "Teleüt" ağzı ele alınarak oluşturulmuştur. Bolşevik İhtilaline kadar sadece bazı kilise kitaplarında ve gramer kitaplarında kullanılan bu yazı dili yerine 1922 yılında "Altay-kiji" ağzının esas alındığı Kiril alfabesiyle yazılan yeni bir yazı dili oluşturulmuştur. 1928'e kadar kullanılan bu alfabeden sonra 1928 ile 1938 yılları arasında Lâtin alfabesi kullanılmıştır. 1938 yılında tekrar Kiril alfabesine dönülmüş, 1940'dan itibaren bu yazı diliyle sistemli bir şekilde Altay Türkçesi gramerleri, okul ve tarih kitapları, Altay sözlü edebiyat ürünleri, edebî eserler ve Rus klasikleri tercüme edilerek yayımlanmıştır.[630]

SSCB dağılmadan, 1990'dan itibaren Rusya içerisindeki özerk cumhuriyetlerde dil hakkında kanunlar kabul edilmeye başlanmıştır. 1994'ün sonuna doğru, Altay Cumhuriyetinde Altay Türkçesi ve Rusça resmî dil olduğu kabul edilmiştir.[631]

Altay'da konuşulan Türkçe, kuzey ve güney olarak sınıflandırılmaktadır. Kuzey grubu Uygur-Oğuz Türkçesinin doğu grubunu konuşurken, güney grubu Kırgız-Kıpçak diyalektini kullanmaktadır.[632]

---

[629] Agnieszka HALEMBA, "Contemporary religious life in the Republic of Altai: the interaction of Buddhism and Shamanism", **Sibirica, Vol. 3, No. 2**, October, 2003, s.165–182.
[630] Altay Türkleri, a.g.e., s. 1.
[631] DEMİR, "Başkurdistan", s. 41.
[632] The Altaics, The Peoples Of The Red Book
www.eki.ee/books/redbook/altaics.shtml

Altay Cumhuriyetinde eğitim öğretim faaliyetleri 1 üniversite, 5 ikincil seviye özel enstitü, 205 genel eğitim ve öğretim kurumuyla yürütülmektedir. Cumhuriyette yaklaşık 40.000 öğrencinin eğitim ve öğretim faaliyetleri 4.200 öğretmenle yürütülmektedir.[633]

2.3.4.6. ZENGİN COĞRAFYA, KISIR EKONOMİ

Rusya Federasyonunda yabancı devletlerle sınırı bulunan cumhuriyetler, Rusya Federasyonu'ndan ayrılma konusunda en fazla ısrarlı olabilecek cumhuriyetlerdir. Ancak aynı zamanda bu ayrılıkçı cumhuriyetler ekonomik açıdan en kötü durumda olan cumhuriyetlerdir.

Dış sınırı bulunan cumhuriyetler, Rus liderlerin izlediği ekonomik politikalar yüzünden Federal bütçeden yapılan transferlere mahkum bırakılmıştır. Altay Cumhuriyetinin 1996 yılı bütçesinde Federal bütçeden transferlerin payı % 84,1'dir. Bu oranla Altay Cumhuriyeti, bütçedeki transfer payı oranları bakımında ülke geleninde 3. sırada yer almıştır. Cumhuriyetin önünde % 90,9 İnguş Cumhuriyeti ve %88,1'lik oran Dağıstan bulunmaktadır. 1997 yılı bütçe gelirlerinde Federal bütçeden yapılan finanssal yardımların payı % 46,6'dır. Yine Rusya Federasyonu ortalaması olarak kişi başı gelir 1 kabul edildiğinde, 1997 yılı itibari ile Altay Cumhuriyet'inde bu değer 0,52 olarak gerçekleşmiştir. Altay Cumhuriyeti fertleri, kişi başı gelir bakımından tüm Rusya ortalamasının yarısı kadar bir gelire sahip olabilmiştir.[634]

2001 yılında Rusya Federasyonunda kişi başına düşen ortalama gelir Gayri Safi Bölgesel Hasıla kapsamında 6.747 dolar olarak hesaplanmıştır. Moskova şehrinde bu rakam yaklaşık 17.000 dolardır. Altay Cumhuriyetinde kişi

---

[633] Altay Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://eng.altai-republic.ru/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=printpa.g.e&artid=37

[634] DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki", s.16-18.

başı gelir ise 3.184 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlara dayandırılarak hesaplanan insani gelişmişlik bakımından Altay Cumhuriyeti Rusya Federasyonunda 89 idare bölge içinde 74. sırada yer almıştır.[635]

Birleşmiş Milletler 2005 insani gelişim raporuna göre, Altay Cumhuriyeti'nde kişi başı gelir 3.976 dolara yükselmiştir. İnsani gelişmişlik bakımından cumhuriyet, Rusya Federasyonunda 89 idare bölge içinde 74. sırada yer alabilmiştir.[636]

Altay Cumhuriyetinde 2000 yılında yoksulluk oranı % 60'larda seyrederken bu oran 2001'de % 55'e düşmüştür. 2002 yılında ise cumhuriyetin ekonomik durumunda nispi bir ilerleme kaydedilmiştir. Buna göre 2002 yılında Cumhuriyetteki yoksul oranı % 45 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran giderek stabilleşmiş ve 2003, 2004 ve 2005 yıllarında % 35 olarak gerçekleşmiştir.[637]

Altay Özerk Cumhuriyeti'nde işsizlik oranı 2000 yılında %16'dır. 2005 yılında ise oran % 9'dur. Bu oran Sibirya Federal Bölgesi ortalamasının altında kalmıştır. Ancak asıl kaygı verici olan yaşları 15 ila 24 yaş arasında olan gençlerde ki % 21'lik işsizlik oranıdır.

İşsizlik oranını azaltmak ve istihdam yaratmak amacıyla Rusya Federasyonu hükümeti Altay Cumhuriyeti ile 6,6 milyar rublelik bir yatırım anlaşması imzalamıştır. Bu kaynak Gorno Altay havaalanının yeniden inşası ve Çin'e yapılacak olan karayolunu kapsamaktadır.[638]

---

[635] ZUBAREVICH, a.g.m., s. 82.
[636] Human Development Report 2005 Russıan Federatıon, Russia In 2015, a.g.e., s.169.
[637] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s.103.
[638] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 89.

Altay Özerk Cumhuriyeti'nde nüfusun %75'i şehirlerde yaşamaktadır. Kırsal kesimde ise bu oran % 25'dir.[639] Kırsal kesimde yaşayanlar tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Ülkenin millî hâsılasının %60'ını da bu kesim sağlamaktadır. Bu miktarın % 81'i hayvancılıktan, % 19'u ise tarımdan elde edilmektedir. Ülkede yıllık 27 ton et, 75 ton süt, 23 tondan fazla geyik boynuzu üretimi, 13 milyon yumurta ve yaklaşık 700 ton bal üretimi yapılmaktadır. Bununla birlikte 500 binden fazla koyun, 70 binden fazla at beslenmektedir. Peynir üretimi ise yılda yaklaşık 1000 tondur.[640]

Altay Cumhuriyeti süt üretiminde Rusya Federasyonunun binde 2 lik oranını, yün üretiminin ise binde 3'lük oranını sağlamaktadır. Altay koyun yünü, keçi boynuzu üretiminde Rusya Federasyonunda ilk sırada yer almaktadır. Altay'da altın, gümüş takı sektörü de ekonomik açıdan yer almaktadır. Bunun yanı sıra ülkede kobalt, volfram, molibden, bizmut, bakır madenleri çıkarılmaktadır.[641]

Cumhuriyette yaklaşık 6.000 küçük ve orta boy işletme bulunmaktadır. Ülke gelirinde son yıllarda turizm de önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Altay büyük nehirleriyle rafting, yüksek dağlarıyla dağcılık ve kayak sporları için bulunmaz özelliklere sahip bir cumhuriyet olmuştur. Aya-Köl ve Altın-Köl gibi sayısız gölleri yaz mevsimi içinde kısa süreli de olsa yüzmek isteyen Sibiryalılar için önemli yerlerdir. Ayrıca bölgedeki dağlık ormanlar da avcılık için oldukça müsaittir. Hâlen faaliyette bulunan 9 otelin 500 yatak kapasitesi bulunmaktadır.[642] Ülkeyi 2007 yılında yaklaşık 800.000 turist ziyaret etmiştir.

---

[639] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/1-2.xls

[640] Altay Türkleri, a.g.e., s. 3.

[641] Altay Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://eng.altai-republic.ru/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=printpa.g.e&artid=29

[642] Altay Türkleri, a.g.e., s. 3.

2.3.4.7. ETNİK ÇATIŞMA VE AYRILIKÇI HAREKETLER

Altay Cumhuriyeti'nde etnik açıdan durgun bir hayat yaşansa da özellikle dağlık bölgelerde ağır ekonomik şartlar sebebi Altaylılar ve Ruslar arasında sosyo ekonomik krizler baş gösterebilmektedir.[643]

2.4. RUSYA FEDERASYONUNDA HETEROJEN YAPIDA YAŞAYAN TÜRKLER

Rusya Federasyonu gerek Çarlık Rusya'sı gerekse SSCB döneminden kalma idari taksimatın sıkıntılarını çekmektedir. Etnik ve coğrafi bölgelere göre yapılanma Rusya Federasyonu'nun kuruluş aşamasında çok büyük değişikliklere uğramamıştır. SSCB döneminden Rusya Federasyonuna devrolunan sistem, milletlerin kendi siyasal-idari birimlerine kavuşması büyük çelişkiler yansıtmaktadır. Öyle ki aynı nüfus büyüklüğündeki etnik gruplar kendi cumhuriyet ve otonom dairelerine sahipken, diğerlerinin böyle bir şansı bulunmamıştır. Cumhuriyetlerine kendi adını veren Rusya Federasyonunda yaşayan Türklerden sonra çalışmada gerek nüfus gerekse coğrafi açıdan Rusya Federasyonunda heterojen yapıda yaşayan Türkler ele alınmıştır.

2002 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Rusya Federasyonu toplam nüfusunun % 8,37'sini (12,1 milyon) çeşitli Türk toplulukları oluşturmaktadır. Bunlardan kendilerine ait Cumhuriyette yaşamakta olanlar önceki bölümlerde ele alınmıştır. Bu bölümde Rusya Federasyonu'nda yaşamalarına rağmen, 2002 yılı Rusya Federasyonu sayımlarında, Çulım Türkleri Hakaslar içinde, Kreşin, Astarhan, Sibirya Tatarları, Tatarlar içinde Kumandi, Telengit, Teleut, Tubalar ve Çelkan Türkleri aslında Altay Cumhuriyetinde yaşayan Türkleri oluşturmaları sebebiyle çalışma kapsamına alınmamıştır.

[643] STEPANOV, a.g.m., s. 319.

2002 nüfus sayımlarına göre, Rusya Federasyonu'nda Türk dilleri konuşanların sayısı ve Türk topluluklarının nüfusları aşağıdaki Tablo 10'da belirtilmiştir. Bu tabloya göre Rusya Federasyonu'nda heterojen yapıda yaşayan Türkler olarak Kumuklar, Nogaylar, Şorlar, Dolganlar ve Tofalar olarak belirlenmiş ve çalışma sınırlarına dahil edilmiştir.

Tablo 10 2002 Nüfus Sayımına Göre R.F.'nda Türk Dilleri Konuşanların Sayısı

Lisan	Konuşan Sayısı	Topluluğun Nüfusu	Topluluk-Dil %'si	Kendi Dilini Bilen Sayısı	Kendi Dilini Bilen %'si
Tatarca	5.347.706	5.554.601	96,3	4.488.330	80,8
Başkurtça	1.379.727	1.673.389	82,5	1.192.950	71,3
Çuvaşça	1.325.382	1.637.094	81,0	1.253.098	76,5
Azerice	669.757	621.840	107,7	506.043	81,4
Kazakça	563.749	653.962	86,2	470.699	72,0
Kumukça	458.121	422.409	108,5	408.905	96,8
Yakutça	456.288	443.853	102,8	413.602	93,2
Karaçay-Balkarca	302.748	300.607	100,7	285.460	95,0
Tuvaca	242.754	243.442	99,7	232.945	95,7
Nogayca	90.020	90.666	99,3	82.110	90,6
Altayca	65.534	67.239	97,5	59.045	87,8
Hakasça	52.217	75.622	69,1	49.105	64,5
Şorca	6.210	13.975	44,4	5.473	39,2
Dolganca	4.865	7.261	67,0	4.538	62,5
Tofaca	378	837	45,2	114	13,6

Kaynak: Ali YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s. 6.
http://web.sakarya.edu.tr/~ayigit/ESERLER/ICANAS_Bildiri.pdf

2.4.1. KUMUK TÜRKLERİ

Kafkasya'da Azeri Türklerinin dışında en kalabalık topluluğu Kumuklar oluşturmaktadır. Resmi istatistiklere göre, 1989 yılında sayıları 272.163'tür. Yine

1989 nüfus sayımlarına göre Kumukların %82,1'i Dağıstan Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır.[644]

2002 nüfus sayımına göre sayıları 422.409'a çıkan Kumuklar, iki nüfus sayımı arasında yaklaşık 150.000 kişi artmıştır.[645]

Kumukların % 87'si Dağıstan'da; Hasavyurt, Babayurt, Kızılyurt, Buynak, Kayakent, Kaytak ve başşehir Mahaçkale çevresine yerleşmiştir. Ayrıca, K.Osetya Özerk Cumhuriyeti'nin Mozdak rayonunda (12.659,) Çeçenistan'ın Süyünçkale ve Gudermes şehirleri çevresinde (8.883) ve Kafkasya'nın diğer kısımlarında da 23 bin kadar Kumuk yaşamaktadır. Toplam Kumuk nüfusun % 95'i Kafkasya'da, % 3'ü Tümen oblastında ve % 1'i Aşağı İdil bölgesinde, geri kalanı da Moskova ve Rusya'nın diğer bölgelerinde bulunmaktadır. Kumuklar Dağıstan'da yaşayan üçüncü en kalabalık topluluktur. Ülke nüfusu içindeki oranı 14,2'dir.[646]

Kumuk Türkleri Kuzey Kafkasya'daki Kumuk ovasının ve Dağıstan'ın dağlık kesiminin yerli halklarındandır. Kumuk Türkleri, Oğuz ve Kıpçak Türk boylarının karışmasından meydana geldikleri hakkında görüşler vardır.[647]

Kumuklar arasındaki yaygın inanış onların Kafkasya Hunlarının ve Hazarların torunları ve mirasçısı olduklarıdır. [648]

Kumukların tarihleri hakkında kesin bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, yaşadıkları ülkenin jeopolitik konumu sebebiyle 7. yüzyıldan itibaren bölgeye

---

[644] DEVLET, **Studies In the Politics,** s.143.
[645] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-1.xls
[646] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s. 8.
[647] ÖZKAN, **Türk Dünyası: Nüfus, Sosyal Yapı, Dil ve Edebiyat,** s.191.
[648] Ufuk TAVKUL, "Kumuk Türkleri Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme", **Kırım Dergisi, 13 (50),** 2005, s. 29.

hâkim olan Hazar imparatorluğu sınırları içine alındığı, Kumukların da Kıpçak ve Oğuz boyları ile Dağıstan'da yaşamakta olan yerli Kafkas kavimlerinin bu sahadaki kaynaşması neticesinde bir Türk boyu olarak ortaya çıktıkları anlaşılmaktadır.

Kafkasya'nın Ruslar tarafından istilasına kadar olan dönemde Kumuklar *Şamhallık* ya da *Şavhallık* adı verilen bir idarî sisteme sahip olmuştur. Kumuk ülkesini Şamhal (Şavhal) adı verilen ve Altın Orda Hanlarının soyundan gelen beyler yönetmiştir. 15.-16. yüzyıllara ait tarih kaynaklarında bu Şamhallığın adı *Tarkov* olarak geçmektedir. 14.-19. yüzyıllar arasındaki çeşitli dönemlerde Osmanlı, İran ve Rusya'nın himayesinde kalan Şamhallık feodal bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. 16. yüzyılda Kumuk Şamhallığı Ruslara ve o dönemde Kafkasya'da çok güçlü olan Kabardey prenslerine karşı savaşarak, onların doğu Kafkaslara yayılmalarını önlemiştir. Sınırları Derbent'ten Kabardey ülkesine kadar uzanan Kumuk Şamhallığı 1813 yılında Rusya'nın istilasına uğramıştır. 19. yüzyıl ortalarına doğru Kumuklar millî idarelerini kaybetmiş, 1867 yılında Rusya'nın Kafkasya'yı tamamen ele geçirmesiyle de Kumuk Şamhallığı ortadan kaldırılmıştır.[649]

Kumuk bölgesini Kafkasya'da Rusya'ya bağlı olarak kurulan Terskiy (Terek) ve Dağıstan vilayetlerine bağlayan Rusya İmparatorluğuna karşı, Kumuklar diğer Kafkasya halkları ile birlikte bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki hareketlere katılarak kendi millî devletlerini kurmak için savaşmaya devam eden Kumuklar, 1918 yılında kurulan Birleşik Kafkasya Cumhuriyetinde de en önemli unsurlar arasında yerlerini almıştır. Bu devletin hükümet başkanlığı, parlamento başkanlığı, dışişleri bakanlığı, içişleri bakanlığı, maliye bakanlığı ve savunma bakanlığı gibi önemli görevlerine Kumuklar getirilmiştir. 1920 yılında Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı ele geçirerek Sovyetler Birliğini kurmalarının ardından, Birleşik Kafkasya

[649] TAVKUL, "Kumuk Türkleri", s. 29.

Cumhuriyeti dağıtılmış ve Kumuklar Sovyetler Birliğine bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır.

Kuzey Dağıstan ovalarının ve Hazar denizi kıyılarının hâkim etnik grubu olan Kumuklar 1990'lı yılların başlarında kendi bölgelerinde % 22 oranında bir nüfusa sahip azınlık durumuna düşmüştür. 1970 yıllarda Sovyetler Birliği yöneticilerinin dağlık bölgelerden büyük ölçüde Avar, Lak ve Dargı nüfusunun Kumuk arazilerine göç ettirmeleri siyaseti Kuzey Dağıstan'ın etnik kompozisyonunda geri dönülmez bir karışıklığa yol açmış ve etnik çatışmalara zemin hazırlamıştır. [650]

Bugün Dağıstan'ın şehirli nüfusu içinde Kumuklar önemli oranlarda yer almaktadırlar. Kumuklar Dağıstan halkları arasında şehirleşme oranı en yüksek etnik gruplardan biridir. Buna rağmen güçlü bir etnik kimliğe sahiptirler. Dağıstan'da mevcut olan bütün sosyal-siyasî kurumlar arasında en önemlisi Kumukların Tenglik örgütüdür. Bu hareket 19 Kasım 1989 tarihinde Kurucu Kongre tarafından örgütlenmiştir. Tenglik örgütü Azerbaycan Halk Cephesi ile de ilişki içindedir. Kumuk millî hareketinin örgütü Tenglik'in başlıca politik amacı Dağıstan'ın Rusya içinde federal cumhuriyete çevrilmesi ve bu federasyon içinde belli sınırları olan Kumuk Millî Devleti yaratılmasıdır.[651]

Avarlar ve Kumuklar arasında uzun süre bölge konseyinde temsil edilme oranları açısından sorunlar yaşanmış, Tenglik örgütü Avarların ulaşım yolunu kapayarak Dağıstan yöneticilerinin görevlerinden uzaklaşmasını sağlamıştır.[652]

Kumukların arazi bütünlüğünün elde edilmesi ve korunması için Tenglik Dağıstan halkların eşit hukuklu federasyonu biçiminde kurmayı en geçerli çözüm

[650] HILL, a.g.m., s. 46.
[651] TAVKUL, "Kumuk Türkleri", s. 33.
[652] HILL, a.g.m., s. 5.

yolu kabul etmektedir. Örgütün adının Tenglik (Eşitlik) olması da bu görüşü yansıtmaktadır.

1993 yılında bu sefer Lak'lar ve Kumuklar arasında etnik gerilimler yaşanmıştır. [653] Sovyet politikalarının Kuzey Kafkasya'yı mayın tarlası haline getirmesi Rusya Federasyonu'nun inşası ile beraber yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir.

Kafkasya tarihinde ve kültüründe önemli rol oynamış olan Kumuk Türkleri günümüzde de Dağıstan toplumları arasındaki önemli konumlarını korumaktadırlar.

Milli geleneklerine bağlı olan Kumuklar hiçbir vakit yabancı idarenin nimetlerine kapılmamış şive ve kültürlerini bütünüyle muhafazaya çalışmıştır. Aralarında "Çöp Bulga" adını verdikleri imece türünden içtimai yardımlaşma usulü hala devam etmektedir. Daha önceleri bütün Türk boylar gibi Arap harflerini kullanan Kumuklar, Sovyetler Birliği'nde yapılan alfabe reformu neticesinde 1928 ile 1939 yılları arasında her bir Türk boyu ortak olan Latin harflerini kullanmak zorunda kendilerine has olan Kril harflerini kullanmak zorunda bırakılmıştır. Oysaki Kafkasya tarihinde önemli rol oynamış olan Kumukların dili Kafkasya'da uzun zaman anlaşma dili görevini yerine getirmiştir.[654]

2002'de Kumukça bilenlerin sayısı Kumukların sayısından fazla olmuştur. 2002'de 422 bin nüfusa karşın 458 bin Kumukça'yı bilen bulunmaktadır. Kumukça 15,3 bini Avar, 11,6 bini Dargin, 7,2 bini Çuvaş, 6 bini Çeçen, 5 bini de Nogay olmak üzere yaklaşık 50 bin kişi tarafından bilinmektedir. Anadilini bilen Kumukların sayısı ise 409 bindir. Kumuklarda

[653] Ufuk TAVKUL, "Kafkasya: Etnik, Sosyal, Siyasi Problemler", **Kök Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1,Sayı:1, Ankara, Bahar 1999, s.192.
[654] DEVLET, **Studies In the Politics,** s.144.

anadilini bilme oranı % 97'dir. 1989'a göre yüzde birlik bir azalma olmakla birlikte, bu oran Kuzey Osetya'da % 96, Hanti-Mansis'de % 92, Yamola-Nenets'de % 88'e düşmektedir. Genelde yüksek bir anadil kullanımı olmakla birlikte bölge dışında bu oran düşmektedir. Kumukça'yı bilen farklı topluluklarda çok sayıda kişi olduğu gibi Kumuklarda da farklı dilleri bilme oranı yüksektir. Nitekim Kumuklardan 6,7 bin kişi Avarca, 2,5 bin kişi Dargince, 2,4 bin kişi Çeçence, 650 kişi Azerice, 350 kişi Nogayca ve 320 kişi de Türkiye Türkçesi bilmektedir.[655]

Kumuklarda eskiden beri tarım, ekonominin önemli bir kolu olmuştur. Halk ekonomisinin ikinci önemli kolu hayvancılıktır. Kumuklar süt ve et veren büyük ve küçük hayvanlar yetiştirmiştir.

Uygun doğal şartlar, denize yakınlık, ırmakların varlığı, Kumuklarda balıkçılık sektörünün de gelişimine imkân sağlamıştır. Kumuklar tuz ve petrol işletmelerinde de önemli yerleri sahiptirler.

Son zamanlarda Rusya Federasyonu'nda artan misyonerlik faaliyetlerinden Kumuklarda paylarını almıştır. Öyle ki Rus gazetelerinde Dağıstan'da yaşayan Kumukların "Türk ve Müslüman olmadığı" yönünde temalara yer verilmektedir. Dini okullara yönelişin arttığı bölgede, Hıristiyan misyonerlerin son yıllarda önemli çalışmalar yaptığı da bilinmektedir. Radyo ve TV vasıtasıyla Hıristiyanlığın genç Müslümanlar arasında yaygınlaştırılmaya çalışıldığı Dağıstan'da, Hıristiyan misyonerlerin arkasında önemli bir güce sahip olan Rus Ortodokslar bulunmaktadır.[656]

---

[655] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s .8.

[656] Naciye SARAÇ, "Kafkas Halkları Ve Misyonerlik Faaliyetleri", Azerbaycan Stratejik Araştırma Merkezi http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=284 (İndirme Tarihi 06 Mart 2008)

2.4.2. NOGAY TÜRKLERİ

Nogay adının kavim adı olarak nasıl kullanılmaya başlandığı hususunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kıpçak grubuna dahil olan Nogayların, bazı araştırmacılara göre Moğol kabilesinden olan Mangıtlardan, bazılarına göre de Uz ve Peçenek Türk boylarından geldikleri tahmin edilmektedir.[657]

Günümüzde Kafkasya'da geniş bir alana dağılmış olan Nogayların büyük bölümü Dağıstan'ın kuzeyinde Terek deltasında yaşamaktadır. 2002 nüfus sayımında 90.666 olan Nogay nüfusunun 38.168'i, yani toplam Nogay nüfusunun % 42'si bu bölgede bulunmakta ve Dağıstan nüfusunun % 1,5'ini oluşturmaktadır. Stavropol Krayında 20.680, Karaçay-Çerkez Cumhuriyetinde 14.873, Çeçenistan'da 3.572, Astarhan'da 4.570 olmak üzere toplam nüfusunun % 92'si Kafkasya ve Astarhan'da, yaşamaktadır.[658]

1926'da toplam 36.274 olan Nogay nüfusun % 72'si Dağıstan'da yerleştiği ve ülke nüfusunun % 3,3'ünü oluşturduğu görülmektedir. Ancak 1959'dan sonra bu oran hep % 1,5 civarında seyretmiştir.[659]

Cuci'nin oğlu Moğol'un torunu olan Nogay, "Nogay adının" kaynağı olarak görülmektedir. Altın Ordu yönetiminde söz sahibi olan bir tümen beyi olan Nogay bir cariyeden doğduğu için yasaya göre Han olamamıştır. Özellikle Don ile Dinyeper arasındaki bölgelerde nüfuz kazanan Nogay, Berke Han'ın ölümünden sonra müstakil bir Han gibi hareket etmiştir.[660]

1552'de Kazan Hanlığının, 1556 yılında da Astarhan Hanlığının

---

[657] Osman BAVBEK , "Nogay Türkleri", **Türk Kültürü**, Sayı 275, Mart 1986, s. 160.
[658] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s. 8,9.
[659] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s.205.
[660] KURAT, Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye, s. 85.

Rusya'ya bağlanmasından sonra Nogaylar da dağılmaya başlamıştır.[661]

Nogayların bir kısmının Kafkasya ve çevresindeki topraklara Ruslar tarafından yerleştirilmeleri 18. yüzyılın ikinci yarısında gelişen siyasî olaylar neticesinde gerçekleşmiştir. Rus hükümeti dört Nogay kabilesinin Kafkasya'daki Kuban ırmağı boylarına nakledilerek başlarına Kırım hanlarının soyundan, yani "Gereylerden" bir sultanın getirilmesi için harekete geçmiştir. 1771 yılı sonlarında dört Nogay kabilesi Tuna havzasından alınarak Kafkasya çevresinde, Kuban ırmağı boylarında Ruslar tarafından yerleştirilip yaşamaya başlamıştır.

Ekim 1917 tarihinde Çarlık Rusya'sının yıkılışıyla sonuçlanan Bolşevik ihtilali öncesinde Nogaylar Kafkasya'nın kuzeyinde yer alan geniş düzlüklerde, Nogay bozkırı olarak adlandırılan bölgede yaşamıştır. Kafkasya halklarının 1918 yılında kurdukları Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nin Sovyetler tarafından ortadan kaldırılmasının ardından, 1921 yılında kurulan Dağlılar Cumhuriyeti'nin idarî sınırları içine Rus Kazakları ve Nogaylar da dahil edilmiştir.[662]

Batı Kafkasya'da Kuban bölgesinde yaşamakta olan Nogaylar, 1922 yılında Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi'nin kurulmasıyla bu bölgenin idaresi altına alınmıştır. Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi 1926 yılında ikiye bölünerek Karaçay Özerk Bölgesi ve Çerkez Özerk Bölgesi adı altında iki farklı idarî yapıya ayrılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet hükümeti ve rejimine karşı ayaklanan Karaçay halkının 2 Kasım 1943 tarihinde Kafkasya'dan Orta Asya ve Sibirya'ya sürülmeleri bölgenin etnik ve idarî yapısında meydana gelecek karışıklıkların temelini atmıştır. Karaçaylıların 1957 yılından itibaren Sovyet hükümeti tarafından affedilerek Kafkasya'ya geri dönmeye başlamalarıyla birlikte, sürgün öncesinde müstakil olan Karaçay Özerk Bölgesi yeniden

[661] Nogay Türklerinin Tarihi
http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=51&Itemid=255

[662] Ufuk TAVKUL, "Kafkasya'daki Nogay Tatarlarının Etno-Politik Durumları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz", **Kırım Dergisi, 11 (41-44),** 2003, s. 40.

kurulmamış ve bu bölge Çerkez Özerk Bölgesi ile birleştirilerek, Stavropol Eyaletine bağlı Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi kurulmuştur. Bu sırada Abaza ve Nogay etnik gruplarının yaşadığı Abazin-Nogay ilçesi de lağvedilmiş ve Nogaylar Adige-Hablskiy ile Prikubanskiy adlı iki idarî bölgeye bağlanmıştır. Kafkasya'nın diğer kısımlarında yaşamakta olan Nogaylar da 1957 yılında üç ayrı idarî bölgeye bölünerek bağlanmıştır. Nogay bozkırında yaşamakta olan Nogaylar parçalanarak Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Stavropol Eyaleti bölgelerine bağlanarak üç ayrı idarî yapı altına alınmıştır. Bu bölünme Nogaylar arasında var olan kültürel gerilemeyi ve millî kimliğin kaybını hızlandırmış ve sonuçları günümüze kadar ulaşan etnik problemlerin temelini oluşturmuştur.[663]

1960-1970 ve 1980'lerde Kafkasya'nın değişik bölgelerinden Nogay bölgelerine yönelen kitle halindeki göç hareketleri Nogaylarla diğer etnik gruplar arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir, bu halklar arasında her an tutuşabilecek bir etnik gerilim meydana getirmiştir. Özellikle Dağıstan'ın güneyindeki dağlık bölgeden kuzeydeki Nogay düzlüklerine göç ettirilip yerleştirilen Dargılar ile Nogaylar arasında ekonomik sebeplere dayanan bir etnik gerilim her an çatışmaya dönüşebilecek bir hal almıştır. Nogaylar arasında işsizlik oranının yüksek olması ve Dargıların Nogayların geleneksel hayvan otlatma bölgelerine yerleştirilmeleri Nogaylar arasında huzursuzluğa yol açmıştır. Daha iyi hayat şartları arzulayan Nogay aileler tarihî topraklarını terk ederek başka bölgelere göç etme arayışına girmiştir.

Gürcistan'dan çıkarılan Avarların topraklarına göç etmeleriyle karşı karşıya kalan Nogaylar, 1992'de "Birlik" adlı ulusal hareketlerini oluşturarak Dağıstan içindeki iki bölgesinde özerk bir Nogay bölgesi kurmayı hedeflemiştir. Hatta Çeçenistan'ın bir bölgesiyle de birleşmeyi öngörmüşlerdir.[664]

---

[663] TAVKUL, "Kafkasya'daki Nogay Tatarlarının Etno-Politik Durumları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz", s. 41.
[664] ÇİLOĞLU, a.g.e., s. 79.

Nogayların etnik problem ve sıkıntı yaşadıkları bir başka Kafkas cumhuriyeti de Karaçay-Çerkez Cumhuriyetidir. Nogaylar bu cumhuriyet sınırları içinde daima azınlıkta kalmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi adını taşıyan bu bölgede 1959 yılında 8903 Nogay yaşamış ve toplam nüfusun % 3.1'ini meydana getirmiştir. 1970 yılında Nogay nüfusu 11.062'ye yükselirken nüfus oranları da toplam nüfusun % 3,2'sini oluşturmuştur. 1979'da nüfusları 11.872'ye ulaşırmış toplam nüfusun % 3,1'ni meydana getirmiştir. Nogay nüfusu 1989'da 12.993 kişiyle Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi'nin toplam nüfusunda % 3,1'lik bir orana sahiptir. Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyetinde 2002 yılındaki nüfusları ise 14.873 olup cumhuriyet nüfusunun % 3,4'ünü oluşturmaktadır.[665]

Günümüzde Kafkasya ve çevresinde yaşamakta olan Nogayların dağınık bir nüfus yapısına sahip olmaları onların etnik-millî meselelerinin çözümünü zorlaştırmaktadır. Nüfuslarının dağınık olmasının yanı sıra, hiçbir bölgede çoğunluk oluşturacak seviyeye ulaşamaması da bölgedeki diğer etnik gruplar arasında siyasî hak elde etmelerini mümkün kılmamaktadır.

2.4.3. ŞOR TÜRKLERİ

Çoğu araştırmacı tarafından Şor Türkleri, Hakaslar içinde ele alınmış ve Sagay, Kaça, Beltir'ler ile beraber Hakasları oluşturdukları belirtilmiştir.[666] Buna karşılık Şorların çoğunluğunun Hakas Cumhuriyeti dışındaki bölgelerde yaşadığı için ve günümüz Hakas yazı dilinin "Şorca"nın özelliklerini yansıtmadığı ve "Şorca"nın farklı bir dil olduğu iddiası bulunmaktadır. Sovyet Türkoloji'sinde de

[665] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls (İndirme Tarihi 8 Eylül 2008)
[666] ÖLMEZ, "Hakaslar Ve Hakasça, Türk Halkları Ve Dilleri: 7", s. 1.

çoğunlukla "Şorca" Hakasçadan ayrı mütalaa edilmektedir.[667] Bu açıdan bakıldığında Şorlar Hakaslardan ayrı olarak ele alınmıştır.

Eski Sovyetler Birliği'nde 1989 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre, Sovyetlerde yaşayan Şorların toplam nüfusu 16.652'dir. Bu nüfusun büyük bir bölümü Kemerovo yönetim biriminde yaşamaktadır. Bu yönetim biriminde yaşayan Şorların nüfusu 12.585'tir. [668]

2002 nüfus sayımında nüfusları 13.975 olan Şorlar, Batı Sibirya'da Kemerovo Oblastında Novokuznetsk civarında Taştagol ve Mejdureç Rayonlarında, Alatau (Ala-dağ)'nun kuzey eteklerinde, Tom ırmağının Kondoma ve Mrassu kolları kıyılarında yaşamaktadır.

Bu bölgede 1926'da Gornoy Şorii (Dağlık Şor) özerk bölgesi kurulmuş, ancak 1939'da lağvedilmiştir. 1926'da toplam 12.601 olan Şorların nüfusu 1970'e kadar az da olsa artmış ve bu tarihte 16.494'e yükselmiş, fakat bu tarihten sonra sürekli azalarak bugün 14 bin civarına inmiştir. Şor nüfusun % 83'ü Kemerovo Oblastında, % 8'i Hakasya'da yaşamaktadır. 2002'de 6.210 kişi Şorca bilmektedir. Bu rakam toplam nüfusun yarısından da azdır. Anadilini bilen Şorların sayısı 5.473 kişidir. Yani Şor nüfusun % 60'ı anadilini bilmemektedir. Kendi bölgeleri olan Kemerova'da bile anadili bilme oranı %42'dir. Bu oran 1989'da % 59 iken 13 yılda % 17'lik bir gerileme olmuştur. Bu gidişle 20-30 yıl sonra bu dili bilen kişinin kalmayacağı değerlendirilmektedir. [669]

Bu yüzyılın başlarında Tom ve Mras ırmakları kıyılarında oturan Şorların ağzına dayalı olarak bir yazı dilinin kurulduğunu görülmektedir. Başlangıçta, Altay Ruhanî Dinî Misyonu'ndaki Rus misyonerlerinin Şor diline uyarladıkları Kiril

---

[667] ARIKOĞLU, a.g.m., s. 3.
[668] Şükrü Halûk AKALIN, "Şor Türkçesinin Söz Varlığındaki Rusça Ödünçlemeler Ve Alıntılar Üzerine", s.1.
http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/3.php (İndirme Tarihi 25.03.2008)
[669] YİĞİT, "Rusya Federasyonun'da Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s.10.

alfabesini kullanan Şorlar, 1927'de bazı değişikliklerle yeni bir Kiril kökenli alfabe kullanmağa başlamışlarsa da 1930'da Lâtin alfabesine geçmiştir. 1938'de Şorlar son defa yeniden Kiril kökenli alfabeyi kabul etmiştir. Şor yazı dilinin varlığını sürdürdüğü bu yıllarda Şorca pek çok eser yayımlanmıştır. Bazı Rus klâsikleri Şorcaya çevrilmiş, Şor şair ve yazarlarının şiirleri, hikâyeleri, halk ağzından derlenmiş destan ve masalları yayımlanmıştır. Nadejda N. Dırenkova'nın Şorların dili ve folkloru üzerindeki çalışmalarının sonucunda 1940'ta Şor Folkloru, 1941'de ise Şor Grameri yayımlanmıştır.[670]

1939'da Dağlık Şor bölgesinin özerkliğinin kaldırılmasından ve Rusçanın yaygınlık kazanmasından sonra Şor Türkçesinin kullanım alanı gittikçe daralmış, 1944'ten sonra da Şor yazı dili tamamen ortadan kalkmıştır. Bu durum 1991'e kadar sürmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Şorlar ana dillerini yeniden canlandırmak ve yazı dili haline getirmek için çalışmalara başlamıştır. İlkokullar için alfabe kitapları yayımlanmış, birkaç şiir kitabı çıkmıştır. Ayrıca Tugan Çer adıyla bir gazete ve Elim adıyla da bir dergi yayımlanmağa başlamıştır. Bu gazete ve dergide Şorlarla ve Teleütlerle ilgili haberler, yazılar Rusça veya Şorca olarak yayımlanmaktadır.[671]

Eskiden Şamanist olan Şorların bugün bir kısmı Hıristiyanlaşmıştır. Varlıklarını korumakta zorlanan Şorlar günden güne ana dillerini unutmakta ve Ruslaştırılmaktadır.[672]

Yeniden yapılanma ve açıklık politikalarının pozitif etkilerinden biri olarak 1989'dan itibaren Rus Fakültesi'ndeki Novokuznetsk Öğretim Enstitüsü'nde Şor kolu açılmış ve şimdilik 30 öğrenci burada öğrenim görmektedir.[673]

---

[670] AKALIN, a.g.m., s.1.
[671] AKALIN, a.g.m., s.1.
[672] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s.10.
[673] Nadejda N.KURPEŞKO, "Şor Folkloru", Türkiye Türkçesine aktaran: Prof. Dr. Ş.H. Akalın, s. 227.
http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_2/kurpesko.pdf

2.4.4. DOLGAN TÜRKLERİ

Dolganlar, Saha Türkleriyle iç içe yaşayan topluluklardan biridir. Yakutçanın ağzı olan Dolgan diyalekti Yakutçadan daha arkaik özellikler taşımaktadır ve Tunguzca sözlerle doludur.[674]

Yakutçanın Dolgan ağzı Türk dilleri içinde en çok Tuvaca'ya yakındır. Ancak bununla birlikte iki lehçe arasındaki anlaşabilirlik ölçüsü fazla değildir. Genel Türk dilinin gelişim sürecinden oldukça erken ayrıldığı, coğrafî bakımdan genel Türk dünyasından ayrı düştüğü için bugünkü Türk lehçelerine oldukça uzaktır. Moğol ve Fin-Ugor dilleriyle olan münasebetinden dolayı dilde yabancılaşma oranı da oldukça yüksektir.[675]

Dolganlar, Saha Türkleriyle iç içe yaşasalar da kendilerini etnik ve dil bakımından kendilerini Saha olarak görmemektedir. Dolgan kelimesi "nehir bölgesinde yaşayan" insanlar anlamına gelse de, kendilerine " *toa", "toalar",* ve orman insanı anlamına gelen *"toakihilär"* da dendiği bilinmektedir. Dolganlar'ın menşei hakkında ki görüşlerden biri, Sahalaşmış Evenks, Evensler olduğu iddia edilmektedir. Ancak bir kısım Dolgan bu şekilde oluşmuş olsa dahi tamamının Evenks, Evens olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolganların, Yakutlar ve Tungusların karışmasından meydana geldiği de diğer bir görüştür.[676]

Sibirya'nın kuzey kesimlerinde Taymur yarımadasında Putorana ve Anabar platosunda Hatonga nehri boylarında göçebe olarak yaşayan bir Türk boyu olan Dolganlar, Taymur (Dolgan-Nenets) Özerk bölgesinin iki kurucu

---

(İndirme Tarihi 12 Mayıs 2009)
[674] Talat TEKİN, "Türk Dilleri Ailesi", **Türk Dili, Cilt XXXVII, Sayı 318**, Mart 1978, s.181.
[675] A. Melek ÖZYETGİN, "Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı", s. 24.
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/ozyetgin_tarihten_bugune_turkdili.pdf
(İndirme Tarihi 12 Mayıs 2009)
[676] The Peoples of the Red Book
http://www.eki.ee/books/redbook/dolgans.shtml (İndirme Tarihi 12 Mayıs 2009)

halkından büyük olanıdır. Dolganların bu bölgedeki nüfusu 2002 sayımına göre 5.517'dir. Ayrıca Yakutistan'ın Anabar rayonunda ve Krasnoyarsk'da da bulunmaktadırlar. Dolganca bilenlerin toplam sayıları 4.865'dir. Dolganların 2/3'si anadilini bilmektedir. Ancak kendi ülkeleri dışında bu oran hızla düşmektedir. Yakutistan'da yaşayan 1272 Dolgan'dan sadece 41'i Dolganca bilmekte, bunların 1.217'si Saha Türkçe'si konuşmaktadır. Aslında Dolganca, Saha Türkçe'sinin bir şivesidir. Dolgan nüfusun % 80'i kırsal kesimde yaşadığı için küçük bir topluluk olmalarına rağmen anadillerini konuşma oranı oldukça yüksektir.[677]

23 Ekim 1992'de Saha Cumhuriyetince "Kuzeyin küçük halkalarıyla" ilgili bir kanun çıkarılmıştır. 30 Nisan 1993'te benzer bir kanun Koryak otonom bölgesinde de çıkarılmıştır. Kanunlarda göre küçük göçebe halkların yaşam kaliteleri yükseltilmesi, kültür ve dillerinin korunması hedeflenmektedir. Çıkarılan kanun Dolgan Türklerini de kapsamaktadır. [678] Kanun 8. maddesi adı geçen toplulukların toprak kullanımını, balıkçılık faaliyetlerini ve avcılıklarını vergiden muaf hale getirmiştir.

Bu çabalara rağmen Dolgan dili UNESCO'nun yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan diller listesinde yer almaktadır.[679]

Rusya'da yaşayan Türk milletlerin büyük bir bölümü Müslüman olduğu gibi Dolgan'lar da Müslüman'dır.[680]

---

[677] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s. 6.
[678] V.A. KARTASHKIN, A.KH. ABASHIDZE, "Autonomy in the Russian Federation: Theory and Practice", **International Journal on Minority and Group Rights,10,** s.213,214.
[679] UNESCO Red Book On Endangered Languages: Northeast Asıa http://www.helsinki.fi/~tasalmin/nasia_report.html#Khakas (İndirme Tarihi 10 Ocak 2009)
[680] ATASOY, a.g.m., s.116.

2.4.5. TOFA TÜRKLERİ

Kazan'ı işgal eden Ruslar, Kazan Hanlığı içerisinde aslında İdil Bulgarlarının devamı olan ve kendine Bulgar veya Müslüman adını vererek Tatar adını reddeden Türkleri hemen farklı adlarla adlandırmıştır. Tofaların adı 19. ve 20. yüzyıldaki ilmî çalışmalarda kendi içinde bulunan beş oymağından sadece birinin adı olan Karagas adıyla verilmiştir.[681]

Tarihsel gelişimleri hakkında pek bilgi sahibi olunmayan Tofa'lar göçmen olarak yaşamakta ve Tuva'larla sıkı ilişkiler içindedirler. Ancak Tofa'lar, Tuva'lardan daha önce Rus hakimiyetine girmiştir.[682]

En küçük Türk topluluğu olan Tofalar , Sibirya'nın güneyinde İrkutsk Oblastının Tuva Cumhuriyeti sınırı yakınlarındaki Doğu Sayan Dağları'nın doğu eteklerinde yer alan, Oka, Ude, Biryusa ve Kan ırmaklarının yukarı bölgelerinde yaşamaktadır. [683]

1930'da burada Tofa Milli Bölgesi (Tofalarsky Natsionalny Rayon) ilan edilmişse de sonradan iptal edilmiştir. Bugün İrkutsk Oblastına bağlı Nizhneudinskij rayonuna bağlı Verkhnayay Gutara ve Nerkha Alygdzher köylerinde yaşamaktadırlar.[684]

---

[681] Süleyman Kaan YALÇIN, "Rusya'da Yaşayan Türklerin Konuşma Dillerinin Yazı Diline Dönüştürülme Süreci Ve Ötekileştirme Ekseninde İzlenen Dil Politikaları", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall 2008**, s. 664,665.
http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi13/36yalcinsuleymankaan.pdf (İndirme Tarihi 10 Mart 2009)

[682] The Peoples of the Red Book
http://www.eki.ee/books/redbook/tofalars.shtml (İndirme Tarihi 10 Mayıs 2009)

[683] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 208.

[684] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s.11.

2002 nüfus sayımında 837 kişi olan toplam nüfuslarının % 86,4'ü bu bölgededir. Ruslar tarafından Hıristiyanlaştırılmış olan Tofalar, eski inançlarını da unutmamışlar ve bugün Şaman ritüelleri ile karışık bir Hıristiyan inancı yaşamaktadır. Çok az bir kısmı (1/7'i) anadillerini konuşabilen Tofalar bugün nerdeyse yok olmuş bir topluluk olarak görülmektedir. Başka bir değişle yeryüzünde sadece 120 kişinin bildiği ve bilen sayısının hızla azaldığı Tofaca, 15-20 yıl sonra sadece iki elin parmakları ile gösterilecek kadar az kişi tarafından bilinecektir.[685]

Tuva dili ancak Sovyet devriminden sonra yazı dili olabilmiş Türk diyalektlerindendir. Tuvaca'nın dört diyalekti vardır: Orta, Batı, Kuzey-Batı ve Güney Batı diyalektleri. Yazı dili Orta diyalekt üzerine kurulmuştur. Bazı Sovyet Türkologlarınca Tofalarskiy Yazık (Tofa dili) diye adlandırılan Tofaca da Tuva dilinin bir diyalektidir.[686]

2.5. RUSYA FEDERASYONU'NDAKİ DİASPORA TÜRKLER

Sovyetler Birliği'nin varisi sayılan Rusya Federasyonu'nda Çarlık ve Sovyetler Birliği döneminden miras kalan yapı içerisinde yaşayan ve sonradan Rusya Federasyonu'na gelen ***diaspora*** Türkler bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre diasporanın anlamı "herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu"dur.[687]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını kazanmıştır. Ancak gerek Çarlık Rusya'sı gerekse Sovyetler Birliği döneminde Türkler demografik yapı içerisinde ekonomik şartlarında getirdiği zorunluluk yüzünden heterojen bir yapıda yaşamak zorunda kalmıştır. 2002 yılında yapılan

[685] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 208.
[686] TEKİN, a.g.m., s.182.
[687] **Türkçe Sözlük,** 10. Baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005.

son nüfus sayımına göre Rusya Federasyonu'nda Türk dilleri konuşanların nüfusları Tablo 10'da belirtilmiştir. 2002 yılı nüfus sayımlarına göre Rusya Federasyonu'nda Kazak ve Azeri Türkleri diasporası dikkat çekmektedir.[688]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra eski Sovyet ülkelerinden Rusya Federasyonu'na nüfus akımı başlamıştır. Bu göç hareketi 1994'de en yüksek seviyesine ulaşmış, daha sonra azalarak devam etmiştir. Rusya'ya göç gönderen ülkelerin başında Kazakistan ve Ukrayna gelmektedir. Bunları Özbekistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Gürcistan, Tacikistan ve Ermenistan takip etmektedir. Ancak bu gelen göçmenlerin çoğunluğu Rus olmakla beraber tamamı Rus nüfus değildir. Bilhassa Azerbaycan ve Ermenistan'dan Rus'tan çok Azeri ve Ermeni Rusya'ya göç etmiştir.[689]

Tablo 11.RF'na Gelen Yabancıların Ülkelere Ve Yıllara Göre Gelişimi,

Ülke	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Toplam
Kazakistan	158.679	157.401	128.906	183.891	195.672	346.363	241.427	172.860	235.903	209.880	138.521	124.903	65.226	2.359.632
Kırgızistan	24.023	39.019	33.707	62.897	96.814	66.489	27.801	18.886	13.752	10.997	10.370	15.536	10.740	431.031
Tacikistan	19.009	50.812	27.808	72.556	68.761	45.645	41.799	32.508	23.053	18.396	12.116	11.043	6.742	430.248
Türkmenistan	15.446	14.994	13.118	19.035	12.990	20.186	19.129	22.840	16.501	10.509	7.998	6.738	4.402	183.886
Özbekistan	84.104	103.951	69.149	112.442	91.164	146.670	112.312	49.970	39.620	41.800	41.615	40.810	24.873	958.480
Ermenistan	22.463	13.679	12.006	15.750	29.806	46.480	34.112	25.419	19.123	16.780	14.677	15.951	5.814	272.060
Azerbaycan	75.922	91.436	47.951	69.943	54.684	49.495	43.442	40.310	29.878	22.210	15.902	14.906	5.587	561.666
Gürcistan	31.450	33.061	42.863	54.247	69.934	66.847	51.412	38.551	24.517	21.059	19.626	20.213	9.674	483.454
Belarus	55.951	73.218	45.618	36.212	34.670	43.383	35.337	23.903	17.575	13.760	11.549	10.274	6.520	407.970
Moldova	36.358	32.320	29.554	32.340	19.344	21.364	18.715	17.847	13.750	10.762	9.037	11.652	7.569	260.612
Ukrayna	301.192	270.453	210.121	199.355	189.409	247.351	188.443	170.928	138.231	111.934	81.297	74.748	36.503	2.219.965
Estonya	7.868	8.418	8.176	24.440	14.340	11.250	8.591	5.869	3.483	1.771	852	786	535	96.379
Letonya	12.640	12.562	13.035	27.271	25.891	26.370	14.859	8.227	5.658	3.577	2.108	1.785	1.283	155.266
Lituanya	9.196	11.692	10.044	15.354	19.407	8.456	4.126	3.055	1.785	1.384	987	945	758	87.189
Polonya	12	4	3	7	8	5	5	8	247	158	193	61	56	767
Finlandiya	2	--	--	--	--	--	--	--	140	164	117	83	97	603
İsveç	--	--	--	--	--	--	--	--	32	32	21	14	28	127
Almanya	20	8	--	4	6	3	6	6	2.379	2.425	1.894	1.753	1.627	10.131
İsrail	2	9	8	25	31	20	26	10	1.626	1.528	1.425	1.508	1.373	7.591
Kanada	1	1	--	--	--	--	--	--	73	99	72	50	74	370
ABD	9	5	3	6	40	16	8	9	668	635	522	439	432	2.792
Okyanusya	1	3	--	9	--	8	--	--	57	52	39	27	25	221
Diğer	242	177	168	236	309	334	500	386	9.600	13.639	8.788	5.105	3.512	42.996
Toplam	854.590	913.223	692.238	926.020	923.280	1.146.735	842.050	631.592	597.651	513.551	379.726	359.330	193.450	8.973.436

Kaynak: Ali YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı" **3. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Celalabat-Kırgızistan, 05-09 Haziran 2005**, s. 199.

[688] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-1.xls

[689] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s.198.

2.5.1. Rusya Federasyonu'ndaki Diaspora Kazak Türkleri

2002 nüfus sayımına göre Rusya Federasyonunda yaşayan 654 bin Kazak Türkünün % 80'i Kazakistan'a komşu bölgelerde bulunmaktadır. Buralardaki Kazak nüfus Rusya Federasyonu'na sonradan yerleşmiş göçmen nüfus değildir. Eskiden beri bu bölgelerde bulunan ancak sınırlar çizilirken Kazakistan dışında bırakılmış yerli nüfustur. Örneğin, 1925'de bir bölümü Başkurdistan'dan, büyük bir bölümü de Kazakistan'dan ayrılarak oluşturulan Orenburg Oblastında 126 bin Kazak nüfus bulunmaktadır. 1925'de bu oblastın kurulmasının asıl nedeni iki Türk ülkesinin arasında bir tampon bölge meydana getirmektir. Ayrıca İdil-Ural bölgesinde Kazakistan ile sınır olan Saratov'da 78 bin, Çelyabinsk'de 36 bin ve Samara'da 15 bin olmak üzere bu bölgede toplam 200 bin kadar Kazak nüfus yaşamaktadır. Aşağı İdil bölgesinde de 196 bin Kazak nüfusu yaşamaktadır. Ayrıca yine Kazakistan ile sınırı olan Sibirya eyaletlerinden Omsk'da 82 bin, Tümen'de 19 bin, Kurgan'da 15 bin, Altay krayı ve Altay cumhuriyetinde 22 bin olmak üzere 135 bin kadar Kazak nüfusu daha yaşamaktadır. Yani 654 bin nüfusun 530 bini Kazakistan'a sınır olan bölgelerde bulunmaktadır. [690]

2.5.2. Rusya Federasyonu'ndaki Diaspora Azeri Türkleri

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Azeri Türklerinin çoğu Azerbaycan sınırına yakın olan Hazar kıyısındaki Derbent civarında yaşamaktadır. Dağıstan'da yaşayan Azeri Türklerinin sayısı 2002 yılı nüfus sayımlarına göre 111.656'dır. Dağıstan'dan başka Rusya Federasyonu'nun diğer kısımlarında da çok sayıda Azeri nüfus bulunmaktadır. Sovyetler Birliği dağılmadan önce, 1989 sayımında Rusya Federasyonu'nda 336 bin kadar Azeri var iken, % 85'lik bir artışla 2002 sayımında bu sayı 622 bine yükselmiştir.

[690] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s. 9.

Azeri nüfustaki artış özellikle Moskova'da çok fazla olmuştur. Moskova'da 1989'da 20.727 Azeri yaşarken, bu sayı 2002'de 95.563'e yükselmiştir. 2002 sayımına göre Kafkasya ve Aşağı İdil bölgesinde 185 bin, Merkezi ve Kuzeybatı Rusya'da 207 bin, Volga ve Ural bölgesinde 150 bin ve Sibirya ve Uzakdoğu'da 80 bin Azeri nüfus yaşamaktadır.[691]

Bağımsızlık kazanan diğer Türk topluluklarının nüfuslarındaki azalma olmasına rağmen, Azeri nüfusta artış gözlenmektedir. Bu artışta Ermenistan ile sürmekte olan "üstü örtülü savaş" ve Dağlık Karabağ krizinin yarattığı göç önemli bir etken olmuştur.[692]

2.5.3. Rusya Federasyonu'ndaki Diğer Diaspora Türkler

Kazak ve Azeri Türkleri, Rusya Federasyonu'nda yaşayan diaspora Türklerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ancak Rusya Federasyonu'nda önemli sayıda Özbek, Kırgız, Türkmen ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Türk bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu'nda 1989 nüfus sayımına göre 126.899 Özbek Türkü yaşarken bu sayı 2002 yılına gelindiğinde 122.916'ya düşmüştür. Özbekler Rusya Federasyonu'nda oldukça dağınık bir şekilde yaşamaktadır. Ancak diğer diaspora Türkler gibi çoğunluğu Özbekistan sınırına yakın bölgelerde ve Moskova'da yaşamaktadır. Moskova'da yaşayan Özbek Türklerinin sayısı 24.312'dir. Moskova'dan sonra Özbek nüfusunun yoğun olduğu yerler Başkurdistan ve Tataristan'dır. Bu cumhuriyetlerde yaşayan Özbeklerin sayısı yaklaşık beşer bindir.[693]

---

[691] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s. 9.
[692] ATASOY, a.g.m., s. 118.
[693] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-1.xls

Diaspora Kırgız Türklerinin sayısı 1989 sayımına göre 41.734'dür. Ancak Kırgızlar'ın sayısında bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana önemli bir miktarda azalma görülmektedir. 2002 yılı nüfus sayımında Rusya Federasyonu'nda yaşayan Kırgız Türklerinin sayısı 31.808'dir. Diaspora Kırgız Türklerinin sayısı iki nüfus sayımı arasında yaklaşık %25 azalmıştır.[694]

Kırgız Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölgeler ise 4.102 kişilik nüfusla Moskova Şehri, 3.075 kişilik Tümen bölgesi, 3.876 kişi ile Krasnoyark bölgeleridir.

Rusya Federasyonu'nda yaşan Türkmenlerin sayısı 33.053'tür. Bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri arasında en az diaspora Türkler Türkmenlerdir. Moskova'daki diaspora Türkmenlerin sayısı 3.526'dır. Astarhan'daki Türkmenlerin sayısı 2.154 olup nüfus yoğunlu bakımından bu bölgeleri Başkurdistan ve Tataristan takip etmektedir.[695]

Özbek Türklerinde olduğu gibi Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkmenlerin sayısı da 1989 nüfus sayımına göre azalmıştır. Türkmen diasporasının 1989'daki sayısı 39.739'dur. İki nüfus sayımı arasındaki azalma yaklaşık %15'dir. Azalmadaki temel unsur ise Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanması ile beraber, Türkmen nüfusunun bu cumhuriyete göç etmesidir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Türklerde, Rusya Federasyonu'ndaki yeni yapılanmada ortaya çıkan iş imkanlarından faydalanmak amacıyla bu ülkeye gitmeye başlamıştır. 1989 yılında 9.890 olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Türklerin

---

[694] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-1.xls

[695] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-1.xls

sayısı 2002 yılında 92.415'e ulaşmıştır. Bu sayının önemi vurgulamak için Rusya Federasyonu'nda yaşayan Nogay Türklerinin sayısının 90.000 civarında olduğunu belirtmek yeterli olacaktır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı idari birimler ise Rostov, Krasnador, Stavropol bölgeleri ve Moskova şehridir.[696]

[696] [696] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-1.xls

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
RUSYA FEDERASYONUNDA YAŞAYAN TÜRKLERİN AKTÜEL SORUNLARI VE GELECEK PERSFEKTİFİ

Rusya Federasyonu yaklaşık 70 yıl varlığını sürdüren Sovyetler Birliği'nin ve Çarlık Rusya'sının mirasını devralmıştır. Rusya Federasyonu henüz yapılanma aşamasında olup Sovyetler Birliği döneminden kalan sorunları tam anlamıyla çözememiştir. Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler de bu sorunlar ile iç içedir. Bu sorunlar ekonomik, demografik, kültürel ve federal yapı ile ilgili sorunlar olarak sıralanabilir. Ancak 2000 yılında Rusya Federasyonu Başkanlığını devralan Putin ile tekrar filizlenen merkeziyetçilik, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin karşı karşıya kaldığı en büyük sorundur. Putin'le döneminde ortaya konulan politikalar, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin, ekonomik, demografik, kültürel alanda, Yeltsin dönemindeki kazanımlarını geri almak üzere kurgulanmış gibidir.

Bu bölümde Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin ekonomik, demografik, kültürel, federal yapı ile ilgili sorunlar ile Putin'in merkeziyetçilik politikasının getirdiği sıkıntılar analiz edilmiştir.

3.1. DEMOGRAFİK VE ETNİK YAPI VE TÜRKLERE ETKİLERİ

2 Ekim 1552 günü Kazan şehri ve Hanlığı Rusların eline geçmesinin ve 1560 yılında Rusların Kazan'a tam hakim olarak kendi düzenlerini kurmalarından sonra Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin etnik parçalanmaları başlamıştır.[697]

Kazan'ın ardından, 1598'de Sibir Hanlığı, 1604'te Sibirya'nın tamamı, 1628'de Kırgızlar, 1859'da Kuzey Kafkasya, 1865'te Taşkent, 1867'de Buhara

[697] ÇEÇEN, a.g.e., s. 217.

Hanlığı, 1873'te Hive Hanlığı. 1876'da Hokand Hanlığı Rusların eline geçmiştir.

Kazan'ın ele geçirilmesinden sonra burada yaşayan Tatarlar, Başkurdistan, Urallar ve ötesine göç ettirilmiş, 2002 yılı nüfus sayımlarına göre günümüzde kendi özerk cumhuriyetlerinde çoğunluğu sağlayamaz halde bırakılmışlardır.

Tatarların topraklarından sürülmeleri ve çoğu İdil Ural olmak üzere Rusya Federasyonu'nun tüm coğrafyasına yayılmalarından sonra Türk etnik birlikteliğini bozmak üzere Ruslar tarafından Tatar ve Başkurtlar arasında suni ayırım yaratılmıştır.

Ruslar 1917'de Ufa'da toplanan "İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarları Meclisinin" İdil-Ural Devletini kurma planlarını suya düşürerek, 1919 Başkurt, 1920'de ise Tatar Muhtar Cumhuriyetini kurmuştur.[698] Böylece İdil-Ural ufak idari bölgelere parçalanmıştır. İki ufak muhtar cumhuriyetin kurulması Türk birliğinin parçalanmasına sebep olmuş ve günümüzde Başkurdistan Cumhuriyeti'nde yaşanan Tatar Başkurt geriliminin temellerini atmıştır. Suni olarak çizilen bu iki cumhuriyetin sınırları dolayısıyla Tatarların büyük bir çoğunluğu Başkurdistan sınırları içerisinde kalmıştır. Aynı zamanda bu durum SSCB'de ki nüfus oranına göre altıncı sıradaki bir etnik grup olan Tatarları, kendi cumhuriyetlerinde çoğunluğu sağlayamaz hale getirilmiş ve sayıca kendilerinden ufak olan etnik gruplardan bile daha az haklara sahip olmalarına yol açmıştır.

Tatarlarla, Başkurtlar açısından demografik yapıdaki ikinci değişiklik 2. Dünya Savaşı sırasında Rusya'nın batısında bulunan sanayi tesislerinin İdil Ural'a kaydırılması ile gerçekleşmiştir. Rus nüfus 2. Dünya Savaşı sonrasında bölgeye kaydırılan sanayi tesisleri nedeniyle Tataristan ve Başkurdistan'da

[698] İlyas KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", **Türk Dünyasının Problemeleri ve Çözüm Önerileri**, Der. Necdet ÖZTÜRK, Ali SATAN, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2007, s. 288.

artmış, bu cumhuriyetlerde yaşayan Türklerin kendi Cumhuriyetlerinde azınlık durumuna düşmesine sebep olmuştur. [699]

Rusya Federasyonu içindeki en kalabalık azınlığı oluşturan Tatarların toplam nüfusu 5.554.601' dır. Bu nüfusun 2.000.116'sı kendi ülkesinde, 990.700'sı Başkurdistan'da olmak üzere 2,7 milyonu da komşu ülke ve eyaletlerde olmak üzere 4,7 milyonu İdil-Ural bölgesinde yaşamaktadır.[700] Rusya Federasyonu'nda yaşayan toplam Tatar nüfusunun % 85'i İdil-Ural bölgesinde yer almaktadır. Geri kalanı da Rusya'nın hemen her tarafına dağılmıştır. Tatar nüfusundaki bu dağınıklık, Tataristan'ın bağımsızlık referandumunun gecikmesine bile sebep olmuş, Tataristan Cumhuriyetinde çoğunluğu sağlayamamaları sebebiyle referandum sonucunun getireceklerinden çekinmişlerdir.

Tatarlar ve Başkurtlar için etnik ve demografik yapı bu şekilde değişirken Çuvaşların Türk birlikteliğinden koparılmaları daha erken dönemde gerçekleşmiştir. 16. yüzyılın ortalarında Ruslar tarafından başlanılan işgal sonucu Moskova Rusya'sı çok uluslu devletler kulvarına girmiş, aynı zamanda Rus toplum yapısına gayri Slav ve gayri Hıristiyan nüfus da katılmıştır. Bu dönemde Çuvaşlar birazda Kazan Hanları'nın baskısı sebebiyle "Hıristiyan Rus kültür sahası"na dâhil olmuştur.[701] Coğrafi uzaklığın da etkisiyle Çuvaşlar diğer Türk topluluklarından ayrı bir kültür sahasında yaşamak zorunda kalmıştır.

Bu gün, Türk toplulukları arasında en az nüfus artışı olan toplulukların başında Çuvaşlar gelmektedir. 1926'da toplam sayıları 1,1 milyon kadar olan Çuvaşların nüfusu 73 yılda sadece 650 bin kişi artarak 1989'da 1.773.000'e ulaşmıştır. Yani yıllık nüfus artışı sadece ‰ 6'dır. 2002 nüfus sayımında

[699] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 201.
[700] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls (İndirme Tarihi 8 Eylül 2008)
[701] ARIK, a.g.m., s. 526.

nüfuslarının 1.673.000'e gerilediği görülmektedir. Bu durumun başlıca nedenleri, nüfus artış oranlarındaki düşüklük ve Hıristiyan olmaları nedeniyle daha hızlı bir asimilasyona uğrayarak Ruslaşıyor olmalarıdır.[702]

Diğer Türk topluluklarından Karaçay ve Balkarlar 13. ve 15. yüzyıl da meydana gelen Kabardey yayılışına kadar, Kafkasya dağ silsilesinin kuzeyinde Osetler ile Çerkezler arasında geniş bir sahada yaşamıştır.[703] 1860 yılından itibaren bölgeyi ele geçiren Ruslar özel bir idari sistem kurarak Karaçay Balkar halkını ikiye bölerek Karaçaylıları Kuban, Malkarlıları da Terek eyaletine bağlamıştır. Böylece aynı etnik kökene sahip ve tarih boyunca aynı dili ve kültürü paylaşmış olan Karaçay ve Malkarlar birbirinden ayrılmıştır.

Karaçay ve Balkarların ilk bölünmesi 1860 yılında Çarlık Rusya'sı döneminde gerçekleşmiştir. Ancak Bolşevik devrimi esnasında "Birleşik Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti"nin kurulmasıyla Karaçay-Balkar Türkleri de bu devlet içerisinde yer alarak kısa süreli de olsa birleşmeyi başarmıştır. Fakat bu Cumhuriyetin Sovyetler tarafından yıkılmasından sonra tekrar ikiye ayrılmak zorunda kalmıştır. Karaçaylılar, 12 Ocak 1922 tarihinde Karaçay- Çerkez Özerk Bölgesi içinde yer alırken, Balkarlar da Bashanlılar, Çegemliler, Holamlılar, Bızıngılılar ve Malkarlılar ile Sovyetler tarafından suni olarak yaratılan Balkar (Malkar) milleti adı altında toplanmış ve 16 Ocak 1922 tarihinde, Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti idaresi altına alınmıştır.[704]

Karaçay ve Balkarların diğer Kafkasyalı halklar gibi Almanlara yardımcı oldukları gerekçesiyle 2. Dünya Savaşında sürgüne gönderilmiştir. Karaçay ve Balkarlar gönderildikleri sürgünden döndüklerinde bıraktıkları topraklara sahip

[702] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 202.
[703] MİLLER, a.g.m., s. 42.
[704] TAVKUL, Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür, s. 44.

olamamışlar, aynı zamanda sürgün sırasında gittikleri bölgede hayat şartlarına uyum sağlayıncaya kadar nüfuslarının önemli bir kısmını kaybetmişlerdir. [705]

1926'da 33 bin nüfusu bulunan ve tamamı kendi bölgelerinde yaşayan Balkar'lar, ülke nüfusunun % 16,3'ünü oluşturmuştur. 1959 yılında yapılan nüfus sayıma göre, Balkarlar ülke nüfusunun ancak % 8'ini oluşturabilmiştir.[706] Bu gün cumhuriyetlerindeki demografik ve etnik sorunların temelini de bu dönem oluşturmaktadır. Kabardey Balkar Cumhuriyetinde yaşayan Balkarlar 2002 yılı sayımlarına göre cumhuriyet nüfusunun %11,6'sını oluşturmakta, Kabardeyler ve Ruslardan sonra ancak 3.sırada yer alabilmektedirler. Bu durum, cumhuriyette temsil edilmeleri açısından olumsuz etki yapmakta ve Cumhuriyete isimlerini vermelerine rağmen haklı taleplerini uygulamaya koyamamaktadırlar.

Kuzey Kafkasya'da yaşayan Nogayların 2002 nüfus sayımına göre sayıları 90.666'dır. 2. Dünya Savaşında yaşanan sürgünler ve 1957 yılında yaşanan geri dönüşler sonucunda, Nogaylar üç ayrı idarî bölgeye bağlanmıştır. Bu bölgeler, Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Stavropol Eyaleti bölgeleri olmuştur. Bu bölünme Nogaylar arasında var olan kültürel gerilemeyi ve millî kimliğin kaybını hızlandırmış ve sonuçları günümüze kadar ulaşan etnik problemlerin temelini oluşturmuştur.[707]

1960-1970 ve 1980'lerde Kafkasya'nın değişik bölgelerinden Nogay bölgelerine yönelen kitle halindeki göç hareketleri Nogaylarla diğer etnik gruplar arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Bu gün Nogay nüfusunun % 42'si Dağıstan'da, % 23'ü Stavropol Krayında, %17'si Karaçay Çerkez

[705] ADİLOĞLU, "Karaçay-Malkar Türkleri", s. 45.
[706] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 204.
[707] TAVKUL, "Kafkasya'daki Nogay Tatarlarının Etno-Politik Durumları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz", s. 41.

Cumhuriyetinde yaşamaktadır.[708] Nogayların bu şekilde dağınık bir nüfus yapısına sahip olması, onların etnik-millî meselelerinin çözümünü zorlaştırmaktadır. Nüfuslarının dağınık olmasının yanı sıra, hiçbir bölgede çoğunluk oluşturacak seviyeye ulaşamaması da bölgedeki diğer etnik gruplar arasında siyasî hak elde etmelerini mümkün kılmamaktadır.

Tuva Cumhuriyeti nüfus ve etnik yapı açısından şanslı sayılabilecek bir kaç Türk Cumhuriyeti'nden biri olmuştur. Tuvaca konuşanların Tuva Özerk Cumhuriyeti nüfusuna oranı %77'dir. Bu oran Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler arasında diğer etnik kökenlilere karşı Türklerin elde ettiği en yüksek oran olmuştur. Buna rağmen Tuva'da kısa yaşam süresi ve yüksek bebek ölümü oranı kaygı vericidir. Birleşmiş Milletlerin yayımlamış olduğu 2006-2007 raporunda genel olarak Rusya Federasyonu'nda erkeklerin yaşam süresinin çok kısa olduğu belirtilmektedir. Tuva Cumhuriyeti'nde ise erkeklerin ortalama yaşam süresi 48-51 yaş olup kırsal kesimlerde ise bu sürenin 46-50 yaşlara kadar düştüğü görülmektedir. Yetkililere göre yaşam süresinin kısalığı, aşırı alkol tüketimi, düşük yaşam standartlarına ve göçlerin etkisinden kaynaklanmaktadır.[709]

Diğer bir Özerk Türk Cumhuriyeti olan Hakasya'da, son nüfus sayımına göre Rus nüfusu % 80'lere ulaşmıştır. Kendi Cumhuriyetleri'nde başka bir etnik gurubun nüfusunun % 80'e ulaşması o etnik gurup için sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Rus nüfusunun bu denli yüksek olmasının en önemli sebebi, 1950 yılında kömürün, bunu takiben altın madeninin bulunması ve 1970'lerde kurulan Rusya'nın en büyük hidro elektrik santralinden kaynaklanan Rus nüfusu göç etmiş olmasıdır.[710] Hakasya da etnik olarak Hakaslar nüfusun sadece %12'sini oluşturabilmektedir. Hakasların Özerk Cumhuriyetlerinde azınlık durumuna

[708] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls (İndirme Tarihi 8 Eylül 2008)
[709] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s. 82.
[710] GORENBURG, "Regional Separatism in Russia", s. 248.

düşmeleri federal yapıda temsil edilmeleri açısından sorun yaratmaktadır. Başkurdistan'da Başkurtlar için uygulamaya geçilen isteklerin aynısı Hakaslar için Hakasya'da mümkün olmamaktadır. Bu durum Cumhuriyetlerde etnik nüfus sayısının hakların savunulması açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

2002 yılında toplam sayıları 443.852 kişi olan Saha Türkleri de kendi ülkelerinde azınlık durumundadır. Sahalar, ülke nüfusunun ancak %46'sını oluşturmaktadır.[711] Oysa, Saha Türkleri 1926'da 236.000 kişi ile ülke nüfusunun % 83'ünü oluşturmuştur. 1959 yılına gelindiğinde nüfusları 244.000 kişi civarındadır. Aradan geçen zamana karşın nüfusta artış olmamasının nedenleri arasında, 2. Dünya Savaşında verilen kayıplar ve yaşanan kıtlıklar yer almaktadır.[712] Bu gün, Sahaların azınlık durumuna düşmesinin önemli bir diğer sebebi ise, bölgenin ekonomik kapasitesinin göçü arttırmış olmasıdır.

Rusya Federasyonu içerisinde en az nüfusa sahip cumhuriyet, Altay'dır.[713] 1926'da ülke nüfuslarının % 36'sını oluşturan Altaylıların oranı, 1959'da % 24'e düşmüş, zamanla artarak % 31'e kadar yükselmiştir. 1926'da 40 bin kadar olan nüfusları 1989'da 70 bine yükselmiştir.[714] Demografik yapı açısından Altaylıları bekleyen önemli sıkıntı, Altay Özerk Cumhuriyeti ile Altay Kray'ının idari olarak birleştirilmesidir. Bu yeni idari yapılanma sonucunda, Altay Türklerinin özerkliği ellerinden alınacak ve Türk nüfusu, Rus nüfusunun arasında etkinliğini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır .

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'da ilk nüfus sayımı 2002'de gerçekleşmiştir. Ancak nüfus sayımında serbest katılımın esas olması, kimlik bilgilerinin istenmemesi, sayım sonuçları hakkında şüphe yaratmıştır. Aynı

[711] YİĞİT, a.g.m., s. 208.
[712] YOUNG,John F., a.g.m., s.181.
[713] ATASOY, a.g.m., s. 98.
[714] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı", s. 207.

zamanda nüfus sayımında milletlerin belirlenmesi amacıyla yeni bir metot uygulanmıştır. 1989 nüfus sayımı esnasında, 800 farklı etnik grup sayısı 128'e indirilmiştir. 2002 sayımında ise yine 800 etnik grup belirlenmiş ancak itiraz edilmesi halinde bu etnik gruplar birleştirilmiştir.

2002 yılı nüfus sayımında uygulanan millet sınıflandırması, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler için büyük önem arz etmiştir. 2002 sayımında daha önce Tatar olarak gruplandırılan 10.000 nüfuslu Nagaybaklar ayrı bir etnik grup kategorisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca bu sayımda, Tatar olarak sınıflandırılan ve bilinmeyen Kreşinler ve Sibirya Tatarları gibi etnik gruplar ortaya çıkarılmıştır. Nüfus sayımında kullanılan sınıflandırma ile Tatarların gruplara bölünmesini teşvik ederken, iki hedef güdülmüştür.

Birinci hedef, Tataristan'daki, Tatar nüfusunun yeni etnik kimlikler ortaya çıkarılarak azaltılmasıdır. Tatarların kalabalık gruplarından Mişerlerin ve Kreşinlerin ayrı milletler olarak yazılması halinde, Tatarların, Tataristan Cumhuriyetindeki oranı %52'nin altına inmiş olacaktır. Tatarlar bu çabanın cumhuriyetlerinin siyasi durumun etkileyeceğinden ve hatta ileride Rusya hükümeti için cumhuriyeti ortadan kaldırmak ve yerine bir Rus valiliğini kurmak için uygun bir bahane oluşturacağından endişelenmiştir.

İkinci hedef, çeşitli Tatar grupları arasındaki bağlantıyı zayıflatmaktır. Bu hedef doğrultusunda, daha önce Kazan Tatarcasını edebi dil olarak kullanan, Sibirya Tatarları gibi Tatar grupları, ayrı bir etnik grup olarak ortaya çıkarılacaktır. Bu yeni etnik gruplar kendi kitaplarını basacak, kendi okullarını kuracak, bunun için devlet yardımını almaları sağlanacaktır. Bu çabalar sonucunda, Tatar grupları arasında ayrışım sağlanarak, Tatar birliği parçalanacaktır.[715]

[715] ŞAHİN, "Rusya Federasyonu 2002 Nüfus Sayımı ve Tatar Nüfusuna Yansımaları"

Tataristan'ın bu sayım yöntemine ilişkin itirazları neticesinde, Kreşinler ve Sibirya Tatarları, Tatarlar içerisinde gösterilmiştir. Fakat bu metoda itiraz edilmeyen diğer cumhuriyetlerde, 3.000 kişilik gruplar bile ayrı bir etnik grup olarak gösterilmiştir. Özellikle Altay Cumhuriyetinde, Kumandintsler, Telenginler, Teleutlar ayrı ayrı sayım listelerinde yer almıştır. [716]

2002 sayımında Rusya'da yeni ortaya çıkarılan etnik gruplar, federal birimlere adlarını veren halkların küçük gruplara ayrılmasını sağlama yönünden Kremlin için avantaj sağlamıştır. Aslında bu sayım metodu, Sovyetler Birliği dönemindeki etnik farklılıkları ortaya çıkarmak ve daha sonra farklılaşan etnik grupları Sovyet insanı adı altında birleştirme politikasının Rusya Federasyonu'ndaki yeni uygulama şekli olmuştur.[717]

Rusya Federasyonu anayasası, nüfusu az, yerli halkların haklarını uluslararası hukukun ve Rusya Federasyonunun taraf olduğu uluslararası andlaşmaların genel kabul gören ilke ve normlarına uygun olarak teminat altına aldığını belirmektedir.[718] 2002 nüfus sayımı ile oluşturulan yeni etnik gruplar, uluslararası normlar bahane edilerek, etnik cumhuriyetlerin içişlerine karışılmasına yardımcı olacaktır.

Rusya Federasyonu'nda yapılan nüfus sayımlarında kişilerin kendi etnik kimliğini gizlemesi, belirtmek istememesi ve onu başarıya götürecek daha üst kimliği tercih etmesi sıkça görülen bir olaydır. Örneğin Moskova'da yaşayanların %30'u kendi gerçek etnik kimliğini gizleyerek, Rus olduklarını beyan ederek iş bulma ve kariyer basamaklarını tırmanmada avantaj sağladıklarını düşünmektedir. Bu örnek bile etnik aidiyet, azınlık sayısı, etnik sınırlar gibi

---

[716] PURTAŞ, a.g.m., s. 334.
[717] Mustafa KALKAN, **Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2007, s. 29.
[718] Rusya Federasyonu Anayasası
http://www.council.gov.ru/files/constitution/K_EN.pdf

kavramların Rusya gibi heterojen etnik yapıya sahip ülkelerde ne kadar değişken ve tartışılır olduğunu göstermeye yeterlidir.[719]

Demografik ve etnik açıdan, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkleri etkileyen diğer bir husus ise karma evliliklerdir. Özellikle İdil ve Ural bölgesinde yaşayan Türkler arasında, yapılan karma evliliklerde, nüfusa Rus olarak kaydedilme oranı %80'ler civarında gerçekleşmektedir. Bu gün Rusya Federasyonu'nda karma evlilik oranın % 20'ler civarında olduğu düşünülürse, İdil Ural bölgesindeki Türkler için asimile olarak Ruslaşma tehlikesi oldukça yüksektir.[720]

3.2. FEDERAL YAPI VE TÜRKLERE ETKİLERİ

Rusya Federasyonu, SSCB'nin dağılmasının ardından, onun ardılı olarak idari yapıyı da devralmıştır. Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeni bir ekonomik ve siyasi yapılanma içine girmiştir. Ancak kısa geçiş süreci içerisinde yasal boşlukların ortaya çıkmaması amacıyla eski yasaların devamı yönünde bir karar almak zorunda kalmıştır.[721] Bu karar ile Yeltsin'in kararname çıkarma yetkisini alması birleşince, yasamanın yürütme üzerindeki kontrolü tamamen ortadan kalkmıştır. Bu şartlar altında, Yeltsin anayasa hazırlanma sürecini ve referanduma sunulmasını "oldu bittiye" getirerek, dilediği şekilde anayasayı hazırlatmıştır.[722]

Bu şartlar altında hazırlanan 1993 Anayasasının birinci bölüm üçüncü kısmı, Rusya Federasyonu'nun federe yapısını tanımlamıştır. Buna göre Rusya federasyonu 89 federal birime ayrılmıştır. Anayasada bu birimler "unsur" (subject) olarak adlandırılmıştır. Rusya'nın 89 unsuru; etnik kökene dayalı 21 Cumhuriyet, 6 Toprak(Kray), 49 bölge(Oblast), 2 federal kent (Moskova ve St.

[719] ATASOY, a.g.m., s. 90.
[720] ATASOY, a.g.m., s. 91.
[721] SMITH, Reforming The Russian Legal System, s. 86.
[722] HAARALA, a.g.m., s. 11.

Petersburg), 1 Yahudi özerk bölgesi (Oblast) ve biri hariç hepsi kendinden daha büyük federal unsurlar içinde bulunan 10 özerk alandan (Okrug) meydana gelmiştir.[723] Rusya'nın 89 unsurunun 6 farklı idari yapılanmaya sahip olması, Anayasadan doğan asimetriyi ortaya çıkarmıştır. Anayasadan doğan asimetri federasyon unsurlarının anayasal sınıflandırmada farklı statülere sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Federal yapı içerisinde anayasal statü olarak cumhuriyetler, diğer unsurlara göre daha üstün konumdadır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Rusya Federasyonu'nun kurulması aşamasında, Altay, Karaçay-Çerkez ve Hakasya Otonom Oblastları, Sovyet Yükseğinin aldığı kararla 3 Temmuz 1991'de Özerk Cumhuriyet'e dönüştürülmüştür.[724] Bu üç cumhuriyet, ilk bakışta Anayasadan doğan asimetriden kaynaklanan avantajlara sahip olmuş gibi görünmektedir. Ancak asimetrik federal yapının diğer öğeleri olan, Anayasa dışı oluşan asimetri ve Anayasaya aykırı olarak oluşan asimetri, bu kazanımlarını kullanabilmeleri açısından engel teşkil etmiştir.

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin büyük çoğunluğu kendilerine ait 9 Özerk Türk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Anayasadan doğan asimetrinin Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler açısından avantaj olduğu düşünülebilmektedir. Ancak bu cumhuriyetlerin sahip oldukları ekonomik, etnik, demografik, coğrafi yapıları, onların Anayasa dışı oluşan asimetrinin etkilerine maruz kalmasına sebep olmuştur.

Anayasadan doğan asimetri, otonom cumhuriyetleri federal yapı içerisinde ayrıcalıklı hale getirmiştir. Ancak bu durum diğer idari birimler olan kray ve oblastları da harekete geçirmiş ve bu idari birimlerin otonom cumhuriyetler ile aynı statüde federasyon birimleri olma hakkını gündeme getirmiştir. Kısa süre içerisinde kray ve oblastlarda ortaya çıkan kitlesel

[723] ŞEN, a.g.e., s. 82.
[724] HILL, a.g.m, s. 7.

hareketler, bağımsızlık deklarasyonları veya daha yüksek statü talepleri beraberinde getirmiştir. Bu talepler, Rusya'nın idari yapılanmasında değişiklikler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Rusya Federasyonu, birliği oluşturan özerk cumhuriyetlerle, 31 Mart 1992 tarihinde kısaca "Federal Anlaşma" olarak bilinen, "Rusya Federasyonu içindeki Egemen Cumhuriyetlerin iktidar organları ile Rusya Federasyonu iktidar organları arasında yetkinin paylaşımı hakkında anlaşma"yı imzalamıştır. [725]

Federal Anlaşmada yönetim hiyerarşisini yansıtan üç farklı belge imzalanmıştır. İlki merkez ile özerk cumhuriyetler arasında, ikincisi merkez ile kraylar, oblastlar ve Moskova ile Petersburg kentleri arasında, sonuncusu da merkez ile daha büyük kray ve oblastlara bağlı özerk oblast ve okruglar arasında imzalanmıştır.[726]

31 Mart 1992'de imzalanan Federal Anlaşma, Rusya Federasyonu anayasasının hazırlanması kapsamında temel dayanaklardan biri olmuştur. Bu anlaşma aynı zamanda Anayasa dışı oluşan asimetrinin de temelini atmıştır. Federal anlaşma, unsurların federal otoriteyle ve çoğu zaman da her iki tarafın, yürütme organları eliyle yapmış oldukları ikili anlaşmaları doğurmuştur. Bunun sonucunda bazı unsurlar kendi statüsündeki unsurlara nazaran daha fazla özerk yetkilere sahip olmuştur.

Anayasaya aykırı oluşan asimetri denildiğinde ise unsurların anayasa, yasa veya diğer düzenleyici işlemlerinin, federal anayasa ve düzenleyici işlemlerine olan aykırılığı anlaşılmaktadır. Birçok durumda, unsurların anayasa, yasa veya diğer düzenleyici işlemleri, federal normlara aykırılık teşkil etmekte ve yine birçok unsur bu aykırılıkları tespit eden ve giderilmesini isteyen anayasa mahkemesi kararlarına ise uymamaktadır. Unsurların bu tavrı, "yasalar ihtilafına"

[725]DEMİR: "1990 Sonrası Rusya'sında Etno-Politik Ayrışma Süreci",
[726] OBYDENKOVA, a.g.m., s. 23.

yol açarak, hukuk devletinin en önemli şartlarından olan istikrarlı bir hukuk sisteminin oluşmasını engellemektedir.[727]

Rusya Federasyonu'na bağlı 9 Özerk Türk Cumhuriyeti açısından, Anayasa dışı oluşan asimetri ve anayasaya aykırı oluşan asimetri, anayasadan doğan asimetrinin önüne geçmiştir.

Anayasa dışı asimetrinin temelleri, Rusya Federasyonu'nun kuruluş aşaması sürecinde birlik cumhuriyeti olma iddiasında bulunan Tataristan tarafından atılmıştır. Tataristan bu geçiş döneminde merkeze vergi gelirlerini göndermemiş ve Moskova'nın önemli bir gelir kaybına sebep olmuştur. Ekonomik yapılanma aşamasında olan Rusya Federasyonu bu gelir kaybına daha fazla tahammül edememiştir. 1994 Şubat'ında, Tataristan ile Rusya Federasyonu Devlet organları arasında "Yetkilerin Belirlenmesi ve Karşılıklı Yetki Değişimi Hakkında Anlaşma" imzalamıştır. Tataristan'la imzalan bu anlaşma, Rusya Federasyonunda "anlaşmalı ilişkiler" adlı bir süreci başlatmıştır. Rusya Federasyonu ile Tataristan arasındaki anlaşma ile "Tataristan'ın kendine ait anayasası, vergi sistemi, dışişleri ve dış ticaret hakkı" teyit edilmiştir.[728] Devam eden bu süreç içinde 1999 yılına kadar yaklaşık 50 anlaşma imzalanmıştır.[729]

Tataristan; Başkurdistan ve Saha gibi ekonomik açıdan güçlü olan cumhuriyetler ikili anlaşmalardan çeşitli avantajlar sağlamış ancak diğer cumhuriyetler bu imkândan yoksun kalmıştır.

Özellikle Tataristan, uluslararası ilişkiler ve dış ticaret konularında hem kendi anayasasında belirtilen hususlar dolayısıyla, hem de "yetki paylaşımı

[727] ŞEN, a.g.e., s. 86.
[728] BRAZELTON, a.g.m., s. 62.
[729] Bekir DEMİR: "1990 Sonrası Rusya'sında Etno-Politik Ayrışma Süreci", http://www.academical.org/dergi/makale/s6Rusyaetnopolitik2.htm

anlaşmaları" kapsamında elde ettiği haklar dolayısıyla, federal cumhuriyetten ziyade konfederal yapıda yaşayan bir cumhuriyete dönüşmüştür.[730]

Başkurdistan ekonomik açıdan güçlü olan bir diğer Özerk Türk Cumhuriyeti'dir. Başkurdistan da, Tataristan gibi Anayasa dışı asimetrinin avantajlarını kullanabilmiştir. Başkurdistan 1992'de, Federal Anlaşmayı Rusya'nın otonomi ve geniş çaplı birçok yetki tanıması şartıyla imzalamıştır. Bu şartlar, Federal Anlaşmaya özel bir ek ile onaylanarak, Boris Yeltsin ve Murtaza Rahimov tarafından imzalanmıştır. Başkurdistan Federal Anlaşmada eki olan tek cumhuriyettir.[731] Başkurdistan, Federal Anlaşma ve Yetki Devri Anlaşmasından kaynaklanan, vergi, tarım, endüstri, uluslararası ekonomik ilişkiler, petrol ve enerji, askeri endüstri gibi hususlar da önemli kazanımlara sahip olmuştur.[732]

Saha Cumhuriyeti, Anayasaya dışı asimetriyi avantaja çeviren bir diğer Türk Cumhuriyeti olmuştur. Cumhurbaşkanı Nikolayev, cumhuriyetin ekonomik özgürlüğünün kazanılması amacıyla, "Federal Anlaşmayı" imzalamadan önce elmas gelirleri ve değerli metal gelirleri konusunda Moskova'yla mutabakat sağlamıştır.[733] 1995 yılında Federal Hükümet ile Saha Cumhuriyeti ilişkilerini daha detaylı olarak düzenleyen 15 farklı alanı düzenleyen bir anlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında, bütçe ilişkileri, ekonomik kontrol, maden endüstrisi, yakıt ve enerji endüstrisi, dış ilişkiler, kuzey denizi ulaştırma rotaları, tarım, iletişim, göçmenlik, çevre gibi hususlar yer almaktadır.[734]

Tataristan, Başkurdistan ve Saha Cumhuriyeti dışındaki Türk Cumhuriyetleri "anlaşmalı ilişkiler" döneminde, gerek içinde bulundukları ekonomik durum gerek ise cumhuriyet içindeki etnik ve demografik yapı dolayısıyla arzu ettikleri kazanımları elde edememiştir. Anayasa dışı asimetrinin

[730] HAARALA, a.g.m., s. 59.
[731] OBYDENKOVA, a.g.m., s. 24.
[732] OBYDENKOVA, a.g.m., s. 33.
[733] YOUNG, a.g.m., s. 184.
[734] YOUNG, a.g.m., s. 185.

dezavantajlarına katlanmak zorunda kalmışlardır. Bu cumhuriyetler kendi taleplerini dikte etmek şansını bulamazken, bütçeden yapılacak transferlere olan bağımlılıkları dolayısıyla özerkliklerinden de tavizler vermek zorunda kalmıştır.

Rusya Federasyonu içinde yaşayan Türklerin, Federal yapı içerisinde karşı karşıya kaldıkları diğer sıkıntılı durum ise Cumhuriyetlerde temsil edilme oranlarıyla ilgilidir.

Rusya Federasyonu'ndaki 9 Türk Cumhuriyeti'nden yalnızca 3'ünde Türkler etnik çoğunluğu oluşturmaktadır.[735] Bu cumhuriyetler, Tuva, Çuvaşistan ve 2002 sayımına göre %52,9'luk etnik çoğunluğa ulaşmış olan Tataristan'dır. Bu cumhuriyetlerde, cumhuriyet içinde temsil edilmeyle ilgili sıkıntılar diğer cumhuriyetlere göre daha azdır.

Tataristan federal yapıdaki etkinliğini, Mintimer Şeymiyev'i 25 Mart 2005'te 3. kez başkanlığa seçerek göstermiştir.[736] Aslında Rusya Federasyonu yasalarına göre 2 kez başkan seçilen liderin 3. kez başkan seçilebilmesi için bir dönem beklemesi gerekmektedir.[737] Ancak Tataristan, anayasaya aykırı asimetrinin avantajını dilediği gibi kullanarak, Şeymiyev'i 3 kez başkan olarak seçmiştir. Putin'in 3. kez başkan seçilmeyi talep etmeden, bir dönem beklemeyi kabul etmesi, Tataristan'ın federal yapıdaki etkisinin kanıtı olmuştur.

Etnik olarak çoğunluğa sahip olmasalar da, temsil edilme açısından sıkıntı yaşamayan bir diğer cumhuriyet de, Başkurdistan'dır. Başkurtlar etnik olarak %29,8'lik bir orana sahiptir. Buna rağmen Hükümetteki 33 bakanlıktan 16'sını elde etmeyi başarmışlardır.[738] Başkurdistan'ın federal yapıda sıkıntı çekmemesinin sebepleri, ekonomik olarak güçlü bir yapıya sahip olmaları ve

[735] Rusya Federasyonu 2002 Nüfus sayım Hazırlıkları ve Sonuç sayfası http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls (İndirme Tarihi 8 Eylül 2008)
[736] SIMONOV ed., a.g.e., s.51.
[737] Rusya Federasyonu Anayasası madde 81 http://www.council.gov.ru/files/constitution/K_EN.pdf
[738] GORENBURG, "Regional Separatism in Russia", s. 254,255.

bunun yanı sıra Başkurt, Tatar ayrışımını körüklemek ve Tatarların Başkurdistan'da siyasal nüfuzunun artmasını istemeyen Rusların, seçimlerde Tatarlardan ziyade Başkurtların yanında yer almış olmasıdır.

Rusya Federasyonunun özerk cumhuriyetlerinde, etnik yoğunluğa göre çoğunlukta olan toplum Cumhurbaşkanını, ikinci yoğunlukta olan toplum ise başbakanını çıkarmaktadır. Üçüncü en etkili isimse Ruslardan meydana gelmektedir.[739] Bu husus, etnik cumhuriyetlerde çoğunluğu sağlayamayan Türk toplulukları için avantaj olarak görülmektedir.

Kabardey Balkar Cumhuriyetinde, %55'lik çoğunluğa sahip Kabardeyler ile %11,6'lık bir nüfusa sahip Balkarlar arasında ülkeyi, iktidarı ve yaşamı paylaşma konusunda önemli sorunlar yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Cumhuriyette eşit statüye sahip oldukları iddia edilen Kabardey ve Balkarlar arasında temsil edilme açısından eşitsizlik söz konusudur. Cumhuriyetin % 55'lik nüfusunu oluşturan Kabardeyler meclisin yüzde 70'ine sahip olmuştur. Kabardeyler sahip oldukları iktidar çoğunluğu sayesinde kendi halklarının lehindeki her türlü karar ve kanunu kolayca çıkartmaktadır. Bunun yanı sıra Cumhuriyetteki önemli kamu kurum ve kuruluşlarının üst düzey görevleri Kabardeylerin elinde bulunmaktadır.[740]

Hakasya'da da, Kabardey Balkar Cumhuriyeti'nde yaşanan sıkıntılara benzer sıkıntılar yaşanmaktadır. Hakasya'da, Hakaslar 65.421 kişilik nüfuslarıyla toplam nüfusun ancak %12'sini oluşturmaktadır. %80'lik orana sahip nüfuslarıyla Ruslar, Hakasya'da siyasal gücü elinde bulundurmaktadır. Cumhuriyette ilk seçim 1996 yılında yapılmıştır. Bu yıldan itibaren Hakaslar kendilerine

[739] Yaşar KALAFAT, "Türk Halkları Asamblesi Liderler Toplantısı Ve Kuzey Kafkasya'da Türk Halk İnançları", **Avrasya Dosyası, Cilt.5 Sayı 1**, İlkbahar 1999, s. 284.
[740] TAVKUL, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, s. 182.

parlamentoda daha fazla temsil hakkı istemiştir. Ancak bu teklif her seferinde etnik Rusların çoğunluğu oluşturduğu parlamento tarafından reddedilmiştir.[741]

Rusya Federasyonu'nda heterojen yapıda yaşayan Türkler ve Diaspora Türkler açısından federal yapının etkileri daha da hissedilir olmuştur. Rusya Federasyonu'nun idari ve siyasal yapılanması en çok heterojen yapıda yaşayan Türkleri ve diaspora Türkleri etkilemiştir. Ülke içindeki toplam nüfusları 45. 000'den az olan Nenets azınlığı, Nenetsk Otonom Dairesi, Dolgano-Nenetsk Otonom Bölgesi ve Yamalo-Nenetsk Otonom Dairesine, yani üç farklı idari birime sahiptir. Buryatlar da, Buryat Cumhuriyetinin yanı sıra, Aginski-Buryatski Otonom Dairesi ve Ust-Ordinski Buryatski Otonom Dairelerine de sahiptir.[742] Buna karşın sayıları 422 bin olan Kumukların, sayıları 90 bin olan Nogayların, sayıları 600 binin üzerinde olan Kazak ve Azeri Türklerinin kendilerine ait özerk bölgeleri bulunmamaktadır.

Dağıstan'da yaşayan en kalabalık 3. etnik topluluk olan Kumuklar, özerk bölgelerinin olmamasının yanı sıra, bölge konseyinde temsil edilme oranları açısından, Avarlarla sorunlar yaşamaktadır.[743]

Nogayların, federal yapı içerisindeki en büyük sorunları ise, kendilerine ait özerk bir bölge olmamasıdır. Nogaylar Dağıstan Cumhuriyeti'nde, Stavropol Kray'ında Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde, Çeçenistan'da ve Astarhan'da dağınık bir şekilde yaşamakta, sürekli azınlıkta kalmakta ve yaşadıkları bölgelerde yeterince temsil edilememektedir.[744]

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin her birinin kendine özgü federal sorunları olsa da asıl önemli sorunlar, Putin'in iktidara gelmesiyle baş

[741] GORENBURG, a.g.m., s. 268.
[742] ATASOY, a.g.m., s. 86.
[743] HILL, a.g.m., s.5.
[744] YİĞİT, "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar", s. 8,9

göstermiştir. Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte, Cumhuriyet anayasalarının, federal anayasaya uyumlu hale getirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar kapsamında ayrılıkçı oldukları düşünülen idari birimlere ait 6000 yasanın 5800 Rusya Federasyonu Anayasası ile uyumlu hale getirilmiştir. Başka bir deyişle, 60 bölgenin 50'si Putin iktidarı tarafından tam anlamıyla hizaya getirilmiştir. Tataristan, Başkurdistan ve Saha Cumhuriyeti, coğrafik, ekonomik, demografik ve tarihsel büyüklükleri ile statülerini koruyabilmiştir.[745]

Rusya'nın federalizm konusundaki deneyimi henüz yeterli değildir. Bu nedenle de sağlam hukuksal zemine oturmuş ve tartışılmaz bir görünüm çizememektedir. Federasyon içindeki 21 cumhuriyetin kendi anayasalarına sahip olması ve etnik milliyetçilik sürmesi bir yandan federal yapının geleceğini, diğer yandan ise ülke bütünlüğünü tehdit etmeye devam edecektir.

3.3. EKONOMİK YAPI VE TÜRKLERE ETKİLERİ

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler açısından ekonomik yapı ve etkileri, demografik ve etnik yapıdan, asimetrik federalizmden, sosyo-kültürel yapıdan ve Putin'in merkeziyetçilik politikalarından ayrı düşünülmemelidir. Özellikle Putin'le geri dönen merkeziyetçilik, ekonomik açıdan güçlü olan Tataristan, Başkurdistan ve Saha Cumhuriyeti'ni bile zor durumda bırakmış, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun kurulması aşamasında elde ettikleri ekonomik kazanımları tehlikeye sokmuştur.

Çalışmada, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin ekonomik sorunları, tek tip üretime mahkum edilmekten kaynaklanan sorunlar, asimetrik federalizmden kaynaklanan sorunlar, coğrafi konumdan kaynaklanan sorunlar,

[745] Department of Geography, University of Leicester, **Regional Identity and Territorial Integrity in Contemporary Russia,** Working Paper I, s. 4,5.

dış ticaret sorunları, Putin'in merkeziyetçilik politikalarından kaynaklanan sorunlar ana başlıkları altında ele alınmıştır.

Gerek Çarlık Rusya'sı gerekse Sovyet Rusya'sı döneminde, Ruslar ile beraber yaşamak zorunda kalan halkların, merkeze bağlılığının korunmasının başlıca yolu ekonomik bakımdan merkeze muhtaç bırakılmak olmuştur. Özellikle Stalin'in iktidara gelmesiyle Türk Cumhuriyetlerini her açıdan birbirlerine muhtaç bırakacak "harmanlama" politikası devreye sokulmuştur.[746]Bu kapsamda, Türk topluluklarının her biri tek tip üretime mahkum bırakılmıştır. Bu dönemde ki politikalar gereği üretim dalları belli bölgelere dağıtılmış, birimlerin gerek etnik gerekse coğrafi olarak kendi kendilerine yetmesine müsaade edilmemiştir. [747]

Özerk Türk Cumhuriyetlerinden, Başkurdistan ve Tataristan petrol ve doğalgaz yönünden oldukça zengindir. Saha Cumhuriyeti, değerli taşlar, Altay Cumhuriyeti ve Sibirya'nın diğer bölümleri, altın, maden cevherleri ve kömür rezervleri bakımından diğer bölgelerden avantajlı durumdadır. Ancak bu rezervlerin farkında olan Ruslar tarafından, bu bölgelerde taramalar yapılarak rezervler değerlendirilmeye gidilmiştir. Rus yöneticiler olası anlaşmazlık durumlarını ve milliyetçilik hareketlerini düşünerek "harmanlama" ekonomi politikaları uygulamıştır.[748]

Özellikle Stalin döneminde yürürlüğe sokulan bu politikalarda, hammadde üretimini yapan cumhuriyet bu ürünü kendi topraklarında işleyememiş, işlenmiş halini geri alabilmek için Moskova'ya hammadde fiyatının birkaç mislini ödemek zorunda kalmıştır. [749]

---

[746] Bekir GÜNAY, " Değişen Dünya Denkleminde Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri", Derleyen: Bekir GÜNAY, **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2005, s. 45.
[747] SOMUNCUOĞLU, a.g.m., s. 25.
[748] KALKAN, a.g.e., s. 106.
[749] GÜNDÜZ, a.g.m., s. 8.

Cumhuriyetleri birbirine ve nihayetinde Moskova'ya bağımlı bırakma politikaları yüzünden, Başkurdistan'da çıkarılan petrol, Çubuksarı'da kurulan petrol arıtma tesislerinde işlenmiş, Özbek pamuğu Kazakistan'da, Azeri petrolü Ermenistan'da işlenmek zorunda kalmıştır. Bu gün bu politikaların etkileri halen devam etmektedir. Petrol zengini olan Tataristan'da zaman zaman benzin sıkıntısı çekilmektedir. Yapılan üretim işleme tesislerine bağımlı olmaya devam etmekte, üretilen hammadde ya hammadde olarak daha ucuz olarak satılmakta yada işleme sorunları yüzünden daha az üretim yapılabilmektedir.[750]

Sovyetler Birliği döneminden miras kalan diğer bir husus ise sanayi tesislerinin Türklerin bulunduğu coğrafyaya kaydırılmasıdır. 1941 yılından itibaren 2. Dünya Savaş'ı nedeniyle batıdaki sanayi tesisleri Türklerin bulunduğu coğrafyaya kaydırılmış, bunun sonucu olarak bu bölgelere yoğun biçimde Rus göçü yaşanmıştır. Yaşanan göçlerle Rus nüfusu artarak demografik yapı Türkler aleyhine bozulmuştur. Yaşanan demografik yapıdaki değişiklik Türklerin Federal yapı içindeki etkinliklerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Sanayinin bu bölgelere kaydırılması ekonomik bir kazanım olarak algılansa da, Özerk Cumhuriyetlerde demografik yapının ve gelir dağılımının bozulması, Türkler açısından olumsuz faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Saha Cumhuriyetinde elmas madenlerinin bulunduğu bölgeler ile bu bölgeler dışında kalan coğrafi alanlar arasında 5,5 kat gelir farkı ortaya çıkmıştır.[751]

Tataristan, Başkurdistan ve Çuvaşistan gibi dış sınırı olmayan ve zenginliklerinin büyük bölümünü petrol ve türevlerinden sağlayan cumhuriyetler için vergi gelirlerinden maksimum fayda elde etmek isteyen Rusya, coğrafi açıdan Rusya'nın dış sınırlarında bulunan cumhuriyetleri ekonomik açıdan zor durumda bırakmayı yeğlemiştir.

---

[750] KALKAN, a.g.e., s.106.

[751] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia's Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007, s.103.

Karaçay Çerkez, Kabardey Balkar, Tuva ve Altay dış sınırlara sahip Özerk Türk Cumhuriyetleridir. Ancak bu cumhuriyetler aynı zamanda, en fakir ve ekonomik açıdan kendi kendilerine yeterli olamayan birimlerdir. Bu Cumhuriyetlerin ekonomik sıkıntılarının bir sebebi uygulanan ekonomik politikalardır. Bu cumhuriyetler harcamalarının % 65-95'ini federal bütçe transfer payları ve federal bütçeden yapılan finansal kaynaklar ile karşılamaktadır. Bu cumhuriyetlerde ki etnik bilinçlenme ve ayrılıkçılık hareketler ise bu yardımlar sayesinde kontrol altında tutulmaktadır.[752]

Federal bütçe transferlerine dayanan ekonomik yapıları, Karaçay Çerkez, Kabardey Balkar, Tuva ve Altay Cumhuriyeti'ni işsizlik sorunuyla yüz yüze getirmiştir. Karaçay Çerkez'de işsizlik oranı Rusya Federasyonu ortalamasının 4 katı olarak gerçekleşmektedir. Kabardey Balkar'da gençler arasında işsizlik oranı ise %30'dur.[753]

Tuva Cumhuriyeti işsizlik oranı bakımından, Kuzey Kafkasya'dan farklı durumda değildir. Moskova'da işsizlik oranı %1,3 civarında seyrederken, Tuva'da işsizlik oranı % 21 olarak hesaplanmıştır.[754] Tuva'da 15-24 yaş arasındaki gençler arasında işsizlik oranı % 38'dir. Rusya Federasyonu'nda sadece İnguşya'da durum daha vahimdir.[755] Altay Cumhuriyetinde de çalışabilir durumdaki her beş kişiden biri işsiz durumdadır.

Rusya Federasyonundaki dış sınırlara sahip Özerk Türk Cumhuriyetleri ekonomik açıdan sorunlarla boğuşmaktadır. Ekonomileri, Federal bütçeden yapılan yardımlarla ayakta durmaya çalışmaktadır. Ancak bu katkılar bile bu cumhuriyetlerin yaşam standardını Rusya Federasyonu ortalamasına yaklaştıramamıştır. Birleşmiş Milletlerin ülke bazlı hazırlamış olduğu rapora

[752] DEMİR, "Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki", s.16.
[753] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, a.g.e., s. 55.
[754] Country Profile: Russıa, a.g.m., s. 13.
[755] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, a.g.e, s. 82.

göre, 89 idari birim arasında insani gelişmişlik bakımından Karaçay Çerkez 59., Kabardey Balkar 51., Tuva 79. ve Altay Cumhuriyeti 76. sırada yer almıştır.[756]

Federal yapı, Türk Cumhuriyetlerini ekonomik açıdan zorlayan diğer bir husustur. 1994 Şubat'ında "Tataristan ile Rusya Federasyonu Devlet organları Arasında Yetkilerin Belirlenmesi ve Karşılıklı Yetki Değişimi Hakkında Anlaşma" imzalanmasıyla "anlaşmalı ilişkiler" adlı bir süreç başlamış ve bu dönem içerisinde yaklaşık 50 anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalarda başta ekonomik ilişkiler ele alınmıştır.

Anlaşmalı ilişkiler yada yetki değişimi anlaşmalarının imzalanmasının en önemli sebebi, egemenliklerini ilan eden Saha Milli Cumhuriyeti, Başkurdistan ve Tataristan'ın 1991-1993 yılları arasında, federal merkeze vergi gelirlerinden pay göndermemiş olmalarıdır. 1993 yılında sadece Tataristan ve Başkurdistan'ın ödemedikleri vergi tutarı 400 milyon rubleden fazla olmuştur. Bu tutar Rusya'nın yüksek öğrenim için yaptığı masrafların yarısına isabet etmiştir. Böyle bir kaybı göze alamayan Rusya "anlaşmalı ilişkiler" dönemini başlatmak zorunda kalmıştır.[757]

Ekonomik yapıya ilişkin bir diğer problem kaynağı ise, Cumhuriyetlere tanınan dış ticaret anlaşmaları arasındaki farklılıklardır. Dış Ticaret anlaşmalarına ilişkin haklar Rusya Federasyonu Anayasasına göre Federal Hükümetindir. Ancak Tataristan ile başlayan anlaşmalı ilişkiler döneminde, Cumhuriyetler ekonomik güçleri ve Cumhuriyet Başkanlarının ikili ilişkileri sayesinde değişik oranlarda bu hakka sahip olmuştur.

Tataristan bu gün yaklaşık 80 ülkeyle ticari ilişkiler kurmuş ve Rusya Federasyonu'nda dışarıya silah satımı konusunda özerkliğe sahip birkaç

[756] National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, a.g.e, s. 120,121.
[757] SOMUNCUOĞLU, a.g.m., s. 32.

bölgeden biri olabilmiştir.[758] Başkurdistan'ın ise ticaret ortakları arasında 91 ülke bulunmakta olup, 11 tanesi ise BDT ülkeleri arasındandır. Ticaretinde ilk 10 ülke arasına giren İngiltere, İsviçre, Hollanda, Kazakistan, İtalya, Macaristan, Almanya, Panama, Bahama Adaları ve Çin ticaret hacminin % 67.6'sını oluşturmuştur. 2005 yılında ithalat yapılan ülkeler içinde BDT ülkelerinden ithalat % 42 oranında artmıştır.

2007 yılı verilerine göre Başkurdistan'ın dış ticaret hacmi 7,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu hacmin 6,7 milyar dolarını ihracat, yaklaşık 800 milyon dolarlık kısmını ise ithalat oluşturmaktadır.[759]

Çuvaşistan bu gün 59 ülke ile ekonomik ilişkiler kurmuştur. Başlıca ticari ilişkilerini Çin, Almanya, Fransa, Lüksemburg, ABD ve Irak'la yürütmektedir. Çuvaşistan hükümeti yabancı yatırımcıların ülkeye çekilebilmesi için her türlü garantiyi vermektedir.[760]

Kabardey-Balkar Cumhuriyeti, Saha Cumhuriyeti gibi uluslararası ilişkilerini ticari konuları Rusya Federasyonu ile koordine etmek suretiyle kendi başlarına yürütebilmektedir.[761] İdari birim olma yönünden Tataristan, Başkurdistan ve Çuvaşistan'la aynı haklara sahip olması gereken bu Cumhuriyetler asimetrik federal yapıdan kaynaklanan sıkıntılar sebebi ile ekonomik özgürlüklerini tam anlamıyla ellerinde tutamamaktadırlar.

Ekonomik yapının Türklere etkisi açısından diğer önemli husus ise vergi gelirlerinin paylaşımı konusudur. Bu gün Rusya Federasyonu, bölgeler arası dengesizliği eşitlemek amacıyla, vergi gelirlerini merkeze kaydırmaya

---

[758] Federalism in Russia: How Is It Working? Conference Report: 9-10 December, 1998 http://www.fas.org/irp/nic/federalism_in_russia.htm (İndirme Tarihi 3 Aralık 2008)
[759] Başkurtistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://www.bashkortostan.ru/en/economy/ (indirme tarihi 15 Nisan 2009)
[760] Çuvaşistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi http://gov.cap.ru/hierarhy_cap.asp?page=./25505/25563
[761] TYNYANOVA, a.g.m., s.186 .

çalışmaktadır. Moskova bu gün Tataristan, Başkurdistan ve Saha Cumhuriyetlerinden elde ettiği vergi gelirlerin bir kısmını, ekonomik açıdan kendi kendine yetemez durumda olan Tuva, Altay, Hakas, Karaçay Çerkes ve Kabardey Balkar Cumhuriyetlerine vermektedir. Bunu yaparken gelirleri merkeze çekmek için anlaşmalı ilişkileri kullanmakta, gelirleri yoksul Cumhuriyetlere aktararak bu Cumhuriyetleri kontrol altına almaktadır.

Rusya Federasyonu'nda Yeltsin döneminde Cumhuriyetlere kaydırılan ekonomik ayrıcalıklar, Putin döneminde merkezde toplanmaya çalışılmış, zengin Türk Cumhuriyetlerinin vergi gelirlerinin %60-70'inin Federal Bütçeye aktarılması sağlanırken, fakir Türk Cumhuriyetlerine yapılan transferlerde önemli bir artış olmamıştır. Ekonomik açıdan önümüzdeki dönemin Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklere umut vaat etmesi şu an için öngörülmemektedir.

3.4. SOSYO KÜLTÜREL YAPI VE TÜRKLERE ETKİLERİ

Stalin döneminde Sovyet milleti oluşturulması kapsamında uygulanan politikalar, bu gün Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin sıkıntısını çektiği sosyal ve kültürel yapının temelini oluşturmaktadır. Stalin dönemi dil, din, kültür alanındaki politikaların temelinde, Türk etnik kökenine sahip Tatar, Başkurt, Çuvaş ve diğer Türklerin ayrı birer milletmiş gibi ayrıştırılması birlik ve beraberliklerinin bozulması amacı bulunmaktadır. Stalin kısmen de olsa bu amacına ulaşmış, her biri için ayrı düzenlenmiş alfabeler yüzünden Türkler birbirini anlayamaz hale getirilmiştir. Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği'nin mirasını devralmasıyla ülke sınırları içinde yaşayan Türklerin bağlı bulundukları devletin sadece ismi değişmiş sorunları aynı kalmıştır.

Rusya Federasyonu'nun dil konusunun düzenlenmelerinin temelini "Rusya Federasyonundaki Halkların Dilleri Hakkındaki Federal Yasa" oluşturmaktadır. Federal dil yasası Rusya Federasyonundaki halkların dillerinin devlet tarafından korunması ve desteklenmesi temel prensibini belirlemektedir.

25 Ekim 1991 yılında 1807-1 sayılı "Rusya Federasyonu Halklarının Dilleri Hakkında" başlıklı Federal Yasa, Rusya Federasyonunda yer alan bütün dilleri "Rusya Devletinin millî serveti" olarak kabul etmiştir. Yasa aynı zamanda tüm dilleri "devletin koruması altında" olduğu belirterek bütün Rusya Federasyonu topraklarında "millî dillerin, iki dillilik ve çok dilliliğin gelişmesi"nin sağlanacağı belirtilmiştir. Yasanın "Genel Hükümler" kısmının 2. maddesinde "nüfuslarına bakılmaksızın bütün halkların dillerinin korunması ve her yönden gelişmesi için" ayrıca "iletişim dilinin seçilmesi ve kullanılması" konusunda eşit haklara sahip olmaları da garanti altına alınmıştır. Yasanın 3.maddesinde dillerin yasal konumları açıklayarak, Rus dilini bütün Rusya Federasyonunun devlet dili olarak kabul etmiştir. Yasa aynı zamanda "Rusya Federasyonu halklarının dillerinin korunması, öğrenilmesi ve gelişmesine yönelik federal programını hazırlanması öngörülmekte ve bu tür programların gerçekleştirilmesi için olanakları belirlemektedir" [762]

Diğer taraftan, daha SSCB dağılmadan, 1990'dan itibaren Rusya içerisindeki özerk cumhuriyetlerde de dil hakkında kanunlar kabul edilmeye başlanmıştır. 1994'ün sonuna doğru, Tuva, Çuvaşistan, Kalmukistan, Tataristan, Altay Cumhuriyeti, Buryat, Hakasya ve diğer bazı cumhuriyetlerde benzer kanunlar kabul edilmiş, olmayanlarda da yoğun çalışmalar başlamıştır.[763]

Kabul edilen kanunların çoğunda iki dile devlet dili statüsü verilmektedir: bu diller; coğrafi birimde çoğunluk oluşturan veya ismini veren etnik grubun dili ve Rusça'dır. Bu süreç içerisinde, birçok milli cumhuriyette eğitim alanında fark edilir değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. 1992 yılında, Kabartay-Balkar Cumhuriyeti'ndeki ilkokulların %70'inde millî dillere geçilmiştir. Başkurdistan'da 1993'ten itibaren okulların 1-9 arasındaki sınıflarda Başkurtça öğretimine başlanmış, Tataristan'da Tatarca, Başkurdistan'da Başkurtça yüksek öğrenimin sosyal bilim dallarında kullanılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan millî dillerle

[762] YILMAZ, "Hakasya'da Ana Dilini Koruma Çalışmaları", s. 76.
[763] DEMİR,"Başkurdistan Cumhuriyetinde Millî Dil ve Devlet Dili Problemi", s. 41.

basılan gazetelerin, yayın yapan radyo ve televizyonların sayısında önemli bir artış olmuştur.

Ancak çok milletli bir devlette yürütülen dil politikasının temel sorunu, millî dillerden birinin ya da birkaçının devlet dili veya resmî dil statüsüne seçilmesi olmuştur. Bu seçimde, her şeyden önce, devlet karar vericileri üzerinde o dili konuşan gurubun sayısı, siyasi, ekonomik ve sosyal durumu etkili olmaktadır.[764]

Rusya Federasyonunda, Çarlık ve SSCB'den kalan ve etnik milliyetçiliği törpüleme amacı güden önemli bir husus da alfabelerdir. Bu kapsamda yapılan ilk çalışmalardan biri 19. yüzyılda Nikola İlminski tarafından gerçekleştirilmiştir.

Nikola İlminski, Kazan Üniversitesinde profesör olarak çalıştığı dönemde, İslamiyet ve doğu dillerini incelemiştir. İlminski, Tatarları zorla Ruslaştırmanın ne kadar zor olduğunun farkına varmıştır. Bu kapsamda kültürün tahrip edilmesi gerektiğini ve bunu başarmanın yolunun da dilden geçtiğini tespit etmiştir. Bu amaçla, din kitapları ve ders kitapları Tatar dilinde ancak Rus harfleriyle basılmaya başlanmıştır. Bu şekilde Tatar gençleri anadillerinden yavaş yavaş koparılmıştır. İlminski'ye göre yapılması gereken ikinci şey ise, çeşitli lehçelerde konuşan halk guruplarının birbirinden koparılması için, her lehçeye ait Rus harflerinin farklı yapılmasıdır. Bu sistem Ruslar tarafından benimsenmiş ve sadakatle uygulanmıştır.[765]

İlminski'nin bu çabaları sürerken, İsmail Gaspıralı bütün Türk şive ve lehçelerini birleştirecek ortak bir edebi dil yaratmaya faaliyetine girişmiştir. Bu çaba, Türkler tarafından ilgiyle karşılanmış olsa da, Gaspıralı'nın elinde bunu gerçekleştirebilecek devlet gücü olamaması uygulamaları mümkün kılmamıştır.

[764] DEMİR,"Başkurdistan Cumhuriyetinde Millî Dil ve Devlet Dili Problemi", s. 41.
[765] Tamurbek DEVLETŞİN, Sovyet Tataristan'ı, Kültür Bakanlığı Yayınları:40, Ankara, Haziran 1981, s. 57,58.

Gaspıralı'nın düşüncesini gerçekleştirmek için Türk okullarının tamamına yayabilecek sayıda ve zenginlikte kitap temini en büyük sorun olmuştur. Ancak bunu tam anlamıyla gerçekleştirecek maddi gücü bulamayan Gaspıralı, aynı zamanda dini edebiyat sıkı sıkıya Arapçaya bağlı olmasından kaynaklanan sıkıntıları da yaşamıştır. Gaspıralı'nın hedefleri kısmen başarılı olsa da tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir.[766]

Sovyet Türklerinin ortak Latin alfabesi, Stalin'in Sovyetlerde Rus dilini ve alfabesini hakim kılma düşüncesiyle, yerini birbirinden ayrı Kiril esaslı Türk alfabelerine bırakmıştır.[767]

Ermenilerin ve Gürcülerin alfabeleri ise, yönetimdeki Gürcü ve Ermenilerin desteği ile değiştirilmemiştir. SSCB tarafından, 1974 yılında, Gürcistan'ın, "alfabe birliği" kapsamına alınması kararı alınmıştır. Ancak Tiflis'te, üniversite öğretim üyeleri ve öğrencileri ters tepki gösterince, karar uygulanmamıştır. Aynı şekilde; 1977 yılında, Ermenistan'ın da, "alfabe birliği" kapsamına alınması kararı alınmıştır. Ermeniler, bu karara tepki göstermiş, alfabelerini değiştirmemiştir.[768] Gürcü ve Ermenilere uygulanan politikalar ile Türklere uygulanan politikalar arasındaki fark, Rusların Türklere olan bakış açısını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan yeniden yapılanma ve yenilenme süreci içinde, Türk cumhuriyetlerinde Kiril yazısını değiştirme de gündeme gelmiştir. Bu dönemde gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yayın organlarında alfabe tartışmaları başlamıştır. Kiril, Lâtin, Arap ve hatta Göktürk alfabesi bu tartışmalara konu olmuştur. Bunlardan Lâtin alfabesini savunanların bir kısmı 1928-1940 yılları arasında eski Sovyetler Birliği'ndeki Türk halklarının kullandıkları ortak Lâtin alfabesine geri dönmeyi, bir kısmı buna yeni ekler

[766] Nadir DEVLET, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 163.
[767] ŞAHİN, a.g.m., s.237-238.
[768] KALAFAT, Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları, s.148.

yapılmasını, diğer bir kısmı Türkiye'de kullanılan Lâtin alfabesi esasında, birkaç harf ilavesi ile yeni alfabe teşkilini teklif etmiştir. Cumhuriyetlerde bu tartışmalar devam ederken Türkiye'de 18-20 Kasım 1991 tarihinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından "Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu" düzenlenmiştir.

Sempozyumun ardından 25 Aralık 1991'de Azerbaycan Milli Şurası, Kiril harflerinin bırakılıp Lâtin alfabesinin alınmasına karar vermiştir. Daha sonra 12 Nisan 1993'te Türkmenistan'ın, 2 Eylül 1993'te ise Özbekistan'ın Lâtin alfabesini kabul ettikleri haberi gelmiştir.[769]

Tatar parlamentosu da 1999 yılında Latin alfabesinin kullanılmasını kabul ederek, 1 Eylül 2011'e kadar her iki alfabenin kullanılmasını öngörmüştür. Bu süre zarfında Tataristan'da Latin alfabesine dayanan Tatar dili 60 okulda okutulmaya başlanmıştır. Ancak Duma'nın 15 Kasım 2002'de hazırlayıp 27 Kasım 2002'de Federasyon Konseyi tarafından onaylanarak 12 Aralık 2002'de Vladimir Putin'in imzasıyla yürürlüğe giren, Rusya Federasyonu Halk dilinin Kril alfabesi olduğunu belirten bir kanun çıkmıştır. Bu kanun diğer alfabelerin idari birimlerde kullanılmasını Rusya Federasyonu kanunlarına bağlamıştır.[770]

12 Aralık 2002'de Vladimir Putin'in imzasıyla yürürlüğe giren Rusya Federasyon Halk dilinin Kril alfabesi olduğunu belirten bu kanun, Rusya Federasyonu içinde yaşayan Türklerin dil ve alfabe birliğinin kurulmasında ki en önemli engel olmuştur. Tataristan bu kanun üzerine geçici olarak Latin alfabesi talebini dondurmuştur. Ancak önümüzdeki 4–5 yıllık dönemde Latin alfabesinin tekrar gündeme gelmesi beklenmektedir. Rusya Federasyonunda ki Türklerin milli birlikteliğini sağlayarak özerk cumhuriyetlerin ilişkilerinin gelişmesi açısından Latin alfabesi altında birleşilmesi önem taşımaktadır.

---

[769] ŞAHİN, "Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi", s. 46.
[770] Mark A. SMITH, " The Putinete System", s. 6.

Sosyo kültürel açıdan diğer bir problem, kimlik ve pasaport sorunudur. Putin'in iktidara gelmesiyle hız kazanan merkeziyetçilik politikalarının sonucunda yeni kimliklerde milliyet hanesinin kaldırılmıştır. Uygulama başta Tataristan, Saha Cumhuriyeti ve Dağıstan da olmak üzere etnik cumhuriyetlerde tepkiyle karşılanmıştır. Tataristan'ın önderliğinde pasaportlara Rusça dışındaki dillerinde yazılmış cumhuriyetlerinin milli sembollerinde bulunduğu iki sayfanın eklenmesi ile sorun kısmen çözülmüştür.[771]

Ancak etnik ve ayrılıkçı hareketleri engellemek, milli kimliklerin Rus vatandaşı kisvesi altında eritilmesi amaçlı bu çabanın önümüzde ki dönemde çeşitli şekillerde karşımıza çıkması muhtemel gözükmektedir.

Sovyetler Birliği döneminde din konusu politik bir malzeme olarak kullanılmamıştır. Ancak Rusya Federasyonunun kurulmasıyla birlikte yöneticiler, Hıristiyan olarak bilinen Türk grupları arasında Hıristiyanlığı pekiştirmeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Çuvaşistan'da 2006 yılı "Manevi Aydınlanma Yılı" ilan edilmiş, Hıristiyanlıkla ilgili etkinlikler gerçekleştirilmiştir.[772]

Bu gün için dini açıdan Rusya Federasyonunda yaşayan Türkler için en büyük tehlike, İslamı siyasal bir ideoloji kabul eden Vahabilik ve misyonerlik faaliyetleridir. Kuzey Kafkasya'daki Vahabi hareketinin tarihi çok eski değildir. İlk gruplaşma, daha 1970'lerde oluşmuş ve giderek etkili hale gelmiştir.

1990'lı yılların başında Rusya federasyonun da siyasi İslam hareket bulunmamaktadır. Ancak yerel halkların milliyetçilik hareketlerinin Moskova tarafından ezilerek tasfiye edilmesiyle, yerel halkların sözcülüğünü dinî temelli örgütlenmeler yapmaya başlamıştır. Yerel milliyetçi düşüncelerin baskı altına alınması, eğitimin çökmesi, geleceğe ilişkin umutların yitirilmesi, gelir dağılımının bozulması, alkolün yaygınlaşması ve yozlaşmanın artması gençlerin bu

[771] KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", s.297.
[772] ARIK, a.g.m., s. 531,532.

düzenden tek çıkış yolu olarak dini görmelerine yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte artan işsizlik ve gelecekten umutsuzluk içindeki yerel halkları (özellikle Kuzey Kafkasyalı gençleri) alkol ve yozlaşmadan uzaklaştıran, dinî örgütler olmuştur.[773]

Bu oluşumlar Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde 13 Ekim 2005 tarihinde 250 kadar silahlı radikal Müslüman gencin Nalçık'a girmesi ile patlamıştır. Yakın zaman içerisinde Karaçay Çerkez'de de benzer olayların meydana gelmesi muhtemel görülmektedir.

Rusya Federasyonunda yaşayan Türkleri etkileyebilecek dini açıdan diğer bir sorunsa misyonerlik faaliyetleridir.

Misyonerlik anlayışı çerçevesinde Hıristiyanlar, tarih boyu gittikleri yörelerde hitap ettikleri insanlara Hıristiyan mesajını duyurmayı değil, onları Hıristiyanlaştırmayı hedeflemişlerdir. Hıristiyan egemen güçler, egemenlikleri altında yaşayan farklı inanç ve kültür bağlısı halkları hızla asimile etmeyi, İsa'nın kendilerine yüklediği dinsel bir görev bilmişlerdir.

Misyonerler, çalışmalarında gittikleri ülkelerde yaşanmakta olan ekonomik sıkıntıları, insanların ekonomik yetersizliğini, kendi ekonomik üstünlüklerini ve diğer psikolojik faktörleri de kullanmıştır. Ayrıca, her bölgenin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel şartlarını tespit ettikten sonra, inanç boşluğundan ve bu ülkelerdeki inanç özgürlüğünden yararlanarak, bu şartlara uygun çalışmalar yürütmektedirler. Bazı yerlerde aileler, bazı bölgelerde tek tek fertler üzerinde çalışan misyonerler, lehlerine olabilecek her unsuru değerlendirmektedir. Bu açıdan özellikle ekonomik olarak zor durumda olan Altay Cumhuriyeti, Tuva Cumhuriyeti ve Kuzey Kafkasya'daki cumhuriyetlerde etkin rol oynamaktadırlar.

[773]KANBOLAT, a.g.m., s. 89.

Merkezi İsveç'te bulunan IBT (Institute of Bible Translation) tarafından İncil'in, Adige, Kabardey, Osetin, Karaçay, Çeçen, Nogay, Avar, Lezgi, Kumuk, Lak, Dargin, Tabasaran, Şor, Rutul, Agul, Andi ve Bezhti dillerinin bir kısmına tercüme ettirdiği ve diğer dillere tercüme işlemine devam ettiği bilinmektedir. Bölgede İslâmiyet'in çok güçlü olmadığını düşünen misyonerler tarafından, bölgedeki Müslümanların, din değiştirmesini sağlamak amacıyla kiliseler inşa edilmektedir. Misyonerlerin faaliyetleri sonucunda sayıları az da olsa bazı gençlerin Hıristiyanlığı kabul ettikleri ifade edilmektedir.[774]

Rusya, Kafkasya'yı Soğuk Savaş döneminde, Basra Körfezi ve Doğu Akdeniz'e ulaşacak bir koridor olarak görürken, bugün ise tehlikeli etnik ve dini akımların, güney-kuzey istikametinde, Rusya'ya sıçrayabileceği bir üs olarak algılamaktadır. [775] Bu açıdan Çeçenistan karşı yapılan müdahale ve Vahabilik'i önünü kesme yönündeki çabaları genel politikayı ortaya koymaktadır. Özellikle Kuzey Kafkasya'daki cumhuriyetler başta olmak üzere, radikal dinci akımlar ve misyonerlik faaliyetlerine, karşı bilinçli politikalar uygulanmadığı takdirde Rus yöneticiler için uygun ortamın hazırlanacağı değerlendirilmektedir.

3.5. PUTİNİN MERKEZİYETÇİ POLİTİKASININ TÜRKLERE ETKİLERİ

Putin'in iktidara gelmesiyle beraber, Gorbaçov ve Yeltsin döneminde idari birimlere devredilen hakların merkeze toplanmasına yönelik çalışmalar başlamıştır.

Putin'in demokrasi anlayışı, demokrasinin Rus gelenek ve kültürüne uygun olması gerektiği yönündedir. Buna göre Putin, Rusya'nın en önemli

[774] Naciye SARAÇ, "Kafkas Halkları Ve Misyonerlik Faaliyetleri", Azerbaycan Stratejik Araştırma Merkezi http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=284 (İndirme Tarihi 06 Mart 2008)
[775] Servet CÖMERT, **Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, s. 35.

geleneklerinden birinin güçlü bir merkezi yönetim olduğuna inanmaktadır. Putin bunu, "Rus halkının genetik kodlarına güçlü bir merkeziyetçiliğin yazılmış olduğunu" belirterek açıklamıştır.[776]

Putin'in seçilmesinden sonra, Rusya'da geriye dönüş olarak nitelendirilebilecek gelişmelerden ilki "vertikal vlasti" yani "dikey otorite"nin inşa edilmesi olmuştur. Putin'in reformları, Yeltsin'den miras kalan zayıf federal kurumlara tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Putin'in 2000'de ilk kez başkan seçilmesinden sonra, merkezi-bölgesel ilişkilerin yapısında ana değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda, Vilayet yöneticilerinin, Federasyon Konseyi'ndeki Cumhuriyetlerin Cumhurbaşkanlarının ve Rusya yasamasının üst kademelerindeki yetkililerin görevlerinden alınmasını sağlayacak kanun Mayıs 2000'de kabul edilmiştir.[777]

Yeltsin döneminde merkezden yerel birimlere kaydırılmış güç odaklarını merkeze çekmeye kararlı olan Putin, Rusya Federasyonu'nu yeniden büyük bir güç haline dönüştürebilmek için 23 Haziran 2000'de ülkeyi yedi idari bölgeye ayırmıştır.[778] 2000 yılı baharında gerçekleşen 7 eyalete ayırma işlemi Putin'in merkeziyetçilik politikasını devreye sokmuştur.[779] Bu kapsamda, Kuzey Kafkasya'nın isminin, Güney Federal Bölge olarak değiştirilmesi ise etnik bilincin zayıflatılmaya çalışılması adımlarından biri olmuştur.

Putin, bölgesel liderlerle ilgili düzenlemelerin yanı sıra, bölgelerin ekonomik özgürlüklerini kısıtlama girişimlerinde de bulunmaya başlamıştır.[780] Bu kapsamda ekonomik olarak gelişmiş Tataristan, Başkurdistan, Saha gibi cumhuriyetlerin federal bütçeye aktardıkları paylar artırılmıştır. Tataristan Yetki

[776] EVANS, a.g.m., s. 903.
[777] CHEBANKOVA, a.g.m., s. 994.
[778] KALKAVAN, a.g.m., s.18.
[779] ALEXANDER, a.g.m., s. 34.
[780] SOMUNCUOĞLU, a.g.m., s. 34.

Paylaşımı Anlaşmasını imzalayana kadar Rusya Federasyonu'na vergi gelirlerinden pay yollamamıştır. Yetki Paylaşımı Anlaşmasının imzalanmasını takiben 1994 yılında topladığı vergi gelirlerinden %16'sını Rusya Federasyonu bütçesine yollamıştır. 1995 yılına gelindiğinde vergi gelirlerinden yollamış olduğu pay % 22,7 çıkmıştır. 1996 yılında Tataristan'ın Rusya Federasyonu katkısı vergi gelirlerinin % 18,9'u kadardır.[781]

Putin'in iktidara gelmesinden önce vergi gelirlerinin %65'i Cumhuriyette kalan Tataristan'ın vergi mevzuatlarında Rusya Federasyonu standartlarını uygulamasıyla gelirlerinin % 60'ını Moskova'ya aktarmak zorunda kalmıştır.[782]

Putin'in iktidara gelmesiyle beraber Başkurdistan da vergi konusunda baskıları hissetmeye başlamıştır. % 18-20'lerde seyreden vergi transfer oranları 2001 yılının ilk çeyreğinde % 50 oranına çıkmıştır.[783] Yeni vergi mevzuatı ise Cumhuriyetlerin merkeze aktaracakları vergi oranlarını %70 olarak öngörülmüştür.[784] Aktarılacak vergi konusunda ileride Tataristan ve Başkurdistan ile Moskova arasında gerginlik yaşanması muhtemel görülmektedir.[785]

Putin'in merkeziyetçilik adımlarından bir diğeri ise etnik ve bölgesel kökene dayalı federal birimlerin birleştirilerek bu bölgelerde yaşayan etnik azınlığın Rus çoğunluğun arasında eritilmesidir.[786] Bu birleşmeler neticesinde 2008 yılı başı itibariyle Rusya Federasyonunda 89 olan idari bölge sayısı, 84'e düşürülmüştür.[787]

---

[781] DROBİZHEVA, a.g.m., s. 255.
[782] KAMALOV, "Tataristan Örneğinde Putin'in Merkeziyetçilik Politikası", s. 292.
[783] ALEXANDER, a.g.m., s. 34.
[784] SOMUNCUOĞLU, a.g.m., s. 34.
[785] ALEXSEEV, a.g.m., s. 3.
[786] SIMONOV, a.g.m., s. 201.
[787] REMINGTON, "Democracy, Governance, and Inequality: Evidence from the Russian Regions", s. 6.

Siyasi partilere ilişkin yasa merkeziyetçiliği artırmanın diğer bir yolu olarak ortaya konmuştur. Bu kapsamda 10.000'den daha az üyesi ve 89 bölgenin en az 45'in de teşkilatı bulunmayan partilerin kapatılmasını öngören yasa Duma'ya Ocak 2001'de gelmiştir. Putin, çok sayıda küçük partinin bulunmasının Rusya'nın genç demokrasisinde uzun dönemde bir istikrarı sağlamayı imkansız hale getirdiğini düşünmektedir. Oysa eleştirmenler bu önlemlerin muhalefeti bastırmasından ve Başkan'ın elinde çok daha fazla güç toplayacağından yakınmaktadır.[788]

Mart 2007'de Rusya Federasyonu'nun stratejik açıdan önem arz eden 14 bölgesinde yerel seçimler yapılmıştır. Seçimlerin yerel olmasına rağmen Rusya ve diğer ülkelerden büyük ilgi görmesinin en önemli nedeni, bu seçimlerin 2007 yılının Aralık ayında gerçekleşecek parlamento seçimleri ile Mart 2008'de yapılacak devlet başkanlığı seçimlerinin hazırlık provası olarak değerlendirilmesidir. Yapılan bu seçimlerde yeni seçim yasaları uygulanmış ve katılımın %25 olma zorunluluğu kaldırılarak seçim barajı %5'ten, %7' ye çıkarılmıştır.

Ayrıca bu seçimler de daha evvel ki seçimlerde oy pusulasında bulunan "herkese karşıyım" maddesi kaldırılarak, halkın kendi görüşünü açıkça ifade etmesi sınırlandırılmış, baraj seviyesinin %7'ye çıkarılması ile küçük partilerin yerel parlamentolara katılımı engellenmiştir. Siyasi parti teşkilatlanmasına ilişkin değişiklik ve seçim barajı değişikliği Kremlin'in idari bölgeleri kontrolü altında tutacağının kanıtıdır. Bu durum, Putin'in 2004 yılının sonunda vali ve federe cumhuriyetlerin başkanlarının Moskova'dan atanması ve atanan kişilerin yerel parlamentolar tarafından onayına sunulmasına ilişkin düzenlemesi ile doğrudan ilişkilidir. Yerel seçimleri iktidar partisinin kazanması ile, Putin'in gösterdiği

[788] SMITH, a.g.m., s. 2.

adayların sorun yaşamadan görevlerine başlayabilecekleri anlamına gelmektedir.[789]

Bu, yasa ile bölgesel partiler, örneğin Tataristan Cumhuriyetçi Partisi bölgesel ve yerel öz-yönetim seçimlerine bile katılamayacaktır. Sadece iki veya üç parti bu yasadaki şartları sağlayabilecek durumdadır. Ancak bu bile bir partinin varlığını sürdürmesine olanak sağlamamaktadır. Çünkü ihlal edilmesi durumunda bir partinin kapatılmasına neden olabilecek sayısız sınırlama bulunmaktadır.

Putin iktidara gelmesinden bu yana yürürlüğe koyduğu merkeziyetçilik politikasına destek arayışlarını sürdürmüştür. Bu kapsamda 26 Ağustos 2005'te Rusya devlet şurasını açarken, Putin, Kazan'ı Rusya Federasyon birliğinin sembolü olarak değerlendirmiştir. Aslına bakılırsa Putin'in asıl amacı BDT eski Sovyetler Birliği'ni oluşturan halkların nasıl bir araya getirilebileceği sorusuna cevap bulmaktır. Kazan şehri bu anlamda aynı kazanda bir çok ulusun bir araya getirilebileceğinin bir örneğidir. Putin Kazan'ın etimolojisini vurgulayarak şehrin önemine ve Avrasya uygarlık merkezlerinden biri olduğuna dikkat çekmiştir. Kazan'da yapılan bininci yıl kutlamalarının bu kadar tantanalı olmasının asıl sebebi ise, Putin'in merkeziyetçi politikalarına Kazan gibi güzel örneklerle yandaş bulma çabasıdır.[790]

Rusya Federasyonu Anayasasının hükümleri gereği Başkanlık görevini noktalamış olan Putin, bir sonraki başkanlık dönemini Başbakanlık koltuğunda beklemektedir. Başkanlık yaptığı iki dönem boyunca Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin aleyhine dikey merkeziyetçiliği güçlendiren Putin, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler için ekonomik, kültürel, federal açıdan engel teşkil etmiş, gelecekleri içinse umut kapısı olamamıştır.

---

[789] KAMALOV, "Rusya'da 2008 Başkanlık Seçimi Provası: Yerel Seçimler", s. 18,19.
[790] Leyle TAĞIZADE, "Rus Basınında Kazan 1000 Kutlamaları", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 3**, Eylül 2005, s.135,136.

SONUÇ

75 yıllık Sovyet yönetiminin ardından, Rusya, 1990'lı yıllarda, komünist diktatörlükten çok partili demokrasiye, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine ve batılı ülkelerle soğuk savaş sürecinden işbirliği sürecine kadar birçok sıra dışı dönüşüm yaşamıştır. Bu değişimler sorunlu olsalar da, Rusya Federasyonu ekonomik ve sosyal alanda olumlu anlamda mesafe kat etmiş ve kat etmeye de devam etmektedir. 1990'ların başındaki hantal, verimsiz, insanların temel ihtiyaçlarını bile karşılamaktan uzak bulunan sosyalist ekonomik düzen, 10 yıl içerisinde insanların temel ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabildiği, özel teşebbüsün ağırlık kazandığı bir kapitalist yapıya dönüşmüştür. Söz konusu değişim halen devam etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında Rusya hariç 14 cumhuriyet bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu değişimden Rusya Federasyonunda yaşayan Türklerde etkilenmiştir. Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan gibi ekonomik güce sahip olan Özerk Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmiş ancak dış sınırlarının bulunmaması, etraflarının diğer idari birimler tarafından çevrili olması çevreleyen idari birimlerdeki Rus nüfusun fazlalığı ve kendi cumhuriyetlerindeki demografik sorunlar yüzünden başarılı olamamıştır. Diğer Türk Cumhuriyetlerinden dış sınırı bulunanlar ise Çarlık Rusya'sından beri sistematik olarak sürdürülen politikalar sebebiyle, özellikle ekonomik olarak Moskova'ya bağımlı olmalarından dolayı Rusya Federasyonu içinde yer almaya devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından mirası devralan Rusya Federasyonu'nda geçiş döneminde idari yapıda çok büyük değişiklikler olmamıştır. Sovyetler Birliği döneminde yaşanan gelişmelerle (sürgünler, suni millet inşası, yeni etnik idari birimler yaratma gibi faaliyetlerle) şekillenen ülke içi etnik dağılım ve yerleşim, Rusya millî güvenliğini ve iç huzuru tehdit ederken

aynı zamanda Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler içinde en büyük sorunu teşkil etmiştir.

Rusya Federasyonunda yaşayan Türkler, tarihi ve kültürel birlikteliğe sahip olmalarına karşın, ayrı ayrı Cumhuriyet sınırlarına mahkum edilerek, başta Ruslar olmak üzere diğer etnik grupların arasında asimile edilmek istenmiştir.

Bu gün Rusya Federasyonu, anayasal olarak eşit, fakat uygulama bakımından, farklı hak ve statülerde bulunan çok sayıda federe birime (6 çeşit 89 adet) sahiptir. Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler, kendi adlarını taşıyan dokuz cumhuriyete sahiptir. Bu dokuz Cumhuriyetin dışında, çok sayıda Türk Rusya Federasyonu'nun çeşitli bölgelerinde heterojen yapıda yaşamaktadır.

Rusya Federasyonu'nun kuruluşu aşamasında Yeltsin, vergi gelirlerinden kaynaklanan kayıpları göze alamayarak, Tataristan ve Çeçenistan gibi ayrılıkçı cumhuriyetlere bir takım tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bu dönemde ekonomik açıdan zengin olan Tataristan, Federal Hükümetle ikili anlaşma yaparak kendisi için maksimum faydayı sağlamıştır. Tataristan'la başlayan ikili anlaşmalar döneminde, Moskova, 50 idari birimle ikili anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bu ikili anlaşmalar dönemi, Rusya Federasyonunda zaten var olan asimetrik federalizmi körüklemiştir. Asimetrik federalizm, Tataristan, Başkurdistan ve Saha gibi ekonomik açıdan güçlü olan cumhuriyetler için avantaj sağlarken, ekonomileri federal bütçeden yapılan transferlere bağlı olan diğer Özerk Türk Cumhuriyetleri için hareket imkanlarını kısıtlayan bir unsur olmuştur.

2000 yılında Rusya Federasyonu'nun başına Putin'in geçmesiyle adem-i merkeziyetçi anlayış terk edilmiş ve yetkilerin Moskova'da toplanmasına çalışılmıştır. Putin'le beraber geri dönen merkeziyetçilik anlayışı, anlaşmalı

ilişkiler döneminde, Türk Cumhuriyetlerinin kazanmış olduğu hakları teker teker geri almak üzere kurgulanmıştır.

Putin'in merkeziyetçilik anlayışının gereği olarak, federe bölgelerin yöneticilerinin yetkileri kısıtlanmış, Tataristan, Saha ve Başkurdistan gibi ekonomileri düzgün yürüyen Türk Cumhuriyetlerinden Moskova'ya aktarılan vergi oranları artırılarak, bu gelirlerin cumhuriyet yararına kullanılmasına mani olunmuştur. Tataristan, Başkurdistan ve Saha Cumhuriyetleri'nden alınan bu vergilerle, diğer Türk Cumhuriyetleri olan Karaçay Çerkez, Kabardey Balkar, Tuva, Altay ve Hakasya Cumhuriyetleri'ne Federal yardım adı altında kaynak aktarılmıştır. Ancak yapılan yardım miktarları toplanan vergi gelirleri ile doğru orantılı olmamıştır. Bugün Tataristan, Başkurdistan ve Saha Cumhuriyetleri ekonomik açıdan, Rusya Federasyonunu ortalamasının üzerinde yer alırken, Karaçay Çerkez, Kabardey Balkar, Tuva, Altay ve Hakasya Cumhuriyetleri sıralamada sonlarda yer almaktadır. Oysa, Rusya Federasyonu içerisinde yaşayan yaklaşık 13 milyon Türk, gelirler ve giderler açısından kendi kendine yeter durumdadır.

Rusya Federasyonu içerisindeki Türklerin, ekonomik sorunlarının yanı sıra demografik ve federal yapı ile ilgili sorunları da bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nden devralınan idari yapı içerisinde Hakaslar ve Balkarlar ülkelerinde azınlık durumuna düşmüştür. İdari birimlerde ve cumhuriyetin yetkili organlarında yeterince temsil edilmemektedir. Altay Cumhuriyetinde yaşayan Türkler 2002 nüfus sayımında izlenen politikalar sebebiyle, ayrı ayrı milletlermiş gibi kabul edilmeye çalışılarak özerklikleri tehlike içine sokulmuştur. Yine başta Altay Cumhuriyeti olmak üzere, Türklerin bulunduğu bazı Cumhuriyetler, idari birimleri azaltılması çalışmaları kapsamında, Rus çoğunluğun yaşadığı birimler ile birleştirilerek asimile edilmeye çalışılmaktadır.

Heterojen yapıda yaşayan Dolgan, Kumuk, Şor, Nogay ve Tofa Türklerinin durumu ekonomik, federal, demografik, sosyo-kültürel açılardan

Özerk Türk Cumhuriyetlerinden daha da kötüdür. Kumuk Türklerinin 2002 yılı itibariyle nüfus sayıları yaklaşık 420.000, Nogayların ise 90.000 olup kendilerini ait özel idari birimleri bulunmamaktadır. Oysa, Rusya Federasyonu içindeki toplam nüfusları 45.000'den az olan Nenets azınlığı, Nenetsk Otonom Dairesi, Dolgano-Nenetsk Otonom Bölgesi ve Yamalo-Nenetsk Otonom Dairesine, yani üç farklı idari birime sahiptir. Bu kompleks yapı, Rusya Federasyonu'nun federalizmi hakkında soru işaretlerine neden olmaktadır.

Rusya'da günümüzde var olan federal sistem, özellikle farklı tiplerdeki federe birimlerin hak ve yükümlülükleri açısından sağlam temellere oturmuş değildir. Bu bağlamda, Rusya Federasyonu'nun devletleşme sürecinin devam ettiğini söylemek mümkündür. Üstelik milliyetlere dayalı ve asimetrik olarak şekillenen federal devlet yapısı, başarısız ekonomik reformlar ve federe birimler arası büyük ekonomik ve bütçesel farklılıklar, devletin milliyetlerle ilgili ve bölgesel problemlerin çözümüne yönelik kapsayıcı ve sistemli yaklaşımının olmaması, Rus olmayan kimi etnik guruplar arasında milli bilincin yükselmesine ve ayrılıkçı davranış ve eğilimlerin güçlenmesine sebep olmaktadır. Ancak, SSCB örneği ile karşılaştırıldığında Rusya Federasyonu'nun federal bütünlüğünü tehdit eden gerçek bir dağılma/bölünme öngörülmemektedir.

Rusya Federasyonu, 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte yeniden küresel bir güç olma çabasına girmiştir. Bu kapsamda, Rus yöneticiler ekonomik ve askeri anlamda, Rusya Federasyonunda yaşayan Türklerin sahip oldukları coğrafyanın öneminin farkındadır. Kuzey Kafkasya, Tataristan ve Başkurdistan, Asya'ya açılan ticaretin merkezi konumundadır. Yine bu cumhuriyetler askeri açıdan bölgeye üstünlük sağlanması açısından vazgeçilmez konumdadır. Bu bölgelerin elde tutulabilmesi amacıyla geçmişten bu yana benzer politikalar uygulanmış ve uygulanmaya devam etmektedir. Bu politikaların temelini Rusya Federasyonunda yaşayan Türklerin, Türk ana kimliğini alt kimliklere bölmek ve etnik birlikteliği sağlayamayacak ayrı idari birimlere ayırmak oluşturmuştur. Bu çabalar sonucunda Rusya Federasyonu'nda

yaşayan Türklerin, kısa ve orta vadede Rusya Federasyonu'ndan ayrılmaları mümkün görülmemektedir.

Çarlık Rusya'sından bugüne, Ruslar tarafından Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin birbirlerinden farklılıkları ön plana çıkarılmış, aynı etnik kökene sahip Türklerin farklı milletler gibi algılanması için her türlü çaba gösterilmiştir. Bu çabalar sayesinde, Tatarlar ve Başkurtlar arasında, Tatarlar ve Çuvaşlar arasında, Karaçaylılar ve Nogaylar arasında ihtilafların ortaya çıkması sağlanmıştır.

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türklerin, içinde bulundukları ekonomik, kültürel, federal yapı içindeki durumlarını düzeltebilmeleri açısından, idari birimlerde görev almaya devam etmeleri, ana dillerinin yanında Rusça öğrenerek içinde yaşadıkları toplumdan kopmamaları, eğitim ve öğretime önem vererek kendilerini geliştirmeleri, Rusya Federasyonunda yaşayan Türklerin tarihsel, kültürel, ekonomik birlikteliklerini ön plana çıkaracak organizasyonlar oluşturmaları gerekmektedir. Bunları gerçekleştirirken kendi aralarındaki şive farklılıklarını, din farklılarını, coğrafi farklılıkları vurgulamaktan kaçınılmalıdır.

Sonuç olarak, Rusya Federasyonunda yaşayan Türklerin, bu coğrafyadaki durumlarını güçlendirebilmeleri için, kısa vadede, Tataristan Devlet Başkanı Şeymiyev ve Çuvasistan Devlet Başkanı Federov'un uyguladığı gibi, Rusya Federasyonu yönetimiyle iyi ilişkiler kurmaları ve lüzumsuz çatışma ortamları yaratmaktan kaçınmaları gerekmektedir. Orta vade de ise beraber yaşadıkları Rus vatandaşları hedeflenmeli, bilim, kültür, ticari ve eğitim alanlarında iş birliği yapılarak, etnik Rus vatandaşlarının ortaya çıkabilecek sorunlarda kendi yanlarında olmaları sağlanmalıdır. Uzun dönem politikalarında ise siyasal alana yönelmeli, siyasal partilerde görev alarak karar mekanizmalarında bulunmak hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ATAÇ, A. M., **Rusya Tarihi: Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1952.

BAINBRIDGE, Margaret, **Dünyada Türkler**, Say Yayınları, İstanbul ,Temmuz, 1995.

BARTHOLD, Vassilij Viladimiroviç, **Asya'nın Keşfi, Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi**, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2000.

----------,----------**Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1975.

----------,----------**Tarihte Türk Dünyası**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008.

BİCE, Hayati, **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1991.

BLANDY, C W, **Municipal Reform in the North Caucasus: A Time Bomb in the Making**, Defence Academy of the United Kingdom, March 2007.

Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No:395, Ankara, 2004.

CAŞIN, Mesut Hakkı, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, Nisan 2006.

ÇİLOĞLU, Fahrettin, **Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**, Sinatle Yayınları, İstanbul, 1998.

CÖMERT, Servet, **Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001.

ÇEÇEN, Anıl, **Türk Devleri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986.

DAĞI, Zeynep, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya'nın Dönüşümü**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002.

DEMİR, Abdullah, **Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998.

DEVLET, Nadir, **Studies In the Politics, History And Culture Of Turkic Peoples**, Yeditepe Universty, İstanbul, 2005.

----------,----------, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

DEVLETŞİN, Tamurbek, **Sovyet Tataristanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 460, Ankara, Haziran 1981.

ERGİN, Hikmet, **Türkiye Ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi, Ekonomik Ve Sosyokültürel İlişkilerin Bugünü Ve Geleceği**, Harp Akademileri Basım Evi, Yenilevent-İstanbul, 2002.

ERTAN, Fikret**, Rusya'nın Dönüşümü**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar Ve Türkiye, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, Harp Akademileri Basım Evi Yenilevent – İstanbul, Mayıs 1995.

GÖMEÇ, Saadettin, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Akçağ Yayınları , Ankara, 1999.

GÜNAY, Bekir (Der.), **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2005.

GÜRSEL, Haluk F., **Tarih Boyunca Türk-Rus ilişkileri**, Ak Yayınları, İstanbul, 1968.

GÜRÜN, Kamuran, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Bilgi Yayınları, Ankara, Eylül 1984.

HOLMES, Leslie**, Post Komünizm**, Doruk, 1. Basım Ankara, 2002.

KALAFAT, Yaşar, **Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, ASAM Yayınları, Ankara, 1999.

KALKAN, Mustafa, **Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2007.

KANTARCI, Hakan, **Kıskaçtaki Bölge Kafkasya**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2006.

KHAKIMOV, Rafael ed., **Federalism in Russia**, Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan, 2001.

KIRGIZOĞLU, Fahrettin, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, Yay Yayınları, Ankara, 1993.

KOCABAŞ, Süleyman, **Kuzeyden Gelen Tehdit. Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1989.

----------,----------, **Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm**, Vatan Yayınları:4, İstanbul, 1986.

KUMKALE, T. Tamer, **Türk-Rus İlişkileri**, İkinci Baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1997.

KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

----------,---------- **IV-XII Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri Ve Devletleri**, A.Ü.D.T.C.F Yayınları, Ankara,1972.

LEWIS, Bernard, **Ortadoğu**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.

RAŞİD, Ahmed, **Orta Asyanın Dirilişi İslam mı Milliyetçilik mi?,** (Çev. Osman Ç. Deniztekin), Cep Kitapları, Eylül 1996.

NEEF, Christian, **Kafkasya: Rusya'nın Kanayan Yarası**, (Çev. Özalp GÖNERALP), Yenihayat Yayınları, İstanbul, 2004.

ONAY, Yaşar, **Rusya ve Değişim**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002.

ÖZKAN, Nevzat, **Türk Dünyası: Nüfus, Sosyal Yapı, Dil ve Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri, 1997.

PURTAŞ, Fırat, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

ROUX, Jean-Paul, **Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl**, Kabalcı Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2007.

SARAY, Mehmet , **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 1993.

----------,----------, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

SMITH, Gordon, **Reforming The Russian Legal System**, Cambridge Universty Press, 1996.

SÖDERLUND, Peter, **The Dynamics of Federalism in Russia**, Åbo Akademi University Press, 2006.
http://www.ut.ee/ABVKeskus/publ/2006/SoderlundPhD.pdf

ŞEN, İlker Gökhan, **Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004.

Soğuk Savaş Sonrası Milletler Arası İlişkiler, Harp Akademileri Yayınları, Yenilevent İstanbul, 1996.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Dağılışı (Anayasal ve Yapısal Değişikler), Harp Akademileri Basımevi, Yenilevent – İstanbul, Şubat 1992.

SOYSAL, İsmail, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

TAVKUL, Ufuk, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

TOGAN, Zeki Velidi, **Başkurtların Tarihi**, Türksoy Yayınları, Ankara, 2003.

Türkiye Ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi, Ekonomik Ve Sosyokültürel İlişkilerin Bugünü Ve Geleceği, Harp Akademileri Basım Evi Yenilevent-İstanbul 2002.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul,1995

USLUBAŞ, Fevzi, **SSCB'den Sonra Sıra Rusya'da mı? Afganistan, Küresel Terör ve ABD imparatorlukların Bataklığı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005

YALÇINKAYA, Alaeddin, **Yetmiş Yıllık Kriz**, Simurg Yayınları, İstanbul, 1999.

YILMAZ, Veli, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul ,Mayıs 1998.

ZAİM, Sabahaddin, **Türk-İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1993.

MAKALELER

AÇA, Mehmet, "Orta Asya'dan Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminskiy ve Ardıllarının Rolü", Der.: Ertan EFEGİL ve Pınar AKÇALI, **Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003.

ADİLOĞLU, Adilhan, "Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi ", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1**, Winter 2008.

----------,----------, "Karaçay-Malkar Türkleri", **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, C.22**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

AKGÜN, Engin, "Çarlık Rusyası'nın Türk Halklarına Yönelik Politikası Ve Bu Bağlamda Uygulamaya Koyduğu Yaptırımlar", **Stratejik Araştırmalar Dergisi** /Journal Of Strategic Studies 1, Beykent Üniversitesi, 2008.

AKALIN, Şükrü Halûk, "Şor Türkçe'sinin Söz Varlığındaki Rusça Ödünçlemeler Ve Alıntılar Üzerine"
http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/3.php

AKSOY, Erdal, "Tataristan'ın Günümüzdeki Sosyo-kültürel Yapısı", **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 395, Ankara, 2004.

ALEXANDER, James, "Federal Reforms in Russia: Putin's Challenge to the Republics"
http://arapaho.nsuok.edu/~alexa001/Fedreforms03.pdf

ALEXSEEV, Mikhail, “The Unintended Consequences of Anti-Federalist Centralization in Russia”, **PONARS Policy Memo 117**.

ALMASHEV, Chagat, ”Implementing PAs Strategy With Involvement Of Local/Indigenous Communities In The Altai Republic Of Russia”.
http://www.cbd.int/doc/meetings/pa/ewsipals-01/other/ewsipals-01-presentation-07-en.pdf

“Altay Türkleri”, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Altay Edebiyatı, Cilt 24.** T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
http://www.kultur.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=106331&DOSYAISIM=altayturkleri.pdf

APPA, Adilhan, “Karaçay- Balkar Türklerinin Kökeni”, **Türkler**, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

AREL, Dominique, Introduction: Theorizing the Politics of Cultural Identities in Russia and Ukraine
http://www.ukrainianstudies.uottawa.ca/pdf/INTRO-001-030.pdf

ARIK, Durmuş, “İslam'ın Rusya Federasyonu'ndaki Müslüman Olmayan Türk Topluluklarının Dini Yasamına Etki ve İzleri”, **Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu.**
http://ilahiyat.sdu.edu.tr/Turkler%20Sempozyum/sempozyum%20pdf/5%20oturum%20a%20salon.pdf

ARIKOĞLU, Ekrem (Haz), Hakas Cumhuriyeti Tarihçesi, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Hakas Edebiyatı, Cilt 25,** T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
http://www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/109909__hakasedebiyatitarihcesi.pdf

ATASOY, Emin, “Rusya Federasyonu Sınırları İçinde Yer Alan Özerk Cumhuriyetlerin Etnocoğrafya Işığında Değerlendirilmesi” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall 2008**.
http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi13/4atasoyemin.pdf

Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı, ASAM Yayınları, Ankara, Kış 2001.

AYDIN, Mithat, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm Ve Rusya”
http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%C4%B115/7-19.pdf

AYDIN, T. “Rusya'nın Petrol ve Doğalgaz Politikası”, **Avrasya Etüdleri, Cilt:1**, Sayı:4, Kış 1995.

BAHRY, Donna, “Ethnicity and Equality in Post-Communist Economic Transition: Evidence from Russia's Republics”, **Europe-Asia Studies, Vol. 54, No. 5., Jul., 2002.**
http://links.jstor.org/sici?sici=0966-8136%28200207%2954%3A5%3C673%3AEAEIPE%3E2.0.CO%3B2-9

Baseline Study of the Mining and Minerals Sector in the Republic of Khakassia, Institute for Environment and Development (IIED), , No. 111 , December 2001.

BAŞBUĞ, Fırat, “Rusya Seçimlerinde Siyasal İletişim Uygulamaları”
http://www.siyasaliletisim.org/pdf/rusyasecimlerindesiyasaliletisimuygulamalarifiratbasbug.pdf

“Başkurt Edebiyatı “, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, C.29**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

BAVBEK, Osman, "Nogay Türkleri", **Türk Kültürü**, Sayı 275, Mart 1986.

BENZİNG, J., "Çuvaşça", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi /Journal of Turkish World Studies, Cilt: V, Sayı 2**, İzmir, 2005.
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/benzing_cuvasca.pdf

BLANKENAGEL, Alexander "Russia-a Multilevel Federation", Rafael KHAKIMOV ed., **Federalism in Russia**, Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan, 2001.

BRAY, E. Lee, Aluminum, 2006 Minerals Yearbook, U.S. Geological Survey, November 2007.
http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/aluminum/myb1-2006-alumi.pdf

BRAZELTON, Hallet R., "The Nature of Russian Federalism and the Impact of Nationalisms "
http://web.ceu.hu/nation/theses/brazelton0304.pdf

BROWN, Archie, "Vladimir Putin ve Merkezî Devlet Gücünün Yeniden Tesisi", **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Haz: Yılmaz TEZKAN, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001.

CAFEROĞLU, Ahmet, "Abakan Türkleri (Hakaslar)", **Türk Kültürü**, Sayı 28.

CHEBANKOVA, Elena, "Adaptive Federalism and Federation in Putin's Russia" Europe-Asia Studies Vol. 60, No. 6, August 2008.
http://pdfserve.informaworld.com/614224_758064766_795102390.pdf

CHEVALIER, Joan, “Language Attitudes and Language Practices in the Republic of Tyva”, Brandeis University
http://www.unc.edu/~lajanda/chevaliertuva.doc

CHIKACHEVA, Maria, “Russia’s Gold-Mining Industry in 2007”
http://www.almazzoloto.com/res/text/zol_an.doc

CHUGROV, Sergei, ”Regional Electoral Behaviour And Russian Nationalism” The Office of Information and Press, Democratic Institutions Fellowship Programme, **NATO, Final Report**, June 1997.
http://www.nato.int/acad/fellow/95-97/chugrov.pdf

Common People, Uncomman Strengt, Teaching The Rest Of The Story; Events Of The Common People Of Russia, University Of Kansas , Center For Russian And East European Studies, 1998.
http://www.crees.ku.edu/teachers/documents/WholeThing.pdf

CURTIS Glenn E. (ed.), Kievan Rus' and Mongol Periods, Federal Research Division of the Library of Congress, Washington, DC, 1996.
http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/rutoc.html#ru0004

“Çuvaş Edebiyatı “, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, c.26**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=130750&DOSYAISIM=cuvaslarvecuvasedebiyati.pdf

DAVLETOV, Timur B., “Urallar Eteğindeki Ülke Başkurdistan”
http://www.turansam.org/makale.php?id=186

DELİÖMEROĞLU, Yakup, "Hakaslar ve Hakasya", **Yeni Türkiye - Türk Dünyası Özel Sayısı II**

DEMİR, Bekir “1990 Sonrası Rusya’sında Etno-Politik Ayrışma Süreci”, http://www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm

----------, “Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki Siyasi, Ekonomik ve Etnik Yapının Federasyon Millî Güvenliği Üzerindeki Etkisi”, http://www.academical.org/dergi/MAKALE/11sayi/DemirB_Ozerk_Cumhuriyetlerdeki.doc

----------,”Başkurdistan Cumhuriyetinde Millî Dil ve Devlet Dili Problemi”, **Bilig Sayı 30**, Yaz 2004.

DEMİR, Ali Faik, “Çatışma Bölgesi Olarak Kafkasya En Önemli Çatışma Noktaları ve Çözüm Önerileri”.
http://www.konrad.org.tr/Kafkasya%20tr/03Demir.pdf

DESAİ, Padma, “Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin”, **Journal of Economic Perspectives Volume 19, Number 1—Winter 2005**
http://lekhuongninh.googlepages.com/PE01.pdf
http://links.jstor.org/sici?sici=0895-3309%28200524%2919%3A1%3C87%3ARRORFY%3E2.0.CO%3B2-G

DEUSEN, K. Van, “The Sleeping Warrior: New Legends in the Rebirth of Khakass Shamanic Culture” ,1999.
http://www.kiravan.com/Sleepwarrior.htm

DEVLET, Nadir, “Rusya Türklerinde Milliyetçilik Şuurunun Gelişmesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:14**, Ekim 1981.

DEWDNEY, J.C., “SSCB’in Türk Halkları”, Margaret BAINBRIDGE, **Dünyada Türkler**, Say Yayınları, İstanbul ,Temmuz, 1995.

DÜNDAR, Ali Merthan, “Japonya Türk-Tatar Diasporası”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi Cilt 1**, Sayı 1, Kasım 2004.

DROBİZHEVA, Leokadiya, “Problems Of Asymmetric Federation As Viewed By Elite And The Masses”, KHAKIMOV Rafael ed., **Federalism in Russia**, Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan, 2001.

EROL, Akuşba, “Kafkasya’da Etnik Sorunlar”,
http://www.kafkas.org.tr/bgkafkas/etniksorunlar.html

EVANS, Alfred B.,” Putin Legacy and Russia’s Identity”, **Europe-Asia Studies, Vol. 60, No. 6, August 2008.**
http://dx.doi.org/10.1080/09668130802161140

“Federal, Sakha Leaders Continue Battle over Diamonds”, **EastWest Institute Russian Regional Report**, Vol. 7, No. 10, 13 March 2002.
http://www.iews.org/rrrabout.nsf/pages/rrr+page

“Federalism in Russia: How Is It Working?” **Conference Report: 9-10 December**, **1998**
http://www.fas.org/irp/nic/federalism_in_russia.htm

FEDOTOVİÇ, Jelobtsov F., “Saha Yeri Ve Saha Türkleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, 16/26**, Ankara,1994.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/99.pdf

GLINSKI, Dmitri, “Russia And Its Muslims: The Politics Of Identity At The International-Domestic Frontier”, East European Constitutional Review
http://www1.law.nyu.edu/eecr/vol11num1_2/special/glinski.pdf

GORENBURG, Dmitry P., “Minority Ethnic Mobilization İn Russia”, Cambridge University Press, 2003.
http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam033/2002031584.pdf

----------,”Regional Separatism in Russia: Ethnic Mobilisation or Power Grab?”, **Europe-Asia Studies, Vol. 51, No. 2**, 1999.

GÖMEÇ, S., “Tarihte Ve Günümüzde Saha Türkleri”
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/27/166.pdf

Bekir GÜNAY, “ Değişen Dünya Denkleminde Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri”, Derleyen: Bekir GÜNAY, **Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2005.

GÜNDÜZ, Ahmet, “ Rusya’nın Türk İllerine Yayılması ve Osmanlı Devletine Yapılan Türk Göçleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:161**, Nisan 2006.

GÜNDÜZ, Ahmet, “1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Yayınları, Cilt 6, Sayı 1**, 2005.
http://www.kefad.gazi.edu.tr/2005.1/1-12.pdf.pdf

GÜNGÖRMÜŞ Naciye, “Tarihsel ve Çağdaş Türk ve Fin-Ugor Dil Alanları”, **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 395, Ankara, 2004.

HALEMBA, Agnieszka, “Contemporary religious life in the Republic of Altai: the interaction of Buddhism and Shamanism”, **Sibirica, Vol. 3, No. 2**, October, 2003.

HILL, Fiona, “RUSSIA’S TINDERBOX” Conflict in the North Caucasus And its Implications for The Future of the Russian Federation, September 1995. http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/russias_tinderbox_1995.pdf

HOPPAL, Mihaly, “Postmodern Çağda Şamanizm”, **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi III , Sayı: 4**, 2003. http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt3/sayi4/makale/Postmodernizm.pdf

HOPKIRK, Peter, The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia, London: Kodansha International,

HYDE, Matthew, “Putin’s Federal Reforms And Their Implications For Presidential Power İn Russia”, **Europe-Asıa Studıes, Vol. 53, No. 5**, 2001.

ILISHEV, Ildus G., “Sovyetler Birliği’nden Sonra Başkurdistan ve Rusya”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002.

İŞYAR, Ömer Göksel, “ Geleneksel Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi Ve Temel İlkeleri**”, Doğu Batı Dergisi, Sayı 25**, 2004.

KADIRBAYEV, Aleksandr, ”Tarihte Rusya’nın ve Türkiye’nin Avrasyacılık Modelleri” Nazim CAFERSOY (ed), **Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ankara, 20-22 Ocak 2003, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

KALAFAT, Yaşar, “Türk Halkları Asamblesi Liderler Toplantısı Ve Kuzey Kafkasya’da Türk Halk İnançları”, **Avrasya Dosyası, Cilt.5 Sayı 1**, İlkbahar 1999.

KALKAVAN, Feryal, “Rusya Federasyonu'nda Federalizm ve Ünitarizm Tartısmaları”, **Degisen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Der. Erhan BÜYÜKAKINCI, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.

KAMALOV, İlyas, “Tataristan Örneğinde Putin’in Merkeziyetçilik Politikası”, **Türk Dünyasının Problemeleri ve Çözüm Önerileri**, Der. Necdet ÖZTÜRK, Ali SATAN, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2007.

----------, “Rusya’da 2008 Başkanlık Seçimi Provası: Yerel Seçimler”, **Stratejik Analiz, Nisan’07.**

----------“Türkiye - Tataristan İlişkileri”, **Stratejik Analiz, Haziran’08.**

KANBOLAT, Hasan, “Kabardey-Balkar’dan Sonra Sıra Karaçay-Çerkes’te mi?”, **Stratejik Analiz**, Şubat 2006.

KARAHASANOĞLU, Selim, “Başkurtların Tarihi”, **Toplumsal Tarih**, Eylül 2004.

KARTASHKIN ,V.A., ABASHIDZE, A.KH., “Autonomy in the Russian Federation: Theory and Practice”, **International Journal on Minority and Group Rights**,10.

KAZANTSEV Sergei V., “Siberian Regions: Factor Of Economic Growth And Main Specialization”, **Far Easter Studies Vol.1**, Center For Far Easter Studies Toyoma University, March 2002.

KHAKİMOV, Raphael, “Tataristan Model for Developing Russian Federalizm”, **Norwegian Instute Of Internetional Affairs (NUPI) Report, Nr. 235**, September, 1998.
http://www.tatar.ru/?DNSID=d8e0b2fd6e749049be0db78e5c38f48f&node_id=431

KİLLİ, Gülsüm, “Saha Cumhuriyetinde Dil Durumu Ve Saha Türkçe’sinin Konumu”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi C.III. Sayı II**,. Haziran 2006.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih, “Saha Türk Destanı “Olonxo””, **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002**, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No 395, Ankara, 2004.

KURAT, Akdes Nimet, “Panslavizm”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XI**, Ankara,1953.

KURAT, A.N., TEMİR, A., "Sibir (Sibirya) Hanlığı", **Türk Dünyası El Kitabı, C. 1**, 2.baskı, Ankara,1992.

KURPEŞKO, Nadejda N., ”Şor Folkloru”, Türkiye Türkçe’sine aktaran:Prof. Dr. Ş.H. Akalın
http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_2/kurpesko.pdf

LEVINE Richard M.,” The Mıneral Industry Of Russıa “ **http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/1998/9434098.pdf**

LIBBY Kristina, “Ethnic Conflict”, Topical Research Digest: Human Rights In Russia And The Former Soviet Republics.
http://www.du.edu/korbel/hrhw/digest/russia/russia.pdf

LIONO, Alexandru, “Kuzey Kafkasya’da Ekonomik Hayatın Dinamikleri” http://www.kafkas.org.tr/perspektif/Kuzey%20Kafkasyada%20ekonomik%20hayatin%20dinamikleri.pdf

LOGUNOVA, S.L., “Türkiye Cumhuriyeti İle Ticari-Ekonomik İşbirliğinin Gelişiminde Rusya Federasyonu İdari Birimlerinin Rolü: Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri Örneği”, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Der. Gülten KAZGAN, Natalya ULÇENKO, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

MARKOV, Yuri, “Specific Features Of Carrying Out 2002 All -Russia Population Census In The Territory Of Chuvash Republic” **International Symposium "The Russian In The Mirror Of Statistics: The All-Russia Population Census 2002".**
http://www.perepis2002.ru/ct/doc/symposium_eng.doc

MİLLER, M. “Balkar Türkleri”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 8**, 1985.

MUSTARD, Allan, “Russian Federation Agricultural Situation Progress of the National Priority Project in Agriculture 2007”.
http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200702/146280251.pdf

PAKSOY H. B, “Nationality or Religion? Views of Central Asian İslam”, **International Journal of Central Asian Studies Volume 3**, 1998.

PRENDERGRAST, Jessica Griffith, “Regional Identity and Territorial Integrity in Contemporary Russia; A New Russian Heartland?”, **Working Paper No. 1**, Department of Geography, University of Leicester, March 2004.
http://www.le.ac.uk/geography/research/RussianHeartland/index.html

OBYDENKOVA, Anastassia, The Role Of Assymetrical Federalism In Etnic And Territorial Conflicts İn The Era Of Democratization; **The RF As A Key Study, European University Instute Working Paper, Sps No . 2004/16**
http://cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814/2633/1/sps2004-16.pdf

ÖLMEZ, Mehmet, "Hakaslar Ve Hakasça, Türk Halkları Ve Dilleri: 7", **Çağdaş Türk Dili, Sayı 96**, Şubat 1996.

----------, Tuvalar Ve Tuvaca, **Çağdaş Türk Dili, Sayı 95**, Ocak 1996.

ÖZBAY, Fatih, "Tarihsel Süreç İçerisinde Ruslar ve Rusya", İhsan Çomak (Ed.), **Rusya Stratejik Arastırmaları-1**, TASAM Yayınları, 2006.

ÖZSOY, İsmail, "Sovyet Sisteminin ÇöküşündenTarihî ve Evrensel Dersler", **Bilig, Güz 2006**, **Sayı 39.**
http://yayinlar.yesevi.edu.tr/view_file.php?file_id=49

ÖZYETGİN, A. Melek, "Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı"
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/ozyetgin_tarihten_bugune_turk dili.pdf

PURTAŞ, Fırat, "Rusya'nın Demografik Krizi Ve Rusya Türklerine Etkileri", **Türk Dünyasının Problemeleri ve Çözüm Önerileri**, Der. Necdet ÖZTÜRK, Ali SATAN, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2007.

REMINGTON, Thomas F. "Democracy, Governance, and Inequality: Evidence from the Russian Regions"
http://d1.hse.ru/data/347/229/1237/paper-Remington.pdf

ROSS, C., “Putin’s Federal Reforms And The Consolidation Of Federalism İn Russia: One Step Forward, Two Steps Back!” **Communist and Post-Communist Studies 36**, 2003.

Rusya’da Siyaset Ve Oligarşi, **Rusya Ukrayna Araştırmaları Dizisi**

SARAÇ, Naciye, “ Başkortostan da Yetki Paylaşım Anlaşması İmzalamak İstiyor”, Azerbaycan Stratejik Araştırma Merkezi http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=260

----------, **“**Kafkas Halkları Ve Misyonerlik Faaliyetleri” Azerbaycan Stratejik Araştırma Merke**zi** http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=284

SERGUNİN, Alexander , “The Regional Factor in Russian Foreign Policy”, KHAKIMOV Rafael ed., **Federalism in Russia**, Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan, 2001.

SHISHIGIN, Egor Spiridonovich, “Orthodox Christianity in the History of Russia “ http://oxfordu.net/seoul/chapter4/index.html#role

SHLEIFER Andrei and Daniel TREISMAN, “A Normal Country”, **National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper, No:10057**, October 2003.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=460920

SHNIRELMAN, Victor, “Fostered Primordialism: The Identity And Ancestry Of The North Caucasian Turks In the Sovietand Post-Soviet Milieu”.
http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/02summer/pdf2/shnirelman_large.pdf

SMITH, Mark A., “Putin’s Nationalist Challenge”, **Conflict Studies Research Center, Vol: 5, Issue: 20**, 2005.

STERN, Jessica Eve, “Russia's Crisis Of Evolving Statehood:The Impact Of The New Constitution And Of The Parliamentary Elections”, Ed. Stephen J. Blank, Earl H. Tilford Jr., **Does Russian Democracy Have A Future?** 1994. http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/download.cfm?q=175

SOLNICK, Steven, `Federal Bargaining in Russia’ , **East European Constitutional Review, 4,** 4,1995.

----------,Federalism and State-Building: Post-Communist and Post-Colonial Perspectives
http://kellogg.nd.edu/events/pdfs/Solnick.pdf

SOMUNCUĞOLU, Anar, “Rusya Federasyonu’nda Merkez-Bölge İliskilerinin Ekonomik Boyutu”, Haz: Yılmaz TEZKAN, **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Ülke Kitapları, İstanbul.

STEPANOV, Valery, ”Ethnic Tensions And Separatism In Russia”, **Journal of Ethnic and Migration Studies Vol. 26, No. 2**, April 2000.

SUKHOV, Ivan “Russian Federalism and Evolution of Self-Determination”, **Russia In Global Affairs Vol.5 No.3,** July – September 2007. http://eng.globalaffairs.ru/numbers/20/1127.html (İndirme Tarihi 10 Mart 2009)

ŞAHİN, Erdal, “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, s. 199**, İstanbul, Temmuz 2003.

---------- “Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri”, **Stalin Ve Türk Dünyası**, Ed. Emine GÜRSOY-NASKALİ, Liaisan ŞAHİN, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007.

TAŞTEKİN, Fehim**, ”**Portre: Kafkasya'nın Yeni Alev Topu Kabardey-Balkar”, Radikal, 24 Ekim 2005
http://www.radikal.com.tr/arsivle.php?arsivle=1&arsiv_haberi=167883&yollayan_sayfa='http%3A%2F%2F213.243.28.155%2F%2Fhaber.php%3Fhaberno%3D167883

TAVKUL, Ufuk, “Modern Karaçay-Malkar Edebiyatının Doğuşu Ve Gelişmesi I. Bölüm (19. Yüzyıl Sonlarından 1940’lı Yıllara Kadar)” **Kırım Dergisi, 12 (48),** 2004.

----------, “Karaçay Malkarlıların Etnik ve Sosyal Yapısı”, **Karaçay Balkarlar**, Der. Ufuk TAVKUL,Yaşar KALAFAT, Karam Yayınları, Ankara, 2003.

----------, “Karaçay Malkarlıların Kökeni Üzerine Düsünceler”, Türk Dilleri Araştırmaları, 1991.

----------, “Kafkasya Denklemi”,
http://www.koksav.org.tr/ebulten/eyl-ek-kas2008/081127_kok_hk-utavkul.pdf

----------,”Kafkas Nart Destanları Üzerinde Bir Motif İncelemesi: Nart Örüzmek’in Doğuşu”, **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 395, Ankara, 2004.

----------,“Karaçay-Malkar Türkçesinin Çerek (Yukarı Balkar) Diyalektinde Tespit Edilen Ses Değişmeleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları, (142),** Şubat 2003.

----------,“Kafkasya: Etnik, Sosyal, Siyasi Problemler”, **Kök Araştırmalar Dergisi, Cilt:1,Sayı:1**, Ankara, Bahar 1999.

----------,“Kumuk Türkleri Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme”, **Kırım Dergisi, 13 (50),** 2005.

----------,“Kafkasya’daki Nogay Tatarlarının Etno-Politik Durumları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz”, **Kırım Dergisi, 11 (41-44)**, 2003.

TAYLOR, Brian D.,” Putin’s State Building Project Issues for the Second Term”, **PONARS Policy Memo 323**, 2003.

TEKİN, Talat, “Türk Dilleri Ailesi”, **Türk Dili, Cilt XXXVII, Sayı 318**, Mart 1978.

TELLAL, Erel, Mirsaid Sultan GALİYEV, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**:56-1.

TISHKOV, Valery, “The Pros and Cons of Ethnic Federalism in Russia”, Rafael KHAKIMOV ed., **Federalism in Russia**, Institute of History, Tatarstan Academy of Sciences Kazan Institute of Federalism, Kazan, 2001.

TODRES, V., “Başkurdistan’ın Adım Adım Egemenlik Arayışı”, Çev. O.Bekar, **Yeni Forum, 16/314**, Ankara, 1995.

TREISMAN, Daniel S. , Russia's "Ethnic Revival": The Separatist Activism of Regional Leaders in a Postcommunist Order, The Johns Hopkins University Press, 1997.

TYNYANOVA, Olga, ”Incomplete Centralization: The Strengths and Weaknesses of the Federative Structure”, **Russia In Global Affairs VOL. 6**, No. 3, July – September 2008.
http://se2.isn.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=RESSpecNet&fileid=84790C50-7A0B-938E-73D8-DB1BCE764D84&lng=en

UYDU YÜCEL, Mualla, “ Rus Kaynaklarına Göre: Kuman-Kıpçakların Güney Rus Bozkırlarında Yaşadıkları Yerler”, **Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:132**, Haziran 2003.

VASENYOV, Andrei, ”Sakha Republic (Yakutia) Regional Profile”, November 2005.
http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/bisdoc/0511yakutia.pdf

WHITE, Stephen, “Russia’s New Politics: The Management of a Postcommunist Society”, Cambridge Üniversitesi Yayını, Cambridge, 2000.

YALÇIN, Süleyman Kaan, “Rusya'da Yaşayan Türklerin Konuşma Dillerinin Yazı Diline Dönüştürülme Süreci Ve Ötekileştirme Ekseninde İzlenen Dil Politikaları” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall 2008**.
http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi13/36yalcinsuleymankaan.pdf

Yeni Avrasya, Kasım 2000, **Ek: Yeni Avrasya Stratejileri**

YETİŞGİN, Mehmet, “Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepleri Üzerine Bazı Düşünceler, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16**, 2006.

YILMAZ, Gülsüm Killi, “Hakasya’da Ana Dilini Koruma Çalışmaları” **International Journal of Central Asian Studies Volume 11-1** 2007.
http://www.iacd.or.kr/pdf/journal/11_1/11_1_5.pdf

YİĞİT, Ali, “Rusya Federasyonu’nda Türk Topluluklarının Yaşadığı Bölgelerdeki Nüfus Hareketleri Ve Değişen Etnik Yapı” **3. Uluslar Arası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Celalabat-Kırgızistan, 05-09 Haziran 2005**.

---------- “Rusya Federasyonu’nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar”
http://web.sakarya.edu.tr/~ayigit/ESERLER/ICANAS_Bildiri.pdf

----------” Başkurdistan”, **Türkler, C.20** Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

YOUNG, John F., “The Republic Of Sakha And Republic Buılding:The Neverendum Of Federalization In Russia”.
http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/98summer/pdf/young.pdf

YÜCE, Mehmet, “Kırgız Türklerinin Ulusal Kimlik Politikası” **Akademik Bakış Dergisi, Sayı 9.**

ZEKİEV, Mirfatih (haz.). **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, İdil Tatarları, Cilt 17.**
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Tempdosyalar/109900__idiltatarlari.pdf

TEZLER

BYAMBAJAV, Divaaragchaa, “1990 Sonrası Moğolistan Dış Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2004.

CANKARA, Pınar ÖZDEN, “Putin Dönemi Rusya’nın Yeniden Güç Olma Stratejiler Ve Politikaları”, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bölüm Anabilim Dalı, Gebze, 2007.

DAVLETBAKOVA, Rozaliya, ”Başkurt Milli Şairi Nazar Necmi (Hayatı-Eserleri Edebî Kişiliği)”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, İzmir, 2006.

DOLGAR-OOL, Çeçek, “Altay-Sayan Kaya Resimlerine Göre Tuva Geleneksel Kültürünün Kaynakları”, Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, BİŞKEK , 2004.

KARACA, Yusuf, “Karaçay Türklerinde Dini Hayat Başhüyük Kasabası Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı , Van, 2006.

PANTELEYMONOVA, Elena, “Ailenin Satın Alma Kararlarında Kadının Rolü Ve Çuvaşistan’da Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi , Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007.

SADYKOVA, Elvira, “Eski Sovyet Coğrafyasındaki Gelişmeler Ve Güvenlik Kaygıları Çerçevesinde Rusya Federasyonu’nun İran’la İlişkileri (1992 - 2005)” Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı Y. Doç. Dr. Erel Tellal, Ankara, 2006.

TOMBULOĞLU, Tuba, “Kafkasya'nın Etnik Ve Kültürel Yapısı'nın Oluşumunda Türklerin Rolü, Yüksek Lisans Tezi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, 2003.

RAPORLAR

HAARALA, Soili Nysten, Development of Constitutionalism and Federalism in Russia
http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=39210FE3308D6BDC0FCDDA87F6CF7242?doi=10.1.1.25.6287&rep=rep1&type=pdf

Human Development Report Russıan Federatıon 2004, Towards A Knowledge_Based Society, UNDP, Moscow 2004.

Human Development Report 2005 Russıan Federatıon, Russia İn 2015: Development Goals And Policy Priorities,UNDP, 2005

National Human Development Report Russian Federation 2006/2007, Russia’s Regions:Goals, Challenges, Achievements, UNDP, 2007.

Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar, Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik Ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, Şubat 2009.

Rusya Federasyonu’nun Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ekonomik - Ticari İlişkileri , T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Moskova, Ağustos, 2008.

SIMONOV, Konstantin ed., “Russia 2006 Report on Transformation”, III. EUROPE– RUSSIA ECONOMIC FORUM, Vienna, April 23–24, 2007, Foundation Institute for Eastern Studies, 2007.

Strategic Conflict Reconstruction and DevelopmentAssessment (SRDA) in the North Caucasus 2005 Expert report, A Study Commissioned by the Global Conflict Prevention Pool (GCCP) UK., Kardos & Nyheim Consulting, Moskova 2005.

World Business Council For Sustaniable Development, Baseline Study of the Mining and Minerals Sector in the Republic of Khakassia, December 2001.

ZUBAREVİCH, Natalia,” Russia:Case Study on Human Development Progress Toward the MDGs at the Sub-National Level”, Background Papers Human Development Report, UNDP, 2003.

İNTERNET KAYNAKLARI

Stanford Üniversitesi İnternet Sayfası
A Short History of Russia (to about 1970)
http://aero-comlab.stanford.edu/jameson/world_history/A_Short_History_of_Russia.pdf

Altay Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi
http://eng.altai-republic.ru/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=printpage&artid=19

Başkurdistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi
http://www.bashkortostan.ru/en/bashkortostan/history/

Başkurdistan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi
www.bashkortostan.ru/en/bashkortostan/politicalsystem/

Country Profile: Russia, Library of Congress – Federal Research Division, October 2006,
http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/rutoc.html

Çuvaşistan Hakkında Genel Bilgiler
http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=248

Çuvaş Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi
http://gov.cap.ru/hierarhy_cap.asp?page=./25505/25576

EastWest Institute Russian Regional Report, Vol. 7, No. 10, 13 March 2002,s.11
http://www.iews.org/rrrabout.nsf/pages/rrr+page

Economic Profile – Sakha Republic (Yakutia)
http://www.northernforum.org/servlet/download?id=2090

In The Altaı Republıc Of Russıa
http://www.cbd.int/doc/meetings/pa/ewsipals-01/other/ewsipals-01-presentation-07-en.pdf

Kabardey - Balkar Cumhuriyeti
http://www.circassianworld.com/TR/Kabardey-BalkarCumhuriyeti.pdf

Kievan Rus
http://www.neva.ru/EXPO96/book/chap1-1.html

LEVİNE, Richard M., The Mıneral Industry Of Russıa (9434098.Pdf) **http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/1998/9434098.pdf**

Nogay Türklerinin Tarihi
http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=51&Itemid=255

MARSHALL, Helen, "Gazprom signs deals with Sakhalin Oblast and Tyva Republic" 16th November 2006 , http://www.energy-business-review.com/article_news_print.asp?guid=C75DF0A1-7391-4364-A6C4-39014F56E042

Minority Peoples and Their Territories
http://countrystudies.us/russia/

OYUN Dina, "Avarage salary in Tuva 300$" December 13, 2006 http://en.tuvaonline.ru/2006/12/13/average-salary.html

OYUN Dina, "Tuvan Only Airport Closed", December 25, 2006, http://en.tuvaonline.ru/2006/12/25/print:page,1,airport-closed.html

Russian Analytical Digest, No :16, 6 March 2007.
http://www.res.ethz.ch/

Rusya Federasyonu Anayasası
http://www.council.gov.ru/files/constitution/K_EN.pdf

"Russian Federation Parliamentary Elections: Legal Issues", Law Library Of Congress, 2008-00316
http://www.loc.gov/law/help/2008-00316%20Russia.pdf

Scott Polar Research Institute Universty of Cambridge http://www.spri.cam.ac.uk/resources/rfn/sakha.html#text

The Altaics, The Peoples Of The Red Book
www.eki.ee/books/redbook/altaics.shtml

“The Golden Mountains Of Altai The Altai Republic, Russian Federation”, UNESCO
http://www.unep-wcmc.org/sites/wh/pdf/Altai.pdf

The Peoples of the Red Book
http://www.eki.ee/books/redbook/dolgans.shtml
Tuva Özerk Cumhuriyeti, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrenci Klüpleri web sayfası http://www2.omu.edu.tr/ogrenciklupleri/klupler/turkdunyasi/

Tuva Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler , Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi
http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=173)
Tuva Özerk Cumhuriyeti,
http://www2.omu.edu.tr/ogrenciklupleri/klupler/turkdunyasi/

UNESCO Red Book On Endangered Languages: Northeast Asıa
http://www.helsinki.fi/~tasalmin/nasia_report.html#Khakas

http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/1-2.xls

http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-2.xls

http://www.kafkas.org.tr/bgkafkas/bukaf_kabbal.html

http://www.kafkas.org.tr/bgkafkas/bukaf_kabbal.html

http://www.sdc-ha.ru/en/Home/Tuva_Health_Project

http://www.russiaprofile.org/page.php?pageid=resources-territory-districts-hakasiya&print=yes

http://www.kommersant.com/t-100/r_5/n_444/Republic_of_Khakassia/

http://www.kazanfed.ru/dokladi/federalism_eng.pdf

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Eskişehir'de doğan Faruk IŞIK, ilk ve orta okulu bu şehirde okumuştur. 1984 yılında Deniz Lise'sine girmiş, 1992 yılında Deniz Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. İkmal Subay Temel ve İhtisas kursunu müteakip Deniz Kuvvetleri Komutanlığının çeşitli birliklerinde İkmal Subayı olarak görev yapmış, 2006 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bilim dalında Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. Evli ve bir kız çocuğu babası olan Faruk IŞIK, İngilizce bilmektedir.